

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**VAHYE İTİRAZLAR
(FURKAN SURESİ ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

ERKAN ÇAKIR

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**VAHYE İTİRAZLAR
(FURKAN SURESİ ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

ERKAN ÇAKIR

Danışman: Prof. Dr. YAKUP ÇİÇEK

İstanbul, 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	
I. TEFSİRİN TANIMI VE KUR'AN TEFSİRİNİN ÖNEMİ	1
A. TEFSİRİN TANIMI	1
B. KUR'AN TEFSİRİNİN ÖNEMİ VE KUR'AN TEFSİRİNE DUYULAN İHTİYAÇ	2
II. TEFSİR ÇEŞİTLERİ	3
A. KAYNAK İTİBARIYLA TEFSİR ÇEŞİTLERİ	4
B. KULLANILAN METOT İTİBARIYLA TEFSİR ÇEŞİTLERİ	5
III. KONULU TEFSİR VE ÇEŞİTLERİ	7
A. KONULU TEFSİRİN TANIMI	7
B. KONULU TEFSİRİN KISIMLARI	9
1. Kur'an'da Kavram Bütünlüğü Çerçevesinde Konulu Tefsir	9
2. Kur'an'da Konu Bütünlüğü Çerçevesinde Konulu Tefsir	10
3. Sûrenin Tüm Konuları Çerçevesinde Konulu Tefsir	11
4. Sûrenin Tek Bir Konusu Çerçevesinde Konulu Tefsir	11
C. KONULU VE MÜSTAKİL SÛRE TEFSİRİNİN ÖNEMİ	12

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL OLARAK FURKAN SÛRESİ

I. FURKAN SÛRESİNİN ARAPÇA METNİ VE TÜRKÇE MEALİ	16
A. SÛRENİN ARAPÇA METNİ	16
B. SÛRENİN TÜRKÇE MEALİ	18
II. FURKAN SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ	25
A. FURKAN SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	25
B. "FURKAN" KELİMESİNİN MANASI	27
1. Lugavi Manası	27
2. İstilahî Manası	29
C. SÛRENİN İSMİNİ ALDIĞI ÂYET VE BU ÂYETİN TEFSİRİ	33
D. SÛRENİN MEKKİ VEYA MEDENİ OLUŞU	42
E. SÛRENİN NUZÛL SEBEPLERİ	43
F. SÛRENİN İNDİĞİ TARİHİ VE SOSYAL ÇEVRE	56
G. SÛRENİN MUHTEVASI	67
III. SÛRENİN DİĞER SÛRELER İLE MÜNASEBETİ	71
A. FURKAN SÛRESİNİN KENDİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛRELERLE MÜNASEBETİ	71
1. Nur Sûresi ile Münasebeti	71
2. Şuara Sûresi ile Münasebeti.	72
B. FURKAN SÛRESİ İLE MÜNASEBETİ OLAN DİĞER SÛRELER	74

1. Bakara Sûresi ile Münasebeti	74
2. En'am Sûresi ile Münasebeti	74
3. Yunus Sûresi ile Münasebeti	77
4. Hud Sûresi ile Münasebeti	78
5. Nahl Sûresi ile Münasebeti	78
6. İsra Sûresi ile Münasebeti	80
7. Enbiya Sûresi ile Münasebeti	81
8. Sebe Sûresi ile Münasebeti	82
9. Yâsin Sûresi ile Münasebeti	84
10. Ahkaf Sûresi ile Münasebeti	85
11. Cin Sûresi ile Münasebeti	86
IV. FURKAN SÛRESİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	86

İKİNCİ BÖLÜM

FURKAN SÛRESİNDE İNKAR EHLİNİN VAHYE YÖNELTTİĞİ İTİRAZLAR VE SÛREDE BELİRTİLEN İNKAR SEBEPLERİ

I. İNKAR EHLİNİN VAHYE YÖNELTTİĞİ İTİRAZLAR	90
A. RASULULLAH'IN BAŞKALARINDAN YARDIM ALARAK KUR'AN'I UYDURDUĞU YÖNÜNDE İTİRAZLARI	91
B. KUR'AN'IN ESKİLERİN MASALLARI OLDUĞU ŞEKLİNDE Kİ İTİRAZLARI	97
C. KUR'AN'IN BİR SEFERDE İNDİRİLMEMESİNE İTİRAZLARI	101
D. RASULULLAH'IN SIRADAN BİR BEŞER OLUP YANINDA MELEKLERİN OLMAMASINA İTİRAZLARI	103
E. RASULULLAH İLE ALAYLARI VE FAKİRLİĞİNE İTİRAZLARI	105
F. RASULULLAH'IN SİHİRLENMİŞ BİR KİŞİ OLDUĞU YÖNÜNDE Kİ İTİRAZLARI	110
G. KENDİLERİNİN DE RASULULLAH GİBİ BEŞER OLARAK ALLAH'I VE MELEKLERİ GÖRMELERİ GEREKTİĞİ ŞEKLİNDE Kİ İTİRAZLARI	114
II. İNKARIN SEBEPLERİ	117
A. ALLAH TEALA'YI HAKKI İLE TANIYAMAMALARI	118
B. NEFSİ İLAH EDİNMELEİ	119
C. AHİRETİ İNKAR ETMELERİ	122
D. DÜNYA NİMETLERİNE AŞIRI BAĞLANMALARI	124
E. PEYGAMBERİN BEŞER OLUŞU VE MUCİZE BEKLEMELERİ	126
F. KİBİRLENMELEİ	127
G. AKLI KULLANMADAN İNAT İLE MÜCADELE ETMELERİ	130
H. SOSYAL VE PSİKOLOJİK ETKİLEŞİMLERİ	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FURKAN SÛRESİNDE VAHYE İTİRAZLARA VERİLEN CEVAPLAR

I. KUR'AN'I, GAFUR VE RAHİM OLAN ALLAH İNDİRMİŞTİR	144
II. KUR'AN'I, GÖKLERİN VE YERİN SIRLARINI BİLEN ALLAH İNDİRMİŞTİR	149

A. KUR'AN'IN İÇERDİĞİ GAYBİ HABERLER ONUN ALLAH KATINDAN OLDUĞUNUN DELİLİDİR	151
B. KUR'AN'IN İÇERDİĞİ İLMİ HAKİKATLER ONUN ALLAH KATINDAN OLDUĞUNUN DELİLİDİR	153
C. KUR'AN'IN İ'CAZI ONUN ALLAH KATINDAN OLDUĞUNUN DELİLİDİR	156
III. KUR'AN'IN EHL-İ KİTAP'TAN YARDIMLA UYDURULDUĞU İDDİASI APAÇIK BİR İFTİRADIR	163
A. RASULULLAH'IN MASUMİYETİ BUNA DELİLDİR	164
B. MEKKE'DE Kİ EHL-İ KİTAP'IN DURUMU BUNA DELİLDİR	166
C. KUR'AN'IN, TEVRAT VE İNCİL İLE KARŞILAŞTIRMASI BUNA DELİLDİR	169
IV. İTİRAZ SAHİPLERİ ALLAH'DAN BAŞKA BATIL TANRILAR EDİNEREK ÇELİŞKİYE DÜŞMÜŞLERDİR	173
V. ALLAH DİLESEYDİ RASULÜNE ÜSTÜN NİMETLER VERİRDİ	180
VI. ALLAH İNSANLARI BİRBİRİ İÇİN İMTİHAN VESİLESİ KILMIŞTIR	183
VII. HZ. MUHAMMED'DEN ÖNCE GEÇMİŞ PEYGAMBERLER ONUN RİSALETİNE DELİLDİR	187
A. MUSA VE HARUN	190
B. NUH	192
C. ÂD, SEMUD VE ASHAB-I RESS	195
D. LUT KAVMİ	200
VIII. KUR'AN'IN TEDRİCEN İNDİRİLİŞİNDE HİKMETLER VARDIR	201
A. TENCİM İLE RASULULLAH'IN KALBİ SABİTLENİR	202
B. TENCİM, KUR'AN'IN DAHA İYİ ANLAŞILMASINI SAĞLAR	205
C. TENCİM, İSLAM CEMAATININ DAHA İYİ EĞİTİLMESİNİ SAĞLAR	206
D. TENCİM İLE MÜŞRİK İTİRAZLARA SUSTURUCU CEVAPLAR VERİLİR	207
E. KUR'AN'IN TENCİMİ ONUN ALLAH KATINDAN OLDUĞUNU İSPATLAR	208
IX. ALLAH ONLARI KEVNÎ GERÇEKLER ÜZERİNDE DÜŞÜNMEYE VE AKLETMEYE DAVET EDER	209
A. GÖLGE VE GÜNEŞ	215
B. GECE VE GÜNDÜZ	218
C. RÜZGAR VE YAĞMUR	221
D. DENİZLER	224
E. İNSANIN SUDAN YARATILIŞI	226
F. GÖKLERİN VE YERİN ALTI GÜNDE YARATILIŞI	227
G. GÖKTEKİ BURÇLAR, GÜNEŞ VE AY	229
X. İNKARA SÜRÜKLEYEN SOSYAL VE PSİKOLOJİK ETKENLER PİŞMANLIĞA DÖNÜŞECEKTİR	232
XI. TEVBE ETTİKLERİ TAKDİRDE ALLAH TEVBELERİNİ KABUL EDECEKTİR	244
SONUÇ	255
KAYNAKÇA	258

KISALTMALAR

s.	Sayfa
S.	Sayı
age.	Adı Geçen Eser
ay.	Aynı Yer
bk.	Bakınız
c.	Cilt
H.z.	Hazreti
b.	İbn, Bin.
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
krş.	Karşılaştırınız
as.	Aleyhi's-Selam
çev.	Çeviren
thk.	Tahkik Eden
ty.	Tarih Yok
vd.	Ve Devamı
vb.	Ve Benzeri
v.	Vefat(Hicri/Miladi)
v.dğr.	Ve Diğerleri
İFAV.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
sad.	Sadeleştiren
E.Ü.İ.F.D.	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
yy.	Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

I. Tefsirin Tanımı ve Kur'an Tefsirinin Önemi

A. Tefsirin Tanımı

Tefsir kelimesinin kökü hakkında farklı görüşler vardır. Birinci görüşe göre kelime, “fsr” kökünden gelmekte olup keşfetmek, beyan etmek, kapalı olanı açmak¹, makul manayı izhar etmek² anlamlarına gelir. İkinci görüşe göre kelime “sfr” kökünden taklib olarak gelmektedir.³ Bu kökün anlamında “aydınlanmak” vardır. Sabah aydınlandığında “esfere’s-subhu” dendiği gibi, kadın yüzündeki örtüsünü açtığı da “esfereti’l-mer’etü an vechiha” denir. Arap gramerine göre kelime her iki kökten de gelebilir. Bir diğer görüşe göre de kelime “et-tefsire”den alınmıştır.⁴ “et-Tefsire” ise, tabiplerin hastalığı tayin için baktıkları nesneye denir.

İstilah anlamında ise tefsir, müşkil lafızdan kast olunanı keşfetmek olarak tanımlanabileceği gibi⁵, beşerin gücü nispetince Kur'an-ı Kerim'in ifadelerinin delalet ettiği Allah'ın muradını araştıran ilim olarak da tarif olunabilir⁶. Başka bir tanımla tefsir Allah'ın nebisi Muhammed as.'a indirdiği kitabın anlaşıldığı, manalarının açıklandığı, hüküm ve hikmetlerinin ortaya konduğu ilimdir.

Tefsir kelimesi ile beraber ele alınması zorunlu olan bir diğer terim de “te’vil” kelimesidir. Kök manasında “asla döndürmek” anlamı⁷ olan te’vilin tefsir ile aynı anlama geldiğini söyleyenler olsa da aralarında şöyle bir fark gözetilmiştir: tefsir bir tek

¹ Muhammed AbdulAzim ez-Zerkani, **Menahilu’l-İrfan Fi Ulumi’l-Kur’an**, Kahire: Daru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, t.y. I, s.471

² Menna’ el-Kattan, **Mebahis Fi Ulumi’l-Kur’an**, 17. Basım, Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1990 s.323

³ Suyuti, Celalettin, **el-İtkan Fi Ulumi’l-Kur’an**, 1. Basım, Beyrut: müessesetü’l-Kütübü’s-Sekafiyye, 1996, IV, s.460; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulu**, 11. Basım, Ankara: TDV, 1997, s.213

⁴ Suyuti, IV,s.460; Cerrahoğlu, s.213

⁵ Menna’ Kattan, s.323

⁶ Zerkani, I, s.471

⁷ Menna’ Kattan, s.324

manaya ihtimali olan lafzın beyanıdır, te'vil ise bir çok manaya ihtimali olan lafzın manası için bir delil ile muhtemel manalardan birini tercih etmektir.⁸

B. Kur'an Tefsirinin Önemi Ve Kur'an Tefsirine Duyulan İhtiyaç

Günümüz İslam dünyası, geçen yüzyıllarda siyasi ve ekonomik alanlarda uğradığı mağlubiyetler sonrasında dini ve kültürel alanda da oldukça sarsılmış bir durumdadır. Rasulullah'ın as. eli ile oluşturulan Kur'an toplumundan ve saadet asrından birey ve toplum olarak oldukça uzak bir konumdayız. Özellikle de Batı dünyasının elde ettiği siyasi ve ekonomik güç ve buna eklenen bir çok beşeri ve teknik bilimlerde Batı'nın elde ettiği başarılar, sahip olduğu egemen kültür neticesinde İslam toplumları, Batı dünyasının ve onun ortaya koyduğu modern düşünce ekollerinin sadık bir taklitçisi konumuna düşmüştür. Sonuçta yaşanan hayatın her köşesine ışık tutan Kur'an düşüncesinin yerini büyük ölçüde modern Batı düşünceleri almıştır. Fakat yaşanan tecrübeler gösteriyor ki söz konusu modern düşünceler, insanlık için, Kur'an'ın tarih sahnesinde ortaya koyduğu sosyal yapıya denk yeni bir "asr-ı saadet"i oluşturmaktan çok uzaktır.

İşte bu durumda Kur'an'ı yeniden Müslümanların düşünce sahasına çekerek Müslümanların düşüncesi ile Kur'an arasındaki uzaklığa ve ayrılığa son vermek gerekmektedir. Bu noktada Kur'an çalışmalarının önemi daha da büyük önem kazanmaktadır. Çünkü Kur'an, İslam'ın ana kaynağı olması hasebiyle İslam düşüncesi Kur'an düşüncesi demek olup, İslam'ın yaşanan hayata arzedilmesi de Kur'an'ın yaşanan hayata arzedilmesi demektir. Peki bu nasıl başarılacaktır?

Kur'an-ı Kerim Allah'ın insanlığa indirdiği son hidayet rehberi ve İslam'ın temel kaynağıdır. Allah Kur'an'ında bir çok dini ahkam yanında insanlığı içinde bulunduğu sorunlardan düze çıkaracak, gerek birey gerekse toplum bazında adaleti, huzuru, barışı kısacası dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak prensipleri ortaya koymuştur. Çağımızda toplumsal barışı ve huzuru sağlayacağı iddiasıyla bir çok siyasi,

⁸ Suyuti, IV,s.460

felsefi ve dini teoriler günümüz insanını insanlık adına gerçekten daha kötü durumlara sürüklemiş ve yorgun düşürmüştür. Oysa “gönüllerde olana şifa” olduğu tarih laboratuvarında bir çok kere ispatlanan, nazil olduğu çağı “asr-ı saadet” (mutluluk çağı) yapan bir hidayet rehberi olarak Kur’an-ı Kerim en küçük bir değişikliğe uğramamış haliyle elimizdedir. O halde yapılması gereken şey, Kur’an’ın doğru bir metotla yorumlanması, pratik hayatın tüm yönleri ile ilgili Kur’an düşüncesinin tespit edilmesi, uygulanabilir bir gerçeklik olarak insan yaşamına sunulmasıdır. Zaten Kur’an’ın asr-ı saadetteki başarısının kaynağı Rasulullah’ın as. ve sahabesinin onu çok iyi anlaması ve yaşantılarında uygulamasıdır. Günümüz insanının da muhtaç olduğu şey de işte budur. Bu konuda bize yardım edebilecek tek bilim dalı olarak da karşımıza tefsir çıkmaktadır.

Bütün bu dış zaruretlerin yanında bizzat Kur’an’dan kaynaklanan sebepler dolayısıyla da tefsir gereklilik arz etmektedir. “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’an’ı indirdik.”⁹ âyetinde beyan olduğu gibi bizzat Kur’an-ı Kerim de kendisinin açıklanmasını istemektedir. Ayrıca Kur’an’da bir çok âyet vardır ki bunların manasını anlamak için harici delillere ihtiyaç vardır. Yine onda bir çok mücmel, müşkil ifadeler ve mecaz, kinaye ve istiare gibi edebi sanatlar vardır.¹⁰ Bunların sadece akılla veya Arapça bilgisi ile anlaşılması mümkün ve doğru değildir. Ayrıca çağımızdaki pozitif bilimlerde sağlanan gelişmeler bu sahalarla ilgili olarak Kur’an etütleri yapmayı gerekli kılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’in ilk müfessiri şüphesiz ki Rasulullah as.’dı. O, ihtiyaç miktarınca Kur’an âyetlerini açıklamıştır. Sahabe ve Tabiin döneminde de zamanın getirdiği ihtiyaç nedeniyle tefsir ameliyesi gelişerek devam etmiştir. Sonra ki her dönemde müfessirler kendi çağlarının problemleri ve ihtiyaçları açısından Kur’an’ı ele almışlar ve tefsir etmişlerdir. Böylece tefsir tarihten bağlarını hiç koparmayan fakat içinde bulunduğu çağa da yenilikler katan bir yapıda gelişerek var olmuştur. İçinde bulunduğumuz yüzyıl da kendine has özellikleri ve sorunlarıyla Kur’an’ın rehberliğine muhtaç bir konumdadır. Bu yeni çağda da Kur’an’ın can veren nefesi, tefsir sahasında yapılacak yeni çalışmalarla insanlığa sunulmalıdır.

⁹ Nahl, 44

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü Ve Tarihi**, İstanbul: İFAV, 1998, s.211

II. Tefsir Çeşitleri

Tefsiri çeşitlere ayırıp sınıflandırmak zor bir konu olarak görünmektedir. Çünkü müfessirler Kur'an'ı çeşitli yönleri ile ele almışlar, kendi uzmanlık sahalarından Kur'an'a yaklaşarak Kur'an'ın o sahadaki hidayetini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda tefsirde çeşitli yönler ortaya çıkmıştır. Yine de tefsirler “kaynakları itibariyle” ve “kullanılan metot itibariyle” olmak üzere iki ayrı tasnife tabi tutulabilir.

A. Kaynak İtibariyle Tefsir Çeşitleri

Kaynak itibariyle tefsirler “rivayet tefsirleri” ve “dirayet tefsirleri” olarak ikiye ayrılırlar.

Rivayet tefsiri: Bu tefsir çeşidine “me’sur tefsir” veya “nakli tefsir” de denir.¹¹ Seleften Kur'an'ı açıklar nitelikte gelen rivayetlerle yapılan tefsir demektir. Bu tefsir çeşidinde Kur'an âyetleri:

- Ya yine başka Kur'an âyetleriyle tefsir edilir. Çünkü âyetler birbirini açıklar.
- Veya Peygamberimizin sünnetiyle tefsir edilir. Çünkü sünnet Kur'an'ın açıklayıcısıdır.
- Veya sahabe sözleri ile tefsir edilir. Çünkü onlar Allah'ın kitabını en iyi bilenlerdir.
- Veya tabiin sözleri ile tefsir edilir. Çünkü onlar çoğunlukla bu sözleri sahabeden almıştır.¹²

¹¹ Cerrahoğlu, s.229; Yakup Çiçek, **Tefsir Usulü**, Sofya: Sofya Yüksek İslam Enstitüsü, 1995, s.104

¹² Menna' Kattan, s.347; Demirci, s.244

Dirayet tefsirleri: Bu tefsir çeşidine “rey tefsiri” ve “makul tefsir” de denir.¹³

Bu tefsir çeşidinde müfessir yalnız sahabe ve tabiin sözleriyle değil kendi içtihiyıyla tefsir eder. Dirayet tefsirinde müfessir, rivayetlerin yanında dil, edebiyat gibi ilimleri de kullanır.¹⁴ İslam’ın Arap yarımadasının dışına çıkması, Arap olmayan halkların İslam’a girişi Kur’an’ın dil yönünden incelenmesini gerekli kılarken, İslam dışı çeşitli felsefeler, inançlar ve bilimlerle karşılaşılması da İslam’ın temel kaynağı olarak Kur’an’ın bu konulardaki görüşünü belirlemek namına tefsir sahasında söz söylenmesini de gerekli kılmıştır. Dirayet tefsiri işte bu zarurete mebnî olarak doğmuştur. Müfessir tefsir için sadece rivayetlerle yetinmez Kur’an’a değişik ilimler açısından yaklaşır ve buna kendi içtihiyını da ekler. Zaten “rey tefsiri”nden kasıt ta bu çeşidin müfessirin içtihiyını içeriyor olmasıdır.¹⁵

B. Kullanılan Metot İtibariyle Tefsir Çeşitleri

Kullanılan metot itibariyle tefsir çeşitleri mezhebi tefsirler, lugavi tefsirler, tasavvufi tefsirler, ahkam tefsirleri, ilmi tefsirler, içtimai ve edebi tefsirler ve felsefi tefsirler olarak sıralanabilir.

Mezhebi tefsirler: İslam’ın birinci asrından itibaren müslümanlar arasında başlayan dini, siyasi farklılaşmalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan mezhepler arası görüş farklılıkları bu tefsir çeşidinin doğmasına sebep olmuştur. Gerek Ehl-i sünnet gibi hak mezhep üyeleri, gerekse diğer mezheplerin üyeleri kendi görüşlerinin doğruluğunu ispatlamak için müslümanların en güvenilir kaynağı olan Kur’an’a baş vurdular. Kendi görüşlerini teyid eden âyetleri bulup tefsir ettiler. Eğer kendi görüşlerini destekleyecek bir âyet bulamadılarsa görüşlerine en yakın olabilecek her hangi bir âyeti kendi görüşleri doğrultusunda yorumladılar. Böylece mezhep veya fırka tefsirleri oluştu. Mutezile’den Zemahşeri’nin (v.538/1144) “Keşşaf”ı, Şia’dan Tusi’nin “Tefsiru’t-Tibyan”ı böyledir.

¹³ Cerrahoğlu, s.230; Çiçek, s.107

¹⁴ Menna’ Kattan, s.352

¹⁵ Cerrahoğlu, s.230

Lugavi tefsirler: Kur'an kelimelerinin manalarını ve cümle yapılarını açıklamak üzere dil bilimciler tarafından yazılan ve Garibu'l-Kur'an, Mecazu'l-Kur'an, İ'cazu'l-Kur'an ve Meani'l-Kur'an isimleri verilen tefsirlerdir. Ferra'nın (v.207/822) "Meani'l-Kur'an"ı, Zeccac'ın (v.311/923) "Meani'l-Kur'an"ı bunlardandır.

Tasavvufi tefsirler: işari tefsir de denen bu tefsir çeşidinde müfessir Kur'an'ın zahir manaları yanında ancak tasavvuf erbabının kalbine doğacak olan bazı gizli işaretlerle, zahir manaya ters düşmeyecek ve âyetin manasına ihtimalli olacak şekilde Kur'an'ı tefsir eder. Tüsteri'nin (v.273/886 veya 283/896) "Tefsiru'l-Kur'ani'l Azim"i ve Sülemini'nin(v.412/1021) "Hakaiku't-Tefsir"i bu çeşide örnektir.

Ahkam tefsirleri: Kur'an-ı Kerim'de yer alan ibadet, muamelat ve ukubatla ilgili bine yakın âyeti inceleyip onlardan hükümler çıkarmaya çalışan tefsir çeşididir. İbnu'l-Arabi'nin (v.543/1148) "Ahkamu'l-Kur'an"ı ve Kurtubi'nin (v.671/1272) "el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an"ı bunlardandır.

İlmi tefsirler: Kur'an'ın Allah katından olması hasebiyle i'cazını ve modern bilimlerle çelişmediğini ispat için yazılan tefsirlerdir. Bunlarda Kur'an âyetlerindeki bilimsel gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır. Tantavi'nin (v.1940) "Cevahir" adlı tefsiri buna örnektir.

İçtimai ve edebi tefsirler: Kur'an'ın birey ve toplum için hidayet ve ıslah edici yönünü öne çıkarmaya çalışan tefsirlerdir. Muhammed Abduh (v.1905), "Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim" adlı eseriyle bu çeşidin öncüsüdür. Seyyid Kutub'un (v.1966) "Fizilali'l-Kur'an" adlı eseri de bu çeşidin en güzel örneklerinden biridir.

Felsefi tefsirler: Gazzâli (v.505/1111), Bakıllani (v.403/1012) gibi bazı alimler felsefeyi Kur'an'a hizmet edecek şekilde kullanmak için âyet tefsirlerinde bir yöntem olarak felsefeyi kullandılar. Bunun yanında İbni Sina (v.428/1037) gibi Kur'an âyetlerini kendi felsefi görüşüne göre yorumlayanlar da olmuştur. İbni Sina'nın İhlas, Felak ve Nas sûre tefsirleri vardır.

III. KONULU TEFSİR VE ÇEŞİTLERİ

“Konulu tefsir” tabirinin kullanılması Ezher Üniversitesinde bu isimle müstakil bir ders konmasıyla başlamıştır.¹⁶ Fakat bu, daha önceden böyle bir yöntem hiç bilinmiyordu ve uygulanmıyordu anlamına gelmemektedir.¹⁷ Fıkıhçılar ve Hadisçiler bir yöntem olarak bunu kullanmışlardır. Kur’an üzerinde yapılan “Emsalü’l-Kur’an”¹⁸, “Aksamu’l-Kur’an”¹⁹, “İ’cazu’l-Kur’an”²⁰ gibi çalışmalar ile dilcilerin yaptığı dil tahlilleri²¹ konulu tefsirin bir örneği olarak sayılabilir.²² Yine de bir yöntem ismi olarak Konulu Tefsir yüzyılımızın öncesinde kullanılmadığı gibi bu sahadaki çalışmalar yaygın değildi. Önceki yüzyıllarda Kur’an üzerinde dil açısından yapılan çalışmalarda Kur’an kelimeleri daha çok bulundukları konum itibari ile ele alınmış, bütünsel bir bağlam dikkate alınmamıştır.²³ O halde Konulu Tefsir geçmişte de var olmakla beraber günümüzde yeni bir çehre kazanmış yeni bir metottur.

A. Konulu Tefsirin Tanımı

Konulu tefsir için bir çok tanım yapılmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Kur’an’ın bütünü veya herhangi bir sûresi çerçevesinde, temel ilke ve hedeflerine uygun olarak Kur’an’ın kendi bütünlüğü içerisinde, konularını ve pratik hayata tatbik yöntemlerini araştıran bir ilimdir.²⁴

¹⁶ Mustafa Müslim, **Kur’an Çalışmalarında Yöntem, Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım**, çev. Salih Özer, 1. Basım, Ankara: Fecr Yayınları, 1993, s. 29

¹⁷ Ahmet Muhammed Ez-Zahravi, **Örneklerle Konulu Tefsir**, çev. Fatih Kesler, Ankara: Akçağ, 2002, s. 12,13. Burada yazar Konulu Tefsirin yeni bir usül olmadığını eskiden de bilinip kullanıldığını örnekleriyle ortaya koymaya çalışmaktadır.

¹⁸ Maverdi’nin (v.450/1058), Neysaburi’nin (v.412/1021) “Emsalü’l-Kur’an”ları gibi

¹⁹ İbni Kayyım el-Cevzi’nin (v.751/1350) “et-Tibyan fi Aksami’l-Kur’an”ı gibi

²⁰ Osman el-Cahız’ın (v.255/869) “Nazmu’l-Kur’an”ı, Bakıllani’nin (v.403/1012) “İ’cazu’l-Kur’an”ı gibi

²¹ Rağıb el-İsfehani’nin (v.502/1108) el-Müfredatu’l-Kur’an’ı, Abdurrahman İbni Cevzi’nin (v.597/1201) Nüzhetü’l-A’yün’ü gibi

²² Müslim, s.34

²³ Muhammed Bakır es-Es-Sadr, **Kur’an Okulu**, çev. Mehmet Yolcu, 3. Basım, Ankara: Fecr Yayınları, 1996, s.14; Şahin Güven, **Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu**, Ankara: Şura Yayınları, 2001, s.138

²⁴ Güven, s. 50

Belirli bir konuyu Kur'an'ın bütünüyle araştırarak yakın bağlamda açıklayıp sunmak ve bu temel üzerine bir çok soruna çareler bulmaktır.²⁵

Kur'an'daki bir hususla ilgili âyetlerin derinlemesine incelenmesi, araştırılması ve üzerinde araştırma yapılan bu âyetlerin bir konu oluşturmak gayesi ile mümkün olduğunca nüzul sebepleri de göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesidir.²⁶

Bu tefsir çeşidi, “mevzui” ve “tevhidi/bütünsel” olarak da isimlendirilmiştir. “Mevzu” kelimesi Arap dilinde, bıraktı, terk etti, attı, doğurdu, uydurdu, iftira etti, yarattı, aşağı indirdi, iflas etti, değerini düşürdü ve bir şeyi her hangi bir yere koyup yerleştirdi gibi anlamları ihtiva eder.²⁷ Bu kelimenin “uydurdu, iftira etti, aşağı indirdi” anlamlarından hareketle Hadis İlminde “mevzu” tabiri Peygamberimize ait olmadığı halde ona isnad edilmiş sözler için kullanılırken, günümüzde tefsir sahasında bir metodun adı olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım iki sebep ile ilişkilendirilebilir. Birincisi, kelimenin “bir yerde sabit kalıp oradan hiç ayrılmama” anlamıyla bağlantılı olarak bu tefsir metodunda müfessir, çalışmasında tek bir konuya bağımlı kalır. İkinci sebep, kelimenin “arada hiçbir açıklık bırakmadan bir şeyi ötekine bitiştirip yapıştırmak” anlamıyla bağlantılı olarak bu metotta müfessir, çalışması sırasında konusuyla alakalı tüm âyetleri bir araya getirip nüzul sırasına göre arada hiçbir açıklık bırakmadan peşpeşe sıralar ve böylece konuyu bir bütünlük içerisinde anlayıp yorumlamaya çalışır.²⁸

Bu yönteme “tevhidi/bütünsel” denmesi ise bu metodun beşeri deneyimler ile Kur'an-ı Kerim'i birleştirdiğini ifade etmek içindir.²⁹ Bu metotta müfessir yaşanan hayattan aldığı meseleleri, beşerin bu sahada yapmış olduğu çalışmaları ve bu meseleye sunduğu çözüm yollarını, çözüm uygulamalarında ortaya çıkan yeni sorunları, kısacası insanlığın bu konudaki tecrübesini iyice inceledikten sonra Kur'an'a yönelir. Kur'an'a sorular sorar, cevaplarını araştırır. Bu yöntemle Kur'an yaşanan hayatın içine girmiş

²⁵ Muhammed Gazali, **Kur'an'ın Konulu Tefsiri**, çev. Şahin Güven, Ekrem Demir, İstanbul: Şura Yayınları, 2000, s. 9

²⁶ ez-Zahravi, s.10

²⁷ Güven, s.45

²⁸ Güven, s.47

²⁹ es-Sadr. s. 32

olur, onunla bütünleşmiş olur. Bu özelliğinden dolayı bu metodu es-Sadr (v.1980), Kur'an'ın konuşurulması olarak niteler.³⁰

Konulu Tefsire “tevhidi/bütünsel” denmesinin bir diğer sebebi de bu yöntem, tahlili tefsir metodunun aksine âyetlerin manaları parça parça bırakmaz. Tahlili metotta müfessir sıra gelen âyetleri tek olarak ele alır ve işler. Âyeti başka âyetlerle ilişkilendirirse de çoğunlukla bunu lugat manayı tespit için yapar, yoksa âyetler arasında birleştirici bir bağ aramaz. Böyle bir çalışmada âyetlerin manaları parça parça kalır. Konulu Tefsir ise, bu parça parça anlamlar arasındaki ilişkileri tespit etmeye eğilim duyar. Konuyla ilgili tüm âyetlerin ortak ifadesinden oluşacak Kur'an bakış açısına ulaşmaya çalışır.³¹

B. Konulu Tefsirin Kısımları

Konulu Tefsir metodu için, gerek üzerinde çalışılacak konunun niteliği açısından gerekse de konunun araştırılacağı Kur'an bölümünün sınırları açısından farklı tasnifler yapılmıştır. Çalışmanın sınırları bütün Kur'an'ı kapsayabileceği gibi, bir sûre ile hatta bir âyet grubu ile de sınırlı olabilir. Bunun yanında Kur'an üzerinde yapılan “kavram çalışmaları” konulu tefsirin bir alt dalı sayılırsa çalışma bir konu bütünlüğünde olabileceği gibi bir kavram bütünlüğünde de olabilir. Bu genel bakıştan sonra Konulu Tefsir çeşitlerini dört alt başlıkta ele alabiliriz.

1. Kur'an'da Kavram Bütünlüğü Çerçevesinde Konulu Tefsir

Böyle bir çalışmada, araştırmacı, Kur'an-ı Kerim'in kelimelerinden birisini alır, sonra bu kelimenin veya onun türevlerinin geçtiği âyetleri toplar; âyetler toplanıp tefsirleri iyice öğrenildikten sonra araştırmacı, Kur'an-ı Kerim'in o kelimeyi kullanımı vasıtasıyla kelimenin anlamlarını çıkarsamaya çalışır.³² Garibü'l-Kur'an ve el-Eşbah

³⁰ es-Sadr, s. 23

³¹ es-Sadr, s. 31

³² Müslim, s.45; Güven, s.138

ve'n-Nezair kitapları bu çeşit bir tefsiri içermektedir.³³ Fakat bu tür eserler kelimeyi sadece geçtiği yere göre ele almakta, onu geçtiği diğer sûrelerle ilişkilendirmemektedir.

Böyle bir çalışma sonucunda Kur'an kavramları yine Kur'an bilgileri ile doldurulmuş olur. Kur'an kelimeleri sonraki yüzyıllarda kazandıkları manalarla değil bizzat Kur'an'ın kastettiği manalarla anlaşılmış olur. Böylece Allah'ın Kur'an ifadelerindeki muradı daha doğru bir şekilde anlaşılabilir.

2. Kur'an'da Konu Bütünlüğü Çerçevesinde Konulu Tefsir

Aslında Konulu Tefsir olarak isimlendirilmeye en uygun kısım bu tür tefsir çalışmalarıdır. Bu sebeple "Konulu Tefsir" denildiğinde ilk akla gelen tefsir çeşidi budur.³⁴

Konulu tefsir çalışması yapacak olan bir araştırmacı, öncelikle çalışma yapacağı konuyu belirler, sonra çalışma yapacağı konuyla ilgili âyetleri bir araya toplar. Konunun kapsamı dahilinde olan kavramlar üzerinde etimolojik ve semantik çalışma yapar. Konu ile ilgili âyetleri öncelikle bulundukları yerdeki bağlamı çerçevesinde iyice anlayarak konuyla ilgili âyetleri nüzul sırasına göre düzenler. Böylece konunun ana hatlarını belirlemeye çalışır. Konuyu ana ve alt başlıklara ayırarak inceler. Bu çalışma esnasında ortaya koyduğu düşünceleri de Kur'an âyetleri ile delillendirir. Sonra da konuyla ilgili yaşanan hayatın problem ve sorunlarını tespit ederek aralarında bağlantılar kurar. Kur'an bilgisi çerçevesinde bunlara çözümler getirmeye çalışır.³⁵

es-Sadr, bu yöntemde yola Kur'an'dan değil yaşanan hayatın sorunlarından çıkılması gerektiğini söyler. Ona göre çalışma yaşamdan başlayıp Kur'an'da bitmelidir.³⁶ Müfessir konusunu yaşamdan, onun her hangi bir sorunundan alır, bu sorun çerçevesinde insanlığın tecrübesi hakkında derin tetkiklerde bulunur. Bütün bu

³³ Güven, s.138

³⁴ Güven, s.144

³⁵ Müslim, s.51,52; Güven, s.143

³⁶ es-Sadr, s. 30

hazırlıklardan sonra konuyu Kur'an'a sunar, Kur'an'ı konuşturmaya çalışır.³⁷ Bu çalışmalar sonucunda Kur'an'ın ele alınan konu hakkındaki görüşü, prensibi öğrenilmiş olur.

3. Sûrenin Tüm Konuları Çerçevesinde Konulu Tefsir

Bir sûre üzerinde yapılan konulu tefsirler ikinci maddedeki çeşide benzer. Hedef ve yöntem olarak aynıdır fakat çalışma alanı ondan daha dardır.³⁸

Bu tür konulu tefsir, sûreyi bir bütün olarak ele alıp genel ve özel hedeflerini tespit ederek konular arasındaki irtibatı da sağlamak sûretiyle sûreyi genel bir şekilde tefsir etmekten ibarettir.³⁹ Herhangi bir sûreyi Konulu Tefsir metoduna göre tefsir etmek isteyen bir araştırmacı, öncelikle tefsirini yapacağı sûreye bütüncül bir yaklaşımla bakarak sûrenin genel hedefini belirlemeli ve sûre hakkında toplu bir fikir sahibi olmalıdır. Sonra sûreyi konularına göre ayırarak her âyeti/ âyet grubunu kendi konu alanı içerisinde anlamaya çalışmalıdır. Nüzul sebeplerini araştırmalı, konuları oluşturan kavramlar üzerinde çalışma yapmalıdır. Sûrenin nazil olduğu tarihi arka planı göz önünde bulundurarak sûrenin konularını birbiri ile irtibatlandırmalıdır. Bu çalışma sonucunda sûrenin üzerinde bina olunduğu nizam tespit edilmiş olur.⁴⁰

4. Sûrenin Tek Bir Konusu Çerçevesinde Konulu Tefsir

Bu tür konulu tefsirde önce Kur'an'dan bir sûre belirlenir. Daha sonra bu sûre içerisinde her hangi bir konu tespit edilerek sûre çerçevesinde araştırması yapılır. Böyle bir çalışmadaki yöntem ile bir konunun Kur'an'ın bütün sûrelerinde araştırılmasında kullanılan yöntem aynıdır. Aradaki fark sadece birinin tek bir sûrede diğerinin bütün

³⁷ es-Sadr, s. 23

³⁸ Müslim, s.54

³⁹ Güven, s.146

⁴⁰ Güven, s.147

sûrelerde olmasıdır. Elde edilen sonuç da bu anlamda birbirinden farklıdır.⁴¹ Bizim çalışmamız da bu türün bir örneğidir.

C. Konulu ve Müstakil Sûre Tefsirinin Önemi

Genel olarak konulu tefsir için söylenen faydalar sûre çerçeveli konulu çalışmalar içinde geçerlidir. Ne var ki elde edilen sonuç Kur'an'ın geneli için değil sadece bir sûresi içindir. Fakat sûre çerçeveli böyle bir çalışma Kur'an'ın nüzul sıralamasında o sûreye gelindiğinde İslam davetinin konumunu göstermesi açısından önemlidir. Her inen âyet veya sûre İslam davetinde geline yeni bir merhale, hedefe gidişte ulaşılan yeni aşama demektir. Dolayısıyla bu sûrelerin kendi bünyesinde konuları açısından iyi tahlil edilmeleri İslam davetinin karakteri ve yöntemi hakkında bilgi verici olup elde edilen bu veriler hem İslam daveti için hem de geliştirilecek bir İslam eğitim- öğretim metodu için oldukça önemli olacaktır.

Sûrelerin konulu olarak tefsir edilmeleri bu sûrelerin tahlili metotla yapılan tefsirlerinde oluşan hataların düzeltilmesi bakımından da önem taşır. İleride de göreceğimiz gibi üzerinde çalıştığımız Furkan sûresini bizim yaptığımız şekilde konulu olarak ele alan müfessirler, daha doğrusu sûrenin ana konusunu “vahye itirazlar ve bunlara verilen cevaplar” olarak belirleyen ve bu açıdan sûrenin âyetlerine yaklaşan müfessirler sûrenin âyetlerine, tahlili metot kullanan müfessirlerden farklı manalar vermişler, o müfessirleri tenkide tabi tutmuşlardır.

Konulu tefsir için geçerli olan genel faydalar sûre çerçeveli konulu tefsir içinde geçerli olunca bunların ne gibi faydalar olduğundan da bir miktar bahsetmek uygun olacaktır. Bu faydaları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Tefsir çalışmalarındaki ana hedefimiz, Kur'an'ın can veren nefesini çağımızda yeniden duymak, onun yaşanan hayatın her noktasındaki aydınlatıcı prensiplerini ve öğretilerini elde etmektir. Kur'an'ın yorumlanmasında tahlili yöntem denilen, Kur'an'ın baştan sona sıra ile âyetlerinin Kur'an'ın genel bağlamında değil de

⁴¹ Güven, s.145

tek başına ele alınıp daha çok lügat ve dil açısından açıklanıp eğer varsa onunla ilgili hadislerin ve sahabi sözlerinin zikredilmesi şeklindeki yöntem ile bu hedef gerçekleştirilemez. Çünkü bu metotta müfessir, âyetleri birbirinden bağımsız olarak ele almakta, birbirinden bağımsız olarak anlamaya çalışmaktadır. Yani hedef, cüz’i bir hedefdir. Bu metotta müfessir, sürekli olarak Kur’an nassının şu veya bu cüzünü anlamakla yetinir. Çoğunlukla bunu bir adım dahi ileri götürmez. Yani biz bununla Kur’anî pek çok bilgiye kavuşabileceğiz, fakat bunlar darmadağın bir yığından öteye gitmeyecek aralarında en ufak bir bağ dahi bulmamız mümkün olmayacaktır. Tüm bunları incelemek hayatın her sahasını kapsayan bir Kur’an düşüncesinin boyutlarını tespit etmede bize bir fayda sağlamayacaktır.⁴²

Konulu tefsir, tahlili tefsir gibi manaları parça parça bırakmaz. Bu parça parça anlamlar, işaretler arasındaki ilişkileri tespit etmeye eğilim duyar. Bunlardan oluşacak Kur’an bakış açısına ulaşmaya çalışır.⁴³ Konulu tefsir, inançla, toplumla, evrenle yahut hayatla ilgili konulardan birini ele alarak Kur’an’ı bu açıdan etüde tabi tutar, araştırır; etütlerini araştırmalarını bu yönde yapar. Kur’an nassıyla o konuda sohbet eder, soru-cevap tarzında o meseleyi irdeler; müfessir sorar, Kur’an cevap verir. Elde edilen sonuçlar Kur’an’ın o meseleye bakışını ortaya koyar.⁴⁴ Bu metotta Kur’an gerçeklerle, yaşanan hayatla iç içedir.⁴⁵ Bu çalışmalar sonucunda yaşanan hayatın her safhasıyla ilgili Kur’an düşüncesine ulaşılmış olunur.

2- Konulu Tefsir metodu müfessire çalışma yaptığı konu hakkında tam bir fikir verir. Böylece müfessir hataya düşmekten ve taassuptan kurtulmuş olur.⁴⁶

3- Âyetleri bir arada görme imkanı vermesi sebebiyle konuyu tarihi bağlamı içerisinde ele alma imkanı verir. Âyetler arasında zahiri çelişki ve tenakuzları ortadan kaldırmak için konuyu derinlemesine inceler.⁴⁷

⁴² es-Sadr, s. 15; Müslim, s.39

⁴³ es-Sadr, s. 31

⁴⁴ es-Sadr, s. 23

⁴⁵ es-Sadr, s. 25

⁴⁶ Müslim, s.40; Güven, s.109

⁴⁷ Güven, s.110

4- Bu yöntem ile Kur'an'ın yeni mucizevi yönleri açığa çıkar.⁴⁸ Her müfessir kendi alanında yaptığı çalışmalarıyla Kur'an'ın i'cazına ait değişik yönlerini tespit etmeye gayret etmişlerdir. Yapılacak konulu tefsir çalışmalarıyla Kur'an'ın bir çok konudaki i'cazı da ortaya konmuş olacaktır.⁴⁹

5- Konulu tefsir ile ele alınan konuyu tüm yönleri ile ve derinlemesine araştırma imkanı verdiği için Kur'an'a bütüncül ve kapsamlı bir bakış açısı kazandırır.⁵⁰

6- Yeni tefsir çalışmalarına imkan hazırlar. Yapılan çalışmaları seviyeli bir hale getirir.⁵¹

7- Geçmişte yapılan tefsirler tashihten geçirilmiş olur. Kullanılan tahlili metot ile parça (âyet) bütün (Kur'an) yerine konulması ile İslam düşüncesinde birbiri ile ihtilafli çok sayıda mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵² Buna mezheplerin kendi fikirlerini destekleme gayretleri de eklenebilir. Konulu tefsir genel bir bakış açısına sahip olduğundan bu yönde tashih edici bir özellik gösterebilir.

8- Konulu tefsir çalışmaları ile yapılacak olan kavram çalışmaları ile Kur'an düşünce sistemi daha iyi belirlenebilir. Çünkü Kur'an kavramları demek bir yerde Kur'an bilgileri demektir ve Kur'an bilgilerinin hayata aktarılması bu kavramların kazanılmasına bağlıdır.⁵³

9- Günümüzde Kur'an esas alınarak İslami bir eğitim öğretim modelinin, İslam ekonomisinin, İslam sosyolojisinin, İslam felsefesinin, psikolojisinin.... ilkelerinin tespit edilmesiyle birlikte sağlam temellere oturtulması mümkün hale gelebilir.⁵⁴

10- Konulu tefsir çalışmaları, Kur'an'a yöneltilen soru, şüphe ve itirazlara cevap verebilmek için geliştirilmesi gereken önemli bir metottur.⁵⁵ Kur'an gerek kaynağı gerekse içeriği konusunda, kendisine yöneltilen şüphe ve itirazlara daima

⁴⁸ Müslim, s.41

⁴⁹ Güven, s.114

⁵⁰ Güven, s.116

⁵¹ Müslim, s.42

⁵² es-Sadr, s. 15

⁵³ Güven, s.123

⁵⁴ Güven, s.121

⁵⁵ Güven, s.128

cevaplar vermiştir. Bugün de geçmişte olduğu gibi İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an etrafında şüphe ve itirazlar üreilmeye çalışılmaktadır. Yapılacak olan konulu tefsir çalışmalarıyla Kur'an'ın içeriğine yönelik itirazlara en güzel şekilde Kur'an'dan cevaplar sunulabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK FURKAN SÛRESİ

I. Furkan Sûresinin Arapça Metni Ve Türkçe Mealî

A. Sûrenin Arapça Metni

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا (1) الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمَلِكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقْدَرَهُ تَقْدِيرًا (2) وَاتَّخَذُوا مِنْ
دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا
حَيَاةً وَلَا نُشُورًا (3) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا
ظُلْمًا وَزُورًا (4) وَقَالُوا أُسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (5) قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي
يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (6) وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ
وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا (7) أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ
يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا (8) انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا
فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا (9) تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
وَيَجْعَلُ لَكَ فُصُورًا (10) بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا (11) إِذَا رَأَوْهُمْ
مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيظًا وَزَفِيرًا (12) وَإِذَا أَلْفَا مِنْهَا مَكَانًا ضيقًا مُقَرَّبِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ
ثُبُورًا (13) لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا (14) قُلْ أُولَئِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ
الَّتِي وُعدَا وَعَدًا مَسْنُوكًا (16) وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ الْمُتَّقُونَ
كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا (15) لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ أَضَلُّنَّكُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ
أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ (17) قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ
مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا (18) فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ
صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمِ مَثْكَمُ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا (19) وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ
لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا
(20) وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ
وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا (21) يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَحْجُورًا

(22) وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا (23) أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا (24) وَيَوْمَ تَشَاقُّ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَتُزَلَّ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا (25) الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَانِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا (26) وَيَوْمَ يَعْصُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَالْيَتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا (27) يَاوَيْلَتِي لِيَتَنِي لِمَ اتَّخَذْتُ فَلَانًا خَلِيلًا (28) لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا (29) وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا (30) وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا (31) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَنَا نَزْلٌ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا (32) وَلَا يَأْثُوكَ بِمَثَلٍ إِنَّا جَنَّاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا (33) الَّذِينَ يُخَشِرُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ إِلَى جَهَنَّمَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا (34) وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا (35) فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا فَدَمَرْنَاَهُمْ تَدْمِيرًا (36) وَقَوْمُ نُوحٍ لَمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ أَعْرَفْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا (37) وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (38) وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا (39) وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا مَطَرَ السَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا (40) وَإِذَا رَأَوْكَ إِذَا يَقْخُدُونَكَ إِنَّا هُمْ وَأَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا (41) إِنَّ كَادَ لَيُضِلَّنَا عَنْ إِلَهِنَا لَوْ لَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا (42) أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا (43) أَمْ تَحْسَبُ أَنْ أَكْثَرُهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا (44) أَلَمْ تَرَى إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا (45) ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا (46) وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا (47) وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (48) لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا (49) وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا (50) وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا (51) فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا (52) وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ جَاغٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا (53) وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا (54) وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا (55) وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (56) قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنَّا مِنْ شَاءِ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا (57) وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا (58) الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا

(59) وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَانُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا (60) تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا (61) وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا (62) وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (63) وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا (64) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا (65) إِنَّهَا سَاعَتٌ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (66) وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا (67) وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (68) يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا (69) إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (70) وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا (71) وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (72) وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا (73) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (74) أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا (75) خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (76) قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا (77)

B. Sûrenin Türkçe Meali

Bismillâhirrahmânirrahîm

1,2. Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan, hiç çocuk edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir.

3. (Kafirler) O'nu bırakıp, hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile ne bir zarar ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen tanrılar edindiler.

4. İnkâr edenler: Bu (Kur'an), olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümrede bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.

5. yine onlar dediler ki: (bu ayetler), onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır.

6. (Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

7. Onlar (bir de) şöyle dediler: bu ne biçim bir peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!

8. Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip (meşakkatsızce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı. (Ayrıca) o zalimler (mü'minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.

9. (Rasulüm!) Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve (hidayete) hiçbir yol da bulamazlar!

10. Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah'ın şanı yücedir.

11. Onlar üstelik kıyameti de yalan saydılar. Biz ise kıyameti inkâr edenler için alevli bir ateş hazırladık.

12. Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkesini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler.

13. Elleri boyunlarına bağlı olarak onu (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler.

14. (Onlara şöyle denir:) bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yol olmayı isteyin!

15. De ki: B mu daha iyi, yoksa takvâ sahiplerine vaat edilen ebedilik cennet mi? Orası, onlar için bir mükafat ve (huzura kavuşacakları) bir varış yeridir.

16. Onlar için orada ebedi kalmak üzere diledikleri her şey vardır. İşte bu, Rabbinin üzerine (aldığı ve yerine getirilmesi) istenen bir vaaddir.

17. O gün Rabbin onları ve Allah'dan başka taptıkları şeyleri toplar da, der ki: Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?

18. Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helakı hak eden bir kavim oldular, derler.

19. (Bunun üzerine ötekilere hitaben şöyle denir:) İşte (taptıklarınız), söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne (azabınızı) geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden zulmedenlere büyük bir azap tattıracağız!

20. (Rasulüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!) Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkı ile görmektedir.

21. Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurumuza geleceklerini) ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler. Andolsun ki kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.

22. (fakat) melekleri görecekləri gün, günahkarlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve : (size sevinmek) yasaktır, yasak! diyeceklerdir.

23. Onların yaptıkları her bir (iyi) işi ele alırsın, onu saçılmış zerreler haline getiririz (değersiz kılarız).

24. O gün cennetliklerin kalacağı yer çok huzurlu ve dinlenecekleri yer pek güzeldir.

25. O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir.

26. İşte o gün, gerçek mülk (hükümlanlık) çok merhametli olan Allah'ındır. Kafirler içinde pek çetin bir gündür o.

27. O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısıırıp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte yol tutsaydım!

28. Yazık bana! Keşke falancayı (batıl yolcusunu) dost edinmesedim!

29. Çünkü zikir (Kur'an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.

30. Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı büsbütün terk ettiler.

31. (Rasulüm!) İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peyda ettik. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.

32. İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.

33. Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim.

34. Yüzükoyun cehenneme (sürölüp) toplanacak olanlar; işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.

35. Andolsun ki biz Musa'ya Kitab'ı verdik, kardeşi Harun'u da ona yardımcı yaptık.

36. "Ayetlerimizi yalan sayan kavme gidin" dedik. Sonunda, (yola gelmediklerinden) onları yerle bir ediverdik.

37. Nuh kavmine gelince, peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde onları, suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık. Zalimler için acıklı bir azap hazırladık.

38. Âd'ı, Semud'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha birçok nesilleri de (inkarcılıklarından ötürü helak ettik.)

39. Onların her birine (uymaları için) misaller getirdik; (ama öğüt almadıkları için) hepsini kırdık geçirdik.

40. (Rasulüm!) Andolsun (bu Mekkeli putperestler), bela ve felaket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır. Peki onu görmüyorlar mıydı? hayır, onlar öldükten sonra dirilmeyi ummamaktadırlar.

41. Seni gördükleri zaman: “Bu mu Allah’ın peygamber olarak gönderdiği!” diyerek hep seni alaya alıyorlar.

42. “Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı” diyorlar. Azabımızı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler!

43. Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen (Rasulüm!) ona koruyucu olabilir misin?

44. Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.

45. Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık.

46. Sonra onu (uzayan gölgeyi) yavaş yavaş kendimize çektik (kısalttık.)

47. Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kılan, gündüzü de dağılıp çalışma (zamanı) yapan, O’dur.

48,49. Rüzgarları rahmetinin önünde müjdecî olarak gönderen O'dur. Biz, ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara su vermek için gökten tertemiz su indirdik.

50. Andolsun bunu, insanların öğüt almaları için, aralarında çeşitli şekillerde anlatmışsınız; ama insanların çoğu ille nankörlük edip diretmişlerdir.

51. (Rasulüm!) Şayet dileyseydik, elbet her ülkeye bir uyarıcı (peygamber) gönderirdik.

52. (Fakat evrensel uyarıcılık görevini sana verdik.) O halde, kafirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver!

53. Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur.

54. Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu nesep ve sıhrıyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.

55. (Böyle iken inkarcılar) Allah'ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkarcı da Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır.

56. (Rasulüm!) Biz seni ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

57. De ki: Buna karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında herhangi bir ücret istemiyorum.

58. Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nı hamd ile tesbih et. Kulların günahlarını O'nun bilmesi yeter.

59. Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden (ona hükmeden) Rahmân'dır. Bunu bir bilene sor.

60. Onlara: Rahmân'a secde edin! Denildiği zaman: "Rahmân'da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!" derler ve bu emir onların nefretini arttırır.

61. Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.

62. İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.

63. Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) "selam" derler (geçerler);

64. Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.

65. Ve şöyle derler: Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici değil, devamlıdır.

66. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikamet yeridir!

67. (O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.

68. Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka tanrılara yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur;

69. Kıyamet günü azabı kat kat arttırılır ve onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır.

70. Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

71. Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphe siz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.

72. (O kullar), yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.

73. Kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar;

74. (Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler başışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler.

75. İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selamla karşılanacaklardır.

76. Orada ebedi kalacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşme ve ikamet yeridir.

77. (Rasulüm!) De ki: (kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin? (Ey inkarcılar! Size Rasül'ün bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız; Onun için azap yakınızı bırakmayacaktır!

II. Furkan Sûresine Genel Bir Bakış

Bu başlık altında Furkan sûresini tanıtıcı genel bilgiler vermek istiyoruz. İlk alt başlıkta sûrenin nuzül zamanı, âyet yapısı, hedefi, sûrede hitaplar, sûrede nesih vb. konulara değinilecektir. Diğer başlıklar altında ise sûrenin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için gerekli olan bazı bilgiler sunulacaktır.

A. Furkan Sûresi Hakkında Genel Bilgiler

Furkan sûresi Mekke döneminde, olaylı geçen Taif seferinden dönüşte, sırasıyla Cinn ve Yâsin sûrelerinden sonra inmiştir.⁵⁶ Nüzul sıralamasında kırk ikinci sûre olup mushafta ki sıralamada yirmi beşinci sıradadır. Âyet sayısı ittifakla yetmiş yedidir. Kelime sayısı, bin sekiz yüz yetmiş ikidir; harfleri, üç bin yedi yüz otuz üçtür. Fasılası, (ل) ve (ا) dır. Lam, sadece (اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ) ayetinde fasıladır.

Sûrede hitap çoğunlukla Rasulullah'a as. olup müşriklere hitap birkaç âyet ile sınırlıdır. İndiriliş amacı müşriklerin itiraz ve iftiralarına karşı Rasulullah'ı as. teselli etmek ve müşrik iddialara cevaplar vermek olan sûrede, müşrikler Rasulullah as.

⁵⁶ Abdullah Mahmut Şehhate, **Ehdafu Külli Sûre**, Mısır, Daru'l-Mısıryye li'l-Kütüp, 1993, I, s.259

üzerinden muhatap alınırlar ve çoğunlukla onlardan üçüncü gaip kişi sığası ile bahsedilir.⁵⁷

Sûre ismini ilk âyette geçen “Furkan” kelimesinden alır. Sûre, Hz. Ömer’e ra. dayanan bir rivayet ile Rasulullah as. zamanından bu yana bu şekilde isimlendirilmiştir. Sûre için bundan başka bir isim de kullanılmamıştır.⁵⁸

Malik, Şafii, Buhari, Müslim, İbn Hibban, Beyhaki sünenlerinde Ömer b. Hattab ra.’dan rivayet ile o şöyle demiştir: “Rasulullah’ın as. hayatında Hişam b. Hakim’i Furkan sûresini okurken işittim, kıraatını dinledim. Rasulullah’ın as. bana okuduğundan daha fazla harf ile okuyordu. Neredeyse onu namazda enseleyecektim de sabrettim. Selam verdiğinde ridasının yakasından tuttum, dedim ki: “seni işittiğim şekilde bu sûreyi sana kim okuttu?” dedi ki: “bana Rasulullah as. okuttu.”, “ yalan söylüyorsun, Rasulullah as. bana senin okuduğundan farklı okuttu” dedim ve onu alıp Rasulullah’a as. götürdüm. Dedim ki: “bunu, furkan sûresini senin bana okuduğun harflerden başka harflerle okurken duydum.” Dedi ki: “bırak onu! Oku bize Hişam!” hişam ona benim işittiğim gibi okudu. Rasulullah as. “böyle indirildi.”dedi. Sonra “bize sen oku ömer” dedi, ben de bana öğrettiği gibi okudum. Rasulullah as. dedi ki “böyle indi. Bu Kur’an yedi harf üzere inmiştir. Ondan kolayınıza gelen ile okuyun.”⁵⁹

Sûrede üç âyette nesih olduğu bazı müfessirlerce söylenmiş olup bu kesin bir sonuç değildir. Nesh olunduğu söylenen âyetler altmış üçüncü, yetmişinci ve yetmiş ikinci âyetlerdir.

“Rahmân’ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) “selam” derler (geçerler)”⁶⁰

“Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır,engin merhamet sahibidir”⁶¹

⁵⁷ Hamdi Yazır Elmalılı , **Hak Dini Kur’an Dili**, sad: İsmail Karaçam v.dğr., İstanbul: Azim, ty,VI, s.49

⁵⁸ Tahir İbn Âşur, **Tefsiru’t-Tahrir ve’t-Tenvir**, Tunus: Daru’t-Tunusiyye, 1984. XVIII, s. 313

⁵⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari, husumat, 4, **Camiu’s-Sahih**, III, s.90

⁶⁰ Furkan, 63

⁶¹ Furkan, 70

“(O kullar), yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.”⁶²

Kelbi ve Ebu'l-Aliye altmış üçüncü âyetin⁶³, Suddî de yetmiş ikinci âyetin⁶⁴ Tevbe sûresinin beşinci âyeti (kıtal âyeti) ile nesh olunduğu söyler.

Yetmişinci âyetin ise Nisa sûresinin doksan üçüncü âyeti ile nesh olunduğu Zeyd b. Sabit ve İbn Abbas'dan rivayet olunur.⁶⁵

Fakat Taberi, yine İbn Abbas'tan yaptığı başka bir rivayette, İbn Abbas'ın Furkan sûresinde ki âyetin Mekki olup İslam'a yeni girenler Ehl-i şirk ile ilgili olduğunu, Nisa sûresinde ki âyetin ise Medeni olup İslam'ın hükümlerini bilen müslümanlar ile ilgili olduğunu söyler⁶⁶ ki bu durumda âyette nesh yoktur.⁶⁷

Hız. Peygamber'den rivayet edildiği bildirilen ve bazı tefsirlerde yer alan, Furkân sûresini okuyan kimse kıyamet gününde Allah'ın huzuruna, o günün geleceğine şüphesiz inanmış olarak çıkar ve kolayca cennete girer”⁶⁸ meâlindeki hadisin mevzû olduğu kabul edilmiştir.⁶⁹

B. “Furkan” Kelimesinin Manası

1. Lugavi Manası:

⁶² Furkan, 72

⁶³ Fahreddin er-Razi, **Mefatihü'l-Gayb**, 3. Basım, Beyrut: Daru İhya-i Turasi'l-Arabi, ty.XIII, s.108

⁶⁴ Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Camiu'l-Beyan**, thk: Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 1.Basım, Riyad: Daru Aleml-i-Kütüp, 2003. XVII, s.526

⁶⁵ Taberi, XVII, s.512; Razi, XIII, s.112

⁶⁶ Taberi, XVII, s.508-510; Buhari, VI, s.15

⁶⁷ İzzet Derveze, **et-Tefsiru'l-Hadis**, çev. Şaban Karatay, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen, İstanbul: Ekin Yayınları, 1997, II, s.89

⁶⁸ Carullah Muhammed b. Ömer Zemahşeri, **el-Keşşaf An Hakaiki Gavamidi't-Tenzil Ve Uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil**, 1.Basım, Kum: Mektebetü'l-İlami'l-İslami, ty. III, s.234

⁶⁹ Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzi, **Nüzhetü'l-A'yün**, , thk. Muhammed Abdü'l-Kerim Kazım Razi, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1984, I, s.239; Ebu Abdullah Bedrettin Zerkeşi, **el-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an** thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957. s.432

“Furkan” kelimesi “firk” kökünden “fu’lan” veznindedir. “Firk” ise “felak” ile yakın bir anlam taşır. Bir şeyin yarılmasına itibar ile “felak”, ayrılmasına itibar ile de “firk” denir.⁷⁰

“Bir zamanlar biz sizin için denizi yarıdık (ferakna), sizi kurtardık...”⁷¹

“Bunun üzerine Musa’ya: Âsân ile denize vur! diye vahyettik. (vurunca deniz) derhal yarıldı (fe’nfeleka), her bölük koca bir dağ gibi oldu”⁷²

Bu ayetlerde görüldüğü gibi “infeleka” ve “feraka” aynı anlamda birbirinin yerine kullanılmıştır.

Rağıb İsfehani’nin (v.502/1108) belirttiği üzere, “Feraktu beyne’s-şey’eyn”, “iki şeyin arasını ister gözün idrak edeceği bir ayrım, ister bilgi ve zeka ile idrak olunacak bir ayrım ile ayırdım” demektir.⁷³

İsra sûresindeki “ ve Kur’anen feraknahu”⁷⁴ ayeti, “onda ahkamı beyan ettik açıkladık “ demektir.⁷⁵

“feraknahu”, “parça parça indirdik” anlamına da gelir.⁷⁶

“Furkan” , “fark”dan daha mübalağalı mana içerir ve hak ile batılı ayırmada kullanılır. “Furkan”ın “fark”dan⁷⁷ veya “tefrik”den⁷⁸ masdar olduğu söylenirse de, Rağıb el-İsfehani’nin Müfredat’ında belirttiğine göre “furkan” bir isimdir, masdar

⁷⁰ Rağıb el-İsfehani, **el-Müfredat Elfazı’l-Kur’an**, thk: Safvan Adnan Davudi, 3. Basım, Dimaşk: Daru’l-Kelam, 2002, s.632; İbni Cevzi, s.459; Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbni Manzur, **Lisanu’l-Arab**, Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 1992, X, s.305

⁷¹ Bakara,50

⁷² Şuara,63

⁷³ Rağıb el-İsfehani, s.632

⁷⁴ İsra, 106

⁷⁵ İbni Manzur, X, s.305

⁷⁶ Abdullah İbn Ahmed Neseî, **Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil**, 1. Basım, Beyrut: Daru’l-Kalem,1989, II, s.1155

⁷⁷ İbni Cevzi, s.459; Nesfi, II, s.1155

⁷⁸ Mahmud b. Abdullah Alusi, **Ruhu’l-Meani Fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Azim**, Beyrut: Daru ihya-i Turasi’l-Arabiyye, ty.,XVIII s.231

değildir. “fark” ise hem masdar hem de isim olur.⁷⁹ Ayrıca “furkan” hem ism-i fail (Farık) hem de ism-i mef’ul (Mefruk) anlamındadır⁸⁰

Enfal sûresindeki “yevme’l-furkan”⁸¹ ifadesi ile anlatılamak istenen, hak ile batılın, hüccet ile şüphenin ayrıldığı gündür.

“Ey iman edenler Allah’a karşı takvalı olursanız size furkan kılar” yani hak ile batılı ayıracak bir nur ve tevfiik verir.

“Furkan”, itikatta, doğrulukta, yalanda ahkamda hak ile batılı ayırması sebebi ile Allah’ın kelimidir. Bu mana Tevrat, İncil ve Kur’an için geçerlidir.⁸²

Seyyit Şerif Cürani “furkan”ı “hakla batılı birbirinden ayıran ayrıntılı bilgi” şeklinde tarif etmiştir.⁸³ Bu genel anlamından hareketle gerçeği kanıtlayan delil veya sezgiye, doğru bilgilere ve şüpheden kurtuluşa da furkan denilir. Önemli davaları çözüp karara bağlayan kesin delillere “furkan” denir.⁸⁴

Ayrıca “furkan”ın “felak” gibi “sabah” anlamı da vardır.⁸⁵

2. İstilahi Manası:

“Furkan” kelimesi Kur’an’da yedi yerde geçer. Bunlar:

“Musa’ya Kitap ve Furkan’ı verdik, ta ki doğru yolda yürüyebilesiniz.”⁸⁶

“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri (furkan) olarak Kur’an’ın indirildiği aydır.”⁸⁷

⁷⁹ İsfehani, s.633

⁸⁰ Alusi, XVIII, s.231

⁸¹ Enfal, 41

⁸² İsfehani, s.633

⁸³ Ebü’l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürani, **Ta’rifat**, Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983, s.166

⁸⁴ Elmalılı, VI, s.48

⁸⁵ Ebu’l-Huseyn Ahmed ibni Faris bin Zekerriyya, **Mucmelu’l-Luğa**, thk. Zuheyr Abdulmuhsin, 1.Basım, Beyrut: Müessesetu’r-Risale,1984, III, s.718

⁸⁶ Bakara, 53

“Daha önce de, insanlara doğru yolu göstermek üzere Furkan'ı indirmiştir”⁸⁸

“Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (Furkan) verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.”⁸⁹

“Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün (furkan günü), iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”⁹⁰

“Andolsun biz, Musa ve Harun'a, takvâ sahipleri için bir ışık, bir öğüt ve Furkan'ı verdik.”⁹¹

“Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna (Muhammed'e) Furkan'ı indiren, Allah, yüceler yücesidir.”⁹²

Ayrıca Kur'an'da “frk” kökü değişik müştaklarıyla yetmiş iki defa geçmiştir.

Buralarda, denizin yarılması (Bakara, 50), Kur'an'ın parça parça indirilmesi (İsra, 106), hükme bağlama (Duhan, 4), toplumun bölünmesi, iyilerle kötülerin ayrılması (Tevbe, 56; Maide,25), inanma bakımından Allah ile peygamberleri veya peygamberler arasında ayırım yapma (Nisa, 150; Bakara,136), dinde ayırma düşme (En'am, 159), karı ile kocanın arasını ayırma, boşanma (Bakara, 102; Talak, 3), doğru yoldan ayrılma (En'am, 153), kıyamette mü'minler ile kafirlerin ayrılması (Rum, 14), meleklerin hak ile batılı ayırması (Mürselat, 4), ayrılık fitnesi (Tevbe, 107), sosyal grup, topluluk (Enfal, 5) gibi anlamlara gelir.

Gerek tefsirlerde gerekse sözlük kitaplarında “furkan” kelimesi, Kur'an'da yer aldığı yedi ayetten her birindeki konumu dikkate alınarak “Kur'an, Tevrat veya üç

⁸⁷ Bakara, 185

⁸⁸ Âl-i İmran, 4

⁸⁹ Enfal, 29

⁹⁰ Enfal, 41

⁹¹ Enbiya, 48

⁹² Furkan, 1

büyük kitap, delil, yardım, Musa ve kavminin kurtulması için denizin yarılıp açılması, Bedir zaferi, kurtuluş ve başarı” gibi anlamlarda açıklanmıştır.⁹³

Furkan iki ayetle (Bakara, 53; Enbiyâ, 48) Allah’ın Hz. Musâ’ya verdiği bir şey olarak tanıtılmaktadır.

“Musa'ya Kitap ve Furkan'ı verdik, ta ki doğru yolda yürüyebilesiniz.”⁹⁴

“Andolsun biz, Musa ve Harun'a, takvâ sahipleri için bir ışık, bir öğüt ve Furkan'ı verdik.”⁹⁵

Tefsirlerde bunlardan ikincisiyle hakla batılı ayırt eden Tevrat’ın kastedildiği belirtilir. İlk âyette ise durum farklıdır. İlk âyette “furkan” kelimesinden ayrı olarak bir de “kitap” kelimesi geçmiştir ki bu “kitap” kelimesiyle Tevrat’ın kast edildiği kabul edilirse “furkan” a değişik anlamlar verilir. Zemahşeri, burada “furkan”ın Tevrat’ın bir sıfatı olarak tekrar edildiğini söyler. Yani Tevrat, indirilmiş bir Kitap ve hak ile batılı ayıran Furkan’dır.⁹⁶ Fahrettin Razi (v.606/1209), buradaki “furkan”ın ya Tevrat’ın bizzat kendisi, ya Tevrat’ın içeriğinde olan bir şey yada Tevrat’ın dışında olan bir şey olarak üç anlama muhtemel olduğunu ifade eder. O halde burada “furkan” ya - Zemahşeri’nin deminki açıklamasıyla- Tevrat’tır, ya Tevrat’ın içindeki hak ile batılı ayıran dinin usul ve furûuna yönelik açıklamalar yada Musa as.’a verilen el ve asa mucizeleri, zafer, denizin yarılması gibi nimetlerdir.⁹⁷ Şevkânî (v.1250/1834) ise, “Mûsâ’ya mucize olarak verilen deliller” şeklindeki yorumu tercih eder.⁹⁸ A’râf sûresinin yüz ellibir ila yüz elli altıncı âyetlerinin muhtevası, Hz. Mûsâ’nın bir duasını içeren Mâide sûresinin yirmi beşinci âyetindeki “ fark” kökünden bir kelimenin kullanışıyla birlikte değerlendirildiğinde Mûsâ’ya verilen Furkan’ı, Allah’ın Mûsâ’ya inanıp günah işlemekten korunanları veya günahlarına tövbe edenleri inkârcılardan ve

⁹³ İbrahim Çelik, “Furkan”, **DİA**, XIII. s.220

⁹⁴ Bakara, 53

⁹⁵ Enbiya, 48

⁹⁶ Zemahşeri, I s.140

⁹⁷ Fahrettin Razi, III, s.77-78

⁹⁸ Muhammed Ali Şevkani, **Fethu’l-Kadir**, 2. Basım, Mısır: Mustafa el-Babi, 1964, I, s.92-93

özellikle buzağıya tapanlardan farklı tutması, onlarla birlikte cezalandırmaması, inananları inanmayanlardan seçip ayırması şeklinde anlamak mümkündür.⁹⁹

Enfâl sûresinin iki âyetinde geçen “furkan”ın bu sûrenin esas konusu olan Bedir zaferiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birinde, “eğer Allah’tan sakınırsanız o size bir furkan yaratır”¹⁰⁰ denilmektedir. Razi, bu âyetteki “furkan”ı maddî ve ruhî, dünyevî ve uhrevî bütün nimet ve imkânları kapsayan çok geniş bir açıklama getirmiş ve Allah’ın bu nimetlerle müminleri kâfirlerden ayırmasına dikkat çekmiştir.¹⁰¹ Halbuki daha önce Taberi (v.310/923), buradaki “furkan”ı sûrenin ana konusuna uygun olarak, “Allah’ın, hakkı tercih eden müminlere yardım edip zafere ulaştırmak suretiyle onları kendilerine kin besleyen düşmanlarından kurtarması” şeklinde açıklanmıştır.¹⁰² Zemahşeri’nin tercih ettiği yorum da Bedir zaferiyle ilgilidir.¹⁰³ Aynı sûrenin kırk birinci âyetinde ise Bedir olayına “furkan günü” denilmektedir. Her iki ayetteki “furkan”, Râgıb İsfahânî’inde işaret ettiği gibi çok ileri düzeydeki bir ayrılmayı ifade eder.¹⁰⁴ Gerçekten müslümanlar içtimaî, siyasi ve askerî anlamda ilk defa Bedir zaferiyle Mekke müşriklerinden ayrı, bağımsız, güçlü ve onurlu bir toplum haline geldiklerini kanıtlamışlardır. Kurtubi’nin (v.671/1273), Kur’an’a “furkan” denmesinin sebeplerinden birinin, mü’min ile kafiri ayırması olduğu tespiti de bu bağlamda isabetlidir.¹⁰⁵

Üç ayette “furkan”, “hak ile bâtılı birbirinden ayıran” anlamında Kur’ân-ı kerîm’in bir ismi veya niteliği olarak kullanılmıştır. Al-i İmran sûresinin 4. ayetinde “furkan”ı tüm semavi kitaplar veya Zebur anlamı da verilmiştir.¹⁰⁶ “Furkan” kelimesi Hadis ve Tefsir kaynaklarında Kur’an-ı Kerim’in başlıca isimleri arasında gösterilmiştir¹⁰⁷ Bakara sûresinin yüz seksen beşinci âyetinde kelime, “Kur’an” ismi ile birlikte kullanılarak Kur’an’ın hakkı bâtıldan ayırma sıfatını ifade etmektedir. Diğer iki

⁹⁹ İbrahim Çelik, “Furkan”, **DİA**, XIII, s.220

¹⁰⁰ Enfâl, 29

¹⁰¹ Razi, XV. s.153-154

¹⁰² Taberi, IX, s.225-226

¹⁰³ Zemahşeri, I s.154

¹⁰⁴ Râgıb, s.633

¹⁰⁵ Ebu Abdullah Muhammed Kurtubi, **el-Camiu’lAhkâmi’l-Kur’an**, Kahire: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1967, II. s.2; krş. İsmail Hakkı Bursevi, **Ruhu’l-Beyan**, İstanbul: Eser, ty., VI. s.187

¹⁰⁶ Zemahşeri, I. s.336

¹⁰⁷ bk. Buhari, Husumat, 4, III, s.90; Süyûtî, I, 143, 147

ayette ise (Âl-i İmrân, 4; Furkân, 1) Kur'an yerine onu ifade etmek üzere kullanılmıştır ve Kur'an'ın âyet âyet, parça parça süreç içerisinde indirilmesinden dolayı bu isimle anılmıştır.¹⁰⁸

Seyyid Kutub (v.1966) Kur'an'ın "furkan" olarak isimlendirilmesine farklı bir açıdan yaklaşarak şöyle der: "Hatta (Kur'an'a Furkan denilmesi) Kur'an'ın bir hayat nizamını bir başka hayat nizamından, bir beşeriyet dönemini bir başka dönemden tefrik etmesinden ötürüdür. Kur'an vicdanlarda yer eden ve pratik hayatta kendisini gösteren, bütünüyle hayata hükmeden açık bir nizam vaz eder. Beşeriyetin daha önce ve daha sonra tanıdığı ve tanıyacağı hiçbir nizamla karıştırılmayacak kadar vazıhtır onun düstürü. Böylece İslam, daha önceki nizamlardan düşünce olarak ta pratik olarak ta çok farklı ve yeni bir nizamdır. Bu derece geniş kapsamlı olarak eğri, ile doğruyu birbirinden ayıran bir kitaptır. Bu ayrılış noktasında insanlığın çocukluk çağıyla olgunluk dönemi birbirinden ayrılır. Maddi harikalar devri sona erer ve akla dayanan mucizeler devri başlar. Muvakkat mahalli risaletler dönemi biter alem şümül risaletler dönemi başlar: "Dünyaları uyarmak üzere."¹⁰⁹

Kur'an-ı Kerim, sadece doğru ve yanlışları zikretmek ile kalmaz, neyin yapıp neyin yapılmaması ve nelerin olduğu gibi bırakılması gerektiğini açıklayarak nitelenen bütün olumsuz durumlara bir çare bir çıkış yolu da sunar. İşte bu sebeptir ki Kur'an'ın bir diğer adı olarak ona "Furkan", yani "iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayıran" denmiştir.¹¹⁰ Kur'an-ı Kerim'e "furkan" denmesini, özetle ve ileride göreceğimiz üzere, onun üç özelliği ile sebeplendirebiliriz: Birincisi, Kur'an'ın bir defada değil parça parça indirilmiş olması; ikincisi, hak ile batılı ayırması; üçüncüsü ise, mü'min ile kafiri ayırması.

C. Sûrenin İsmi Aldığı Âyet ve Bu Âyetin Tefsiri

¹⁰⁸ Ebu'l-Fida İsmail İbni Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, 1.Basım, Beyrut: Daru Endülüs, 1966, V. s.133; Nesefi, II. s.1155

¹⁰⁹ Seyyid Kutub, **Fi Zılali'l-Kur'an**, Çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler. İstanbul: Hikmet Yayınları, ty. X, s.490

¹¹⁰ Muhammed İbn Muhammed Ebu's-Suud, **İrşadu'l-Akli's-Selim İlâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerim**, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ty VI. s.200; Kurtubi, XIII. s. 2; Fazlurrahman, **Anakonuları İle Kur'an**, çev. Alpaslan Açıkgenç, Ankara: Fecr Yayınları, 1993, s.201

Sûre ismini ilk ayette geçen “furkan” kelimesinden almaktadır. “Furkan” kelimesinin anlamını yukarıda işledik. Âyetin meali şöyledir:

“Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed’e Furkan’ı indiren Allah, yüceler yücesidir.”

Bu âyet, sûrenin konu başlıkları olan “Allah”, “Kur’an”, “Rasul” ve “kendilerine Rasul gönderilenler” maddelerini bünyesinde toplamakta, sûrenin üslubunun “inzar” üzere olacağına vurgu yapmaktadır. Bütün bunlar ileride sûrede ele alınacak itirazlar ve onlara verilecek cevaplar için bir hazırlık niteliğindedir.

Âyetin ilk kelimesi olan “Tebareke” lafzı meal yazarlarının Türkçe’ye tercümede zorlandığı bir ifadedir. Bu kelime Kur’an’da dokuz yerde (A’raf, 45; Mu’minun, 14; Furkan, 1,10,61; Gafir, 64; Zuhuruf, 85; Rahman, 78; Mülk, 1) geçmektedir. Bunlardan üçü “Furkan sûresinde olup “Rahman” sûresi hariç (ki Rahman suresinin mekki olduğuna dair İbni Abbas’dan rivayet vardır)¹¹¹ bu sûrelerin hepsi mekkidir. “Mülk” sûresi de “Furkan” sûresi gibi bu ifade ile başlayan diğer sûre olup onlardan başka bu ifade ile başlayan sûre yoktur.

“Tebâreke” lafzının, İbni Abbas’dan (v.68/679) gelen rivayetle, “berake” kökünden “tefâul” vezninde olduğu bütün müfessirlerin ortak ifadesidir.¹¹² Bu lafız sadece Allah Teala’ya isnad olunur ve mazi sığasında gelir, muzarisi ve emri yoktur, tasrif olunmaz¹¹³ ve mübalağa içerir

“Tebâreke”nin kök manasında kesret, ziyade, subût ve yükselme vardır. Âlusi’nin (v.1270/1854) Esmâi’den (v.216/922) hikaye ettiğine göre, Arap, bir tepeye çıkınca arkadaşlarına “sizden yükseğe çıktım” (Tebarektü aleyküm) anlamında bu kelimeyi kullanırdı. Kelimenin aslı devenin yere çöküp sabit kalmasından alınmıştır. Suyun kabında veya havuzda artarak durması da bu kelime ile ifade edilir.¹¹⁴ Ferra,

¹¹¹ Elmalılı, VII. s.360; Said Havva, **el-Esas Fi’t-Tefsir**, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Şamil, 1991, .XIV. s.297

¹¹² Taberi, XVII. s.394; İbni Kesir, V. s.133 ; Nesefi, II.s.1155; Ebu İshak İbrahim İbni’s-Seriyy Zeccac, **Meani’l-Kur’an**, thk: Abdulcelil Abduh Şelbi 1.Basım, Beyrut: Aleml-i-Kütüp, 1988, IV. s.57

¹¹³ Şevkânî, IV. s.60; Âlusi, XVIII. s.230

¹¹⁴ Âlusi, XVIII. s. 230; Râzi, .XIII. s.44; Elmalılı, VI. s.46

“tebareke”nin “tekaddese” ile aynı olduğunu ve ikisinin anlamının da “azamet” “yücelik” olduğunu söyler.¹¹⁵

Kelimenin kök manalarından hareket ile “Tebareke” lafzı iki ayrı manada değerlendirilir. Ziyadelik, kesret ve sabitlik manaları düşünülerek, Allah’ın ihsan ve bağışlarının çok ve devamlı olması veya yücelik manası düşünülerek, Allah’ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde kendinden başkalarından yüce olması bu lafza verilen manalardır.¹¹⁶ Ebu’s-Suud’un (v.982/1574) belirttiğine göre bu anlamda “Tebareke” ifadesi, Allah’ın insanlara verdiği dünya ve âhiret saadetine yönelten hayır ilimlerini içeren Kur’an’ın inzali gibi nimetleri ifade eder ki, bu büyük nimet an ve an bildirdiği şeylerin gerçekleşmesi, kemal noktada delillerinin ortaya çıkması ile devamlı artmakta ve çoğalmaktadır.¹¹⁷

Ayrıca “tebareke”nin ifade ettiği çoğalma akli de olabilir hissi de olabilir¹¹⁸ ve ilahi hayrın hiçbir şekilde hissedilemeyecek, sayılamayacak ve sınırlandırılmayacak şekilde meydana gelmesiyle kendisinde böyle bir çoğalma olan şeye de “mübarek” denilir.¹¹⁹ Bu mana esas alındığında âyetin evvelinde bu ifadenin gelmesi, Allah’ın kulu Muhammed’e indirdiği Kur’an’ın alemlere rahmet ve hidayet olması ile büyük bir hayır olduğunu, Allah’ın kullarına muamelesinin daima hikmet ve maslahat üzere olduğunu vurgular.¹²⁰ Ayetin sonunda işaret olunacağı gibi Kur’an’ın indirilmesi “inzar” (korkutma) amaçlı olması Kur’an’ın büyük bir hayır olmasına aykırı değildir. Mehmed Vehbi’nin (v.1369/1949) Hulasatu’l-Beyan’da belirttiği gibi bu durum bir babanın evladını terbiyesine benzer ki ulaşılabilecek hayır, saadet ve menfaat için baştaki korkutma ve endişe gayet azdır ve kendisi de bir hayırdır.¹²¹

¹¹⁵ Ebu Zekerriyya el-Ferra, **Meâni’l- Kuran**, 2. Basım, Beyrut: Aleml-i-Kütüp, 1980, II. s.262

¹¹⁶ Zeccac, IV. s.57; Zemahşeri, III. s.262; Taberi, XVII. s.394; Râzi, XIII. s.44; Âlusi, XVIII.s.230; İbni Kesir, V. s.133; Kurtubi, XIII. s.1

¹¹⁷ Ebu’s-Suud, VI. s.200

¹¹⁸ Ebu’s-Suud, VI. s.200; Şevkânî, IV. s.60

¹¹⁹ Âlusi, XVII. s.230

¹²⁰ Âlusi, XVII. s.231; Ahmed Mustafa Merağî, **Tefsiru’l-Merağî**, 5. Basım, Mısır: Mustafa el-Babi, 1974, XVIII. s.146

¹²¹ Mehmed Vehbi, **Hulasatu’l-Beyan**, 4. Basım, İstanbul:Üçdal Neşriyat, 1968 IX. s.3782

Buraya kadar açıkladığımız birinci durumda “tebareke” lafzı, “O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah’ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!”¹²² âyetinin anlamını ifade eder.

“Tebareke”nin, Allah’ın zat, sıfat ve fiillerinde kendinden başkalarından yüce olması manasını ifade etmesini Râzi, tefsirinde şöyle açıklar: Allah, vacibu’l-vucud olması, yokluk ve teğayyurun kendi için muhal olması, birliği ve tekliği, mümkünâta benzememesi ile zatında her şeyden yücedir. İlminin zaruri olup kesbi olmaması, kudretinin maddeye, müddete, örneğe, herhangi bir sebebe muhtaç olmaması vb. ile sıfatlarında her şeyden yücedir. Varlığın ve bekanın, varlık halinin salahının ancak O’nun cihetinden olması ile de fiillerinde her şeyde yücedir. Bütün bunlar O’nun “tebareke” ile sıfatlanmasını gerekli kılmıştır.¹²³

Bu mana ele alındığında, âyete bu şekilde başlanması, Allah’ın zatının ve sıfatlarının yüceliğini belirtmeyi, O’na izafe ile “Furkan”ın ve “Rasul”un şanını yüceltmeyi içerir.¹²⁴ Burada Arap diline uygun olarak Allah’ın kendini yüce sıfatlarla zikrederek zatını sena etmesi de vardır.¹²⁵

Bu ifade (tebareke), Allah’ın müşriklerin O’na izafe ettiği sıfatlardan çok yüce olduğunu bildirir.¹²⁶ Aynı zamanda , Allah’ın tüm kemal sıfatlarla muttasıf olduğuna ve noksan sıfatlardan münezzehe olduğuna delalet eder. Bu kemal sıfatlar ile birlikte O’nun rububiyette, mülkte ortağı olamaz; yine O’nun çocuğu, eşi olamaz ve bu kemal sıfatlar O’nun ilminin, kudretinin, hikmetinin vs. kemaline de delalet eder.¹²⁷ Şu halde hamd ve ibadet sadece O’na olmalıdır.

Bu ikinci durumda ise “tebareke” lafzı, “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.”¹²⁸ âyetinin manasıdır.

¹²² İbrahim, 34

¹²³ Râzi, .XIII, s.44

¹²⁴ Âlusi, XVIII, s.231

¹²⁵ Tahir İbni Aşur, XVIII. s.316

¹²⁶ Âlusi, XVIII. s.231

¹²⁷ Abdurrahman Hasan Habenneke el- Meydani, **Mearicu’t-Tefekkür**, Dimaşk: Daru’l-Kelam, 2000, s.322

¹²⁸ Şûra, 11

“Tebareke”nin faili, “ellezi” sılasıdır. Her ne kadar sılanın maruf olması gerekirse de, Allah’ı, Furkan’ı ve Rasulu mü’minlerin bilmesi ve inkar ehlinin en azından Rasul’ün daveti ile iman olarak olmasa da bir bilgi olarak bilmeleri yeterlidir.¹²⁹ Ayrıca Kur’an’ın ortaya koyduğu mucizeler, onun insan ürünü değil Allah katından olduğunu ve tebliğcisinin Allah’ın elçisi olduğunu kuvvetli bir delil ile ortaya koymaktadır.¹³⁰ Bu durum bu gerçekleri inkar ehli için dahi reddedilemez bir bilgi haline getirir ve sılayı maruf hale getirir.

Âyette yüce Allah’ın adının doğrudan doğruya zikredilmeyip, onun yerine "Kur’an’ı indiren" sıfatının kullanılması Kur’an ile yüce Allah arasında sıkı bir bağ olduğu vurgulamak içindir. Böylece okuyucunun dikkati bu sıkı ilişki üzerinde yoğunlaştırılır.¹³¹ Böyle bir başlangıç sûrenin tartışma konusu ile yani, Peygamberimizin peygamberliğinin doğruluğu ve Kur’an’ın Allah tarafından indirildiği gerçeği ile tam bir uyum arzeder.

Âyetteki “nezzele” ifadesi sığasında teksir (çokluk) anlamı taşır¹³² ve bu sebep ile müfessirlerce “inzal” fiilinden ayrı tutularak, “inzal” bir defada topluca indirme, “tenzil” ise parçalar halinde indirme olarak anlamlandırılır.¹³³ İbni Abbas’dan gelen rivayetlere dayanılarak Kur’an’ı indirilmesi, biri kadir gecesinde Levh-i Mahfuz’dan dünya semasına topluca indirilmesi, diğeri yirmi üç yıl zarfında parçalar halinde Rasulullah’a indirilmesi olarak iki aşamada değerlendirilir.¹³⁴ Ayrıca “inzal” ile Tevrat, İncil ve Zebur’un bir defada indirilişi, “Tenzil” ile Kur’an’ın parça parça indirilmesi ifade olunur.¹³⁵ El-Meydani, “inzal” ile “tenzil”in Kur’an’daki kullanılışlarına bakılınca aralarında böyle bir ayrımın yapılamayacağını, her ikisinin de birbirini yerine kullanıldığını söyler.¹³⁶ Bu iki ifade (inzal ve tenzil) Kitab’ı indiren Allah’ın ve kendine Kitap indirilen Rasul’un şanının yüceliğini gösterir. Allah’ın mahlukatına bağışladığı

¹²⁹ İbni Âşur, XVIII. s.316; Elmalılı, VI. s.49

¹³⁰ Râzi, XIII. s.45

¹³¹ Kutup, X, s.490

¹³² İbin Kesir, V. s.133

¹³³ Râzi, XIII. s.45

¹³⁴ Suyuti, I. s.117

¹³⁵ İbni Kesir, V. s.133; Kattan, s.106; Suyuti, I. s.119

¹³⁶ el-Meydani, s.323

ister maddi ister manevi bütün nimetler için Kur'an'da inzal fiili kullanılır ki bu da Allah'ın yüceliğini ve O'nun yüceliğine hiçbir şeyin ortak olamayacağını belirtir.

Sûrenin otuz ikinci âyetinde göreceğimiz gibi Kur'an'ın topluca değil de parçalar halinde inmesi inkar ehlinin itirazlarından birini oluşturacaktır. Bu ilk âyette de Kur'an'ın parçalar halinde indirilmesine işaret edilmiş, bunu böyle yapanın, “Tebareke” ifadesi ile belirtildiği üzere, bütün maddi ve hissi nimetlerin kendisi cihetinden geldiği, zatında, sıfatında ve fiillerinde her şeyden çok yüce olan, mahlukata muamelesini hikmet ve maslahat üzere yürüten Allah Teala olduğu, dolayısı ile Kur'an'ın bir seferde değil parçalar halinde indirilmesinin de bu yüce hikmet ve maslahatın bir gereği olduğu ve insanlar için büyük hayırlar içerdiği vurgulanmıştır.

“Furkan” kelimesini yukarıda ilgili bölümde işledik. İsm-i mef'ul olarak parçalar halinde olan, ism-i fail olarak hak ile batılı, mü'min ile kafiri ayıran anlamlarına geliyordu. Burada işaret edebileceğimiz bir diğer özellik de şudur ki; Kur'an'ın Furkan olarak nitelenmesi onda, bir beşerin benzerini getiremeyeceği, hak ile batılı ayırıcı i'caz kabilinden deliller olduğuna işaret eder.¹³⁷ İleride göreceğimiz üzere sûrede inkar ehlinin itirazlarına karşı bunun en güzel örneğini oluşturan susturucu deliller zikrolunacaktır. Bu da onu indirenin rububiyet ve uluhiyette kemaline, onu Rabb'inden tebliğ edenin nebi ve rasul olduğu iddiasında doğru ve güvenilir olduğuna delalet eder.

“Abdihi” (kuluna), ifadesinden kast olunan Muhammed as.'dır.¹³⁸ Elmalılı (v.1361/1942) bunu “herkesçe bilinen kulluk ve ibadet ile seçilmiş kul” olarak ifade eder.¹³⁹ Onun “abd” olarak zikrolunmasında iki mana vardır. Bunlardan biri, onun kulluk sıfatı ile anılmasında onu teşrif vardır¹⁴⁰; o kulluk mertebelerinin zirvesindedir. Allah Teala Kur'an'da Rasulullah'ı as. en üstün konumlarda anarken¹⁴¹ onu “abd” olarak nitelemiş, ayrıca melekleri ve geçmiş peygamberleri teşrif için de onları “kul”

¹³⁷ el-Meydani, s.324

¹³⁸ Taberi, XVII. s.394; Zemahşeri, III.s.262; Şevkânî, IV. s.60

¹³⁹ Elmalılı, VII.s.50

¹⁴⁰ İbni Kesir, V. s.134; Ebu's-Suud, VI. s.200

¹⁴¹ Örneğin, İsra gecesinde onun yüce şanını anlatmak için İsra sûresi, 1. âyette; dua ve namazdaki yüce konumunu ifade için cin sûresi, 19. âyette böyledir.

olarak niteleyip kendine izafe etmiştir. “Abdihi” tabiriyle anlaşılan bir diğer mana da şudur ki, Allah’ın göndereceği Rasul sadece bir kuldur ve başka bir şey olamaz.¹⁴²

İbni Zübeyr’den bir rivayette “abd” kelimesi çoğul sığasıyla “ibadihi” şeklindedir¹⁴³. Bu durumda “ibadihi”(kulları) ile kast olunan Rasul ve onun ümmetidir. Nitekim Kur’an’da “inzal” fiili ümmet içinde kullanılmıştır.

“Ant olsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâla akıllanmaz mısınız?”¹⁴⁴

"Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâta indirilene, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin."¹⁴⁵

Müfessirlerin belirttiği üzere kelimenin cins manasının kast edilmiş olması da muhtemeldir ve bütün kendisine Kitap indirilenleri kapsar. Bu durumda “Furkan” ifadesi de bütün semavi kitapları kapsar.¹⁴⁶ Bu takdirde mana yine, Allah’ın tüm zamanlarda insanlara rasul olarak sadece kul gönderdiğiidir.

Aynı zamanda Rasule “kul” nitelemesinin yapılması, Rasulun sadece kendine verilen emre itaat etmekle mükellef bir memur olduğunu, Kur’an’ın indirilmesi hususunda elinde hiçbir yetkinin olmadığını ifade etmesiyle inkar ehlinin Rasulun beşer olmasına yönelik itirazlarına verilecek cevaba bir hazırlık teşkil eder.¹⁴⁷ Bu ifadeler akli olarak da Muhammed as.ın nebi ve rasul olduğu sonucunu doğurur. Çünkü vahiy nebi olmayı, inzar görevi de rasul olmayı gerekli kılar.

Bundan sonra âyet, yüce Allah’ın kuluna Furkan’ı indirmesinin gayesini, açıklamaktadır ki bu da “alemlere nezir olması” dır.

¹⁴² Bursevi, VI. s.187; Âlusi, XVIII, s.231; Râzi, XIII, s.45

¹⁴³ Zemahşeri, III,s.262; Âlusi, XVIII, s.231; Râzi, XIII, s.45; Kurtubi, XIII, s.2

¹⁴⁴ Enbiya,10

¹⁴⁵ Bakara,136

¹⁴⁶ Âlusi, XVIII, s.231

¹⁴⁷ İbni Âşur, XVIII, s.317; Tabatabai, **Tefsiru’l-Mizan**, İran: Müessese matbaa-i ismailiyyin, 1973. XV,s.174

“Nezir”, fe’l vezninde münzir manasına sıfat-ı müşebbehedir.¹⁴⁸ Olacak bir kötü durumu bildiren, içinde korkutma olan bir haber veren, eğer Allah’ı birlemezler, ibadeti O’na halis kılmazlar ve batıl ilahları bırakmazlarsa Allah’ın azabıyla korkutan demektir.¹⁴⁹

Nezir’in kim olduğu, “yekûne” fiilinin zamirinin merciine göre üç ihtimallidir. Kur’an’da hem Allah, hem Kur’an, hem de Rasul nezir olarak nitelenmektedir.

“Biz onu (Kur’an’ı) mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz biz uyarıcıyızdır.”¹⁵⁰ âyetinde nezir Allah’tır.

“Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler.”¹⁵¹ âyetinde nezir Kur’an’dır.

“.....(İyi bil ki) sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekîldir.”¹⁵² âyetinde nezir Rasul’dur.

Eğer “yekûne” fiilinin zamirini mevsule döndürürsek¹⁵³ âyetteki nezir Allah’tır; “Abd” kelimesine döndürürsek Rasul’dur ve eğer “Furkan”a döndürürsek de nezir olan Kur’an’dır. Zamirin “inzal”ın mefhumuna dönmesi¹⁵⁴ ihtimali de vardır ki “nezir” kelimesinin “inzar” manasında masdar olması mümkündür.¹⁵⁵

“....İşte (bu) tehdidimin (nezir) ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!”¹⁵⁶ âyetinde olduğu gibi.

O zaman mana “bu inzal bir korkutma olsun” şeklindedir.

Müfessirlerin ortak olarak birleştikleri görüş bu âyette nezir olarak kast edilenin Rasul olduğudur. Çünkü inzar fiili onun tarafından gerçekleşecektir. İnzarın

¹⁴⁸ Âlusi, XVIII, s.231; İbni Âşur, XVIII, s.317

¹⁴⁹ Zeccac, IV, s.57; Zemahşeri, III, s.262; Taberi, XVII,s.394; Nesefi, II, s.1156

¹⁵⁰ Duhan,3

¹⁵¹ Fussilet,4

¹⁵² Hud,12

¹⁵³ Âlusi, XVIII, s.231

¹⁵⁴ agy.

¹⁵⁵ agy. ; Şevkânî, IV, s.60

¹⁵⁶ Mülk,17

Kur'an tarafından olması ise mecazdır. Oysa mananın hakikate hamli imkanı varken hakikate hamli vaciptir ve mecaza hamlolunmaz.¹⁵⁷

Rasul, hem beşir (müjde veren) hem nezir olmasına rağmen burada sadece nezir olarak zikredilmesi sûrenin üslûbunun inatçı kafirlere karşı inzar şekline olacağını belirtir. Sûrenin elli altıncı âyetinde Rasul'un nezirlikle beraber beşir olma özelliği de zikrolunacak olsa da sûre tamamen inzar üzeredir.

Rasul'un nezir olması istenen kesim ise "alemin" ifadesi ile belirtilir. İbni Abbas'tan gelen bir rivayette "alem" insanlar, cinler ve meleklerdir. Bu guruba melekleri hatta cansızları, bitkileri ve hayvanları katanlar olsa da doğrusu Rasul'un insan ve cinlere gönderildiğidir. Yaratılmışları ifade eden "alem" kelimesi "alemun" şeklinde çoğul yapıldığında akıllı mükellefleri ifade eder ki onlarda insanlar ve cinlerdir.¹⁵⁸

".....Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu...."¹⁵⁹ âyetinin ifadesi ile Rasul, Kur'an'ın kendisine ulaştığı herkesin neziridir.¹⁶⁰

"Alemin" kelimesinin çoğul olarak ve "elif lam" takısıyla istiğrak ifade ederek kullanılması bazı hususiyetler içerir. Birincisi, Rasul'un davetinin en başından itibaren risaletinin evrensel olduğu buradan anlaşılmaktadır. İkincisi, Rasul'un kıyamete kadar bütün insan ve cinlerin uyarıcısı olduğu, dolayısıyla son peygamber olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶¹ Bir diğer husus da her kabilenin ayrı bir ilahı olduğu şeklinde ki müşrik inanca bir reddiye olarak bütün alemin ilahının bir olan Allah olduğudur.¹⁶²

Görüldüğü üzere ilk âyette, sûrede ele alınacak konular özetlenmekte, müşriklerin batıl inançları ve vahye yönelttikleri itirazları daha sûrenin ilk âyetinde

¹⁵⁷ Şevkânî, IV, s.60; Taberi, XVII,s.394

¹⁵⁸ el-Meydani, s.328

¹⁵⁹ En'am,19

¹⁶⁰ Taberi, XVII,s.395

¹⁶¹ Râzi, XIII, s.45

¹⁶² Tabatabai., XV,s.173

kökten çürütülmekte ve bu itirazlara verilecek cevapların akli temelleri sağlam bir şekilde atılmaktadır.

D. Sûrenin Mekki veya Medeni Oluşu

Furkan sûresi, Yasin sûresinden sonra Mekke’de inmiştir ve bu cumhurun sözüdür.¹⁶³ İbn Abbas ve Katede’den yapılan rivayette sûrenin altmış sekiz ile yetmişinci âyetleri istisna edilir, bu üç âyetin Medine’de indiği söylenir. Dahhak ise sûrenin başında ki üç âyetin Mekki, geri kalan bütün sûrenin ise Medeni olduğunu söyler. Doğrusu bütün sûrenin Mekki olduğudur.¹⁶⁴

Bu sûrede altmış sekiz ile yetmişinci âyetlerin Medeni olarak istisna edilmesi İbn Abbas’tan yapılan rivayete dayandırılır. Oysa İbn Daris, Nuhas ve İbn Merduye, İbn Abbas’tan sûrenin bütününün Mekki olduğunu da rivayet etmiştir.¹⁶⁵ Yine, nüzul sebepleri konusunda göreceğimiz üzere, bu âyetlerin nüzul sebebi olarak İbn Abbas’ın yaptığı rivayetlerde sûre diğer bölümleri ile birlikte Mekki olduğunu gösterir.

Kasım İbn Ebi Bezze şöyle anlatır:, Said İbn Cübeyr’e sordum: “bir mü’mini kasden öldürene tevbe var mı?” ve ona Furkan sûresinin altmış sekizinci âyetini okudum.” Said dedi ki: “senin bana okuduğun gibi bende bu âyeti İbn Abbas’a okudum. Dedi ki: “bu Mekki’dir, Nisa sûresinde ki Medeni ayet ile nesh olunmuştur.” dedi.¹⁶⁶

Ayrıca ilgili âyetlerin diğer âyetlerle bağlantısı, konu akışı ve âyetlerin üslubu da bu üç âyetinde Mekki olduğuna delalet eder.¹⁶⁷

Tabatabai (v.1401/1981), bu üç âyetin ahkam içermesi açısından yapılan bir değerlendirme ile onlara Medeni denmiş olabileceğini kaydeder.¹⁶⁸

¹⁶³ Âlusi, XVIII. s.230

¹⁶⁴ Âlusi, XVIII. s.230

¹⁶⁵ Şevkani, IV. s.59

¹⁶⁶ İbn Âşur, XVIII. s.313

¹⁶⁷ İzzet Derveze, II. s.39; İbn Âşur, XVIII. s.314

¹⁶⁸ Tabatabai, XV. s.173

Bedrettin Çetiner, “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık”¹⁶⁹ âyetinin Taif’de nazil olduğunu, diğer âyetlerin Mekke’de nazil olduğunu söyler.¹⁷⁰

İzzet Derveze (v.1404/1984), sûrenin bölümleri arasında ki bağlantı bütünlüğünün sûrenin bir anda veya bölümlerinin peşpeşe indiğini gösterdiğini söyler.¹⁷¹ Sûre hakkında rivayet edilen nüzul sebeplerinin gösterdiği, bu sûrenin kısa aralıklarla da olsa toptan değil parça parça indirildiğidir.

E. Sûrenin Nuzûl Sebepleri

Genel olarak müşriklerin Kur’an’a ve risalete karşı tutum ve saldırılarını ele almak ve onlara karşı cevaplar vermek üzere indirilmiş olan¹⁷² sûrenin âyetleri için rivayet edilen özel nüzul sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

4.âyet: “İnkâr edenler: Bu (Kur’an), olsa olsa onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümrede bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.”

Mukatil ve Kelbi’den rivayete göre bu âyet, Nadr b. Haris hakkında nazil olmuştur. “Bu (Kur’an), olsa olsa onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümrede bu hususta kendisine yardım etmiştir” diyen odur. Onun bir başka topluluktan kastettikleri, Uveytîb b. Abduluzza’nın kölesi Addas (veya Âiş), Amir (veya el-Alâ) İbni Hadramî’nin kölesi Yesar ve yine Amir b. Hadramî’nin diğer kölesi Cebr olup bu köleler Ehl-i kitaptan idiler, onlar müslüman olunca Nadr b. Haris böyle söyledi.¹⁷³

¹⁶⁹ Âyet, 45

¹⁷⁰ Bedrettin Çetiner, **Fatiha’dan Nas’a Esbab-ı Nüzul Kur’an Âyetlerinin İniş Sebepleri**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002, II. S.663

¹⁷¹ Derveze, II. s.39

¹⁷² Kurtubi, XIII. s.1

¹⁷³ Razi, XIII. s.50; Âlusi, XVIII. 234

Âlusi, bazı rivayetlerde Nadr b. Haris yanında Abdullah ibn Ümeyye ve Nevfel ibn Huveylid'in de adlarının geçtiğini ve bu kişiler gibi azgınlara hepsinin kast edilmiş olabileceğini, İbn Abbas'tan da bunu teyid eden rivayetler olduğunu söyler.¹⁷⁴

5. âyet: “yine onlar dediler ki: (bu ayetler), onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır.”

İbn Abbas'tan rivayette şöyle anlatır: Nadr b. Haris ibn Kelde, Kureyş'in şeytanlarındandı ve Rasulullah'a eza eder düşmanlığını açıktan yapardı. Hîre'ye gitmiş ve orada Fars krallarının, Rüstem ve İsfendiyar'ın hikayelerini öğrenip gelmişti. Allah'ın Rasulu bir mecliste oturur, oradakileri Allah'a çağırır, onlara Kur'an okur ve onları, geçmiş inkarcı ümmetlerin başına gelenlerden sakındırır da kalkıp giderse hemen onun peşinden bu Nadr b. Haris gelir “Ey Kureyş, ben size daha güzelini anlatırım gelin dinleyin.” der, onlara Rüstem es-Sindid'den, İsfendiyar'dan ve Pers krallarından hikayeler anlatır, sonrada, “Vallahi Muhammed'in söyledikleri benim söylediklerimden güzel değil. Onun söyledikleri ancak eskilerin masallarıdır. Nasıl bana okutulmuşsa ona da okutulup yazdırılıyor.” derdi. Bunun üzerine Allah Teala, “yine onlar dediler ki: (bu ayetler), onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır.” âyeti ile birlikte dokuz âyet indirdi. Taberi der ki “içerisinde “esatiru'l-evvelin” ifadesi geçen bütün âyetler onun hakkında inmiştir.¹⁷⁵ “ona âyetlerimiz okunduğu zaman “bunlar eskilerin masallarıdır” der”¹⁷⁶ ve “yalana, günaha her dadananın vay haline! Ki kendisine Allah'ın ayetleri okunurken işitir de sonra büyüklük taslayıcı olarak ve kulaklarında bir ağırlık varmış da bunları hiçi işitmemiş gibi ısrar eder. İşte onu, çok elem verici bir azap ile müjdele.”¹⁷⁷ âyetleri de onun hakkında nazil olmuştur.

İbn Cureyc: “Nadr b. Haris, onların (Rüstem, İsfendiyar ve Pers krallarının) sihir ve kehanetlerini anlatırdı.” der.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Âlusi, XVIII. 234

¹⁷⁵ Taberi, XVII. s.400; Abdülmelik İbni Hişam, **Siyer-i Nebi**, thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Enbari, Abdu'l-Hafız eş-Şibli, 2.Baskı, Mısır: 1955, I. s. 358

¹⁷⁶ Kalem, 15

¹⁷⁷ Casiye, 7-8

¹⁷⁸ Taberi, XVII. s.400

7. âyet: “Onlar (bir de) şöyle dediler: bu ne biçim bir peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!

8. âyet: Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip (meşakkatsizce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı. (Ayrıca) o zalimler (mü'minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.”

İbn Ebi İshak, İbni Cerir ve İbn Münzir'in İbni Abbas'tan rivayet ettiklerine göre bu ayetler Kureyş kafirlerinden bir gurup hakkında nazil olmuştur. İbni Abbas şöyle anlatıyor:

Rabi'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebu Süfyan b. Harb, Nadr b. Haris, Ebu'l-Bahteri, Esved b. Muttalib, Zem'a b. Esved, Velid b. Muğire, Ebu Cehil b. Hişam, Abdullah b. EbiÜmeyye, Ümeyye b. Halef, As b. Vail, Haccac'ın oğulları Nebih ve Münebbih toplandılar ve birbirlerine: “Muhammed'e haber gönderelim, gelsin ve onunla konuşalım ki onun hakkında mazur olalım.” dediler ve ona : “kavminin ileri gelenleri seninle konuşmak için toplandılar, sende gel.” diye haber gönderdiler. Rasulullah as. yanlarına geldi. Ona: “ya Muhammed, seni çağırdık ki senin ile konuşalım da sonra sana yapacaklarımızda mazur olalım, dedik. Sen bu getirdiğin sözlerle eğer mal peşinde isen mallarımızdan sana verilmek üzere mal toplayalım; yok eğer şan ve şeref peşinde isen seni başımıza geçirelim; eğer kral olmak istiyorsan seni kralımız yapalım.” dediler. Rasulullah as.: “söylediklerinizin hiç birine ihtiyacım yok. Bu getirdiklerimi sizlerin mallarını istemek, şan ve şeref sahibi olmak veya kral olmak için getirmedi. Fakat Allah beni sizlere elçi olarak gönderdi ve bana bir kitap indirdi ve bana, sizin için müjdeci ve uyarıcı olmamı emretti. Ben de işte O'nun mesajını size ulaştırdım, ilettim, size öğütlerde bulundum, nasihatler ettim. Eğer benim bu getirdiklerimi kabul ederseniz bu, diğer insanlar içinde dünya ve ahirette sizin payınızdır. Ama reddedecek olursanız, Allah benim ile sizin aranızı ayıracaya kadar (aramızda hüküm verinceye kadar) sabredeceğim.” buyurdu. Onlar: “Ey Muhammed, bu söylediklerimizin hiç birini kabul edecek değilsen Rabbinden kendin için istekte bulum; mesela, sana seni tasdik edecek bir melek göndersinde bizi senden çevirsin. Yine Rabbin'den iste sana bağlar bahçeler, saraylar versin. Zira biz seni görüyoruz,

bizim gibi geçim derdine düşmüşsün çarşılarda dolaşıyorsun. Sana bunları versin ki çarşılarda dolanmaktan kurtulasın ve bizde senin gerçekten iddia ettiğin gibi Rabbinin katında üstün bir merteben olduğunu bilelim.” dediler. Rasulullah as.: “bu söylediklerinizi yapacak değilim. Rabbim’den kendim için bu söylediklerinizi isteyecek değilim ve ben zaten bunlar için gönderilmedim ve fakat Allah beni, size müjdeci ve uyarıcı olamam için peygamber olarak gönderdi.” buyurdu be bunun üzerine Allah bu âyet-i Kerimleri gönderdi.¹⁷⁹

Taberi’nin tefsirinde zikrettiğine göre bu olay, İsrâ sûresinde zikrolunan:

“Onlar: "Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız." "Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtılmalısın." "Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin." "Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız." De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.”¹⁸⁰ şeklinde ki isteklerinden sonra, Kâbe’de eşraf ile buluştukları bir gece de: “Madem bunları yapmıyorsun, o zaman kendin için iste.”diyerek Rasulullah ile araların da yukarıda ki konuşma geçmiştir.¹⁸¹

İzzet Derveze, bu âyetlerin sûrenin önce ki bölümüyle ilişkisinin açık olduğunu dolayısıyla ya bu âyetlerin hepsi bir bütün olarak inmiştir veya ilk âyetlerin inişinden kısa bir süre sonra diğerleri inmiştir. Birinci durumda bu olayların hepsi sûrenin inişinden önce olmuştur. İkinci duruma göre ise, ilk âyetler indikten sonra müşrikler büyüklenmeye devam etmişler ve bu âyetler inmiştir.¹⁸²

10. âyet: “Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah’ın şanı yücedir.”

İbn Abbas’tan rivayette o şöyle anlatıyor: Müşrikler, Rasulullah’ı fakirliğinden dolayı ayıplayıp: “ne oluyor şu Rasul’e, bizim gibi yemek yiyor ve çarşıda dolanıyor”

¹⁷⁹ Âlusi, XVIII. s.237; Taberi, XVII. s.402; İbn Hişam, I. s.395

¹⁸⁰ İsrâ, 90-93

¹⁸¹ Taberi, XVII. s.402

¹⁸² İzzet Derveze, II. s.53

dediklerinde Allah'ın Rasulu buna çok üzüldü. Onu teselli etmek üzere Rabbi katından Cibril geldi ve şöyle dedi: “selam sana ey Allah'ın elçisi, Rabbu'l-İzzet sana selam selam söylüyor ve buyuruyor ki: “ sende önce gönderdiğimiz bütün peygamberlerde yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.” Rasulullah ve Cibril bu şekilde konuşurlarken birden Cibril eridi ve küçücük bir mercimek kadar kaldı. Rasulullah: “Ey Cibril, sana ne oldu da eridin, mercimek kadar kaldın?” diye sordu “Ey Muhammed, gökyüzü kapılarından bir kapı açıldı ki bu günden önce bu kapı hiç açılmamıştı. Kavmin seni fakirliğinden dolayı kınamaları esnasında kavminin azaba uğrayacağından korkuyorum.” dedi. Rasulullah ve Cibril ağlamaya başladılar, derken Cibril birden eski haline döndü ve: “müjdelere olsun ey Muhammed, şu gelen cennetin korucusu Rıdvan'dır. Sana Rabbinin hoşnutluğunu getiriyor.” dedi. Rıdvan geldi, selam verdi ve dedi ki: “Ey Muhammed, Rabbu'l-İzzet sana selam söylüyor. Rıdvan'ın yanında nurdan parıl parıl parıldaayan bir anahtar vardı. “Rabbin sana buyuruyor ki: ahirette kendi katında senin için biriktirdikleri bir sinek kadar eksilmeksizin şu, dünya hazinelerinin anahtarlarıdır.” Rasulullah fikir danışır gibi Cibril'e baktı. Cibril eliyle yere vurarak: “Allah için mütevazı ol.” dedi. Rasulullah: “Ey Rıdvan, benim o hazinelere ihtiyacım yoktur. Rabbime muhtaç bir kul, çok sabreden ve şükreden bir kul olmam bana daha sevimlidir.” dedi. Rıdvan: “İsabet ettin, Allah seni hep doğruya isabet ettirsin.” dedi ve gökten bir nida geldi. Cibril başını kaldırıp baktı, birden ne görsün; göklerin kapıları arşa kadar açılmış ve Allah Teala, Adn cennetine vahiy etmiş de dallarından birini Rasulullah'a sarkıtmış. O dalın üzerinde bir salkım, salkımın üzerinden yeşil zebercedden bir oda, odanın kırmızı yakuttan yetmiş bin kapısı var. Cibril: “Ey Muhammed, kaldır başını ve yukarı bak.” dedi. Rasulullah başını kaldırıp yukarı baktı ve peygamberlerin evlerini ve odalarını gördü ve gördü ki, kendi evi diğer peygamberlerin evlerinin üstünde ve hepsinden üstün, bir münadi de şöyle nida ediyor: “Ey Muhammed, razı oldun mu?” Rasulullah: “Razı oldum, bu dünyada bana vermeyi murat ettiklerini de kıyamet günü bana vereceğin şefaati uzma'nın içine koymak üzere katında benim için sakla.” dedi. İşte bu âyeti, “Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah'ın şanı yücedir” âyetini o zaman Rıdvan'ın indirmiş olduğunu söylerler.¹⁸³

¹⁸³ Taberi, XVII,s.408; Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmet Vahidi, **Esbab-ı Nüzul**, thk. Kemal Beyuni Zeğlul,

İbn Abbas'tan bir diğer rivayette Rasulullah as. "Cebrail bana Mekke vadisini altın olarak sundu, dedim ki: bir gün doyayım üç gün aç kalayım. Rabbime hamd etmem ve O'ndan istemem benim için daha çoktur (sevap ve hayır olarak)." demiştir.¹⁸⁴

11. âyet: "Onlar üstelik kıyameti de yalan saydılar. Biz ise kıyameti inkar edenler için alevli bir ateş hazırladık."

12. âyet: "Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkesini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler."

13. âyet: "Elleri boyunlarına bağlı olarak onu (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler."

14. âyet: "(Onlara şöyle denir:) bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yol olmayı isteyin!"

Kurtubi bu ayetlerin İbni Hatal ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söyler.¹⁸⁵ Kelbi der ki: bu âyetler Ebu Cehil ve sûrede zikredilen şüpheleri ileri süren küffar hakkında nazil olmuştur.¹⁸⁶

20. âyet: "(Rasulüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!) Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkı ile görmektedir."

Müşrikler Rasulullah'ı fakirliği sebebiyle kınayıp: "bu peygambere ne oluyor, bizim gibi yemek yiyor ve çarşıda dolanıyor." deyince Rasulullah buna çok üzüldü. Onun üzülmesi üzerine onu teselli etmek üzere bu âyet nazil oldu. Cibril gelip şöyle dedi: "Ey Muhammed, Rabbin sana selam söylüyor ve sana şöyle buyuruyor: "Senden

çev. Necati Tetik, Necdet Çağır, Erzurum: İhtar Yayınları, ty. s.373-374; Razi, XIII, s.54

¹⁸⁴ Razi, XIII, s.54

¹⁸⁵ Kurtubi, XIII, s.9

¹⁸⁶ Razi, XIII, s.57

önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşıda gezerlerdi.”¹⁸⁷

Âyetin, “Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz?” kısmı için farklı bir nüzul sebebi zikrolunur. Mukatil der ki: Ebu Cehil b. Hişam, Velid b. Müğire, As b. Vail, Ukbe b. Ebi Muayt, Utbe b. Rabia ve Nadr b. Haris haklarında nazil olmuştur. Bunlar; Abdullah b. Mes’ud, Ammar, Bilal, Suheyb, Amir ibn Führeyre, Ebu Huzeyfe’nin kölesi Salim, Ömer b. Hattab’ın kölesi Mihca’, Hadrami’nin kölesi Cebr ve arkadaşları gibi müslümanları gördüklerinde onlarla alay ederek, “müslüman olalım da bunlar gibi mi olalım?” demişler ve işte bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirmiştir.¹⁸⁸

21. âyet: “Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurumuza geleceklerini) ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler. Andolsun ki kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir”

Kelbi ve Mukatil bu âyetlerin peygamberliği ve yeniden dirilmeyi inkar eden Ebu Cehil, Velid ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söylerler.¹⁸⁹

27 âyet: “O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte yol tutsaydım!”

28. âyet: “Yazık bana! Keşke falancayı (batıl yolcusunu) dost edinmeseydim!”

29. âyet: “Çünkü zikir (Kur’an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.”

Bu âyetler hakkında iki farklı nüzul sebebi rivayet olunur.

¹⁸⁷ Kurtubi, XIII, s.12,13

¹⁸⁸ Kurtubi, XIII, s.18

¹⁸⁹ Razi, XIII, s.68

Birincisi: Ubeyy b. Halef ve Ukbe b. Ebi Muayt arkadaş idiler. Bunlardan Ukbe Rasulullah ile oturur ondan bazı şeyler dinlerdi. Bu durum Ubeyy'e ulaştınca Ukbe'ye geldi ve: "Muhammed ile oturduğun, onu dinlediğin bana ulaşmadı mı sanıyorsun? Eğer bir daha onunla oturur ve onu dinlersen, yada ona vardığında yüzüne tükürmezsen yüzüm sana haram olsun."diyerek büyük yemin etti. Allah'ın düşmanı Ukbe de arkadaşının söylediğini yaptı ve Allah Teala o ikisi hakkında âyetlerini indirdi.¹⁹⁰

İkincisi: bunun tersi de rivayet edilmiştir. Ata el-Horasanî rivayetinde İbni Abbas şöyle anlatıyor: Übeyy b. Halef, Rasulullah'ın yanına gelir, iman etmeksizin onunla oturur ve onun sözlerini dinlerdi. Ukbe b. Ebi Muayt, arkadaşını bundan nehyetti. Bunun üzerine bu âyetler indi.¹⁹¹

Diğer bazı kimselerde şöyle anlatıyor: Übeyy b. Halef ve Ukbe b. Ebi Muayt birbirini çok seven iki dost idiler. Bunlardan Ukbe, bir seferden döndüğünde mutlaka yemek yapar ve kavminin ileri gelenlerini davet ederdi. Bir günde yolculuktan dönüşünde yemek yapıp insanları ve bu arada Rasulullah'ı da yemeğe davet etti. Yemek ikram olunca Rasulullah: "Allah'dan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın elçisi olduğuma şahadet edinceye kadar yemeğini yiyecek değilim."dedi. Ukbe de : "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim"dedi ve Rasulullah as. onun yemeğinden yedi. Übeyy b. Halef o sırada orda değildi. Ubeyy kendisine haber verilince geldi: "Sabii mi oldun ey Ukbe?" diye sordu. Ukbe : "Vallahi sabii olmadım, fakat adam yanıma geldi ve onun için bu şahadeti yapmadıkça yemeğimi yemekten çekindi. Yemeğimden yememiş olarak evimden çıkmasından utandım da istediği şahadeti getirdim, o da yedi."dedi. Übeyy: "ona varıp yüzüne tükürmedikçe ve boynuna ayağınla basmadıkça senden asla razı ve hoşnut olacak değilim."dedi. Ukbe de onun istediğini yaptı. Bir hayvan işkembesi alarak Rasulullah'ın as. iki küreği arasına attı. Rasulullah as.: "şayet Mekke dışında sana rastlayacak olursam mutlaka kılıcımınla kafanı uçuracağım."dedi. Ukbe Bedr günü esir edilerek öldürüldü. Übeyy b. Halef ise Uhud'da savaş esnasında bizzat Rasulullah as. tarafından katledildi. Bu ayet bu ikisi hakkında indirilmiştir. Dahhak der ki: Ukbe

¹⁹⁰ İbn Hişam, I, s.361; Vahidi, s.235; Taberi, XVII,s.441

¹⁹¹ Vahidi, s.235; Taberi, XVII,s.441

Rasulullah'ın as. yüzüne tükürdüğünde tükürüğü kendi yüzüne döndü, ikiye ayrıldı ve iki yanına yapışıp onları yaktı. Bu yanık izleri Ukbe ölünceye kadar yüzünde kaldı.¹⁹²

32. âyet: “İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.”

İbn Ebi Hatim'in, “sahih'tir” kaydıyla Hakim'in ve “el-Muhtera”da Ziya (el-Makdisi'nin) İbni Abbas'tan rivayetlerinde o şöyle anlatıyor: Müşrikler: “Muhammed gerçekten Allah'ın elçisi ise Rabbi ona acaba neden işkence ediyor. Şu Kur'an'ın ona bir kerede toptan indirilmesi gerekmez mi? Bakınız ona her defasında bir veya iki ayet iniyor (ve her defasında ona ayet inmesi adeta bir işkence oluyor.) dediler de bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.¹⁹³

Başka bir rivayette onların: “ Sen kendinin Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu iddia ediyorsun. Madem öyle Tevrat'ın Musa'ya, İncil'in İsa'ya bir defada indirildiği gibi bu Kur'an'da sana bir defada toptan indirilmeli değil miydi?” demeleri üzerine bu âyet nazil olmuştur.¹⁹⁴

Bu âyette zikredilen itirazı dile getirenlerin Yahudiler olup âyetin onlar hakkında nazil olduğu da söylenir.¹⁹⁵

30. âyet: “Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı büsbütün terk ettiler.”

Küffar, fasit itirazlarını çoğaltınca Rasulullah'ın as. göğsü daraldı ve onları Rabbine şikayet etti. Bu ayetle Rasulullah as. teselli edilmiştir.¹⁹⁶

34. âyet: “Yüzükoyun cehenneme (sürülüp) toplanacak olanlar; işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.”

¹⁹² Vahidi, s.236

¹⁹³ Celaleddin Suyuti, **Esbabu'n-Nüzul**, Kahire, Daru'l-Menar, ty. s.148

¹⁹⁴ Razi,XIII, s.75

¹⁹⁵ Zemahşeri, III, s.278; Meraği, XIX, s.12

¹⁹⁶ Razi, XIII, s.76

Mukatil der ki: Kafirler, Rasulullah'ın ashabına: “o, yaratılmışların en kötüsüdür.” dediler de bu âyet bunun üzerine nazil oldu.¹⁹⁷

41. âyet: “Seni gördükleri zaman: “Bu mu Allah’ın peygamber olarak gönderdiği!” diyerek hep seni alaya alıyorlar.”

Rasulullah ile alay ederek, “bu mu Allah’ın gönderdiği elçi?” diyen Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur.¹⁹⁸

43. âyet: “Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen (Rasulüm!) ona koruyucu olabilir misin?”

İbn Ebi Hatim ve İbn Merduye'nin İbn Abbas'tan rivayetinde o şöyle anlatmıştır: cahiliye devrinde bazen kişi bir zaman beyaz bir taşla tapınır, sonra ondan bıkar tutar bir sürede siyah bir taş bularak onu sever ve onu tanrı edinerek o taşla tapardı. İşte bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.

Sevdiği her taşı tanrı edinerek ona tapınan bu kişinin Haris b. Kays es-Sehmi olduğu ve âyetin onun hakkında indiği de söylenmiştir.¹⁹⁹

İbn Abbas'tan bir diğer rivayette, bu âyetin, Allah'tan başka hevasının gerektirdiğine kulluk eden, masiyetleri işlemede hevasına itaat eden, istediğini yapıp edip bunlardan ne takva ne de Allah korkusunun kendini alıkoyamadığı bütün kimseler için olduğunu söyler.²⁰⁰

55. âyet: “(Böyle iken inkarcılar) Allah’ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkarcı da Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır.”

Bu âyetin Ebu Cehil hakkında nazil olduğu söylenir.²⁰¹

¹⁹⁷ Kurtubi, XIII, s.30

¹⁹⁸ Kurtubi, XIII, s.35

¹⁹⁹ Âlusi, XIX, s.24

²⁰⁰ Âlusi, XIX, s.24

²⁰¹ Razi, XIII, s.102

60. âyet: “Onlara: Rahmân’a secde edin! Denildiği zaman: “Rahmân’da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!” derler ve bu emir onların nefretini arttırır.”

Mukatil’den rivayet edildiğine göre, Ebu Cehil dedi ki: “Muhammed’in dediği şiirdir.” Rasulullah as. “bu şiir değil başka bir şeydir. Bu Rahman’ın kelimidir.” dedi. Ebu Cehil: “beh beh, ömrüme ve Allah’a yemin olsun, bu Yemame’de ki Rahman’ın sözüdür, sana o öğretiyor.”dedi. Rasulullah as. “Rahman semanın ilahıdır. O’nun katından bana vahiy geliyor.” Ebu Cehil dedi ki: “Ey Galib oğulları, Allah’ın tek olduğunu zanneden Muhammed’den kim beni mazur görür, o diyor ki, bana Allah ve Rahman öğretiyor; bilmiyor musunuz Onlar iki ilahtır. Allah, eşyayı yaratan Rabbiniz, Rahman ise Müseyleme’dir.²⁰² Yemame’de ki yalancı peygamber müseyleme’ye Rahman deniyordu.²⁰³

Ayette geçen “**bu emir onların nefretini arttırır.**” ifadesi için bir başka nüzul sebebi rivayet edilir. Dahhak’ın yaptığı rivayette, Rasulullah as., Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Osman b. Ma’zun, Amr b. Anbese bu ayette ki emir üzere Allah’a secde ettiler. Onları gören müşrikler, alay ederek mescidin diğer köşesine doğru uzaklaştılar. Müşriklerden bir kısmının diğerlerine: “Muhammed veya ne olduğunu bilmediğimiz Rahman emrediyor diye secde mi edeceğiz” dediler ve bu (secde emri) onların nefretini arttırdı.²⁰⁴

62. âyet: “İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O’dur.”

Enes b. Malik der ki: Rasulullah as., gece Kur’an okumayı kaçırmış olan Hz. Ömer’e: “Ey Hattab oğlu, Allah senin hakkında bir ayet indirdi.” buyurup “İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de

²⁰² Razi, XIII, s.105

²⁰³ Razi, XIII, s.106

²⁰⁴ Razi, ay.

O'dur." âyetini okumuş ve şöyle demiş: "geceleyin kaçırdığın nafileleri gündüzünde; gündüz kaçırdığın nafileleri de geceleyin yerine getir."²⁰⁵

68. âyet: "Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka tanrılara yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur;"

69. âyet: "Kıyamet günü azabı kat kat arttırılır ve onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır."

70. âyet: "Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir."

Bu âyetlerin nüzul sebebi olarak üç değişik rivayet vardır. Birincisi şöyledir: İbn Abbas'tan rivayete göre şirk ehlinde olup ta bir çok kişiyi öldürmüş, çok zina etmiş bazı kimseler Muhammed as.'a geldiler ve : "Senin söylediklerin ve kendisine çağırdığın şey güzel. Keşke bizim yapmış olduğumuz şeylerin bir keffaretinin olduğunu bize haber verebilsen (de biz de müslüman olsak). dediler de "Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka tanrılara yalvarmazlar,..." âyetleri ile "de ki: "ey nefsinde karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin..."²⁰⁶ âyetleri nazil oldu.²⁰⁷

İbn Abbas'tan rivayette o şöyle anlatıyor: Mekke'de "Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka tanrılara yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur." âyeti nazil olunca Mekke müşrikleri: "müslüman olmamızın bize bir faydası yok; biz Allah'a başkalarını denk saydık, Allah'ın yasakladığı cana kıydık ve ahlaksızlık yaptık." dediler. Bunun üzerine Allah Teala: "Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta

²⁰⁵ Razi, ay.

²⁰⁶ Zümer,53

²⁰⁷ Taberi, XVII,s. 506; Buhari tefsiri'l-Kur'an, 39/1, VI, s.14; Müslim, iman,193, I, s.91; Âlusi, XIX, s.48; Razi, XIII, s.111

bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.” âyetini indirdi.²⁰⁸

İkinci rivayet ise şöyledir: Abdullah b. Mes’ud’dan rivayette o şöyle anlatır: Rasulullah’a “Allah katında hangi günah en büyüktür?” diye sordum da o: “Allah seni yaratmışken O’na başka birini denk ve eş koşmandır.” buyurdular. “sonra hangisi?” dedim. “sonra seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir” buyurdular. “sonra hangisi?” diye sordum. “komşunun hanımı ile zina etmendir.” buyurdular. İşte Rasulullah’ın bu sözünü tasdik olarak “Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka tanrılara yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler...” âyetleri indi.²⁰⁹

Üçüncü rivayette şöyledir: İbn Abbas’tan gelen bir rivayette bu âyet ve bununla birlikte iki âyet daha Hz. Hamza’nın katilli olan Vahşi hakkında nazil olmuştur. O şöyle anlatır: Vahşi Rasulullah’a as. geldi ve “Ey Muhammed, senden eman dileyerek geldim, bana eman ver ki Allah’ın kelamını dinleyeyim.” dedi. Rasulullah as.: “seni etrafımda görmemeyi daha çok isterim. Ama maden ki eman dileyerek geldin, Allah’ın kelamını dinlemek üzere civarımda olabilirsiniz.” buyurdular. Vahşi: “ben Allah’a ortak koştum, Allah’ın haram kıldığı cana kıydım ve zina ettim. Bana tevbe var mıdır?” diye sordu. Rasulullah as. susup cevap vermediler de sonuna kadar “Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka tanrılara yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler...” âyeti nazil oldu. Rasulullah as. bu ayeti Vahşi’ye okudular. Vahşi: “bunda bir şart görüyorum; belki de ben salih amel işlemeyeceğim. En iyisi ben Allah’ın başka bir kelamını dinlemek üzere senin civarında kalmaya devam edeyim.” dedi (ve müslüman olmadı). Bunu üzerine “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındakileri ise dilediğine bağışlar.”²¹⁰ âyeti nazil oldu. Rasulullah as. Vahşi’yi çağırarak ona bu ayeti okudu. Vahşi: “(bunda da şart var) belki ben Allah’ın dilediklerinde değilim. “En iyisi ben Allah’ın başka bir kelamını dinlemek üzere senin civarında kalmaya devam edeyim.” dedi. Bunun üzerine “ey nefesine karşı

²⁰⁸ Buhari, tefsir ,25/3, VI, s.14; Müslim, tefsir, 19, IV, s.2318

²⁰⁹ Buhari tefsir 25/2, VI, s.14; Müslim, iman, 142, I, s.91; Âlusi, XIX, s.47

²¹⁰ Nisa ,48

ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin..."²¹¹ âyetleri nazil oldu. İşte bu âyeti işitince Vahşi: "Evet işte bu ayette herhangi bir şart görmüyorum.."dedi ve müslüman oldu. Vahşi'nin müslüman olması ile ilgili haberin bu son bölümü, yani Vahşi'nin müslüman olmak üzere bir takım şartlar koşması veya ayetlerde bir takım şartlar görerek müslüman olduğunu belirten ibarelerin sıhhati şüphelidir. Çünkü Vahşi'nin iman etmesinde meşhur olan habere göre o, Taif elçi heyeti içinde gizlenerek gelmiş ve hiçbir şart koşmadan ve kimliğini bildirmeden müslüman olmuştur.²¹²

F. Sûrenin İndiği Tarihi ve Sosyal Çevre

Furkan sûresi Mekke'de inmiştir ve sûrede Mekke müşriklerinin vahye itirazları ele alınmakta ve bunlara cevaplar verilmektedir. Dolayısıyla sûreyi bu konuyla ele almadan önce Mekkelilerin tanrı inancını, peygamberlik, vahiy, âhiret gibi konulardaki düşüncelerini, Mekke toplumunun dini sosyal yapısını ayrıca sûrenin indiği Taif seferi sonrasında, tahminen bisetin onuncu yılında, İslam tebliğinin müşriklerle olan mücadelesinin geldiği noktayı bilmek faydalı olacaktır.

Mekkeliler ticaret ile meşgul idiler ve ticaret onları bedevi kabile yaşamından çıkarıp şehir yaşamına sürüklemişti. Şehri, kabilesi içinden yaşı, şöhreti, malı ve şerefi ile seçilmiş elit tabakanın oluşturduğu Daru'n-Nedve denen bir meclis yönetiyordu. Bu sistemi Kusayy b. Kilab kurmuştu²¹³. Bu yönetim şeklinin benzerleri çevre şehirlere de yayılmıştı. Mekke'nin Daru'n-Nedve'si gibi Yesrib'in de Beni Saide Sakıfe'si vardır.²¹⁴

O zaman ki Araplar arasında eser yazma alışkanlığı olmadığından onların inançları ve fikirleri konusunda bilgi kaynaklarımız Kur'an ve güvenilir rivayetlerden ibaret kalmaktadır. Oysa bu iki kaynağın gayesi bu konuları ayrıntılarıyla bildirmek değil, batıl inançları, yanlışları düzeltmek olduğundan bu konulara gerektiği kadar dokunurlar, fazla bir bilgi vermezler. Kaldı ki Kur'an'da müşriklerin görüşleri hep

²¹¹ Zümer, 53

²¹² Vahidi,376-378; Çetiner, s.673

²¹³ Edip Seleme Avatıf, **Kureyş Kable'l-İslam**, Riyad: Daru'l-Merih, 1994, s.144

²¹⁴ Avatıf, s.168

“dediler ki....” ifadesi ile ele alındığından zikredilen inanç ve söz tüm topluma mı aittir yoksa farklı inançlardan sadece birisi midir? bilemiyoruz.²¹⁵

Araplar Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İsmail’in soyundandırılar ve tarihlerinin başlangıcında tevhid dinine mensup idiler. Zaman ile bu inançta bozulmalar ve değişimler olmuştur. Yine de Araplar geleneksel olarak “Allah” inancına sahiptiler ve Kur’an indiği dönemde bu inançları devam ediyordu. Bunu Kur’an’ın ifadelerinden ve o döneme ait Arap şiirlerinden anlayabiliyoruz. Yalnız bu, şirk ile bulaşmış bir inanç olup sadece sıkıntı anlarında geçici bir tevhide baş vuruyorlardı.²¹⁶

“Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O’na has kılarak (ihlâsla) Allah’a yalvarırlar. Fakat onları sâlimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah’a) ortak koşmaktadırlar.”²¹⁷

Yaratılış hakkında inançlarını tam olarak bilemesek de Kur’an’da onlara yerleri ve gökleri hatta kendilerini kimin yarattığı sorulunca, “Allah” diye cevap verdikleri belirtilir.

“Andolsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette "Allah" derler. O halde nasıl (Allah'a kulluktan) çevriliyorlar?”²¹⁸

Zuhruf sûresinin dokuzuncu âyetinde belirtildiği gibi Allah’ı Aziz ve Alim olarak niteliyorlardı.

“Andolsun ki, onlara “gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan; "Onları şüphesiz güçlü olan (Aziz), her şeyi bilen (Alim) Allah yarattı" derler.”²¹⁹

Yine Arap şiirinden anladığımız, Allah’ı bir, benzeri olmayan, Kadir, Alim, Gafur, Vaki, Adil, Kafi²²⁰, Kerim olarak ve intikam alıcı olarak biliyorlar²²¹, yeminin en

²¹⁵ Suat Yıldırım, **Kur’an’da Uluhiyet**, İstanbul: Kayıhan, 1987, s.1

²¹⁶ Muhsin Demirci, **Kur’an’ın Temel Konuları**, 2. Basım, İstanbul: İFAV, 2003, İst. s.39

²¹⁷ Ankebut, 65

²¹⁸ Zuhruf, 87

²¹⁹ Zuhruf, 9

²²⁰ Davud Davud Georges, **Edyanu’l-Arap Kable’l-İslam**, Beyrut:, el-Müessesetu’l-Camiiye, 1988, s.178 vd.

²²¹ Cevat Ali, **El-Mufasssalfi Tarihi’l-Arab**, 3. Basım, Beyrut: Daru’l-İlm, 1970, IV, s.107

sağlamını O'nun adıyla yapıyorlar, O'na dua ediyorlar²²², lanetlerini O'nun adıyla okuyorlardı. Telbiye okuyorlar, telbiyelerinde Allah'ın hiçbir ortağı olmadığını sadece bir ortağı olduğunu ona da Allah'ın malik olduğunu söylüyorlardı²²³. “Bismike Allah” diyorlar, Allah'ın gökte olduğunu kabul eder, dualarında ellerini göğe kaldırıyorlardı.²²⁴ Allah'ı yaptıklarına şahit tutarlardı ve en önemlisi Allah Kâbe'nin Rabbi idi.

Kureyş, yağmuru Allah'ın yağdırdığına, yeri dirilttiğine inanıyor, O'na yemin ediyorlar ve mallarından O'na nasip sunuyorlardı.²²⁵

“Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar?”²²⁶

Allah dileseydi müşrik olmayacaklarını söylüyorlar ve kaderci bir tutum takınıyorlardı:

“Putperestler diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.””²²⁷

Furkan sûresinin altmışıncı âyetinde “onlara “Rahman’a secde edin” denilince “Rahman’da nedir?” şeklinde cevap vermeleri zikrolunur. Müfessirlerce onların bu tavırları üç sebepten olabilir; Allah'ı tanımama, İnat ile inkar, Allah'ın bu isimle isimlendiğini bilmemek. Allah'ı tanıdıkları kesindir. Arapça bir kelime olan Rahman'ın “nimeti bol anlamına olduğunu da bilmeleri gerekir. Cahiliye şairlerinin şiirlerinde Allah için “Rahman” ismi kullanılıyor ve Hansa'nın şiirinde olduğu gibi, iyileri mükafatlandırıp firdevs cennetine koyan olarak nitelendiriliyor.²²⁸ Burdan hareketle Allah'ın Rahman olarak isimlenmesini de garipsememelidirler. O halde, nuzül sebeplerini işlerken gördüğümüz gibi bu inkar tavrı inat sebebiyle olmalıdır.

²²² Georges, s.171

²²³ Cevat Ali, IV,s.105

²²⁴ age., IV, s.113

²²⁵ age., IV,s.104

²²⁶ En'am,136

²²⁷ En'am,148

²²⁸ Georges, s.181,182

Cahiliye Mekkesinin Allah inancını kısaca böyle özetleyebiliriz. Fakat bu görüş ve inançlar onların hepsince paylaşıyor muydu? Yoksa sadece bir kısmına mı aittir bunu bilemiyoruz. Özellikle şiirlerdeki Allah tasavvuru, bir kısım hanif şairlere ait olduğu bilindiği gibi diğerleri Ehl-i Kitap'tan duyularak söylenmiş, gerçekte şairin inancını yansıtmayan ifadeler olabilirler.²²⁹ Aralarında Allah'ı birleyen hanifler, Allah şirk koşarak inananlar²³⁰ ve A'raf sûresinin yüz sekseninci âyetinden anladığımız kadarı ile, muhtemelen, Allah'ı inkar edenler de vardı.

“...Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın....”²³¹

Onların Allah'ı yüce ilah olarak bu noktada bilmeleriyle birlikte yaşantılarında kendilerini O'na yaklaştıracak ve kendileri için şefaathane olacak bir takım aracı putlar edinmişlerdi ki bu sebeple Allah dini yaşamlarında uzak bir tanrı olmuştu. Hayatlarında tanrı olduğunu düşündükleri yıldızlar ve tabiat güçlerini kapsayan bir çok ilahları ve bunları sembolize eden müşahhas putları vardı.²³² Bu ilahi güçlerin yıldızlar, tabiat güçleri, bazı camidat ve nebat, hayvan ve kuşlarca taşındığını düşünüyorlardı.²³³ İbadetlerini onlara yöneltip, zaman içinde olan tüm olayları kendi deyimleri ile “dehr” kavramına bağlayınca ve bir de ölümden sonra dirilişe inanmayınca Suat Yıldırım'ın dediği gibi teoride olmasa bile pratikte Allah'sız yaşıyorlardı ve ameli bir ateizm içindeydiler.²³⁴

Suat Yıldırım'ın belirttiği üzere, putlar aslında birer semboldürler ve asıl tapınılan tanrıları sembolize ederler. Genellikle insanlar, görmedikleri ve düşüncelerine sığdıramadıkları yüce tanrı ile aralarına girecek vasıtalar aramışlardır. Yardım görme ve şefaathane ummuyla, korku ve menfaat saikiyle dünya hayatları bakımından daha çok fayda bulacaklarına inandıkları putlara bağlanmışlar, sonra ilk delaletleri unutulmuş onlara tapar olmuşlardır.²³⁵ İbni Abbas'tan rivayet olunduğuna göre müşrikler putların isimlerini Allah'ın isimlerinden çıkarmışlardır. “Allah” adından “el-Lat”, “el-Aziz”

²²⁹ age.,s.134

²³⁰ Cevad Ali, VI,s.103

²³¹ A'raf,180

²³² Georges, s.131

²³³ age., s.185

²³⁴ Yıldırım, age. s.103

²³⁵ age., s.5

adından, “el-Uzza”, “el-Mennan” adından “Menat” isimlerinin çıkarılması gibi. Bunlara bakılarak denilebilir ki, müşrikler tevhid inancından saparak Allah için eş, kız, vs. düşününce O’nun isimlerinin müennes şekillerini tanrılaştırdıkları bu şeylere vermiş olmalıdırlar. Bir diğer ihtimal, Allah’ın bu vasıflarını sahişlaştırarak onlara ayrı ayrı tapmaya başlamışlardır.

Belki de bu isimleri kutsal ve ilahi saydıkları bazı gök cisimlerine verip sonra da onları yerde temsil eden putlar var etmiş, aynı adları bunlara da koymuşlardır. Vedd, kameri, El-Lat’ın güneşi, el-Uzza’nın venüsü temsil ettiği, Menat’ın ise ölüm tanrıçası olduğu söylenir.²³⁶ Bu tanrı sistemi Babil’de ve Keldanilerde de aynı şekliyle görülür.

Kur’an âyetleri, müşriklerin Allah ile melekler ve cinler arasında nesep bağı kurduklarını melekler ve cinleri dişi olarak nitelediklerini, asıl taptıklarının cinler olduğunu belirtir.

“Onlar (müşrikler) O’nu bırakıp yalnızca bir takım dişilerden (dişi isimli tanrılardan) istiyorlar, ancak inatçı şeytandan dilekte bulunuyorlar.”²³⁷

“(Ey müşrikler!) Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi!”²³⁸

“Cinleri Allah’a ortak koştular. Oysa ki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O’na oğullar ve kızlar yakıştırdılar.”²³⁹

“O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklerle: Size tapanlar bunlar mıydı? diyecek. (Melekler de:) Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı; diyecekler.”²⁴⁰

“Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular.”²⁴¹

²³⁶ age. ,s.7; Georges, s.132

²³⁷ Nisa, 117

²³⁸ İsra, 40

²³⁹ En’am, 100

²⁴⁰ Sebe, 40-41

²⁴¹ Saffat, 158

Putların onların başına bela getirmesinden korktukları için onlara tapıyorlardı.²⁴² Çünkü putların ardında ilahi güçlerin olduğunu düşünüyorlardı. Onlara göre çöllerin, vadilerin, تنها yerlerin ve yeni yapılan evlerin sahibi olan cinler vardı. Bunların kötülüğünden korunmak için, Cinn sûresi altıncı âyetinde de işaret edildiği gibi, cinlerin efendisine sığınır ve onlar için kurban keserlerdi.²⁴³

Kur'an onların putlara tapışında bir diğer amil olarak Allah'a yaklaşma ve şefaet edilme isteğine dikkat çeker.

“Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: Bunlar, Allah katında bizim şefaathçılarımızdır, diyorlar.”²⁴⁴

“Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler.”²⁴⁵

İşte onların bu inançları, melek ve cinleri Allah'ın kızları ve oğulları olarak görmeleri, Allah'ın kulları ile ilişkilerinde onları aracı kıldığı ve onların Allah katında şefaathçi oldukları düşüncesi onların zihinlerinde Allah'ın bir beşeri rasul olarak göndermesini imkansız kılıyordu. Allah ile sadece O'nunla soy bağı olan melekler ve cinler ilişki kurabilirdi ve bu bir insan için asla mümkün değildi.

Görülüyor ki, Araplar söz konusu vasıflarla tanıdıkları Allah'a günlük ibadetlerinde hiç yer vermiyorlardı. Böylece onlar Allah'ı rububiyet sıfatı ile anıyorlar ama bu sıfatın gereği olan uluhiyeti tanımıyorlardı. O'na ibadet yerine Kur'an'ın evsan, evliya, erbab, tağut, endad, ensab, şufea diye isimlendirdiği bir takım putlara ibadet ediyorlardı. Allah'ı yüce tanrı olarak bilseler de dini hayatları putlara yönelmiş durumdaydı.²⁴⁶ Allah'ın, onlara yetkilerini dağıttığını, onları yarı tanrılar olarak tapınmanın kibleleri olarak belirlediğini düşünüyorlardı. Bu inançtan dolayı Allah'ın

²⁴² Cevat Ali, VI, s.128

²⁴³ Georges, s.188

²⁴⁴ Yunus, 18

²⁴⁵ Zümer,3

²⁴⁶ Ulutürk, Veli, **Kur'an Allah'ı Nasıl Tanıtıyor**, İzmir: Nil,1994. s.3

herhangi bir insana vahiy göndermesini tasavvur dahi edemiyor, mümkün görmüyorlardı.²⁴⁷

Furkan sûresinin yedinci ve yirmi birinci âyetlerinde belirtildiği üzere, bu inançlarının onları, beşer bir rasul gönderilmesi karşısında nasıl bir şaşkınlığa ve itirazlara sürüklediğini ileride göreceğiz.

Mekke müşriklerinin peygamberlik konusunda düşüncelerini tam olarak bilemiyoruz. Böyle bir şeyi imkansız görseler de Kur'an'ın bazı âyetlerinden anladığımız, onların en azından çevrelerindeki Ehl-i kitap'tan bir peygamberlik fikrine ve bu konu da bir takım bilgilere sahip olduklarıdır.

“Fakat onlara tarafımızdan o hak (Peygamber) gelince: "Musa'ya verilen (mucizeler) gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve şunu söylemişlerdi: Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz.”²⁴⁸

Bu âyette, Mekkelilerin Musa as.'a verilenlerden belli bir miktarda haberdar oldukları anlaşılıyor. Onlar Yesrib'de ki Yahudi alimlere gidip Rasulullah'ı sormuşlar, Yahudi alimler “onun sıfatlarını Tevrat'ta buluyoruz” cevabını verince “birbirini destekleyen iki sihir, ikisine de inanmıyoruz” dediler.²⁴⁹

“Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir millettten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı (Muhammed) gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı.”²⁵⁰

Bu âyette de Mekkelilerin Ehl-i kitabın peygamberlerini yalanladıklarını öğrenince ayette geçtiği üzere yemin ettikleri hatırlatılır.²⁵¹

²⁴⁷ Yıldırım, age. s.103

²⁴⁸ Kasas, 48

²⁴⁹ Elmalılı, VI, s.193

²⁵⁰ Fatır, 42

²⁵¹ Elmalılı, VI, s.392

Son âyette onların bir peygamber beklentisi veya arzusu içinde oldukları izlenimi vardır. O sıralarda bölgede mesihlik fikrine sahip olan Yahudi ve Hristiyanların varlığını biliyoruz. En azından Yesrib Yahudilerinin bu düşüncede olduklarını ve Evs ile Hazreç kabilelerinin Rasulullah'a iman etmesinde bu fikirden etkilendiklerini siyer kitaplarından biliyoruz. Mekkeliler arasında mesihlik fikri ne derece etkili olmuştur bunu bilemiyoruz.

Fazlurrahman, Semud ve Âd kavimlerinin birer Arap kabilesi olduğu ve bunların Hz Hud as. ve Hz Salih as.'ın peygamber olarak gönderildiği kavimler olması gerçeğinden hareket ile İslam'dan önce Arabistan'da karışık da olsa bir peygamberlik düşüncesinin var olma ihtimalinin olabileceğini belirterek der ki: "fakat böyle bir anlayışı taşıyan bir geleneğin olması gösteriyor ki, Araplar İncil'den bağımsız olarak bir peygamberlik anlayışına sahiptiler."²⁵²

Müşrik Araplar, ölümü bir son olarak görürler ba's'a (yeniden dirilişe) inanmazlardı ve bunu akıldışı görürlerdi.²⁵³ Bu sebeple ahiret konusu onların en şiddetle karşı çıktığı konu olmuştur. Bununla beraber, onlardan bazıları mezarlara deve bağlar ölünceye kadar onu orada tutarlardı. Bazen bu sığır veya koyun olurdu. Bu davranış ve bazı cahili Arap şiirlerindeki ifadeler onların bazılarında bir çeşit yeniden diriliş inancının olduğunu gösterir.²⁵⁴ Ayrıca Hansa'nın şiirinde olduğu gibi, Allah'ın iyileri mükafatlandırıp firdevs cennetine koyan olarak nitelendirilmesi²⁵⁵ azda olsa onlar arasında ahiret, cennet ve cehennem hakkında bir bilginin olduğunu gösterir.

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Arap yarımadasında özellikle de Mekke'de Ehl-i kitabın durumundan bahsetmemiz gerekmektedir. Çünkü Kur'an'ın Mekke'de yaşayan Ehl-i kitab'dan öğrenilmiş olduğu iddiası, Furkan sûresinin dördüncü ve beşinci âyetlerinde ele alınmış olup bugünkü müsteşriklerin de iddiaları arasında yer alır.

²⁵² Fazlurrahman, s.172

²⁵³ Cevat Ali, VI, s.123

²⁵⁴ age. VI, s.133

²⁵⁵ Georges, s.181,182

O tarihte, Yahudi göçü ile yarımadaya yerleşmiş sayıları yirmiyeye ulaşan Yahudi kabileleri mevcut idi.²⁵⁶ Fakat Yahudilerin Mekke’de işitilen bilinen bir varlıkları yoktu.²⁵⁷ Eğer Mekke’de bir varlıkları olsaydı Hayber ve Yesrib Yahudileri gibi onların akibeti hakkında da bir bilgi olurdu.²⁵⁸ Yine de ileride göreceğimiz üzere sûrenin dördüncü âyetinde Rasulullah as.’a Kur’an’ı uydurmada yardımcı olduklarını iddia ettikleri kişilerin Yahudiler olduğu²⁵⁹, özellikle ismi geçen Cebr, Yesar ve Addas adlı kölelerin Şevkani tarafından hristiyan değil Yahudi olarak nitelendirilmesi doğru ise²⁶⁰ bu az da olsa değişik sebeplerle Mekke’de Yahudilerin var olduğunu gösterir. Cevat Ali’nin belirttiği üzere Yahudilerin Mekke’de sadece ticaretleri ve tefecilikleri vardı.²⁶¹ Bu duruma rağmen Mekkelilerin bir çok vesile ile dini konularda, özellikle Rasulullah ve İslam vahyi hakkında danışmak ve karşı mücadele için yardım almak üzere Yesrib’e gidip Yahudi alimler ile görüştiklerini kaynaklar tesbit etmektedir.²⁶² Yahudilerin kendi ırkları dışında muhtedi kazanmaya asırlar önce son verdiklerini ve Kur’an’dan öğrendiğimiz üzere dini bilgilerini gizlediklerini de biliyoruz.²⁶³ O halde Yahudilerin ne dinlerini yaymak için ne de başka bir sebeple Araplara dinleri hakkında bilgiler sunmaları uzak bir ihtimal olmalıdır.

Mekke’de köle olarak bulunan bir çok Hristiyan mevcut idi. Bunların varlığı ve Rasulullah as. ile olan münasebetleri müşriklerin Kur’an’ın kaynağının onlar olduğu yönünde iftiralarda bulunmalarına sebep olmuş, Furkan suresinin dördüncü ve beşinci âyetlerinde ve Nahl suresinin yüz üçüncü âyetinde durum ele alınmıştır. Mekke’de bulunan bu köle Hristiyanların bir kısmı Arapça’yı iyi derecede konuşur, bazıları acemce konuşur Arapçayı çok az bilirlerdi. Cebr ve Yesar adında olan hristiyan köleler gibi aralarında dini metinleri az veya çok bilip kendi dillerinde okuyanlar da var idi.²⁶⁴ Bu konudan ileride itirazları ele alırken tekrar bahsedeceğimiz için burada meseleyi uzatmayalım.

²⁵⁶ Âvâtîf, s.260

²⁵⁷ Cevat Ali, VI,s.543

²⁵⁸ Fazlurrahman, s.278

²⁵⁹ Zemahşeri, III, s.263

²⁶⁰ Şevkani, IV, s.61

²⁶¹ Cevat Ali, VI,s.511

²⁶² İbni Hişam, II, s. 190

²⁶³ Bk.En’am, 91

²⁶⁴ Cevat Ali, IV,121,260

Mekke’de putperestliği beğenmeyen hanifler de vardı. Sayıları oldukça az olup bu konuda çeşitli rakamlar verilir. Hanifliđin tanımı olarak da İbni Abbas’tan, “İbrahim as. dininden olan, sünnet olup Kabe’yi tavaf edenler” şeklinde bir tanım gelmiştir.²⁶⁵ Bunlar şirkten uzak dururlardı. Bunlardan bazıları, Kuss b. Saide, İbni Ümeyye Kenani, Kusayy b. Kilab gibi, Mekke’de halka hitaben tevhid inancına çağırın ve şirki kötüleyen şiir ve hitabeler okumuşlardır. Fakat haniflerin bir kısmı, Osman b. Huveyris, Varaka bin Nevfel gibi, Hristiyanlığa intisab etmişti.²⁶⁶

Kur’an’ın nazil olduğu dönemde Mekke müşriklerinin, başka deyişle Furkan sûresinde ele alınan itirazları yöneltlenlerin inanç yapısı ve bölgnin dini sosyal yapısı bu şekilde idi. İtirazlarının temelinde de bu fikir yapısı mevcuttu.

Şimdi de Furkan sûresinin indiği dönemde İslam daveti ile müşriklerin karşı mücadelesinin geldiği konumu, o dönemin özelliklerini kısaca görelim.

Furkan sûresi Mekke devrinin sonlarına doğru nâzil oluşturun. Kaynaklarda bu surenin Yâsin ile İsrâ sûresi arasında nazil olduğu belirtilmektedir. Rasulullah’ın as., olaylı geçen Tâif yolculuğundan dönüşünde Cin sûresi nazil olmuştur. Cin sûresinden sonra da Yâsin sûresi, sonra da Furkan sûresi inmiştir. Buna göre Furkan sûresi, mi’rac olayı öncesinde ve muhtemelen Mekke döneminin onuncu yılında nâzil olmuştur.²⁶⁷

Mekke döneminin onuncu yılının yapısı ise şöyledir. Mekke döneminin yedinci yılından dokuzuncu yılına kadar müslümanlar, Haşimoğulları mahallesinde muhasara altında tutuldular, kendilerine ekonomik ve sosyal boykot uygulandı. Bu üç yıl içerisinde müslümanlar yeteri kadar erzak temin edemediklerinden ağaç yaprakları yediler, bazı küçük çocuklar gıdasızlıktan öldüler. Müslümanlar ile her türlü ilişki kesildiğinden Rasulullah, davetini sadece haram aylarda Mekke’ye dışarıdan gelenlere yapıyordu. Müşrikler ise hiç kimsenin Rasulullah as. ile görüşmesine izin vermiyorlardı. Bu yolla istedikleri sonucu elde edemeyince başka çarelere baş vurdular. Rasulullah’ı as. gözden düşürmek için bir iftira kampanyası başlattılar, hakkında akıl almaz yalanlar uydurdular. Sûrenin indiğini tahmin ettiğimiz onuncu yılda ve olaylı geçen Taif

²⁶⁵ Georges, s.196

²⁶⁶ Cevat Ali, VI,s.462; Âvatif, 261

²⁶⁷ Şehhate, I, 259

seferinden önce, ablukanın kaldırılışından sekiz ay sonra müslüman olmasa da Rasulullah'ın en büyük destekçisi olan amcası Ebu Talip ve ardından ona maddi manevi her türlü desteği veren ve inananların ilki olan eşi Hz. Hatice vefat etmiştir. En büyük iki destekçilerini kaybettikten sonra Rasulullah'a as. ve müslümanlara baskılar iyice artmıştır ve sûrenin indiği bu seneye “hüzün yılı” denmiştir.²⁶⁸

Kureyş'in dayanılmaz hale gelen baskıları karşısında Rasulullah davetini şehir dışına yöneltmiş müslümanlar için bir çıkış yolu aramıştır. Bu amaç ile gidilen Taif seferi ise büyük bir hüznün sonucudur.²⁶⁹ Fakat Furkan sûresinin indiği bu yılda Rasulullah'ın çabaları sonuç vermiş ve Yesrib'den gelen heyet ile birinci akabe bîati gerçekleşmiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi Mekke müşrikleri İslam davetini engellemek için ellerinden geleni yapmış, Rasulullah'ı gözden düşürmek için bir iftiralarda bulunmuşlar, hakkında akıl almaz yalanlar uydurmuşlardır. Hatta bu konuda yetersiz kalınca Yesrib Yahudilerine elçi gönderip onlardan fikri yardım almışlardır.²⁷⁰ İslam ile giriştikleri fikri mücadelede Kur'an'a ve Rasulullah'ın risaletine yönelttikleri itirazları çalışmamızda ele alacağız.

Kur'an sûrelerini nüzûl sırasına göre incelediğimizde Mekke müşriklerinin vahye itirazlarını bu derece derli toplu ele alıp cevaplar sunan ilk sûre, Furkan sûresidir. Bu sûre müşriklerin, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve genel olarak peygamberlik kurumuyla ilgili çeşitli iddia ve iftiralarına cevap vermek ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu ortaya koymak üzere nâzil olmuştur ve üslup olarak da ilgili dönemin çetin ve acımasız mücadelesine uygun olarak, inzâr ve tehdidi kullanmıştır.

Furkan sûresinin kırk ikinci âyeti ve Furkan sûresinden sonra aynı dönemde indirilen Fussilet sûresinin yirmi altıncı âyetinden anlaşılan odur ki, Kur'an'ın müşrik düşünceye verdiği cevaplar ve yönelttiği karşı reddiyeler ve Rasulullah'ın çabaları oldukça etkili ve susturucu olmuştur.

²⁶⁸ İbni Hişam, II, 16

²⁶⁹ age., II, 61

²⁷⁰ age., I, 190

“‘‘Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı’’ diyorlar. Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler!’’²⁷¹

‘‘İnkâr edenler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız, dediler.’’²⁷²

G. Sûrenin Muhtevası

Furkan sûresinin üç ana konusundan bahsedilir; tevhid, nübüvvet ve ahiret.²⁷³ Sûrede Allah'ın uluhiyeti, vahdaniyeti, O'nun dışında ki tanrıların batıllığı, Kur'an'ın Allah katından oluşu, Hz Muhammed as.'ın Allah tarafından gönderilmiş bir elçi/nezir olduğu, ölümden sonra dirilmenin, hesabın, cehennem azabının ve cennette mükafatın gerçek olduğu hep işlenen konulardır. Fakat sûrenin âyetleri ve nüzul sebepleri incelendiğinde açık olarak görülür ki sûrenin ana hedefi ve konusu, Mekke müşriklerinin Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna ve Rasulullah'ın as. Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğuna yaptıkları itirazlar, bu konularda ileri sürdükleri bazı şüpheler ve Rasulullah'ı inciten alay ve tutumları, inkarlarında ki inatçılıkları, bütün bu itiraz ve şüphelere susturucu cevaplar verilmesi ve Rasulullah'ın as. teselli edilmesidir. Bu amaç ve hedef, tevhidin delillendirilmesi, şirkin nefyedilmesi, bazı kıyamet ve ahiret ahvalinin hatırlatılması, yaratılıştaki bazı incelik ve güzelliklerin zikredilmesini gerekli kılmıştır.²⁷⁴ Sûrede ele alınan konuları bu ana konu etrafında anlamak bizi daha doğru sonuçlara götürür.

Sûrenin ilk âyeti bütün konuları özetlemiş gibidir. Allah Teala yüceltilmiş, bütün hayırların ondan geldiği belirtilmiş, buna bağlı olarak Kur'an'ın ve Rasulullah'ın şanı yüceltilmiş, onun bütün alemlere inzâr ile görevli bir elçi olduğu belirtilmiştir. Sonra gelen ikinci âyette Allah'ın uluhiyeti vahdaniyeti vurgulanmış, sonra ki üçüncü

²⁷¹ Furkan, 42

²⁷² Fussilet, 26

²⁷³ Razi, XIII, s.44

²⁷⁴ Kurtubi, XIII, s.1; Tabatabai, XV, s. 172

âyette müşriklerin edindikleri tanrıların batıllığı bütün gerçekliği ile gözler önüne serilmiştir. Bu üç âyet sûreye bir giriş niteliği taşır.

Sûrenin devam eden bölümlerinde bir yanda Allah'ın, Rasulune tesellisi, acılarını dindirmesi, kalbine huzur ve sükun vermesi, davası üzere ayaklarını sabitlemesi, güven kazandırması ve ona müşriklerin saldırılarına karşı yardım vaat etmesi vardır.

“(Rasulüm!) Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve (hidayete) hiçbir yol da bulamazlar! Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah'ın şanı yücedir.”²⁷⁵

“Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim.”²⁷⁶

“Seni gördükleri zaman: “Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği!” diyerek hep seni alaya alıyorlar. Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı” diyorlar. Azabımızı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler!”²⁷⁷

“Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen (Rasulüm!) ona koruyucu olabilir misin? Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.”²⁷⁸

Geçmiş ümmetler ve peygamberler hatırlatılır, Allah'ın peygamberlerine olan nusreti, inkar ehlini helak etmesi zikrolunur ve Hz Muhammed'in as. o peygamberlerden biri olduğu vurgulanmıştır.

²⁷⁵ Furkan, 9,10

²⁷⁶ Furkan, 33

²⁷⁷ Furkan, 41,42

²⁷⁸ Furkan, 43,44

“(Rasulüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.”²⁷⁹ “(Rasulüm!) İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peyda ettik. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.”²⁸⁰

Diğer yanda ise, inat ile imanı inkar eden cahiliyenin ne derece akli çıkmazlara, mantık tutarsızlıklara düştüğünü, Kur’an’a , Allah’ın büyük bir nimet olarak kendilerine indirdiği, onları ferdin ve toplumun felaketlerinden kurtaracak yegane hidayet rehberine ve Allah’ın onlara gönderdiği elçisine yönelttikleri itirazlar ve şüpheler ele alınır.

“(Kafirler) O’nu bırakıp, hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile ne bir zarar ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölülerini yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen tanrılar edindiler. İnkâr edenler: Bu (Kur’an), olsa olsa onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümrede bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.”²⁸¹

“(Ayrıca) o zalimler (mü’minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.”²⁸²

Bu cahiliye o derece bir inat ve kibire yuvarlanıyor ki Rabbine baş kaldırılabiliyor, O’na düşmanlık edebiliyor.

“Onlara: Rahmân’a secde edin! Denildiği zaman: “Rahmân’da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!” derler”²⁸³

Sûrede bu inkarın asıl sebepleri ortaya konuyor, en güzel şekilde susturucu cevaplar veriliyor. Böylece Rasulullah’a as. vaat edilen yardımda yapılmış olmaktadır.

“Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü?”²⁸⁴ “Yazık bana! Keşke falancayı (batıl yolcusunu) dost edinmeseydim!.Çünkü zikir (Kur’an) bana

²⁷⁹ Furkan, 20

²⁸⁰ Furkan, 31

²⁸¹ Furkan, 3,4

²⁸² Furkan, 8

²⁸³ Furkan, 60

gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder”²⁸⁵

Sûrede bir çok kıyamet ve ahiret ahvali zikrolunarak inkar ehli tehdit ediliyor ve onların nefislerinde inkarlarının sebebi olan inat ve kibir üzerine tekrar düşünmeleri, iman ve imansızlığı sorgulamaları salık verilmektedir.

“O gün Rabbin onları ve Allah’dan başka taptıkları şeyleri toplar da, der ki: şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?”“Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helakı hak eden bir kavim oldular, derler.”“(Bunun üzerine ötekilere hitaben şöyle denir:) İşte (taptıklarınız), söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne (azabınızı) geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden zulmedenlere büyük bir azap tattıracağız!”²⁸⁶

“(fakat) melekleri görecekləri gün, günahkarlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve : (size sevinmek) yasaktır, yasak! diyeceklerdir.”²⁸⁷ “O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte yol tutsaydım!”²⁸⁸

Sûre, Rahman’ın kullarının vasıfları, onların güzel ahlakları, şirk ehlinin olumsuz tutumlarının yanında onların örnek tutumları övülerek sona erer.

“Rahmân’ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) “selam” derler (geçerler)”²⁸⁹

Sûrenin son âyetinde inkarları sebebiyle azabın kaçınılmaz olduğu söylenerek, inzar ile başlayan sûre yine inzar ile bitmiş olur.

“(Ey inkarcılar! Size Rasûl’ün bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız; Onun için azap yakanızı bırakmayacaktır!”²⁹⁰

²⁸⁴ Furkan, 43

²⁸⁵ Furkan, 28,29

²⁸⁶ Furkan, 17-19

²⁸⁷ Furkan,22

²⁸⁸ Furkan, 27

²⁸⁹ Furkan, 63

III. Sûrenin Diğer Sûreler ile Münasebeti

Kur'an-ı Kerim yirmi üç yıl gibi bir zaman sürecinde değişik olaylar akebinde parça parça nazil olmasına rağmen onun sûreleri ve âyetleri arasında eşsiz bir uyum vardır. Bu husus “tenasüb ilmi” başlığı altında müfessirlerce incelenmiş bir konu olup Kur'an'ın mucizevi yönlerinden biri sayılmıştır.²⁹¹ Bu mucizevi yönden daha önde tutulması gereken husus ise Kur'an'ın bir kısmının diğer kısmını tefsir eder, açıklar konumda olmasıdır. Bu sebeple âyetler bulundukları sûrenin diğer âyetleriyle bağlantılı olarak anlaşılmaya çalışıldığında daha doğru sonuçlara ulaşılabileceği gibi sûrelerde ele alınan konular da diğer sûrelerdeki ele alınışlarıyla beraber değerlendirildiklerinde daha isabetli sonuçlara varılabilecektir. Bu bakımdan Furkan sûresinde “vahye yapılan itirazlar” konusunu işlemeden önce bu sûrenin diğer sûrelerle münasebetini görmek yararlı olacaktır.

A. Furkan Sûresinin Kendinden Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti

Mushaftaki sıralamada yirmi beşinci olan Furkan sûresi Nur sûresinden sonra, Şuara sûresinden öncedir. Mekki olan Furkan sûresinin Medeni olan kendinden önceki Nur sûresi ile münasebetini kurmak konularının farklılığı sebebiyle biraz güç olsa da Furkan sûresinden sonra gelen ve Mekki olan Şuara sûresi ile münasebet daha açık ve net olarak görülebilmektedir. Şimdi bu münasebetleri görelim.

1. Nur Sûresi ile Münasebeti

Nur sûresi Furkan sûresinin aksine Medeni bir sûre olup daha çok teşrii ve ahlaki konular içerir. Konuları farklı olan bu iki sûre arasında aşağıdaki münasebetler kurulabilir.

²⁹⁰ Furkan, 77

²⁹¹ Cerrahoğlu, s.204

Nur sûresi, Allah'ın gök ve yerlerde olana malik olduğu, bunları, eşsiz bir düzen ile birlikte maslahat ve hikmetin gerektirdiği şekilde idare ettiğini belirterek ve Allah'ın kıyamet günü insanlara yaptıklarını haber vereceği ifadesi ile sona erer.²⁹² Furkan sûresi de Allah'ın zat, sıfat ve ef'ailinde yüceliğini, O'nun yer ve göklerin maliki olduğunu, kullarına bir kitap indirerek onların hayrını, doğru yola ulaşmalarını istediğini belirterek başlar.²⁹³

Nur sûresi, Rasul'e tabi olma emri, mü'minlerin bu konudaki tutumlarının övgüsü, aksi davranışlarda olanların acıklı bir azap ile korkutulması ile son bulmuştu.²⁹⁴ Furkan sûresi de o Rasul'un kendisine kitap indirilerek tüm alemlere nezir yapılması hususu ile övülmesi, şanının yüceltilmesi, onun nübüvvetini inkar edenlerin kınanıp azap tehdit edilmesi ile başlar.

Her iki sûrede de rüzgar, yağmur, kuru toprağın diriltilişi gibi kevnî²⁹⁵ âyetlerden bahsedilir.

Her iki sûrede de kafirlerin ahirette ki kötü akibeti, amellerinin boşa gitmesinden²⁹⁶ bahsedilir.

2. Şuara Sûresi ile Münasebeti

Şuara sûresi de Furkan sûresi gibi Mekki bir sûredir. Şuara sûresinde Furkan sûresindeki bazı konulara açıklık getirilir.

Furkan sûresinde müşriklerin Kur'an'ın kaynağı ve Rasulullah as. hakkında ki itiraz ve şüpheleri ele alındığı gibi Şuara sûresinde de müşriklerin bir diğer iddiası olan Rasulullah'ın as. şair olduğu, Kur'an'ın da şeytanların indirdiği bir şiir olduğu iddiası ele alınıp reddedilmektedir. "O'nu (Kur'an'ı) şeytanlar indirmedir."²⁹⁷

²⁹² Nur,64

²⁹³ Furkan,1,2

²⁹⁴ Nur,62,63

²⁹⁵ Nur,43-45

²⁹⁶ Nur,39

²⁹⁷ Şuara,210

Furkan sûresinde Rasulullah'ın as. kendisine Kur'an'ın indirilmesi ile nezir kılındığı belirtilmişti ve geçmiş peygamberlerden bazıları zikredilerek hem onun risaletine delil getirilmiş hem de teselli edilmişti. Burada yine geçmiş peygamberler söz edilmiş onların nezir oldukları belirtilmiş, onların bu görevleri sırasında kavimlerinin inkarcılarının olumsuz tutumları, Allah'ın peygamberlerine yardımı ve başarıya ulaştırması ve nihayet inkarcıların kötü akıbeti uzunca anlatılmıştır.²⁹⁸ Bu, Rasulullah as. için bir teselli, inkar ehli için ise bir tehdit olmuştur.

Furkan sûresinde olduğu gibi Şuara sûresinde de ahirette inkarcıların pişmanlığı ve batıl tanrıları ile yüzleşmeleri sahnelenir.

“Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir. Onlara: Allah'tan gayrı taptıklarınız hani nerede? denilir. Size yardım edebiliyorlar mı veya kendilerine (olsun) yardımları dokunuyor mu? Onlar ve azgınlara oraya tepetaklak (cehenneme) atılırlar. İblis bütün orduları da. Orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler: Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk. Bizi ancak o günahkârlar saptırdı. Şimdi artık bizim ne şefaathimiz var ne de yakın bir dostumuz. Ah keşke bizim için (dünyaya) bir dönüş daha olsa da, mü'minlerden olsak!”²⁹⁹

Her iki sûrede de Rasulullah'ın üstün gayreti göze çarpmaktadır. “Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı” diyorlar”.³⁰⁰

“(Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!”³⁰¹

Her iki sûrede inzar ile bitmiştir. “kesinkes yalan saydınız; Onun için azap yakanızı bırakmayacaktır!”³⁰²

“Haksızlık edenler, hangi dönüş (hangi akıbet) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.”³⁰³

²⁹⁸ Şuara,10-189

²⁹⁹ Şuara, 91-102

³⁰⁰ Furkan,42

³⁰¹ Şuara,3

³⁰² Furkan,77

B. Furkan Sûresi ile Münasebeti Olan Diğer Sûreler

Furkan sûresi uluhiyet, nübüvvet ve ahiret gibi ele aldığı konuların Kur'an'ın ana konuları olması sebebiyle Kur'an'ın bütünüyle ilişki içerisinde dense doğru olur. Fakat biz çalışma konumuz olan “vahye itirazları” dikkate alarak sûrenin diğer on bir sûre ile münasebeti ile yetindik.

1. Bakara Sûresi ile Münasebeti

Furkan sûresinin Bakara sûresi ile münasebetini inceleyecek olursak bu bağlantıyı Bakara sûresinin ikinci âyetindeki “O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur.” ifadesinde bulabiliriz. İşte Furkan sûresi ve benzeri diğer sûreler, hiçbir şekilde kendisinde şüphe bulunmayan Kur'an'a müşrik düşüncenin yönelttiği itiraz ve şüpheleri cevaplamakta ve bunların inanmayan kişinin inançsızlığına bahane olarak ileri sürdüğü aslı olmayan sûrî sebepler olduğunu ortaya koymaktadır.

Furkan sûresinden sonra (tahminen üç yıl) Medine’de inen ve daha çok İslam teşrii ve toplum yapısını konu alan Bakara sûresi, muhaliflerine şu çağırışı yapar:

“Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheyi düşünüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”³⁰⁴ Bundan başka vahyin kaynağına ve peygamberliğe yönelik itirazları hemen hemen hiç konu edinmez.

2. En'am Sûresi ile münasebeti

³⁰³ Şuara,227

³⁰⁴ Bakara,23,24

En'am sûresi de Furkan sûresi gibi Mekke'de inen sûrelerdendir. Bu sûrede de inkar ehlinin Kur'an'a ve peygambere bir çok itirazları ele alınır ve bunlara cevaplar verilir.

Kur'an'ın indiriliş amacı ile ilgili olarak Furkan sûresinin birinci âyetinde olduğu gibi En'am sûresinin on dokuzuncu âyetinde de "Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu." buyurulmaktadır. Vahyin inzar amacı ve risaletin evrenselliği burada da görülmektedir.

Furkan sûresinin dört ve beşinci âyetlerinde ele alınan Kur'an'ın kaynağı ile ilgili itirazların sahibi Nadr b. Haris'in iddiaları En'am sûresinde de ele alınıyor ve zalim olarak nitelendirilip azap ile tehdit ediliyor.³⁰⁵ Yine bu sûrede de Kur'an'ın müşriklerce "esatiru'l-evveli" şeklinde nitelenmesi ele alınır.³⁰⁶

En'am sûresinde de inkarın sebepleri üzerinde durulur ve sûrenin doksan birinci âyetinde vahyi inkarın sebebi olarak, müşriklerin ve Ehl-i kitabın Allah'ı hakkıyla takdir edememesi gösterilir. Yine de onlara istekleri üzere semadan kağıt üzerine yazılmış, elleri ile tutabilecekleri bir kitap indirilecek olsa yine iman etmeyeceklerdir. Onların mucize istemi sadece inatlaşmak içindir.³⁰⁷

Furkan sûresinde zikredilen müşriklere ait itirazlardan bir diğeri olarak peygamberin üzerine kendilerinin de görebileceği bir melek inmesi isteği ve peygamberin ancak bir melek olabileceği iddiası bu sûre de daha geniş ele alınır ve susturucu nitelikte cevaplar verilir.³⁰⁸

Allah'ın onlara bir peygamber gönderip kitap indirmesi, onların bu konuda hiçbir mazeretinin kalmaması içindir. "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (hıristiyanlara ve yahudilere) indirildi, biz ise onların okumasından gerçekten habersizdik" demeyesiniz diye; Yahut "Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz

³⁰⁵ En'am,93

³⁰⁶ En'am,25

³⁰⁷ En'am,7

³⁰⁸ En'am,8,9,50

çevirenden daha zalimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.”³⁰⁹

Furkan sûresinin on yedi ila on dokuzuncu âyetlerinde mahşer gününde müşriklerin ve batıl ilahlarının hesaba çekilmesi, putların nasıl da abidlerini yalanlayacaklarından bahsedildiği gibi bu konu En’am sûresinde de ele alınır.³¹⁰

Furkan sûresinin yirmi birinci âyetinde zikredilen ahireti ummayanların kendilerine meleklerin indirilmesi veya Rabblerini görme isteği, peygamberin mazhar olduğu ilahi nimetlere kendilerine de verilmesi istekleri bu sûrede de zikredilir. Yine Furkan’da olduğu gibi bu istekleri inzar ile karşılanır, melekleri gördükleri günün onlar için hayırlı olmayacağı belirtilir.³¹¹

Furkan sûresinin yirmi birinci âyetinde belirtilen “biz de Rabbimizi göreydik, bize de melekler ineydi” şeklinde ki müşrik tavır burada da söz konusu edilir.³¹²

Furkan sûresinin kırk dördüncü âyetinde olduğu gibi ehli inkarın Kur’an’ı anlama amaçlı dinlemedikleri, kibir ve inatlarının bunu engellediği belirtilir, bu kişiler ölümlere benzetilir.³¹³

Furkan sûresinin otuz birinci âyetinde olduğu gibi burada da peygamberlere ins ve cinlerden düşmanlar var edildiği ifade edilir, aralarında ki ilişki açıklanır.³¹⁴ Kendilerinin Rasulullah’tan uzaklaşmasıyla kalmayıp insanları da uzaklaştırmaya çalışmaları kınanır.³¹⁵

Furkan’da olduğu gibi³¹⁶ En’am sûresinde de³¹⁷ peygamber ile alay edilmesi karşısında Rasulullah as. teselli edilmiş, bunun bütün peygamberlerin karşılaştığı bir durum olduğu belirtilmiştir.

³⁰⁹ En’am,156-157

³¹⁰ En’am,22-23,94

³¹¹ En’am,158

³¹² En’am,124

³¹³ En’am,25,36,39

³¹⁴ En’am,112-113

³¹⁵ En’am,26

³¹⁶ Furkan, 41

³¹⁷ En’am, 10

Her iki sûrede de inkar ehlinin ahirette ki pişmanlığı³¹⁸ belirtilmiş, Allah'ın üstün yaratışı, insanlara olan sonsuz nimetleri³¹⁹, bunun karşısında batıl tanrıların hiçbir fayda veya zarara malik olmadıkları³²⁰ anlatılır, geçmiş peygamberlerin mücadelelerinden³²¹ örnekler verilir, Furkan sûresinin yirminci âyetinde olduğu gibi insanların birbirleri için bir imtihan aracı kılındığı belirtilir.³²²

3. Yunus Sûresi ile Münasebeti

Furkan sûresinin yedi ve sekizinci âyetlerinin konusu olarak bir beşerin uyarıcı vasfı ile gönderilmesi ve bunun insanlar tarafından garipsenmesi, Yunus sûresinin ikinci âyetinin konusudur: “İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler: Bu elbette apaçık bir sihirbazdır, dediler?”³²³

Furkan sûresinde olduğu gibi burada da Kur'an'ın kaynağına itirazlar ele alınır. Kur'an'ın uydurulmuş olduğu, peygamberin Kur'an'ı değiştirip başka bir Kur'an getirmesi³²⁴ talebi zikredilir. Cevap olarak Kur'an'ı getirme ve değiştirme hususunda Rasulullah'ın as. elinde hiçbir şey olmadığı ve Rasulullah'ın as. daha önce onlar arasında geçirdiği bir ömür müddetinde tanıdıkları doğru kişiliği zikredilir, onların inkarı, “ilmini kavrayamadıkları şeyi inkar” olarak nitelenir ve doğru sözlü iseler bir mislini getirmeleri talebiyle karşılık verilir.³²⁵

Furkan sûresinde olduğu gibi bu sûrede de kevni âyetler³²⁶, batıl tanrıların acizliği³²⁷, müşriklerin ahireti inkarı³²⁸ ele alınan konulardandır.

³¹⁸ En'am,27,31

³¹⁹ En'am,100-103

³²⁰ En'am,46,47,63,64,71

³²¹ En'am,74-90

³²² En'am,52,53,165

³²³ Yunus,2

³²⁴ Yunus,16,17

³²⁵ Yunus,38,39

³²⁶ Yunus,3-6

³²⁷ Yunus,34,35

4. Hud Sûresi ile Münasebeti

Hud suresinde de Furkan sûresi gibi, Kur'an'ı indiren Allah'ın sırları bilen³²⁹ olduğu, Rasulullah'ın as. görevinin inzar ve tebşir olduğu ifade edilir.³³⁰

Hud sûresindeki ifadelerden, Furkan sûresinde zikredilen müşriklerin peygamber hakkındaki itirazlarının Rasulullah'ın as. ruhunda etkili olduğu onu oldukça üzdüğü anlaşıyor ve teselli ediliyor:

“Belki de sen (müşriklerin:) "Ona (gökten) bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi!" demelerinden ötürü sana vahyolunan âyetlerin bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bu yüzden ruhun daralacaktır. (İyi bil ki) sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekîldir.”³³¹

Hud sûresinde de Kur'an'ın peygamber tarafından uydurulduğu (otuz beşinci âyette Nuh as. kıssasını uydurduğu iddiası) ele alınır, cevap olarak bunların Allah tarafından indirildiği ve eğer şüphede iseler onun benzeri on sûre getirmeleri ve Allah'tan başka herkesten yardım istemeleri salık verilir.³³²

Furkan sûresinde kıssası anlatılan Nuh as.'ın da bir nezir olduğu³³³ vurgulanarak onun kavmi ile mücadelesi, kavminin Nuh as.'a Hz.Muhammed as.'a yöneltilen itirazları yönelttikleri, sonucunda ise helak olan bir kavim oldukları anlatılarak Mekke müşrikleri inzar edilmiştir.³³⁴

5. Nahl Sûresi ile Münasebeti

Nahl sûresi, Furkan sûresi gibi Mekki olup müşriklerin vahiy karşısındaki tutum ve itirazlarını konu edinir.

³²⁸ Yunus,15

³²⁹ Hud,5

³³⁰ Hud,2

³³¹ Hud,12

³³² Hud,13

³³³ Hud,25

³³⁴ Hud, 25-48

Bu sûrede de Furkan sûresinin birinci âyetinde belirtilen vahyin indiriliş amacının inzar oluşu sûrenin başında vurgulanır. “Allah kendi emriyle melekleri, kullarından dilediği kimseye vahiy ile, "Benden başka tanrı olmadığına dair (kullarımı) uyarın ve benden korkun" diye gönderir.”³³⁵

Bu sûrede de Furkan sûresinde olduğu gibi Allah’ın eşsiz yaratışı, insana olan nimetleri anlatılır; bu âyetler boyu uzunca anlatılır.³³⁶

Allah’ın yüceliği, yaratışı ortaya konduktan sonra yine Furkan sûresinde olduğu gibi hemen ardından batıl tanrılar eleştirilir.

“Allah’ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır. Onlar diriler değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.”³³⁷ Bu âyetler Furkan sûresinin üçüncü âyetinin bir açıklaması gibidir.

Furkan sûresinde ele alınan peygamberimizin Kur’an’ı uydurduğu iddiası burada da ele alınmaktadır. onların bu kanaate varmalarına sebep olarak ta, bir âyetin yerinin bir başka âyet ile değiştirilmesi gösterilir.³³⁸

Furkan sûresinde ele alınan iddialardan bir diğeri olan Rasul’e Kur’an’ı uydurmada bir başka gurubun yardım ettiği iddiası burada, ona bir başkasının öğrettiği şeklinde karşımıza çıkmakta ve kastettikleri kişinin dilinin a’cemi olduğu oysa Kur’an’ın apaçık bir arapça olduğu vurgulanarak cevaplanmaktadır.³³⁹

Bu sûrede de Kur’an’ın esatırü’l-evvelin olduğu iddiası zikredilmektedir.

Onlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiği zaman, "Öncekilerin masallarını" derler.”³⁴⁰

Her iki sûrede de nübüvvete, Rasulullah’ın as. beşeriyetine itirazlar ele alınmış ve aynı ifadeler ile cevaplanmıştır.

³³⁵ Nahl,2

³³⁶ Nahl,3-18

³³⁷ Nahl,20-21

³³⁸ Nahl,101

³³⁹ Nahl,103

³⁴⁰ Nahl,24

“Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”³⁴¹

Nahl sûresinde de müşriklerin melekler ile veya Rableri ile karşılaşmayı bekledikleri dile getirilmekte, ahiretteki pişmanlıkları ve batıl tanrıları ile yüzleşmeleri birbirlerini inkarları anlatılır.³⁴²

Her iki sûrede de Rasulullah as. teselli edilmekte³⁴³, kevni âyetlerden bahsedilmekte ve her ikisinde de “gölge”ye³⁴⁴ dikkat çekilmektedir.

Her iki sûrede secde âyeti içermektedir. Yine iki sûrede Allah’ın tevbeleri kabul edeceğini bildirilerek tevbeye teşvik edilir.

“Sonra şüphesiz Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra da bunun ardından tevbe edip durumunu düzelterleri (bağışlayacaktır). Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin elbet çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”³⁴⁵

6. İsra Sûresi ile Münasebeti

İsra sûresinde Furkan sûresindeki bazı hususların tafsil edildiğini görebiliriz. Furkan sûresinin kırk dördüncü âyetinde belirtilen, inkarcıların vahiy karşısında işitmeyen akıl etmeyen tavırları İsra sûresinde şöyle dile getirilir: “Biz, Kur'an okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz. Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini yâdettiğinde onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, gerisin geri dönüp giderler.”³⁴⁶

³⁴¹ Nahl,43

³⁴² Nahl,86

³⁴³ Nahl,36 vb.

³⁴⁴ Nahl,48

³⁴⁵ Nahl,119

³⁴⁶ İsra,45,46

İnkâr ehlinin peygamberin beşeriyetine itirazları ve onun sadece sihirlenmiş biri olduğu³⁴⁷ iddiası burada da uzunca ele alınır. Nüzul sebepleri konusunda gördüğümüz üzere İsrâ sûresinin doksan ila doksanbirinci âyetinde zikredilen itirazları reddolununca müşrikler: “bari Rabbinde kendin için iste...” diyerek Furkan sûresinin sekiz ve dokuzuncu âyetindeki itirazları dile getirmişlerdi. Bu sûrede, bu itirazlara Furkan sûresinde zikredilmeyen susturucu bir cevap daha verilir: “Şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.”³⁴⁸

Furkan sûresinin otuz ikinci âyetinde zikredilen Kur’an’ın parça parça indirilişine itirazın cevabı İsrâ sûresinde de yinelenir.³⁴⁹

İsrâ sûresinde de inkârın sebepleri³⁵⁰, ahiret ve yeniden diriliş³⁵¹ konuları üzerinde durulur.

7. Enbiya Sûresi ile Münasebeti

Enbiya sûresi de Furkan sûresi gibi inzar ifadeleri ile başlar ve Furkan sûresinde de sergilenen müşrik tavırların bütün peygamberlerin zamanlarında vahye karşı değişmez tavırlar olduğu vurgulanır. Enbiya sûresinde de inkâr ehlinin peygamberin beşer olmasına itirazları ve onun (Furkan’da sihirlenmiş, Enbiya’da sihirbaz) sihir ile alakalı bir kişi olduğu ileri sürülmüştür.³⁵²

Furkan sûresinde olmayan başka iddialar da vardır; vahyin “karışık rüyalar olması”³⁵³ gibi. Bu itirazlara verilen cevap Furkan sûresi ile aynıdır.³⁵⁴

³⁴⁷ İsrâ,47

³⁴⁸ İsrâ,95

³⁴⁹ İsrâ,105,106

³⁵⁰ İsrâ,94

³⁵¹ İsrâ,49

³⁵² Enbiya,1,2,3

³⁵³ Enbiya,5

³⁵⁴ Enbiya,4,6

Rasul'un yiyen içen bir beşer olmasına itirazları Enbiya'da ele alınıp Furkan sûresinde olduğu gibi geçmiş peygamberlerin de böyle birer beşer olması ile cevaplanır.³⁵⁵

Furkan sûresinde olduğu gibi Enbiya sûresinde de geçmiş inkarcı ümmetlerin kötü akibeti birer ibret tablosu olarak sunulur. Allah'dan başka edindikleri batıl tanrıların hiçbir şeye malik olmadıkları, tam bir acz içinde oldukları³⁵⁶ ve Furkan sûresinin on yedi ve on sekizinci âyetlerinde olduğu gibi sorguya çekilecekleri belirtilir.³⁵⁷

Furkan sûresinin on sekizinci âyetinde inkar sebebi olarak belirtilen ataların ve müşrik nesillerin nimetlendirilmesi, zamanın uzaması ve zikri unutma gibi etkenler Enbiya sûresinin kırk dördüncü âyetinde de tekrar edilir. Kırk beşinci âyette de onların vahiy karşısında sağır oldukları³⁵⁸, dinlemedikleri yinelenir.

Her iki sûrede de müşriklerin peygamber ile alaycı tutumları³⁵⁹, bu alay etme tutumunun önceki ümmetlerinde helakini getirdiği belirtilir³⁶⁰. Geçmiş peygamberlerin ümmetleri ile olan mücadeleleri hatırlatılır.

Her iki sûrede de kevni âyetlerden örnekler sunulur.³⁶¹

8. Sebe Sûresi ile Münasebeti

Sebe sûresi de Furkan sûresi gibi Allah'a sena ile başlar, ahiretin, yeniden dirilişin inkarı³⁶², peygamberin Allah hakkında uydurmada bulunmuş bir deli³⁶³, Kur'an'ın da uydurulmuş bir yalan olduğu gibi bazı müşrik iddiaları ele alır. Müşriklerin Kur'an âyetlerine karşı deliller ve itirazlar getirerek Kur'an'ı dolayısıyla

³⁵⁵ Enbiya,7,8

³⁵⁶ Enbiya,21-24

³⁵⁷ Enbiya,23

³⁵⁸ Enbiya,45

³⁵⁹ Enbiya,36

³⁶⁰ Enbiya,41

³⁶¹ Enbiya,30-33

³⁶² Sebe,7

³⁶³ Sebe,8

Rasulullah'ı as. batıl ve geçersiz gösterme mücadelelerini, bu konudaki büyük gayretlerini ifade eder:

“Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışırçasına uğraşanlar için de, en kötüsünden, elem verici bir azap vardır.”³⁶⁴

Sebe sûresinde de Rasulullah as. ile müşriklerin alayı³⁶⁵, sırf inat ile iman etmeyişleri³⁶⁶ zikredilir, buna karşı Rasulullah'ın as. müjdecî ve uyarıcı olarak gönderildiği belirtilir³⁶⁷, Rasulullah as. teselli edilip inkarcılar azap ile tehdit edilir.³⁶⁸

Her iki sûrede de batıl tanrıların acizliği³⁶⁹, insanların birbirini imandan alıkoyması³⁷⁰, ahirette yüzleşme ve birbirini inkar ve restleşme sahneleri yer alır.³⁷¹ Furkan sûresinin on yedi ve on sekizinci âyetlerinde zikredilen, mahşerde Allah'ın hesaba çekeceği, müşriklerin tanrı edindiği varlıklar (veya bir kısmı) olarak meleklerin sorgusu, Sebe sûresinde, Furkan sûresindeki âyetlere oldukça benzer bir üslup ile şöyle anlatılır:

“O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklerle: Size tapanlar bunlar mıydı? diyecek. (Melekler de:) Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı; diyecekler. Bugün birbirinize ne fayda, ne de zarar vermeye gücünüz yeter. Biz zalim olanlara, yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın! diyeceğiz.”³⁷²

Yine her iki sûrede de inkar sebeplerinden biri olarak mal ve evlat zenginliği ile dünyaya dalmanın aldatıcılığı vurgulanır ve öğütler verilir.³⁷³

Her iki sûrede inzar ile biter.

³⁶⁴ Sebe,5

³⁶⁵ Sebe,7,8

³⁶⁶ Sebe,31

³⁶⁷ Sebe,28

³⁶⁸ Sebe,38

³⁶⁹ Sebe,22-24

³⁷⁰ Sebe,31

³⁷¹ Sebe,32,33

³⁷² Sebe,40-42

³⁷³ Sebe,34-36

9. Yâsin Sûresi ile Münasebeti

Yâsin sûresi Furkan sûresinden bir önce nazil olan sûredir. Her iki sûrede Taif seferi dönüşünde Cin sûresinden sonra nazil olmuştur. Nüzulde birbirini takip eden bu iki sûre konu olarak da bir hareketin art arda gelen iki hamlesi gibidir.

Yâsin sûresinde, Taif seferinin ve müşriklerin insafsız davranışlarının getirdiği sıkıntılar karşısında Rasulullah as. teselli edilmiş, kendisinin peygamberlerden biri olarak dosdoğru bir yol üzere, ataları uyarılmamış bir kavmi uyarma ile görevli olduğu vurgulanmıştır.³⁷⁴ Sadece bununla da kalınmamış “karye ashabı” örneği ile peygambere uyan, ona yardımcı olanlarda övülmüş, mü’minler teşvik edilmiştir.³⁷⁵

Yâsin sûresinin yedi ila onuncu âyetlerinde belirtilen inkarcıların iman etmez yapıları (Furkan sûresinde “Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun?”³⁷⁶ denildiği gibi) onları uyarma ile uyarmama arasında bir fark olmadığı³⁷⁷, her peygamber ile alay etme³⁷⁸, her gelen âyetten yüz çevirmenin³⁷⁹ inkar ehlinin devirler boyunca değişmez bir karakteri olduğu söylenir.

Yâsin sûresinde de bazı kevnî âyetler zikredilir³⁸⁰, kıyamet ve ahiret ahvali,³⁸¹ölümden sonra dirilmeye yapılan itiraz cevaplanır,³⁸² Allah’ın peygamberine asla şiir öğretmediği³⁸³ (dolayısıyla onun şair, Kur’an’ın da bir şiir olmadığı) belirtilir.

Bu şekilde hem peygamber hem de ona tabi olan mü’minler için teselli ile dolu bir sûre olan Yasîn sûresinden sonra müşrik itirazları ele alıp her birine susturucu cevaplar veren ve müşrikleri, “Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik,

³⁷⁴ Yâsin,3-5

³⁷⁵ Yâsin,13-29

³⁷⁶ Furkan,44

³⁷⁷ Yâsin,10

³⁷⁸ Yâsin,30

³⁷⁹ Yâsin,46

³⁸⁰ Yâsin,33-44

³⁸¹ Yâsin,49-67

³⁸² Yâsin,77-82

³⁸³ Yâsin,69

gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı”³⁸⁴ deme noktasına getiren Furkan sûresinin nazil olması oldukça manidardır.

10. Ahkâf Sûresi ile Münasebeti

Ahkaf sûresi furkan sûresinde vahyin amacı olarak belirtilen inzardan müşriklerin yüz çevirmekte olduğunu ifade ederek başlar.³⁸⁵ Furkan sûresinin üçüncü âyetinde olduğu gibi Allah’ı bırakıp hiçbir şeye gücü olmayan aciz varlıkları tanrı edinen müşriklerin ne büyük bir sapıklık ve tutarsızlık içinde oldukları yüzlerine vurulur,³⁸⁶ mahşerde de batıl tanrılarına düşman kesilirler ve ibadetlerini inkar ederler.³⁸⁷

Ahkaf sûresinde de müşriklerin Kur’an’a ve peygamberliğe itirazları zikredilir. Onlara göre Kur’an bir büyüdür³⁸⁸ ve peygamber onu uydurmuştur.³⁸⁹ Bu itirazlar, peygamberin sadece Allah’ın emrine uymak ile görevli bir nezir olduğu belirtilerek cevaplanır ve şöyle denerek bir muhasebe yapmaları salık verilir:

“De ki: Hiç düşündünüz mü; şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrail oğullarından bir şahit de bunun benzerini görüp inandığı halde siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız)? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”³⁹⁰

Peygamberlik kurumuna itirazları karşısında Rasulullah’ın as. ilk peygamber olmadığı³⁹¹ hatırlatılarak Furkan sûresinde olduğu gibi geçmiş peygamberlerin varlığı delil getirilir ve Hud as. örnek verilir.³⁹²

³⁸⁴ Furkan,42

³⁸⁵ Ahkaf,3

³⁸⁶ Ahkaf,4,5

³⁸⁷ Ahkaf,6

³⁸⁸ Ahkaf,7

³⁸⁹ Ahkaf,8

³⁹⁰ Ahkaf,10

³⁹¹ Ahkaf,9

³⁹² Ahkaf,21-26

Ahkaf sûresinde de müşriklerin ahireti inkarı³⁹³, inananlar ile alayları³⁹⁴ anlatılır ve bu sûre de Furkan ve diğerleri gibi inzâr ile biter.

11. Cin Sûresi ile Münasebeti

Cin sûresi Taif seferinden dönüş yolunda sırasıyla Yâsin ve Furkan sûresinden önce inmiştir. Rasûlullah'ın teselli edilmesi özelliğine sahiptir.

Müşrik itirazların ve şüphelerin ele alınıp çürütüldüğü Furkan sûresinin nüzulüne giden yolda Cin sûresinin, müşriklerin inancında önemli bir yeri olan, Allah ile aralarında soy bağı kurdukları, bir beşer için gaybden bilgi almanın tek yolu olarak gördükleri ve Rasûlullah'a as. Kur'an'ı bir şiir, bir büyü olarak öğrettiklerini iddia ettikleri cinlerin Kur'an'a iman ettikleri³⁹⁵, kendi kavimlerinin uyarıcısı oldukları ve müşriklerin kendilerine yakıştırdıkları üstün vasıflardan hiçbirine sahip olmadıklarını³⁹⁶ itiraflarını içererek nazil olması oldukça manidardır. Müşrik düşünce yapısının dayanaklarının çökertilmesi açısından da önemlidir.

IV. Furkan Sûresi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Furkan sûresi ile ilgili yapılan çalışmaları, el yazmaları, matbu eserler, tez çalışmaları ve makaleler olarak ayırabiliriz.

Furkan sûresi ile ilgili el yazma eserler:

- Ebu's-Suud Efendi'nin "Tefsiru Sûreti'l-Furkan"adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesinde Süleymaniye, nu:1026/3'de kayıtlıdır. Eser "Sûdi'l-Kur'aniyye" adlı ciltli bir mecmua içerisinde 20 ila 34. varaklar arasındadır. Furkan sûresi tefsirinden sonra Ebu's-Suud Efendi'ye ait sırasıyla 35-49. varak arasında Şuara, 50-66 varak

³⁹³ Ahkaf,6

³⁹⁴ Ahkaf,11

³⁹⁵ Cin,2

³⁹⁶ Cin,4-13

arasında Mü'minun ve 66-83 varak arasında Nur sûrelerinin tefsiri yer alır. Bundan başka aynı cilt içerisinde boş varaklardan sonra yazar ismi olmaksızın 11-16 varaklar arasında “Âmer’-Rasulü” tefsiri, 84-117. varaklar arasında Beydavi’nin yaptığı Meryem sûresi tefsiri üzerine Mevlana Sû’di Efendi’nin haşiyesi, 117-130. varaklar arasında da Tâhâ sûresinde ki kıraat vecihlerini gösteren bir eser bulunmaktadır. Eser toplam 133 varak olup ciltli, sağlam ve okunur durumdadır. Dili Arapça’dır.

- Ahmed Efendi’nin “Tefsiru Âyetin Min Sûreti’l-Furkan” adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesinde Âşir Efendi koleksiyonu 440/6 da kayıtlı bulunmaktadır. Ahmed Efendi’nin 1105(1693) sağ olduğu bilinmektedir. Eserin 42 ve 54. varaklar arasında Furkan sûresinin 1,16,17,22,24 ve 26. âyetlerinin Ahmed Efendi tarafından yapılan tefsiri vardır. Âyetleri daha çok dil ve gramer açısından incelemektedir. Eserle aynı cilt içerisinde 1-4. varaklar arasında Adudiddin yazar isimli “Risale fi’l-Ahlak”, 7-15. varak arasında Şeyhu’l-Fadıl yazar isimli “Kasidetü İbni’l-Mukaffa Fi Ehvali’ş-Şuhuri’r-Rumiyye”, 15-20. varak arasında yazar isimsiz “Babu Ma Yuğiru Min Esmâi’n-Nas ve’l-Bilad Min Kitabi Edebi’l-Kitab”, 20-23. varaklar arasında Muhammed b. Kutbuddin yazar isimli “İmanu Fir’avn”, 28-43. varaklar arasında yazar isimsiz “Fi İlmi Hisab” adlı eserler bulunmaktadır. Toplam 55 varaktan oluşmaktadır. Eser her varakta 21 satır olarak talik yazıyla yazılmıştır. Miklebli, basma şemseli, sırtı vişne rengi, tamir görmüş, siyah meşin bir cilt içinde, söz başları kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Dili Arapça’dır.

Furkan sûresi ile ilgili matbu eserler:

- Sırrı Paşa Giridî’nin “Sırr-ı Furkan” adlı eseri, 1312 tarihli olarak İstanbul’da Dersaadet’te basılmıştır. Sırrı Giridî Paşa, 1307(1889)’da Bağdat, 1309(1891)’de de Diyarbakır valiliği yapmıştır. “Sırr-ı Furkan” adlı Furkan sûresinin tefsirini içeren eserini görevi esnasında yazmıştır. Eserde kaynak olarak çoğunlukla Razi, Beydavi, Ebu-s’Suud ve Bursevi tefsirlerinden faydalanmıştır. İki cilt olup tek mücellled şeklinde baskısı da vardır.

- İbnü’ş-Şerif, “Edvâ (alâ sûreti’l-Furkan)”, Kahire, Dâru’l-Mearif, 1986

- Muhammed Said Bârûdî, “ed-Da’ ve ve’d-Da’iyeh Fi Dav’i Sûreti’l-Furkan”, Cidde, Dâru’l-Vefa, 1987

- Abdullvehhab Abdu’l-âtî Abdullah, “Akidetu’l-İman Fi Zıllı Sûreti’l-Furkan” Kahire, Ezher Dâru’t-Tibâati’l-Muhammediyye , 1987

- Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, “Tedebburu Sûreti’l-Furkan Fi Vahdeti’l-Mevdû’”, Dımaşk, Dâru’l-Kelam, 1991

- Ebu’l-Fazl Mir Muhammedî, “Tefsir-i Sûre-i Furkan”, Kum, Nur-i İlm, 1342

Furkan sûresi ile ilgili hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri:

- Abdurrahman İbni Ebi Hatim er-Râzî, “Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim (Tefsiru sûreتي’n-Nur ve’l-Furkan Minhu), Tahkik: Ömer Yusuf Hamza, Doktora tezi, Câmîiatu Ummi’l-Kurâ, Kulliyyetu’ş-Şerîa, 1985

- Ahmed Salih el-Gâmidî, “Sıfâtü Ibadurrahman Kemâ Tasavveraha Sûreti’l-Furkan”, Yüksek lisans tezi, er-Riâsetu’l-Amme li- Talimi’l-Benât, Mekke, 1405

- Hind Binti Hamd Süleyman el-Kâdî, “Min Belâğati’l-Kur’an Fi Sûreti’l-Furkan”, Külliyyetu’t-Terbiyye li’l-Benât, Mekke, 1988

Furkan sûresi ile ilgili yazılan makaleler:

- Mehmet Fahrettin, “Tefsir-i Şerif: Sûre-i Furkan Âyet 52”. Sebilürreşad gazetesinin XIII/323 sayısında 1330(1912) tarihinde yayınlanmıştır. Makalede Furkan sûresinin elli ikinci âyetinde Rasulullah’a as. verilen cihat emrinin umum manada tüm müslümanları kapsadığı ve İslam dünyasının içerisinde bulunduğu işgal durumunda başta hilafet makamı Osmanlı olmak üzere tüm İslam aleminin işgalcilere karşı cihat etmesinin farz olduğu anlatılır.

- Nuri Gedik, “Furkan Sûresi Üzerine Bazı Dikkatler” Ütopya , sayı: I/1, yıl:1984

- Abdullah İncekan, “Furkan Sûresinde Tevhid Akidesi” Dava dergisinin Mart-Nisan aylarını içeren 48-49. sayısında 1994 yılında yayınlanmıştır. Makalede Furkan sûresi ilk âyetten itibaren genel konu başlıklarıyla taranmış, âyetlerle Allah’ın birliği ve yüceliği tanıtılmış, nübüvvet, ahiret, Kur’an’ın parça parça indirilişinin hikmetleri ve kevnî gerçekler gibi konulara dikkat çekilmiştir.

- Osman Kayaer, “Furkan Sûresi” Fecre Doğru, sayı:37, yıl:1998

- Dr. Yusuf Çelik, “Furkan Sûresinin 44. Âyeti Üzerine Bazı Düşünceler”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinin, 21. sayısında, 2004 yılında yayınlanmıştır. Makalede sûre hakkında kısa bir bilgiden sonra sûrenin kırk dördüncü âyeti üzerine sırasıyla müfessirlerden Zemahşeri, Razi, Ebu’s-Suud, Şevkani ve Tabatabai’nin yorumları belirtilmiş, sonunda genel bir değerlendirme yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

FURKAN SÛRESİNDE İNKAR EHLİNİN VAHYE YÖNELTTİĞİ İTİRAZLAR VE SÛREDE BELİRTİLEN İNKAR SEBEPLERİ

I. İnkâr Ehlinin Vahye Yönelttiği İtirazlar

Furkan sûresinde inkar ehlinin Kur'an'a ve peygamberin risaletine olan bazı itirazları ele alınıp cevaplanmaktadır. Hem Kur'an'ın inzali hem de Rasulullah'ın as. risaleti vahyin iki ürünü olduğu için bu itirazları, “vahye itirazlar” olarak nitelendirip ele aldık.

Mekke müşrikleri için tevhit, vahiy ve yeniden diriliş konuları kabul edilmesi en zor konulardı.³⁹⁷ Çünkü bu üçü, onların tanrılarının, oluşturdukları dini, sosyal, ticari ve siyasi yapının tamamen ortadan kalkması, bunun yerine yepyeni bir sistemin ve hayat tarzının ortaya çıkması demekti. Furkan sûresinde esasen bu üç konu da ele alınmıştır. Fakat biz bu sûreyi tüm yapısıyla vahiy konusu etrafında, bu üç konunun unsurlarını vahiy konusuyla bağlantılı olarak işledik ve vahyin iki unsuru olarak Kur'an'a ve risalete yöneltilen itirazları ve onlara sûrede verilen cevapları, bu sûrede belirtilen inkar sebepleri ile birlikte işledik.

Sûrede işlenen itirazların sahiplerinin, yani “inkar ehli” ifadesi ile kastettiklerimizin kim olduğuna gelince, sûrenin nüzul sebepleri konusunu işlerken belirttiğimiz gibi itirazları ileri sürenler hakkında Mekke müşriklerinden bazılarının isimleri verildiği gibi otuz ikinci âyette zikredilen itirazın Ehl-i kitaptan Yahudilere ait olduğu da rivayet edilmiştir.³⁹⁸ Her ne kadar nüzul sebeplerinde zikredilen söz sahipleri sayıları ve isimleri belirli kişiler olsa bile bu itirazlar Arap müşriklerinin hepsine aittir. Çünkü, bu itirazlar onları ilk söyleyenlerden sonra hepsinin ağzında dolanıyordu. Sûre Mekki olduğuna göre de bu Arap müşriklerinden öncelikle Kureyş müşrikleri itiraz

³⁹⁷ Fazlurrahman, s.221

³⁹⁸ Zemahşeri, III, s.278; Meraği, XIX, s.12

sahibidirler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu gruba Yahudiler de karışmış veya destek vermiş olabilir.

A. Rasulullah'ın Başkalarından Yardım Alarak Kur'an'ı Uydurduğu Yönünde İtirazları

Sûrede ele alınan ilk itiraz dördüncü âyette zikredilir ki bu itiraz müşriklerin Kur'an'ın kaynağı ve mahiyeti hakkında hiç düşünmeden ortaya attıkları Kur'an ve Rasulullah as. hakkında iftira sadedinde ki iddialarından biridir. Âyetin meali şöyledir:

“İnkâr edenler: Bu (Kur'an), olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.”³⁹⁹

Mukatil ve Kelbi'den rivayete göre bu ayet, Nadr b. Haris hakkında nazil olmuştur.⁴⁰⁰ O bu iddiayı ortaya atmıştır. Âlusi, bazı rivayetlerde Nadr b. Haris yanında Abdullah b. Ümeyye ve Nevfel b. Huveylid'in de adlarının geçtiğini ve bu kişiler gibi azgınlara hepsinin kast edilmiş olabileceğini, İbn Abbas'tan da bunu teyid eden rivayetler olduğunu söyler.⁴⁰¹ el-Meydani'de “ellezine keferu” ifadesinden kasdın Mekke'nin kibirli müşrikleri olduğunu söyler.⁴⁰² Bu itiraz, asılsız bir iddia olarak bu günde oryantalistlerin, misyonerlerin bu konuda insaftan uzak düşünce ve felsefe üretenlerin ağızlarında dolanmaktadır.

Bu âyette ki ifadede bahsedilen itirazın iki yönü olduğu ortaya çıkar.⁴⁰³ Biri, Kur'an Hz. Muhammed'in as. uydurduğu bir yalandan ibarettir, diğeri de, bu uydurma işleminde veya İbni Kesir'in ifadesiyle derleme işleminde⁴⁰⁴ ona bir başka grup yardım etmiştir. Yani Kur'an'ın bir kısmını kendisi uydurmuş bir kısmını da başkalarından

³⁹⁹ Furkan,4

⁴⁰⁰ Razi, XIII, s.50; Âlusi, XVIII, 234

⁴⁰¹ Âlusi, XVIII, 234; krş. Ebu's-Suud, VI, s.202

⁴⁰² el-Meydani, s.352

⁴⁰³ Ebu's-Suud, VI, s.202

⁴⁰⁴ İbni Kesir, V, s.1335

yardım alarak uydurmuştur.⁴⁰⁵ Kur'an'ın peygamberimizin as. bir uydurması olduğu, bir şair sözü veya şeytanların getirdiği bir söz , sihir olduğu iddiası Kur'an'ın bir çok sûresinde ele alınmıştır. Burada ise itirazın asıl yönü Hz. Muhammed as.'ın Kur'an'ı uydurmada başka bir gruptan yardım aldığı sonrada onu Allah'a izafe ederek iftira ettiği şeklindedir. Âyetin ifade yapısı, nüzul sebebi bunu gösterdiği gibi müfessirlerin yaklaşımı da bu şekilde olmuştur. Bu sebeple bizde bu âyetteki itirazı bu şekliyle ele alacağız.

Öncelikle onların burada nakledilen sözlerinde “Kur'an” ismi yerine “hâzâ” işaret zamirinin kullanılması Kur'an'ı küçümsediklerinin bir belirtisidir.⁴⁰⁶ İbni Âşur, bu ifadeden onların bu sözü, Kur'an'ı dinledikleri bir esnada söylediklerinin anlaşıldığını söyler.⁴⁰⁷

Âyetteki “ifk” kelimesi “yalan” demektir.⁴⁰⁸ Yani kafirler diyorlar ki: Muhammed'in as. getirdiği Kur'an Allah katından değildir, sadece bir buhtan ve yalandan ibarettir, onu kendisi uydurdu diyorlar.⁴⁰⁹

Hz. Muhammed as.'ın okuma yazma bilmeyen bir ümmi olduğu ve daha önce bir eğitim görmediği Mekkelilerce bilinen bir gerçektir. O halde nasıl olurda böyle bir ümmi, içerisinde Mekke toplumunca bilinmeyen bir çok hakikati ve geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin bilgilerini içeren bir kitabı uydurmuş olabilirdi? Elbette ki bu sorunun cevabı onlar için, ona bir başka topluluk yardım ediyor şeklinde olacaktır ve âyetle belirtilen de budur.

Rasulullah'a as. yardım ettiğini iddia ettikleri bu grubun kimler olduğu âyetle açıklanmamıştır. Aynı iddia daha sonra nazil olan Nahl sûresinin yüz üçüncü âyetinde de zikredilecek ve dili a'cemi olan tek bir kişiye işaret olunacaktır. Bu âyetle ise bir topluluk (kavm) denilir. Taberi Mücahit'ten bir rivayete dayanarak müşriklerin

⁴⁰⁵ İbni Âşur, XVIII, s.323

⁴⁰⁶ Âlusi, XVIII, s.234

⁴⁰⁷ İbni Âşur, XVIII, s.323

⁴⁰⁸ Zeccac, IV, s. 57; Taberi, XVII, s.397; Şevkani, IV, s.61

⁴⁰⁹ Taberi, XVII, s.398

kastettikleri topluluğun Yahudiler olduğunu söyler.⁴¹⁰ Zemahşeri⁴¹¹ ve Âlusi⁴¹² de bu görüştedir.

Bu yardımcı grubun Yahudiler olduğu söylenmekle beraber bazı kimselerin isimleri de zikredilmiştir. Bahsi geçen bu kişiler, Uveytüb ibn Abduluzza'nın kölesi Addas (veya Âiş), Amir (veya el-Alâ) İbnu'l-Hadrami'nin kölesi Yesar ve yine Amir ibnu'l-Hadrami'nin diğer kölesi Cebr olup bu köleler Ehl-i kitaptan idiler, onlar müslüman olunca Nadr b. Haris böyle söylemişti.⁴¹³ Bu kişilerin en meşhuru olanlar Cebr ve Yesar Hadramilerin Rum asıllı köleleri idiler ki bunlar Arapça'yı iyi konuşamazlardı.

Abdullah b. Müslim el-Hadrami şöyle anlatır: “bizim iki kölemiz vardı, birine Yesar diğerine Cebr denirdi. Ayn-ı Temr'den (Kufe yakınlarında bir beldedir.) idiler. Mekke'de kılıç ustalığı yaparlardı. Tevrat'ı okurlar (diğer bir rivayette kendi dillerinde kitaplarını okurlardı.) amellerini yaparlardı. Rasulullah as. bunların yanına uğrar okuyuşlarını dinlerdi.”⁴¹⁴

Cevat Ali, Cebr için, Tevrat ve İncili okumuş idi der⁴¹⁵; Taberi'de bu ikisinin kitaplarının olduğunu nakleder.⁴¹⁶ Bu kişiler müslüman olmuşlardı. Rasulullah as. onları bazen dükkanlarında ziyaret eder bazen Merve'de onlarla beraber otururdu. Müşrikler bunu görünce: “vallahi Muhammed'e bu Nasrani Cebr'den çok öğreten bir başkası yok.” dediler.⁴¹⁷ Peygamberimizin bu ikisinden Kur'an'ı öğrendiğini onlardan bir şeyler öğrenmek için Merve'de buluştuklarını iddia ettiler.⁴¹⁸

⁴¹⁰ Taberi, XVII, s.398

⁴¹¹ Zemahşeri, III, s.263

⁴¹² Âlusi, XVIII, s.234; krş. Ebu's-Suud, VI. S.202; Kurtubi, XIII. S.3

⁴¹³ Razi, XIII, s.50; Âlusi, XVIII, s.234; Kurtubi, XIII. S.3; Nesefi, II. S.1157

⁴¹⁴ Cevat Ali, IV, s.260, VI,s.604; Taberi, XIX, s. 368

⁴¹⁵ Cevat Ali, VI, s.604

⁴¹⁶ Taberi, XIX, s.369

⁴¹⁷ Taberi, XIX, s.367

⁴¹⁸ İbni Hişam, II, s. 393; Taberi, XIX, s.367

Cevat Ali ve Taberi, bu iki kişinin Hristiyan Rum köle olduklarını söylerken; Şevkani, âyette kastedilen kişilerin Cebr, Yesar ve Addas olduğunu ve bu üçünün Yahudi olduğunu söyler.⁴¹⁹

Bu âyette Rasulullah'a as. yardım ettiği iddia edilen kişiler için verilen başka isimler de vardır. Zemahşeri, Addas, Yesar ve Ebu Fukeyhe isimlerini zikrederken⁴²⁰ Taberi ve Cevat Ali, Yeîş (veya Âîş⁴²¹), Bel'am, Ebu Yusr en-Nasrani isimlerini de sayarlar.⁴²²

Yeîş (Âîş), de Cebr ve Yesar gibi a'cemi köledir. Taberi'nin İkrime'den yaptığı rivayette Beni Muğire'nin kölesi, Katade'den yaptığı rivayette ise el-Hadramilerin kölesi olduğu söylenir. Cevat Ali ise Yeîş, Huveytüb İbn Abduluzza'nın kölesiydi der. Taberi'nin Katade'den yaptığı rivayette Yeîş için "kitapları okurdu" niteliği bulunmaktadır.⁴²³

İsmi anılan kişilerden bir diğeri olan Bel'am da Mekke'de a'cemi bir dükkancı Rum'dur ve Hristiyandır.⁴²⁴ Rasulullah as. onun yanına çok girip çıkardı. Bunu müşrikler görünce ona Bel'am öğretiyor dediler.⁴²⁵ Taberi, Rasulullah'ın as. onun yanına girip çıkmasının ona öğretmek amaçlı olduğunu belirtir.⁴²⁶

Bu kişilerden başka, Ebu Yusr ismi de zikredilir ki bu kişi de hristiyandır.⁴²⁷

Bu kişiler için Taberi ve Cevat Ali, Cebr, Yesar ve diğerleri için hristiyandılar⁴²⁸ derken; Şevkani, Cebr, Yesar ve Addas Yahudi idi der.⁴²⁹ Râzi ve Âlusi de, Âîş, Addas, Cebr ve Yesar Ehl-i Kitap'tandılar der.⁴³⁰

⁴¹⁹ Şevkani, IV, s.61

⁴²⁰ Zemahşeri, III, s.263

⁴²¹ Âlusi, XVIII, s.324

⁴²² Taberi, XIX, s.360; Cevat Ali, VI, s.604

⁴²³ Taberi, XIX, s.360

⁴²⁴ Cevat Ali, VI, s.604

⁴²⁵ Cevat Ali, IV, s.260; Taberi, XIV, s. 365

⁴²⁶ Taberi, XIV, s. 365

⁴²⁷ Cevat Ali, IV, s.260

⁴²⁸ Taberi, XIX, s.367; Cevat Ali, IV, s.121

⁴²⁹ Şevkani, IV, s.61

⁴³⁰ Râzi, XIII, s.50; Âlusi, XVIII, s.234

Bu kişilerin kimlikleri tam bir netlik kazanmazken bazı ortak noktaları şu şekilde tespit edilebilir:

- Mekke’de köle olarak bulunuyorlardı ve demircilik vb. meslekleri icra ediyorlardı.

- Rum asıllıydılar.

- Ehl-i Kitap’tandılar. (bazıları için Yahudi oldukları rivayet edilmekle beraber çoğu için hristiyandı denir.)

- Bu kişiler müslüman olup Rasulullah’a as. tabi olmuşlardı.

- Tevrat’ı ve İncil’i okurlardı ayrıca kitapları vardı ve bunları okurlardı.

- Bu kişiler a’cemi olup Arapça’yı iyi bilmezler, Tevrat, İncil ve kitaplarını kendi dillerinde okurlardı. Onların dillerinin a’cemi oluşu Nahl sûresinde de vurgulanmıştır.

Bu a’cemi kişilerden başka Selman-ı Farisi’nin de adı zikredilir ki bu zayıf bir görüş olarak nitelenir.⁴³¹ Çünkü Selaman-ı Farisi’nin Rasulullah ve İslam ile tanışması Medine’ye hicretten sonradır. Âlusi de Müberred’in, âyette müşrikler tarafından “yardım eden başka bir kavim” olarak nitelenenlerin mü’minler olduğu şeklinde ki sözünü nakleder.⁴³²

Zikredilen isimlerin çokluğu müşriklerin iddialarının asılsızlığını göstermekle kalmayıp dokuzuncu âyette belirtildiği üzere nasıl çıkmaz ve çaresizlik içinde olduklarını gösterir.

“(Rasulüm!) Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve (hidayete) hiçbir yol da bulamazlar!”⁴³³

⁴³¹ Taberi, XIV, s.368

⁴³² Âlusi, XVIII, s.234

⁴³³ Furkan ,9

İtirazın zikredildiği dördüncü âyetten sonra beşinci âyetle bahsi geçen bu yardımcı grubu yardım etme keyfiyeti müşrik ağızdan nakledilmektedir:

“yine onlar dediler ki: (bu ayetler), onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır (esatiru’l-evvelin).”⁴³⁴

Bu âyetle Kur’an’a yöneltilen “esatiru’l-evvelin” yakıştırması ayrı bir itiraz olarak ele alınacaktır.

Âyetteki “iktitâb” fiili, yazdı, edindi⁴³⁵ ve topladı anlamlarına gelir. Rasulullah as. ümmi olup okuma yazma bilmediğinden fiil bu mana ile ona isnat edilemez. O halde buna, Rasulullah as. yazılmasını istedi veya emretti, bir katip de onun için yazdı anlamı verilir. Şevkani, “iktitâb” fiiline topladı (cem’) anlamı vererek, “kastedilen kalem ile yazmak değil, onu eskilerin kitaplarından topladı/derledi demektir.”⁴³⁶ İbni Kesir de, eskilerin kitabını istinsah ettirdi anlamını verir.⁴³⁷

“Tümlâ aleyh” ifadesi, katibe yazması için okumak demektir ki bu anlamı ile ümmi olan Rasulullah as. için geçerli değildir. Müfessirler burada “tümlâ” ifadesine “kıraat olunuyor” anlamı vermişlerdir. Yani yazıldıktan sonra bu yazılanlar Ona as. anlayıp ezberlemesi için okunuyor.⁴³⁸

Âlusi, âyetin sonunda bulunan “Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmışlardır.” ifadesinin müşriklerin sözünün devamı olabileceğini söyler.⁴³⁹ Bu durumda demek istiyorlardı ki, Muhammed ve yardımcıları böyle bir uydurma yaparak gerçekten büyük bir haksızlık ve yalanla ortaya çıktılar.

Bu durumda iddia edilen yardımın şekli şöyledir: yukarı da ismi geçen Cebr, Yesar, Addas ve diğerleri Kur’an’ı sahibi bulundukları Tevrat, İncil ve diğer kitaplardan onun için derleyip yazıyorlar, zaten bütün bunlar yazılmış toplu halde yanlarında mevcut bulunuyor. Daha sonra Rasulullah as. insanlar için iç yüzünü öğrenmesin diye

⁴³⁴ Furkan, 5

⁴³⁵ Zemahşeri, III, s.164

⁴³⁶ Şevkani, IV, s.61

⁴³⁷ İbni Kesir, V, s.135

⁴³⁸ Zemahşeri, III, s.164; Taberi, XVII, s.401; Râzi, XIII, s.51; Şevkani, IV, s.61; İbni Kesir, V, s.135

⁴³⁹ Âlusi, XIII, s.235

onlardan gizlice, sabah insanlar evlerinden çıkmadan ve akşam herkes evine girdikten sonra bu kişilerle buluşuyor. Onlarda bu yazdıklarını ona ezberlemesi ve anlaması için okuyorlar. Rasulullah as. da anlayıp ezberlediği kadarını kendine has Arapça ifadelere döküyor ve insanlara okuyor. Sonra Allah’a bir yalan ve iftira olarak bu uydurulmuş sözleri Allah’a nispet edip “O, melek aracılığı ile bana indirdi” diyor.⁴⁴⁰

Bütün bunlar Nadr b. Haris, Abdullah b. Ümeyye ve Nevfel b. Huveylid’in uydurup allayıp pulladığı iddialardı ki Mekke’nin diğer müşrikleri de bunlara iştirak ediyordu.

B. Kur’an’ın Eskilerin Masalları Olduğu Şeklinde ki İtirazları

Bu itiraz sûrenin beşinci âyetinde geçmekte olup her ne kadar önceki âyette müşrikler tarafından dile getirilen itirazın bir devamı özelliğini taşısa da Kur’an’ın niteliği yönünde onlar tarafından yapılmış ayrı bir itirazdır. Bu ifade (Esâtîru’l-Evvelîn), Kur’an’da dokuz yerde geçmekte olup daha çok inkarcılara Kur’an okunduğunda Kur’an için yaptıkları bir niteleme⁴⁴¹ veya ahiret, yeniden diriliş, hesap gibi konular ile uyarıldıklarında bu konular ile ilgili yaptıkları bir niteleme şeklindedir.⁴⁴²

“Esatir” kelimesi “setara” kökünden gelir ve “yazmak, hat, kitabet, ağaç, seçmek, te’lif etmek, yalan uydurmak” anlamındadır. “Esâtîr” kelimesi “üsture”nin çoğuludur, “saçma sapan sözler, gerçeğe uymayan düzensiz, asılsız, hurafe, şaşılacak haber, masal” demektir.⁴⁴³ Zeccac, “eskilerin yazdığı” anlamına geldiğini söylerken,⁴⁴⁴ Şevkani “eskilerin yalanları” anlamına da geldiğini söyler.⁴⁴⁵ Kelimenin Arapça asıllı olduğunu söyleyenler yanında, Yunanca, Âramice ve Süryanice’deki “historia” ve “storia”dan Arapçalaşmış “istar” veya “istare”nin çoğulu olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁴⁶ Elmalılı, kelimenin Arapça olmasının şüpheli olduğunu, bu kelimenin

⁴⁴⁰ Râzi, XIII, s.51; Tabatabai, XV, s.181; Merağî, V, s.151; el- Meydani, s.359

⁴⁴¹ En’am, 25; Enfal, 31; Nahl, 24; Furkan, 5; Müddessir, 24; Mutaaffin, 13

⁴⁴² Neml, 68; Ahkaf, 17; Mü’minun, 83

⁴⁴³ Rağîb, s.339; İbni Manzur, IV, s.363-364; Elmalılı, III, s.407

⁴⁴⁴ Zeccac, IV, s.58

⁴⁴⁵ Şevkani, IV, s.62

⁴⁴⁶ Şerafettin Gölcük, “Esatir”, DİA, XI, s.339

Yunanca “isturya” kelimesiyle ilgisinin de açık olduğunu söyler. Der ki: “biz de bu gün bunu tarih diye tercüme ediyoruz. Şu halde “esâtîr”ın asıl manası bugünkü tabirimizce “tarihler” demektir. Esâtîru’l-Evvelîn’de eskilerin tarihi demek olur.”⁴⁴⁷

İbni Kesir ve Taberi’ye göre burada bu söz ile kastedilen, Kur’an’ın “eskilerin kitaplarında, özellikle de Yahudilerin kitaplarında bulunan hikayeler olduğu ve onlar tarafından istinsah edildiği” iddiasıdır.⁴⁴⁸ Zemahşeri ve Razi’ye göre ise, kelime ile ifade edilen, Kur’an’ın, Rüstem ve İsfendiyar hikayeleri gibi eskilerin yazdığı hikayeler cinsinden olduğu iddiasıdır.⁴⁴⁹

Taberi’nin zikrettiği nüzul sebebine göre bu itirazı dile getiren kişi Nadr b. Haris’dir. O Hîre’ye gitmiş Fars krallarının, Rüstem ve İsfendiyar’ın hikayelerini öğrenmişti. Her ne zaman Rasulullah as. bir mecliste oturup Allah’ı hatırlatsa, Allah’ın önceki kavimleri helaki ile onları uyarsa Nadr, Rasulullah’dan as. sonra mecliste onun yerine geçer ve derdi ki: “ey Kureys, vallahi ben ondan daha güzel hikayeler anlatırım. Toplanın anlatayım.” Sonra Fars krallarının, Rüstem ve İsfendiyar’ın hikayelerini anlatır, “Muhammed benden daha güzel anlatmıyor” derdi.

Bu nüzul sebebinde görülen o ki, “Esâtîru’l-Evvelîn” sözünden kasıt Kur’an’ın Allah katından olmayıp Fars krallarının, Rüstem ve İsfendiyar’ın hikayeleri gibi öğrenilmiş hikayeler olduğudur. Taberi, İbni Abbas’tan rivayet ile Kur’an’da “Esâtîru’l-Evvelîn” ifadesinin geçtiği bütün âyetlerin Nadr hakkında indiğini söyler.⁴⁵⁰

Zemahşeri, Furkan sûresindeki bu iddianın ele alındığı bir diğer sûre olan En’am sûresinin yirmi beşinci âyetinin tefsirinde şu olayı zikreder: Ebu Süfyan, Velid İbn Muğire, en-Nadr, Utbe, Şeybe, Ebu Cehil ve benzerleri toplandılar, Hz. Muhammed as.’dan Kur’an’ı dinlediler. Sonra Nadr’a dediler ki: “ey ebâ kuteyle, Muhammed ne diyor?” Nadr dedi ki: “ Kâbe’yi beyti kılana andolsun, dediğini anlamıyorum. Sadece dilini döndürüyor, eskilerin hikayelerini anlatıyor. Aynı benim size anlattığın geçmiş kavim hikayeleri gibi.” Ebu Süfyan: “ben onları gerçek olarak

⁴⁴⁷ Daha fazla bilgi için bk. Elmalılı, III, s.407-408

⁴⁴⁸ Taberi, XVII, s.401; İbni Kesir, V, s.1335

⁴⁴⁹ Zemahşeri, III, s.264; Razi, XIII, s.51

⁴⁵⁰ Taberi, XVII, s.400

görüyorum.” Ebu Cehil: “asla değil!” diyerek çıkıştı. Bunun üzerine de ilgili âyet nazil oldu. Burada da gördüğümüz gibi bu itirazı ortaya atan Nadr b. Haris’dir ve kast edilen, Kur’an’ın Nadr’ın anlattığı türden efsaneler ve masallar olmasıdır.

Şerafettin Gölcük, bu nitelemeyi Kur’an için yapan ilk kişinin Nadr olduğunu söyler⁴⁵¹ yukarıdaki rivayette bunu destekler. Kur’an’ın nüzul sıralamasına göre bu itiraz ilk olarak Nun sûresinde dile getirilir⁴⁵² ve burada itirazı dile getiren kişi Velid b. Müğire’dir. Zemahşeri’nin kaydettiği nüzul sebebinde Velid, Mahzum oğullarına derki: “az önce Muhammed’i dinledim, o ne insan sözüdür ne de cin sözü. Çünkü onda bir tatlılık, bir güzellik var. O üstün gelir ona üstünlük olmaz.” Kureyş dedi ki: “vallahi, Velid dinden döndü, bütün Kureyş dinden dönecek!” Ebu Cehil “ben hallederim” diyerek Velid ile ikna edici bir şekilde konuştu. Velid bundan sonra Kureyşlilerin yanına gidip şöyle konuştu: “diyorsunuz ki Muhammed mecnundur, siz onu hiç saçmalarken gördünüz mü? Kahindir diyorsunuz, siz onu hiç kehanette bulunurken gördünüz mü? Şairdir diyorsunuz, siz onun şiir söylediğini hiç duydunuz mu? Onun yalancı olduğunu söylüyorsunuz, onun yalan söylediğini hiç duydunuz mu?” Kureyş: “Allah için hayır, ama o zaman o nedir?” dedi. Velid düşündü ve dedi ki: “o ancak bir sihirbazdır, görmüyor musunuz karı ile kocayı, baba ile evladı ayırıyor. Onun sözleri de Müseyleme’den ve Babillilerden alınmış sihirlerdir.”⁴⁵³

Burada da kastedilen Kur’an’ın Müseyleme ve Babil sihirbazlarının uydurduğu yalanlar ve sihirler kabilinden olmasıdır ve gerçeğe dayanmadığını iddia sahibinin de bildiği, ne diyeceğini bilememe çaresizliği içinde söylenmiş bir iftiradır. Bunun böyle olduğu Nahl sûresinin yirmi dördüncü âyetinin nüzul sebebinde daha net görülür ki, Mekkeliler Hac için gelen kabileleri Rasulullah as.’dan caydırmak için onları Mekke’nin girişlerinde karşılarlar ve onlar “Rabbimiz ne indirdi?” dediklerinde “eskilerin hikayeleri, batıl hurafeleri” diye cevap verirlerdi.⁴⁵⁴ Çünkü yapabilecekleri başka bir niteleme yoktu.

⁴⁵¹ Şerafettin Gölcük, s.339

⁴⁵² Nun, 15 : “Ona âyetlerimiz okunduğu zaman o, "Öncekilerin masalları!" der.”

⁴⁵³ Zemahşeri, IV, s.649; İbni Hişam, I, s.288-289

⁴⁵⁴ Zemahşeri, II, s.201

İlginç olan bir nokta da şudur ki, Sad sûresi yedinci âyette müşriklerin Kur'an'ın bir uydurma olmasına delil olarak, “biz bunu (tevhidi) önce ki milletlerde işitmedik” demelerine karşın, Neml sûresinin altmış sekizinci âyeti ve Mü'minun sûresinin seksen üçüncü âyetlerinde, (yani “Esâtîru'l-Evvelîn” ifadesini kullandıkları iki yerde) ahiret, yeniden diriliş ve hesap vaidi karşısında inkarcıların bu konuya bir itiraz nitelemesi olarak “biz ve atalarımız bunun ile vaad olunuyorduk, bu eskilerin bir uydurmasıdır” diyerek, Sad sûresinde ki durumun aksine kendilerinin ve atalarının bu konuları, inanmasalar da, bildiklerini söylemeleridir. Oysa bilinen odur ki, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'den sonra Araplar arasında bir peygamber olmamıştır.⁴⁵⁵

Bu durum da belki İbrahim as.'nın dininden bir efsane, silik bir anı niteliğinde de olsa onlara kadar gelebilmiş ahiret ile ilgili bazı bilgiler var idi ki onlar bu konuları tekrar eden Kur'an'ı bunlara benzeterek “Esâtîru'l-Evvelîn” olarak niteliyorlardı. Nitekim sûrenin tarihi çerçevesi konusunda bazı Arap şiirlerinde ve Haniflerin sözlerinde ahiret, cennet ve cehennem ile ilgili bilgilerin varlığını işlemiştik.

Fazlurrahman, Neml ve Mü'minun sûrelerinde geçen âyetlerden hareketle az sayıda da olsa bir miktar Ehl-i kitabın Mekke'de misyonerlik yaptığına bu âyetlerde bir işaretin var olduğunu⁴⁵⁶ ve yine “Esâtîru'l-Evvelîn” nitelemesinden hareketle Arapların, en azından bazılarının Ehl-i kitap geleneğinden haberdar olduğunu söyler.⁴⁵⁷ Eğer durum bu cihette ise “Esâtîru'l-Evvelîn” nitelemesinden kast edilen Kur'an'ın Tevrat ve İncil kaynaklı olduğu, Kur'an'da ki bilgilerin Ehl-i kitabın elinde mevcut olan kitaplardan alındığı iddiasıdır ki bu günümüz oryantalistleri tarafından da dile getirilen bir iddiadır. Furkan sûresinin akışı incelendiğinde ve bu itirazın dile getirildiği beşinci âyet ifade olarak devamı olduğu dördüncü âyet ile beraber alındığında bu sûrede bu âyette “Esâtîru'l-Evvelîn” nitelemesiyle müşriklerin kastettiği Kur'an'ın Ehl-i kitabın elindeki Tevrat, İncil benzeri kitaplardan yapılan nakiller ile oluşturulduğu iddiasıdır.

Âyetler şu şekildedir: “İnkâr edenler: Bu (Kur'an), olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya

⁴⁵⁵ bk. Yasin, 5

⁴⁵⁶ Fazlurrahman, s.279

⁴⁵⁷ Fazlurrahman, s.280

başvurmuşlardır. Yine onlar dediler ki: (bu ayetler), onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır (esâtîru'l-evvelin).” Bir önceki konuyu işlerken gördüğümüz üzere Rasulullah’a as. yardım ettiğini iddia ettikleri kişi ve gruplar Hristiyan veya Yahudi olduğu rivayet edilen kişiler idi ve onların Rasulullah’a as. sahip oldukları kutsal kitaplardan bazı şeyleri istinsah ettiklerini iddia ediyorlardı. Onlar bu manada Tevrat ve İncil’i de “esâtîru'l-evvelin” olarak nitelemiş oluyorlardı ki zaten bu kitapları da inkar ediyorlardı.⁴⁵⁸

Konuyu özetleme sadedinde Elmalılı’nın sözünü nakledelim: “esâtîru'l-evvelin demekle de şöyle demiş oluyorlar: Evvela diyorlar, Kur’an ilahi bir vahiy, bir hak kitap değil, bunun kaynağı eskiden yazılmış olan satırlardan ve mektuplardan ibaret, Muhammed bunu eski kitaplardan alıp alıp yazdırıyor. Şu halde bu bir mucize değil, hatta bunda yeni bir hakikat olmadıktan başka hiçbir gerçekte yoktur. Zira bu sadece “masallar” değil,”geçmişlerin masallarından”, “geçmişlerin masalları gibi hakikatte manası olmayan boş satırlardan, yalan hurafelerden, masallardan ibarettir. “O, bunları yazdırıp yazdırıp söylüyor” diye bir de sataşmada bulunuyorlar.”⁴⁵⁹

C. Kur’an’ın Bir Seferde İndirilmemesine İtirazları

Bu itiraz sûrenin otuz ikinci âyetinde inkarcıların ağzından dile getirilmiştir. “İnkâr edenler: Kur’an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.”⁴⁶⁰

Âyette “nüzzile” (parça parça indirilse) kelimesi “ünzile” (bir defa da indirilse) anlamında kullanılmıştır. Elmalılı, Kur’an’ın bir seferde inmesini istemelerine rağmen parça parça inme anlamına “nüzzile” kelimesinin kullanılmasını itirazın

⁴⁵⁸ Bk.Kasas, 48

⁴⁵⁹ Elmalılı, III, s.409-410

⁴⁶⁰ Furkan, 32

uygunsuzluğuna bir delalet sayar.⁴⁶¹ Bu sözde onlar demek istiyorlardı ki, “haydi Kur’an bir vakitte ineydi ya. Niçin Tevrat gibi topluca inmiyor.”⁴⁶²

Bu itirazı yönelttenlerin Kureyş müşrikleri olduğu söylendiği gibi Yahudiler olduğu da söylenmiştir.⁴⁶³ Nitekim Nisa sûresinin yüz elli üçüncü âyeti Ehl-i kitaptan Yahudilerin Peygamberimizden bir defada semadan toplu bir kitap getirmesi isteği üzerine nazil olmuştur. Rivayet edildiğine göre K’ab b. Eşref ve Finhas b. Âzura ve onların beraberinde bir grup Yahudi tartışmak için Rasulullah’a as. gelmişler ve demişlerdi ki: “eğer sen doğru sözlü bir Nebi isen sen de Musa as.’ın getirdiği gibi semadan topluca bir defada bir kitap getir.” Bazıları bu kitabın Tevrat gibi levha üzerine ve semavi bir yazı ile yazılmış olmasını, diğer bazıları inerken kendilerinin de bu inişi görmelerini, diğer bazıları da filana ve filana diye bizzat kendilerine indirilmesini, ve bunun içinde “ Muhammed Allah’ın elçisidir.” diye yazılmış olmasını söylemişlerdir.⁴⁶⁴

İtirazı yönelttenler Kureyş olsun Yahudiler olsun onlar bunu inanmak için değil sırf inat ve Rasulullah’ as. zora sokmak için yapmışlardır. Rasulullah as.’ı peygamberlik iddiasında tanıdıkları bir peygamber olarak Hz. Musa as. ile karşılaştırdılar. Hz. Muhammed as.’ın ona uymadığını düşündükleri bir durumu, Kitab’ın bir seferde inmesi keyfiyetini ileri sürerek Rasulullah’ı as. acze düşürüp susturacaklarını sandılar. Bununla beraber Şevkani onların bu konu da cahil olduklarını, Allah’ın peygamberlerine vahiy indirme keyfiyetini idrak edemediklerini söyler, çünkü der, bütün kitaplar parça parça süreç içerisinde indirilmiştir.⁴⁶⁵ Meraği de önce ki kitapların toptan indiği düşüncesinin yanlış bir zan olduğunu, Tevrat’ın delaleti ile Tevrat’ın on sekiz yılda indiğini, diğer kitaplarında parça parça indiğini, ne Kur’an’da ve ne de sünnette bunu aksine bir delilin olmadığını söyler.⁴⁶⁶

Onların düşündüğüne göre bir din bir bütün olarak bütün usul ve furûu belli, farzları sünnetleri bir arada, emir ve yasakları bilinen ve kitabı da bunları içeren bir

⁴⁶¹ Elmalılı, VI, s.66

⁴⁶² Zeccac, IV, s.66; Razi, XIII, s.79; Zemahşeri, III, s.278, İbni Kesir, V, s.150; Taberi, XVII, s.447

⁴⁶³ Zemahşeri, III, s.278; Şevkani, IV, s. 73

⁴⁶⁴ Zemahşeri, I, s.574; Elmalılı, III, s.117

⁴⁶⁵ Şevkani, IV, s.73

⁴⁶⁶ Meraği, XIX, s.12

şekilde olmalıdır.⁴⁶⁷ Oysa Kur'an öyle değil, Hz. Muhammed as. her olayın ardından onun ile bağlantılı bir söz ile çıkıp geliyor ve onun Allah'ın sözü olduğunu iddia ediyordu ve onlar bu durumu Kur'an'ı Hz. Muhammed as. tarafından, başkalarından da yardım alarak uydurulduğu şeklinde yorumluyorlardı.

Yine de bu itiraz onlar için boş, hiçbir gerekçesi dayanağı olmayan bir iddiadır. Çünkü Kur'an'ın i'cazı ister bir seferde insin ister parça parça ortadadır ve onlar onun bir benzerini yapmaya davet edilmişler, bundan aciz kalmışlardır. Oysa Kur'an parça parça inince benzerini yapmak onlar için daha kolay idi. Toptan inseydi acizlikleri kat kat artacaktı.

D. Rasulullah'ın Sıradan Bir Beşer Olup Yanında Meleklerin Olmamasına İtirazları

“Onlar (bir de) şöyle dediler: bu ne biçim bir peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!”⁴⁶⁸

Bu âyetler nüzul sebepleri konusunda zikrettiğimiz gibi Kureyş uluları tarafından Rasulullah'a as. inat ile yöneltmiş sözlerdir. Yoksa herhangi bir dayanağa sahip değildir. Onlar işi yokuşa sürmek, inkarlarındaki inatlarını belirtmek ve asla inanmayacaklarını ortaya koymak için bunları söylemişlerdir. İsra sûresinde nakledilen sözleriyle “Onlar: "Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız." "Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısn." "Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısn veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin." "Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısn. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız.”⁴⁶⁹ diyerek inkardaki

⁴⁶⁷ Tabatabai, XV, s.210

⁴⁶⁸ Furkan, 7

⁴⁶⁹ İsra ,90-93

aşırılıklarını ortaya koymuşlardır. Onların bu istekleri yerine getirilmeyince biraz daha ileri giderek Furkan sûresinde nakledilen sözlerini söylemişlerdir.

Burada asıl itiraz Peygamberin bir beşer olup melek olmamasıdır. Bu itiraz da Nuh as.'dan bu yana inkar zihniyetinin takılıp kaldığı bir husustur. Mü'minin sûresinde Nuh as.'ın kavminin inkarcılıkları şöyle naklediliyor:

“Bunun üzerine, kavminin inkarcı ileri gelenleri şöyle dediler: "Bu, tıpkı sizin gibi bir beşer olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”⁴⁷⁰

İşte Nuh as.'ın kavminin ona yönelttiği bu itiraz inkarcı insanlığın bugün dahi peygamberlere yönelttiği ortak itirazıdır. Elmalılı, insanlığın bu konudaki hatasının peygamberliği bütün insanlığın üzerine çıkmak gibi fazla bir iddia zannetmek, peygamberliği beşer cinsinde bulunması mümkün olmayan bir fazilet davası şeklinde göstermek olduğunu söyler. Devamla der ki: “onun için peygamber denildiği zaman böyleleri onda insan üstü bir özellik bulunması, yani insan cinsinin en yüksek bir ferdinde dahi bulunmayan sırf ilahi bir cevher ve kimlik bulunması gerektiğini iddia ederler. Hristiyanların Hz. İsa'da as. ilahi bir cevher bulunduğunu iddiaya kalkışmaları ve hatta Nasturilerin, biri ilahlık biri insanlık diye iki cevher kabul etmelerine bile razı olmamaları o iddiaya mağlubiyetlerinin bir neticesidir.”⁴⁷¹

Düşüncedeki bu yanılğı Nuh as.'dan beri bütün insanlık gibi Mekke toplumunun da yanılışı idi. Mekke müşriklerinin inançları, melek ve cinleri Allah'ın kızları ve oğulları olarak görmeleri, Allah'ın kulları ile ilişkilerinde onları aracı kıldığı ve onların Allah katında şefaatçi oldukları düşüncesi onların zihinlerinde Allah'ın bir beşeri rasul olarak göndermesini imkansız kılıyordu. Allah ile sadece O'nunla soy bağı olan! melekler ve cinler ilişki kurabilirdi ve bu bir insan için asla mümkün değildi. Suat Yıldırım'ın dediği gibi, onlar Allah'ın her hangi bir beşere vahiy göndereceğini tasavvur bile edemiyorlardı. Allah'tan insana gelebilecek hiçbir tebliğatı mümkün

⁴⁷⁰ Mü'minin, 24

⁴⁷¹ Elmalılı, V, s.524

görmüyorlardı.⁴⁷² Onlar kendileri gibi bir beşere tabi olmayı bir ziyan, bir hüsrân olarak değerlendiriyorlardı.⁴⁷³

Onların bu yöndeki itirazları En'am sûresinde ve İsra sûresinde ele alınıp “eğer yeryüzünde yerleşmiş dolaşan melekler olsaydı biz de onlara peygamber olarak gökten bir melek indirirdik.”⁴⁷⁴, “biz onu bir melek kılsaydık bir insan şeklinde yapardık da düştükleri şüpheye onları yine düşürmüş olurduk.”⁴⁷⁵ ifadeleriyle en etkili ve susturucu bir tarzda cevaplanmaktadır. Furkan sûresinde ise onların bu yöndeki itirazlarında bir geri adım veya Zemahşeri'nin belirttiği üzere itirazlarında kademe kademe indirim ile “madem melek değil bari şöyle şöyle olaydı” şeklinde Rasulullah'ı as. aciz bırakma çabaları görülüyor.

Onlar risalete yakışmaz dedikleri sıfatlar tespit etmişler ve onlarla saldırmışlardır. Bunlar şu şekilde sıralanır: 1- o bizler gibi yemek yiyor, 2- bizler gibi çarşıda dolanıyor, 3- yanında bir melek olsa onu doğrulasa, ona muhalefet edenlere karşılık verse, 4- gökten ona bir hazine gelse de geçim talebinde bulunmaktan kurtulsa, ondan infakta bulunsa, 5- bari bir bahçesi olsa oradan yese başka bir şeye muhtaç olmasa.⁴⁷⁶

Müşrikler Hz. Muhammed'in as. Allah'ın elçisi olduğunu söylemekle beraber kendileri gibi bir beşer olup beşeri ihtiyaçlar içinde bulunmasını, ilahi bir tarzda bir mucize şeklinde ihtiyaçlarının giderilmemiş olmasını büyüttüler peygamberliğe aykırı gördüler ve bu sözleri söylediler.⁴⁷⁷

Onun yanında bir meleğin nezir olarak bulunmasını istediler. Bu istek En'am sûresinin sekizinci âyetinde de zikredilir. Bu meleğin özellikle nezirlik görevinde olmasını diliyorlar, buradaki inceliği İbni Âşur, “burada nezirliği zikrettiler çünkü asıl kinleri bu hususta olmuştu” diyerek açıklar.⁴⁷⁸ Sûrenin ilk âyetinde Furkan'ın indirilmesinin amacı Hz. Muhammed'in as. alemlere bir nezir olması şeklinde

⁴⁷² Yıldırım, age., s.103

⁴⁷³ Bk. Mü'minun,33

⁴⁷⁴ İsra,95

⁴⁷⁵ En'am,9

⁴⁷⁶ Razi, XIII, s.52

⁴⁷⁷ Taberi, XVII, s.407; İbni Âşur, XVIII, s.328

⁴⁷⁸ İbni Âşur, XVIII, s.328

belirlenmişti. Bir beşere nezir olarak bağlanmakta Mü'minin sûresinin otuz üçüncü âyetinde onların dilinden naklen hüsrân olarak nitelenmişti.

Oysa bu onlar için gerçek bir itiraz değildi. Rivayet edildiğine göre Nadr b. Haris, Abdullah b. Ebi Umeyye ve Nevfel b. Halid Hz. Peygambere “Ey Muhammed, biz sana asla inanmayız, meğer ki bize Allah tarafından bir mektup getiresin, beraberinde de dört melek gelip o mektubun Allah tarafından olduğuna ve senin O'nun Rasulü olduğuna şahitlik etsin” demişlerdi.⁴⁷⁹ Onların istedikleri diğer şeyler, üzerine gökten bir hazinenin inmesi, bir cennetinin/bahçesinin olması (çünkü Mekke'de bir bahçe harkulade bir olaydır.⁴⁸⁰) bir yandan Rasulullah'ı as. zora sokma niyetli olup bir yandan da kendileri gibi sıradan biri olarak, hiçbir beşer üstü ilahi bir yönü olmadan Allah'ın elçisi olamayacağı, kendilerine bir nezir olamayacağını belirtmedir. Onlar bir taşın ilah olabileceğini kabul edebiliyorlar ama bir insanın peygamber olabileceğini kabul edemiyorlardı. Asıl bu şaşılacak bir durumdur.

Zemahşeri'nin dediği gibi, onların bu itirazlarında şaşkınlıkları ve çaresizlikleri görülüyor. Sonra bu sıfat ve halleri öne sürdüler, sapıklıkta şaşkın bir vaziyette kaldılar. Üstünde duracakları bir söz dahi bulamıyorlar veya haktan bir kere saptılar da artık kendilerine bir yol bulamıyorlar.⁴⁸¹

E. Rasulullah ile Alayları ve Fakirliğine İtirazları

Bu sûrede inkarcıların Rasulullah as. ile alaycı tutum ve sözleri de nakledilmiştir. Nihayet kırk birinci âyette şu tavır sözleri nakledilir: “Seni gördükleri zaman: “Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği!” diyerek hep seni alaya alıyorlar.” Yani Allah bunca yarattığı arasından bunu mu elçi gönderdi? demek istiyorlar⁴⁸² ve Rasulullah as.'ı her gördükleri yerde alay ediyorlar.⁴⁸³

⁴⁷⁹ Elmalılı, III, s.389

⁴⁸⁰ İbni Âşur, XVIII, s.328

⁴⁸¹ Zemahşeri, III, s.266

⁴⁸² Taberi, XVII, s.458

⁴⁸³ Âlusi, XIX, s.22

Bundan başka onlardan nakledilen konuşmaları Rasulullah as. ile alay ifadeleri ile doludur. Yedinci âyette Rasulullah as. hakkında ismini zikretmeden “hâzâ” (o) zamiri ile bahsetmeleri, inanmadıkları halde “rasul” (kendini rasul zanneden) demeleri, sonra ki âyette “sihirlenmiş” bir adam demeleri ve bunun gibi bütün itirazları ve konuşmaları alayvari olmuştur. Bunlar onu küçümsediklerine ve hakir gördüklerine bir işarettir.⁴⁸⁴

Kırk birinci âyetteki bu kınamayı yapanın Ebu Cehil olduğu söylenmekle⁴⁸⁵ beraber âyetler bunları yapanların sadece bir kişi olmadığını gösterir. Onların bu alaycı tavırları Rasulullah’ın as. bir melek olmayıp beşer olması yanında başka bir hedefe de yönelik miydi?

Razi’nin belirttiğine göre onların bu alayı iki hususta olabilir; sureti veya sıfatı. Oysa onun as. suret konusunda onlara bir üstünlük iddiası yoktu. (ve Rasulullah as. surette onların alay edemeyeceği derecede onlardan üstündü) Sıfatı yani risaleti konusunda ise iddiasını onların karşılık veremediği huccet ve mucizelerle ortaya koymuştu ki bu konuda da alay edemezlerdi.⁴⁸⁶ Dolayısıyla asıl alay edilmelik olan onlardı. İbni Kesir onların alaylarının onda as. var olduğunu kastettikleri ayıp ve kusurlar ile olduğunu söyler.⁴⁸⁷ Onların bu alayları gerçek manada onda bir kusur bulduklarını, onun ahlak ve değerini eksik gördüklerini göstermez. Ancak onların peygamberlerin davetine karşı küçümseyici tutumlarının bir tasviri söz konusudur. Aynı zamanda onların Rasulullah as.’ın davetinin başarıya ulaşmasından duydukları korkuyu da gösterir.⁴⁸⁸ Onun risalet davası karşısında öne sürdükleri itirazlar ve giriştikleri fikri mücadeleleri başarılı olamayınca şahsiyeti ile ilgili itirazlar yönelttiler.

Bursevi, kırk birinci âyetin tefsirinde farklı bir yorumla der ki: “duyu ehli nübüvvet ve risaleti zahir duyular ile idrak edemez. Çünkü nübüvvet ve risalet Allah nuru ile desteklenmiş basiret nazarı ile görülebilir. Oysa onlar böyle bir basiretten kör

⁴⁸⁴ Şevkani, IV, s.77; Bursevi, 6, s.216

⁴⁸⁵ Zemahşeri, III, s.282

⁴⁸⁶ Razi, XIII, s.85

⁴⁸⁷ İbni Kesir, V, s.154

⁴⁸⁸ Derveze, II, s.71

idiler. Risalet ve nübüvvet sözlerinden hidayet bulamadıkları şeyleri işitince de onları sadece alaya almakla kaldılar.”⁴⁸⁹

Onların bu alaycı tavırlarının altında ki temel sebep Zuhruf sûresinde görülebilmektedir: “Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”⁴⁹⁰ Zemahşeri'nin belirttiği üzere, burada kastedilen iki şehir Mekke ve Taif'dir. İki kişi ise İbni Abbas'tan rivayetle Velid b. Muğire el-Mahzumi ve Habib b. Amr b. Amir es-Sakafi; Mücahid'in rivayetinde, Utbe b. Rabia ve Kinane b. Abdıyalil; Katade'den rivayette ise Velid b. Muğire el-Mahzumi ve Urve b. Mes'ud es-Sakafi'dir. Velid b. Muğire şöyle dermiş: “eğer Muhammed'e inen hak ise ya bana yada Ebu Mes'ud'a inmeliydi.”⁴⁹¹

Dikkat edilirse gerek bu sûrede gerekse diğer sûrelerin bu itirazları zikreden âyetlerinin nüzul sebeplerinde ismi geçen şahıslar hep belirli kişiler olup bunlar o zamana kadar Mekke'nin lideri konumunda olan kişilerdir. Nuh as.'dan bu yana gelen tüm peygamber karıştırlarının ortak özelliklerinden biri, Kur'an'ın ifadesi ile, mütrefliktir, şehrin şımarık zenginleri olmaktır.⁴⁹² Oysa Hz. Muhammed as. onlara göre lider olamayacak derecede fakirdi ve yetimdi. Rasulullah'a as. tabi olmak ona boyun eğmek, onu önder ve lider yapmak demektir. Oysa bu onların hazmedemeyeceği bir şeydi. Sahip oldukları makamı fakir bir yetim için terk edemezlerdi.

Sûrede açıkça ifade edilmese de yedinci ve sekizinci âyetlerde ileri sürülen itirazların art düşüncesinde Rasulullah'ın as. fakirliğine bir itiraz vardır. Bu âyetlerde Peygamberimizin bir hazinesinin veya bir cennet bağının olmasını istemeleri bir mucize talebi olsa da, onun bu zenginliklere sahip olmamakla beraber âyetlerde belirtildiği gibi çarşılarda geçimlik peşinde dolaşan bir fakir olduğunu ima etmekten de hali bir durum değildir. Bu aynı zaman da Musa as.'dan sonraki bir devirde İsrailoğullarının Talut as.'un kral olarak seçilmesi konusunda peygamberlerine karşı dile getirdikleri itirazları ile aynı sebepleri içerir.

⁴⁸⁹ Busevi, VI, s.216

⁴⁹⁰ Zuhruf, 31

⁴⁹¹ Zemahşeri, IV, s.247-248

⁴⁹² bk. Mü'minin, 33,64; Enbiya, 13; Hud, 116; Sebe, 34; Zuhruf, 23; Vakıa, 45; İsrâ, 16;

“Peygamberleri onlara: Bilin ki Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi dedi. Bunun üzerine: Biz, hükümdarlığa daha lâıyk olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkânlar verilmemişken o bize nasıl hükümdar olur? dediler. "Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir" dedi.”⁴⁹³

Onların bu tavırlarını Fravun'un Musa as.'a karşı tavrında da görmek mümkündür.

“Onlar dediler ki: Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Halbuki biz size inanacak değiliz.”⁴⁹⁴

Firavun kavmine seslendi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâla görmüyor musunuz?" "Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?" "Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?"⁴⁹⁵

Firavun bu sözüyle saraylarını ve altından akan Nil nehrini kastederek kudret, servet ve ihtişamını ortaya koyuyor buna karşılık Hz. Musa'nın zayıflığını ve fakirliğini hatırlatıyordu.

Bu demektir ki, Mekke müşriklerinin itirazlarında da görülebilmekte olan bu düşünce insanlık tarihinde vahye ve nübüvvete yöneltilmiş gerçek bir itirazdır, inkar sebebidir. Liderlik sevdasında olan şehrin şımarık zenginleri, mütrefleri, bu itirazları geliştiriyorlar ve halk arasında yayıyorlar, inançsızlıklarını, peygambere karşı direnişlerini mantığa bürüyorlar kendilerince geçerli sebeplere bağlıyorlardı. Bu yolla halkı imansızlık üzere sabra teşvik edip peygamber karşıtlığında örgütlüyorlardı.

⁴⁹³ Bakara, 247

⁴⁹⁴ Yunus, 78

⁴⁹⁵ Zuhruf, 51-53

F. Rasulullah'ın Sihirlenmiş Bir Kişi Olduğu Yönünde ki İtirazları

Sûrede zikredilen itirazlardan bir diğeri de sekizinci âyette zikredilen Rasulullah'ın as. sihirlenmiş bir kişi olduğu iddiasıdır. Âyetteki ifade şöyledir: “(Ayrıca) o zalimler (mü'minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.”

Bu iddiayı söyleyenler önceki itirazlarda bahsi geçen kişilerdir ve zalim demekle sıfatları vurgulanmıştır. Çünkü zulümleri bu ifadelerle doruğa ulaşmıştır.⁴⁹⁶

İbni Âşur, Maverdi'den naklen bu iddiayı ortaya atan kişinin Abdullah b. ez-Zeber'a olduğunu söyler.⁴⁹⁷ Bu kişiden sonra bu itiraz diğerlerinin de diline dolanmış ve âyette “zalimler dediler...” şeklinde çoğul ifade ile onların dilinden nakledilmiştir. Sûrelerin nüzul sırasına göre vahye ilk olarak sihir mahsulu nitelemesi yapılması Müddessir sûresinde ele alınır ve müfessirlerin belirttiği nüzul sebebine göre vahiy için bu nitelemeyi yapan kişi Velid b. Muğire'dir.⁴⁹⁸ Kur'an'ın sihir, Rasulullah'ın as. Sahir (büyücü) olarak nitelendirilmesinden başka inkarcılar kendilerine gösterilen mucizeler karşısında kendilerini de büyüye uğramış olarak da nitelemişlerdir.⁴⁹⁹ Rasulullah'ın as. büyülenmiş bir kişi olarak nitelendiği iddiası ise biri Furkan sûresi sekizinci âyette diğeri de İsra sûresi kırk yedinci âyette olmak üzere Kur'an'da iki yerde aynı lafızlarla zikredilir ve her iki yerde de aynı şekilde cevaplanır.

Âyetteki “Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız!”ifadesinden anlaşılıyor ki müşrikler bu itirazı Rasulullah'a as. uyanlara yöneltiyorlardı. Amaçları mü'minleri ayıplamak, onları ve kalbi İslam'a yeni yeni meyledenleri caydırmaktır.⁵⁰⁰ Böyle yapmakla sadece Rasulullah'ı as. küçük görmüş olmuyorlar aynı zamanda ona tabi olanları ve İslam'a gönü meyledenleri psikolojik ve sosyal baskı altına alarak imanlarına engel oluyorlardı.

⁴⁹⁶ Mehmet Vehbi, XIX, s.3792; Zemahşeri III, s.265; Şevkani, IV, s.63; Âlusi, XVIII, s.238; Bursevi, VI, s.192; Tabatabai, XV, s.184

⁴⁹⁷ İbni Âşur, XVIII, s.329

⁴⁹⁸ Zemahşeri, IV, s.647; Elmalılı, VIII, s.421

⁴⁹⁹ Bk.Kamer, 2; Sad, 4; Hicr, 15

⁵⁰⁰ Meydani, s.375; İbni Âşur, XVIII, s.329; MehmetVehbi, XIX, s.3791

Bu yeni itiraz ile inkarcılar, vahye yönelttikleri itirazlarının bir dayanaktan yoksun olarak sadece inatçı bir inkar ile ortaya konulmuş iftiralar olduğunu ve vahyin mahiyeti konusunda zihinlerinin ne derece bulanık olduğunu itiraf etmiş oluyorlar. Çünkü onlar dördüncü ve beşinci âyetlerde nakledilen itirazlarında vahyin kaynağını Rasulullah’a as. yardımcı olduğunu düşündükleri Ehl-i kitaptan bir takım kişilerde ararken şimdi de vahyi sihir ile ilişkilendirmeye, kaynağını sihirde bulmaya çalışıyorlar. Aslında vahyi sihir ile ilişkilendirme geçmiş inkarcı ümmetlerde de görülen bir tutumdur.⁵⁰¹

Lisanu’l-Arab’da⁵⁰², kaynağı gizli olan, gözün olduğundan farklı olarak gördüğü şey olarak tanımlanan “sihir” kelimesinin ism-i mef’ulu olan “büyülenmiş” olarak tercüme ettiğimiz “meshur” ifadesi ile âyette üç şey kastedilmiş olabilir; birincisi Rasulullah’ın as. sihre uğradığı ve bu sebeple aklına hâle geldiği; ikincisi onun as. sihir sahibi biri yani bir sihirbaz bir büyücü olduğu⁵⁰³ ve üçüncü olarak Rasulullah as.’ın aldatılmış biri olduğu.⁵⁰⁴ İbni Cevzi de sihrin; büyü, ilim, yalan ve delilik olmak üzere dört manasının olduğunu söyler.⁵⁰⁵

Bursevi’nin açıklamasına göre sihir, ıstık ile karanlığın karışık olduğu ikisinin de diğerinden seçilemediği anlamında “shr” kökünden müştak bir kelimedir. Sihrin bir hakka bir de batıla dönük yüzü vardır. O, meshura yapmadığı bir şeyi yaptı diye hayal ettirir.⁵⁰⁶ Tabatabai’ye göre bununla kastettikleri şey, Rasulullah’ın as., bazı sihirbazların sihirlediği, bu sebeple de kendisine vahiy meleğinin risalet ve kitap ile geldiği hayaline kapılan bir adam olduğudur.⁵⁰⁷ Bu manada olmak üzere Enbiya sûresinin beşinci âyetinde müşriklerin vahyi “edğasu ehlam” (saçma sapan rüyalar) olarak nitelemeleri nakledilir. “Edğasu ehlam”, yaşlı kurusu birbirine karışmış ot demetleri gibi eskisi ile yenisi birbirine karışmış yığın yığın uyku hayalleri, hakikatte hiçbir manası olmayan eski ve yeni bir takım vehimlerle hayallerin karışımından ibaret

⁵⁰¹ Bk. Maide, 110; Hud, 7; İsrâ, 101; Tâhâ, 57; Şuara, 153, 185

⁵⁰² İbn. Manzûr, IX, s. 348

⁵⁰³ Taberî, XVII, s. 404 Âlûsî, XVIII, s. 238; Şevkânî, I, s. 63; Mehmet Vehbî, XIX, s. 3790; Zemahşerî, III, s. 266

⁵⁰⁴ Râzî, XX, s. 223

⁵⁰⁵ İbni Cevzî, s. 355

⁵⁰⁶ Bursevî, VI, s. 192

⁵⁰⁷ Tabatabaî, XV, s. 185

olan bir şeyler⁵⁰⁸ demek olup bu ifadelere göre, ihtimal ki, inkarcılar diyorlardı ki, “bu adam, gördüğü manasız, asılsız rüyaları gerçek zanneden büyüye kapılmış bir adamdır.” veya “kapıldığı büyüün etkisiyle gördüğü manasız asılsız rüyaları gerçek zanneden bir adamdır o.”

Müfessirlerin belirttiğine göre meshur demek onlarca akılı giden, deli olan (mecnun) demektir.⁵⁰⁹ Buna göre de kasıtları, “akıllı insanların söylemeyeceği şeyler söyleyen ve ne dediğini bilmeyen bir adama uyuyorsunuz” demektir.⁵¹⁰

Cahiliye inancına göre kahinlerin ve şairlerin bilgi kaynağı cinler olduğu gibi sihirbazların bilgi kaynağı da cinlerdi. Onlara göre cinler kendilerine seçtikleri kişiyi kendilerine bağlar, onu bir şair olarak sözcüsü yapar, zaman zaman gelip ona ilham verir, onu bu dünyanın ötesinde sihirli bir aleme bağlar ve dara düştüğünde ona yardım ederdi.⁵¹¹ Rasulullah’ı as. sadece meshur olarak değil aynı zamanda mecnun ve şair olarak da niteleyen inkarcılar muhtemel ki Rasulullah’ın as. hallerini bu inançlarındaki şair, kahin ve sahirlerin hallerine benzetme ile kıyaslıyorlardı. Çünkü onlara göre Rasulullah as. da gaybi varlıklarla ilişki kurduğunu söylüyor, Kur’an ona bir seferde değil de onun söylediğine göre vahiy meleği tarafından ama müşriklerce bir şeytan, bir cin tarafından kendisine ilka ile zaman zaman iniyor. Âyette geçen “meshur” ifadesi müfessirlerce büyüye tutulmuş, sihirlenmiş anlamı yanında sahir, mecnun, şair nitelemelerini de içerdiğinden⁵¹² tüm bu itirazlar âyetteki itirazın zımnında vardır. Aynı zamanda bazı müşrikler de Rasulullah’ın as. yanında daima birkaç cin yahut birkaç şeytanın olduğunu ve Kur’an’ı ona ilka ettikleri vehminde idiler.⁵¹³ Bu bilgilere bakılarak denebilir ki, âyetteki itirazda Kur’an’ın kaynağının sihir, dolayısıyla cinler ve şeytanlar olduğu yönünde bir ima da vardır.

“Meshur” ifadesine ilk iki manadan farklı olarak Razi’nın verdiği bir diğer mana da “aldatılmış” anlamıdır. Razi, İsrâ sûresinin kırk yedinci âyetinin tefsirinde

⁵⁰⁸ Elmalılı, V, s.46

⁵⁰⁹ İbni Âşur, XVIII, s.329; İbni Kesir, V, s.137; Bursevi, VI, s. 192; Zemahşeri, III, s.266

⁵¹⁰ İbni Âşur, XVIII, s.329; Merağî XVIII, s. 155

⁵¹¹ Bk. Arslan, s.127; İzutsu, Toshihiko, **Kur’an’da Allah ve İnsan**, çev. Süleyman Ateş.İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.s.159

⁵¹² Zemahşeri, III, s.671; M.vehbi XIX, s.3791; İbni Kesir V, s.137;

⁵¹³ Bk. Hatipoğlu, s.334

“sihir”in aldatmak olduğunu dolayısıyla “meshur” kelimesinin “aldatılmış” anlamının da olduğunu söyler. Müşrikler bununla demek istiyorlardı ki: Muhammed bu sözleri bazı insanlardan öğreniyor, onlar da onu bu sözler ve hikayelerle kandırıyorlar. Veya; şeytan onu kandırıyor. Ona görünüyor ve Allah’tan diye nitelediği bazı sözleri ona bildiriyor ve kendini melek olarak tanıtıyor. Muhammed de ona inanıp aldanıyor.⁵¹⁴

Sonuç olarak Rasulullah’ın as. Allah tarafından kendisine vahiy olunan bir peygamber olmadığı, tutulduğu bir büyüünün etkisinde, cinlerin ve şeytanların oyuncağı olmuş, ne dediğini bilmeyen bir adam olduğu, bu sebeple de ona inanıp tabi olmanın akıl sahibi kişilere yakışmayacağını söylüyorlardı. “Racul” (bir adam) demeleriyle de yine onun “rasul” (Allah’ın elçisi) olamayacağını çünkü sıradan bir beşer olduğunu melek olmadığını belirtiyorlar.⁵¹⁵ Onlara göre de Allah’ın elçisi ancak bir melek olabilirdi, bir beşerin bu konuda ki iddiaları da ancak bir şeytanın veya cinnin aldatmacaları olurdu.

Bursevi der ki, “Ehl-i hakaik der ki, onlar kendi hallerini nübüvvet aynasında görüyorlar ve onu Rasulun hali sanıyorlardı”⁵¹⁶ İşte Rablerinden gelen ihtarı eğlenceye alan, Kur’an nazil oldukça onunla alay eden o kalpleri gaflette olan zalim kafirler, peygamberliğin bir Allah vergisi olduğuna inanmak istemeyip kendi gönülleri o yanda olduğundan dolayı onun hallerini kendi nefislerine kıyaslayıp onu sihirbaz olarak, hilekar olarak nitelediler, onun nübüvvetine itirazda bulundular.

Sâd sûresi otuz sekizinci âyette Rasulullah’ı as. “sahir” olarak itham ettiler fakat gördüler ki onda sahirlik belirtisi yok; o bir sahir değil. Furkan sûresinin nüzul zamanın da “meshur” iddiasına döndüler. Onlar bu şekilde ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Onun meshur oluşuna da hiçbir delil bulamadılar. Onun onlara sunduğu fikri ve ilmi hakikatler herkese vahyin, bir hidayet ve gerçeğin ifadesi olduğunu gösteriyordu. Oysa bütün bunları bir meshurun ortaya koyması mümkün değildir. Daha sonra “Saçma sapan rüyalar” dediler ama böyle rüyalar ile bu hakikatlerin ortaya konması, bilinmesi de mümkün olmadığından uydurdu dediler. Sonra onu da

⁵¹⁴ Razi, XX, s.223

⁵¹⁵ Zemahşeri, III, s.266; İbni Âşur, XVIII, s. 329

⁵¹⁶ Bursevi, VI, s.192; Krş. Elmalılı, V ,s.440

beğenmeyip şairdir dediler.⁵¹⁷ Yine de onun “büyüye tutulmuş bir adam” olduğu iddiası onlara cazip gelmiş olacak ki bu iddia İsrâ sûresi kırk yedinci âyette bir kez daha tekrar edilir. Bir gerçeği değil kendi şaşkınlıklarını ve çaresizliklerini ortaya koyan bu talihsiz ifadelerle mü’minleri ve kalbi İslam’a yeni yeni meyledenleri caydırmak isterler.

G. Kendilerinin de Rasulullah Gibi Beşer Olarak Allah’ı ve Melekleri Görmeleri Gerektiği Şeklinde ki İtirazları

Sûrenin yirmi birinci âyetinde inkar ehlinin Rasulullah’a as. karşı yeni bir itirazı, yeni bir saldırısı ve köşeye sıkıştırma taktiği dile getirilir.

“Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurumuza geleceklerini) ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler. Andolsun ki kendileri hakkında kibre kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.”⁵¹⁸

Bu âyette dile getirilen itirazın sahipleri önce ki itirazları dile getiren, ahirete iman etmeyen Kur’an’ı yalan sayan ve rasulun şöyle şöyle olması gerektiğini söyleyen kişilerdir.⁵¹⁹ Kelbi ve Mukatil bu âyetlerin peygamberliği ve yeniden dirilmeyi inkar eden Ebu Cehil, Velid b. Muğire ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söylerler.⁵²⁰ Fakat diğer âyetlerde olduğu gibi burada da itiraz sahiplerinden sıfatları ile bahsediliyor. Dördüncü âyette “kafirlik” sıfatlarıyla, sekizinci âyette “zalimlik” sıfatlarıyla anılan bu kişiler burada da “Allah ile karşılaşmayı ummamalarıyla” nitelenmektedirler.

Âyette geçen “recâ” fiili, kendisinde bir sevinç olan şeyin gerçekleşmesini ummaktır.⁵²¹ Nefiy ile kullanıldığında ise Tihame (Mekke) lugatında “korkmak” anlamına gelmektedir.⁵²² “Lika” (karşılaşmak) ise, bir şey ile buluşmaktır. Dokunmak şart olmaksızın bir şeye ulaşmak diye de ifade olunur. Görme fiili hakkında da kullanılır. Bundan dolayı “lıkaullah” “rü’yetullah” veya “Allah’a ermek” yahut

⁵¹⁷ Elmalılı, V, s.440 ; Meydani, s.375

⁵¹⁸ Furkan, 21

⁵¹⁹ Havva, X, s.192

⁵²⁰ Razi, XIII, s.68

⁵²¹ Bursevi, VI, s.199

⁵²² Ferra, II, s.265; Zemahşeri, III,272; Elmalılı, VI, s.62;

“kıyamet günü”, “ölümden sonra dirilme (ba’s)” “hesap ve ceza için yüce Allah’ın karşısına çıkmak” demektir.⁵²³ İşte bütün bunlardan hareketle “Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurumuza geleceklerini) ummayanlar” demek, kıyamet gününde tekrar dirilmeye ve toplanmaya, âhirette ceza ve mükafata inanmadıkları için Allah’dan korkmayanlar demeyi ifade eder. Zemahşeri’nin ifadesiyle, kefare olduklarından bizim ile karşılaşmayı hayırla ummayanlar veya bizim ile karşılaştıklarında başlarına gelecek şerr ile korkmayanlar.⁵²⁴ Elmalılı’nın deyişiyle de, Allah’ı görmeye yüzü olmayan, Allah’ın karşısına çıkacaklarını, azabına çatacaklarını ümit etmeyen, âhirete inanmaz Allah’dan korkmaz kişiler.⁵²⁵ İşte bu iddiayı ileri sürenlerin kimliği budur.

Bu âyette zikredilen itirazlarının içeriği hakkında birkaç ayrı husus üzerinde durulur. Tabatabai itirazı şöyle dile getirir: eğer bir beşer olduğu halde bir kişiye meleklerin Allah’tan vahiy ile inmesi mümkün oluyorsa bu hususta Rasul ve diğer insanlar ortaktır. Buna göre Hz. Muhammed’in as. risaleti hak ise bizim de, en azından bazılarımızın, onun gördüğünü iddia ettiği şeyi görmesi, onun nefsinde bulduğu şeyi bulması lazımdı. Bu itiraz yedi ve sekizinci âyetlerdeki itiraz ile bir dilemma olarak Rasulullah’a as.karşı huccet olarak öne sürülür. Yani eğer beşer rasul olamazsa o rasul değil; yok eğer olursa o zaman bizde olalım demektir.⁵²⁶

Eğer iddia ettiği gibi risalet semavi bir vergi, gayb ile bir bağlantı ise bunda beşerin bir beşer olarak hakkı yok. O halde ona bu iddiasında onu destekleyecek şekilde yanına bir melek insin, bir hazine insin veya bir cenneti olsun.

Yok eğer beşerin bir beşer olarak böyle bir gaybi bağlantı hakkı ise ve o buna ulaşabiliyorsa biz neden ulaşamıyoruz, bizlerde onun gibi bir beşeriz. Bize de melekler ineydi Rabbimizi göreydik.

Tabatabai’ye göre bu yorumu destekleyen şudur: önceki ayette meleğin inmesine yanına nezir olmayı şart koştular. Oysa burada böyle bir şart yok. Yani melek

⁵²³ Zeccac, IV,s.23; Âlusi, XIX, s.2; Elmalılı, VI, s.62; Bursevi, VI, s.199

⁵²⁴ Zemahşeri, III, s.272

⁵²⁵ Elmalılı, VI, s.62

⁵²⁶ Tabatabai, Xv, s.197

onu destekleyici olarak insin demiyorlar, ona indirildiği gibi bize de indirilsin diyorlar.⁵²⁷

İbni Kesir, âyette zikredilen sözden iki mananın kastedilebileceğini söyler.⁵²⁸ İlki, peygamberlere olduğu gibi melekler bize de risalet ile geleydiler. Bu takdirde mana şu âyet gibi olur:

“Onlara bir âyet geldiğinde, Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız, dediler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere, yapmakta oldukları hilelere karşılık Allah tarafından aşağılık ve çetin bir azap erişecektir.”⁵²⁹

İkinci olarak muratları şu da olabilir: melekler gözümüzle görebileceğimiz şekilde ineydi de bize Muhammed'in doğruluğunu bildireydiler. Bu takdirde de mana şu ayet gibidir:

"Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin."⁵³⁰

İbni Kesir'in bu yorumu diğer müfessirlerce de paylaşılır. Yukarıda belirtilen ikilemlerden başka Razi'nin ve Bursevi'nin kaydettiği bir başka ikilem de şudur: Meleklerin gökten inip Hz. Muhammed'in risaletine, onun davasında doğruluğuna şahitlik etmesi veya bizzat Allah'ın insanlara görünerek onu doğrulaması ve ona tabi olmayı emretmesi Hz. Muhammed'in gayesinin gerçekleşmesine daha uygun ve etkili bir yol olacaktır. Allah onu doğrulamak ve desteklemek isteseydi mutlaka böyle yapardı. Ama Allah böyle yapmadı. O halde Allah onu doğrulamak ve desteklemek istemiyor ve o iddia ettiği gibi bir peygamber değildir.⁵³¹

Onlar bir beşerin risalet ile seçilebileceğini asla kabul etmeyip, böyle bir şeyin ancak meleklerin görevi olabileceğini düşündüklerinden (onlar melekleri Allah'ın kızları olarak Allah ile bağlantıda olabilecek tek varlıklar olarak görüyorlardı.) bu

⁵²⁷ age. s.198

⁵²⁸ İbni kesirV,142

⁵²⁹ En'am, 124

⁵³⁰ İsra, 92

⁵³¹ Razi, XIII, s.67; Bursevi, VI, s.200

sözleriyle bir yandan da diyorlardı ki, Allah bize melekler indirsın Muhammed'in doğruluğunu deneyelim, meleklerden soralım veya Allah'ı görelim onun davasında doğru olduğunu söylesin.⁵³²

Onlar ya biliyorlar ki Allah peygamberden başkasına melek göndermez ve Allah görülmez. O zaman bu sözle gayeleri imanlarını olmayacak bir şeye bağlamaktır.

Yada bunu bilmiyorlar da o zaman amaçları inatlaşmak ve onların itirazlarını susturucu nitelikte inen âyetler dışında başka mucizeler istemektir. Böylece kendilerince hucet sahibi olduklarını düşündüler. Bu durumları Hz. Musa'ya as. kavminin "Allah'ı açıkça görmeden sana inanmayacağız."⁵³³ demesi gibidir.

Âlusi, müşriklerin bu sözlerini bir beşerin rasul olamayacağı onun yerine meleklerin elçi olarak gönderilmesi veya Allah'ın bizzat aracısız olarak kendisinin insanlara görünerek tebliğde bulunması gerektiği şeklinde yorumlar.⁵³⁴

İnkâr ehlinin gayesi Rasulullah'ı as. alabildiğince köşeye sıkıştırmak, onu bir ikilemin içine düşürmektir, aciz bırakmaktır. Sözleri inat, kibir ve şımarıklıkla doludur. Onlar kendilerini peygamberin yerine hatta ondan daha üstün görmek istiyorlar hatta Allah'a karşı üstünlük taşıyorlar. Bunca açık delilleri tanımadılar da Rasulullah'dan as. olmayacak mucizeler istiyorlar.

II. İnkârın Sebepleri

Furkan sûresinde inkarcıların vahye yönelik itirazları yanında onları inkara sürükleyen sebeplerden de bahsedilmiştir. Onların itirazlarına cevaplar verilirken bu sebepler üzerinde de durulmuş, geçersizlikleri ortaya konulmuştur. Hatta yirmi birinci âyetle zikredilen "melekleri ve Allah'ı görme" şeklinde ki itirazlarının kendisi cevaplanmamış, itirazın temelinde yatan "kibir" sebebi ele alınıp cevaplanmıştır. Bu

⁵³² Zemahşeri, III, s.272; Taberi, XVII, s.426; Merağî, XIX, s.5; Şevkani, IV, s.69; Vehbi, X, s.3817;

Ateş, VI, s.253

⁵³³ Bakara, 55

⁵³⁴ Âlusi, XIX, s.2

açından bu çalışmada sûrede belirtilen inkar sebepleri üzerinde durmak uygun ve gereklidir.

Aşağıda sûreden tespit ettiğimiz bir takım inkar sebeplerini ele alacağız. Fakat insan davranışının hem içten hem de dıştan gelen bir çok uyarıcıların karmaşık etkisiyle oluşması sebebiyle,⁵³⁵ vahyi inkar eden bir kişinin bu davranışını net olarak bir veya birkaç sebebe bağlamak doğru olmadığı gibi mümkün de değildir.

A. Allah Teala'yı Hakkı ile Tanıyamamaları

Allah'ı hakkı ile tanıyamama her ne kadar bir sebep olarak sûrede açık ifadelerle dile getirilmese de şirkin, inkarın ve bütün itirazların temel sebebi olması ve sûrede inkarcıların itirazlarına verilen cevapların başında Allah'ı tanıtmaya yer alması nedeniyle ilk olarak belirtilmesi gereken bir sebeptir.

Sûrenin ilk âyeti, daha önce ilgili bölümde tefsirini belirttiğimiz “tebâreke’llezi” ifadesi ile başlıyor, Allah'ı alemlere inzâr için elçi ve kitap gönderici olarak tanıtıyor ve ardından gelen ikinci âyette de Allah'ı yerlerin ve göklerin hükümlerine sahip, evlad ve ortak edinmekten münezze, her şeyi yaratan olarak tanıtmaya devam ediyor. Müşrik itirazlar da sık sık Allah'ı tanıtıcı ifadelerle cevaplar veriyor. “(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır,engin merhamet sahibidir.”⁵³⁶

Çünkü onların vahiy meselesine yaklaşımları zihinlerinde mevcut olan Allah düşüncesi ile çok yakından alakalıdır. “Sûrenin indiği tarihi, sosyal ve kültürel çevre” başlığı altında ele aldığımız gibi onlar melekler ve cinleri Allah'ın çocukları olarak düşünüyorlardı. Onlar için Allah uzak Tanrı idi ve ibadetlerinin yöneldiği zat değildi. Onlara göre Allah, onlar için melekleri, cinleri ve gaybi güçleri temsil eden putları tapınma kabileleri olarak tayin etmişti ve bu putlara tapma onları Allah'a yaklaştıracı idi ve şefaet edilme sebebiydi.

⁵³⁵ Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, 11. Basım, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1994 s.67

⁵³⁶ Furkan, 4

“biz onlara sadece bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.”⁵³⁷

“ve diyorlar ki, “bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir.”⁵³⁸

Allah, bir kralın yetkilerini dağıtması gibi yetkilerini yarı tanrı putlara dağıtmıştı. Bir beşerin bu şartlarda Allah ile iletişim kurması, değil bir beşerin peygamber olarak gönderilmesi gerçekte Allah’ın insanlara herhangi bir elçi göndermesi bile saçma bir durumdu.⁵³⁹ Çünkü O, zaten putları insanlarla kendi arasında vasıta kılmıştı.

Sonuçta onların vahiy konusundaki itirazlarının temel sebebi En’am sûresinde de tespit edildiği gibi Allah’ı hakkı ile tanıyamamadır.

“Allah’ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü "Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir" dediler.”⁵⁴⁰

B. Nefsi İlah Edinmeleri

Furkan sûresinin kırk üçüncü âyeti inkarın temel sebeplerinden birini dile getirir; nefsi ilah edinme.

“Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen (Rasulüm!) ona koruyucu olabilir misin?”⁵⁴¹

“Heva” nefsin bir şehvete, insanda var olan hayvani iç güdülerle kötü bir isteğe yönelip meyletmesidir.⁵⁴² Onun ilah olması da ona uymadır.⁵⁴³ Allah böyle, nefse uymayı onu ilah edinme olarak niteler.

⁵³⁷ Zümer, 3

⁵³⁸ Yunus, 18

⁵³⁹ Yıldırım, age. s.6

⁵⁴⁰ En’am,91 krş. Hacc,74; Zümer,67

⁵⁴¹ Furkan,43

⁵⁴² Abdurrahman Kasapoğlu, **Kur’an’da İman Psikolojisi**, 1. Basım, İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997 s.174

⁵⁴³ Tabatabai, XV, s.223; Bursevi, VI, s.217

Bu âyetin tefsirinde müfessirlerin İbni Abbas'dan naklettiği üzere cahiliyede kişi güzel gördüğü bir taş a bir müddet kulluk ederdi. Daha sonra o taştan daha güzelini görünce de önceleri kulluk ettiğı taşı bırakıp yeni taş a kulluk etmeye başlad ı. ⁵⁴⁴ Razi de Said İbni Cubeyr'den nakleder ki, müşrik bir saneme tapar, daha sonra ondan güzelini görünce onu atıp yenisine tapardı. ⁵⁴⁵

Bu âyette hitap Rasulullah'a as. yönelik olup teaccup içerir. ⁵⁴⁶ Bu vasıftaki kişilerin iman etmesini beklemesinin şaşılacak bir durum olduğunu, böyle kişilerin imanının mümkün olmadığını vurgular. Çünkü onlar doğruya ve hakka tabi olma niyetinde değ iller, sadece nefislerinin hoş gördüğü şeyin peşine düş me eğ ilimindeler. Bu şekilde hevalarına uymaları ile onların ilah ı hevaları olmuştur. Heva yalnız dünyevi ve geçici şeylere aş ırı tutkuyu göstermekle kalmaz; aksine inanç ve inanc ın tezahürlerini etkileyen kaynak olarak bazen de Allah'ın yerine konur ve O'nunla denkleştirilir. Hevanın bir ilah gibi insana hükmettiğı ortamda insanın şehvet, zevk, sefa ve lezzetlere bağımlılıktan kurtulması mümkün değildir. ⁵⁴⁷ Artık her hangi bir delil hüccet dinleyecek halde değ iller. Onların ne Allah hakkında ne vahiy hakkında ve ne de ilahları hakkındaki tavır ve inançları aklın, tefekkürün ürünüdür. Onlar peşine düştükleri nefsi arzularını bir savunma mekanizması olarak "akla vurma" ile mantıklı açıklamalara bürüyorlar ve sonra kendileri de bunlara inanıyorlar. ⁵⁴⁸ Necm sûresinin yirmi üçüncü âyetinde ⁵⁴⁹ belirtildiğı üzere onların taptıkları ilahları dahi, zanlarının ve heva ve heveslerinin bir uydurması idi. Suat Yıldırım'ın belirttiğı gibi müşrikler Allah'ı kendilerine veya öbür yaratıklara kıyas ediyorlar, sapmış hayalleri ile bir Allah tasavvuru oluşturuyorlar ki bunu neticesinde Allah'ın Rab olarak bütün kainata tek başına yeterli olamayacağını düşünüyor ve O'nunla beraber olacak tanrılar var ediyorlardı. ⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ Taberi, XVII, s.459; İbni Kesir, V, s.154

⁵⁴⁵ Razi, XIII, s.86

⁵⁴⁶ Şevkani, IV, s.77; Bursevi, VI, s.217

⁵⁴⁷ Mehmet Yolcu, **Kur'an'da İnkâr Psikolojisi**, İstanbul: Çıra Yayınları, 2004. s.180,181

⁵⁴⁸ Bk. Alper, Hülya, **İmanın Psikolojik Yapısı**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002. s. 181

⁵⁴⁹ Necm, 23: "Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir."

⁵⁵⁰ Yıldırım, age. s.289

Kötü duygularına düşkün, nefsinin kölesi olmuş kişiler Allah'ın gazabından kaçabilmek için Allah hakkındaki her şüpheye kulak verirler ve sonunda inkara düşerler. Bunlar ne küfrü sevdikleri için veya küfrü mantıklı ve akıllıca gördükleri için inkara yönelmiyorlar, nefislerinin arzularından vaz geçemedikleri için, günahları sevdikleri için Allah'ın vahyini tasdike yanaşmıyor ve ahireti reddediyorlar.⁵⁵¹ Zaten bu şekilde istek ve arzularının eğiliminde olan ve dünyanın bir daha ele geçmez bir yaşam olduğunu düşünen kişiler için din ilgi alanı dışındadır.⁵⁵²

İşte bu sebeple ki yukarıda da gördüğümüz gibi inkarcıların vahye yönelttikleri itirazlar gerçek manada bir delile, bir akli tefekküre dayanmadığı gibi onlar bu konularda kendilerine verilecek cevaplara teslim olmaya pek niyetli de değiller.

Ayrıca hevalarını ilah edinmeleri, onların sınırsız bir özgürlük duygusu ve isteği içinde olduklarını, hiçbir şekilde yaptıkları için ne topluma nede Allah'a karşı bir sorumluluk duygusuna sahip olmadıkları hatta böyle bir şeyi düşünmek bile istemediklerini ortaya koyar. Nitekim Kur'an'da onların topluma karşı sorumsuz tavırları eleştirilir.

“Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarfediniz, denildiğinde, kâfirler müminlere dediler ki: Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz.”⁵⁵³

“Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar.”⁵⁵⁴

İnsandaki bu sınırsız özgürlük düşüncesi ve kendi nefsanî arzularını istediği gibi tatmin etme isteği o kişiyi dinî yaşantıdan ve ahiret düşüncesinden soğutan⁵⁵⁵ ve hatta dinî inkara veya görmemezlikten gelmeye sürükleyen güçlü birer etkendirler.⁵⁵⁶ Çünkü dinî emirlere boyun eğmek beraberinde getireceği sorumluluk duygusu,

⁵⁵¹ Ulutürk, s.280

⁵⁵² Kasapoğlu, s.176

⁵⁵³ Yasin,47

⁵⁵⁴ Mutaaffifin,1-3

⁵⁵⁵ Hökelekli, Hayati, **Din Psikolojisi**, Ankara: TDV. 1996. s.107

⁵⁵⁶ Aydın, Ali Rıza, **Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri**, (basılmamış doktora tezi), Samsun,1995. s.36

Rasulullah’a as. tabi olma, ahiret düşüncesi, ibadetler vb. ile hem özgürlük düşüncesiyle hem de nefsi arzuların sorunsuz doyurulması ile çatışır.

Bütün bunların sonucunda değişmez ölçüleri, bilinen kriterleri, yerleşmiş ölçüleri çiğneyen, bir kişilik ortaya çıkar ki böyle bir kişiliğin dışa vurmuş ruhsal durumu ve onun vahiy karşısındaki tavır alış Furkan sûresinde örneklerle gözler önüne seriliyor. Bu kişi bütünüyle arzusuna boyun eğiyor, ihtirasların tutsağı oluyor, kendi şahsına ibadet ediyor. Bir ilah haline getirip ibadet ettiği, boyun eğdiği azgın ihtirası ile çatışıyorsa, hiçbir ölçüye uymuyor, hiçbir sınır tanımıyor, hiçbir mantık kuralını dinlemiyordur. Sadece bu nedenlerle vahyin gözünün önüne serdiği onca akli ve hissi delili görmezlikten geliyor, ona inanmamak için bahane ve iftira derecesinde itirazlar üretiyor.

C. Âhireti İnkâr Etmeleri

Furkan sûresinde müşriklerin vahye yönelttiği itirazların bir kısmı ilk âyetlerde dile getirildikten sonra bu itirazların arkasındaki asıl sebebin ahireti inkâr olduğu belirtilir.

“Onlar üstelik kıyameti de yalan saydılar. Biz ise, kıyameti inkâr edenler için alevli bir ateş hazırladık.”⁵⁵⁷

Bazı müfessirler bu âyetteki ifadenin amacının, inkarcıların önceki âyetlerde zikredilen itiraz ve inkarlarından sonra bir başka inkarlarını veya bu inkarlarından daha şaşılacak olanını yani ahireti inkarlarını belirtmek ve ele almak olduğunu söyler.⁵⁵⁸ Bunun yanında bir çok müfessir de buradaki ifadenin amacının önceki âyetlerde müşriklerden nakledilen itirazların asıl sebebinin ahireti inkâr olduğunu ortaya koymak olduğunu söyler.⁵⁵⁹ Razi derki: onlar ahireti yalanlıyorlar, sevap veya ceza görüleceğini

⁵⁵⁷ Furkan, 11

⁵⁵⁸ Zemahşeri, III, s.266; Şevkani, IV, s.64; Âlusi, XVIII, s.241

⁵⁵⁹ Taberi, XVII, s.408; Razi, XIII, s.54; Tabatabai, XV, s.187; Derveze, II, s.56; Elmalılı, VI, s.58

ummuyorlar. Bu sebeple de nazar ve fikir külfetine katlanamıyorlar ve kendilerine sunulan delillerden de faydalanamıyorlar.⁵⁶⁰

Zaten onlar ahirete inanacak olsaydılar yedinci ve sekizinci âyetlerde zikredilen itirazlarını (Rasulullah’a as. yardımcı bir meleğin inmesi, hazinesinin ve cennetinin olması) dile getirmezlerdi de ahiret sevabını umarlardı. Fakat bu yönde bir beklentileri olmayınca ahiret mutluluğu için irşat olunmayı da istemiyorlardı. Bu tutumları da onları bu itirazları dile getirmeye itiyordu.⁵⁶¹

Bu âyetten başka bu gerçeği vurgulayan bir diğer âyette sûrenin kırkinci âyetidir.

“(Resûlüm!) Andolsun (bu Mekkeli putperestler), belâ ve felâket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır. Peki onu görmüyorlar mıydı? Hayır, onlar öldükten sonra dirilmeyi ummamaktadırlar.”⁵⁶²

Mekkeliler Şam’a yaptıkları ticaret yolculukları sebebiyle âyette “belâ ve felaket tutulmuş olan belde” olarak tanımlanan Lut as.’ın kavminin şehri Sodom’a uğruyorlar onun helak ile harabe olmuş halini müşahede ediyorlardı. Fakat onlar Sodom’un günahlar sebebiyle helak olduğuna inanmıyorlar ve ölümden sonra dirilmeye inanmadıklarından onların halinden de ibret alma gereği hissetmiyorlardı.⁵⁶³ Çünkü onlar bu helâkleri rastlantılara, olası durumlara bağlıyorlardı ve işlenen günahlarla herhangi bir ilişkisi olduğunu düşünmüyorlardı. Ahirette cezalandırılmayı inkar eden bir kavim dünyada cezalandırılmayı nasıl olurda kabul ederdi?

Kıyameti ve kabirden kalkacaklarını ümit etmeyenler Allah’ın öne sürdüğü bunca delillerden ve ibret manzaralarından öğüt almazlar ki. Çünkü, bir insanın dinin tekliflerinin zorluk ve meşakkatine sabretmesi ancak ahiret korkusu ile olabilir. O halde ahirete inanmayan bu kadar külfeti yüklenemez, kabul edemez.⁵⁶⁴ Onların vahyi kabul etmemelerinin temel sebeplerinden biri de işte budur. Müşrikler öldükten sonra

⁵⁶⁰ Razi, XIII, s.54

⁵⁶¹ İbni Kesir, V, s.137; Elmalılı, VI, s.58

⁵⁶² Furkan, 40

⁵⁶³ Bursevi, VI, s.215; Âlusi, XIX, s.21

⁵⁶⁴ Vehbi XIX, s.3837

dirilmeye inanmıyorlardı. Önceki konularda belirttiğimiz gibi bu yönde bazı inançlarının olduğunu gösterir bazı rivayetler olsa bile yine de inançları Kur'an'ın tarif ettiği ahiret yaşamı şeklinde değildi. Onlara göre ölüm ile her şey bitiyordu. Kur'an vahyi onları bu konuda uyarınca şiddetle karşı çıktılar. Bu sebeple vahyi de inkar etiler.⁵⁶⁵ Çünkü kıyameti ve yeniden dirilmeyi, mükafat veya ceza görmeyi inkar ettikten sonra kulları ıslah için kitap indirmek ve rasul göndermek abes bir iş olur.

Onların bu tavrı onları, kendilerine sunulan vahyin delilleri ve ibret manzaraları üzerinde düşünmemeye itti. Lut kavminin akibetini gözleri ile görmediklerinden değil ahiret için bir beklentileri olmadığından ibret almıyorlar.⁵⁶⁶ İnkarcılar gözleriyle gördükleri bu manzaradan dahi ibret almadıktan sonra onlara sunulan akli delillerden de elbette ibret almak istemeyeceklerdir.

D. Dünya Nimetlerine Aşırı Bağlanmaları

Furkan sûresinin on yedinci ve on sekizinci âyetlerinde zikredilen âhiret sahnesinde inkarın bir başka sebebi dile getirilir. Allah Teala'nın müşriklerin O'ndan başka taptıkları ilahlarını sorgulamasında bu batıl tanrılar, şirkin ve inkarın sebebinin Allah'ın müşriklerin atalarına ve kendilerine bolca nimetler vermesi neticesinde onların zikri unutulması olduğunu belirtirler.

“O gün Rabbin onları ve Allah'dan başka taptıkları şeyleri toplar da, der ki: şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar? Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helakı hak eden bir kavim oldular, derler.”⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ Ateş, VI, s.249; Mehmet Vehbi, IX, s.3795

⁵⁶⁶ Taberi, XVII, s.458 Şevkani, IV, s.77

⁵⁶⁷ Furkan, 17,18

Âyette bahsedilen batıl tanrılardan kasıt müşriklerin ilahlaştırıp taptığı melekler ve Hz. İsa as., Hz. Üzeyr as. gibi peygamberlerdir.⁵⁶⁸ Onlar şeytanların işi olan saptırmayı kendilerinden nefy ettikten sonra Allah'ın müşrik nesillere ve atalarına fazlından verdiği nimetlerin şükür sebebi olması gerekirken onlar tarafından küfrün ve nisyânın sebebi kılındığını ve bunun da onların şirke düşmek suretiyle helakının asıl sebebini oluşturduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁶⁹ Ayrıca bu âyette “saptırmanın” “fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki” ifadesiyle Allah'a nispet edilmesi, Zemahşeri'nin beyanına göre, İbrahim sûresindeki “ Allah zalimleri saptırır, Allah dilediğini yapar.”⁵⁷⁰ ifadesi gibidir ve hakiki manada değil mecazi manadadır.⁵⁷¹ Bursevi, saptırmanın nimetler vermesi sebebiyle Allah'a nispet edilmediğini çünkü Allah'ın nimetlerini şükür ve hatırlatma ve hidayet sebebi olarak verdiğini fakat, bu şükür sebeplerini inkar sebebine dönüştürmelerinden dolayı saptırmanın müşriklerin bizzat kendilerine nispet edildiğini söyler.⁵⁷²

Âyetteki “zikir”, Allah'a iman, Kur'an, vahiy, peygamberlerin daveti, şariat ve dünya ve âhîret için onlara yönelik güzel hatırlatmaların olduğu şeyler⁵⁷³, Allah'ın yaratışının harikalarına bakarak ibret alma vb. şeylerdir.⁵⁷⁴ “Nisyan” (unutma) ise kasıtlı olarak yüz çevirme manasında istiareddir.⁵⁷⁵ “Bûr” ifadesi de, hiç bir şey olmayan, batıl⁵⁷⁶, kendisinde hayır olmayan⁵⁷⁷ anlamlarına gelmektedir. “Bol nimet verdin” ifadesi onların üzerinden çok zamanlar geçti ve zikri, yani seni anmayı, peygamberlerin dili ile onlara bildirdiğin vahyini ve davetini unuttular, yüz çevirdiler. Böylece helak olan veya kendisinde iman cihetinde hayır olmayan bir kavim oldular⁵⁷⁸ demek olur.

Bursevi, bolca verilen nimetlerin inkar sebebine dönüşmesini şöyle açıklar: “onlara ve atalarına uzun ömür ve çeşitli nimetler verdin ki hakkını bilsinler ve onlar

⁵⁶⁸ Zeccac, IV, s.60; Zemahşeri, III, s.270; İbni Kesir, V, s.140; Taberi, XVII, s.416; Razi, XIII, s.61; Âlusi, XVIII, s.248; Neseî, II, s.1160 Hesaba çekilecek söz konusu mabudların putlar olduğu yönünde Kelbi'den rivayette vardır. Bk. Neseî a.y.

⁵⁶⁹ Âlusi, XVIII, s.250

⁵⁷⁰ İbrahim, 27

⁵⁷¹ Zemahşeri, III, s.270; Razi, XIII, s.63

⁵⁷² Bursevi, VI, s.197

⁵⁷³ Razi, XIII, s.63; İbni Kesir, V; İbni Âşur, XVIII, s.340; Neseî, II, s.1160

⁵⁷⁴ Şevkani, IV, s.67

⁵⁷⁵ İbni Âşur, XVIII, s.340

⁵⁷⁶ Ferra, II, s.264

⁵⁷⁷ Zeccac, IV, s.61

⁵⁷⁸ İbni Kesir, V, s.140; Taberi, XVII, s.417

için şükretsiner. Fakat onlar şehvetlerine daldılar ve zikri unuttular. Yani Seni anmaktan gaflete düştüler, kendilerine yapılan nasihatlerden, nimetlerini düşünmekten, âyetlerin üzerinde tedebbürden yüz çevirdiler. Böylece hidayet sebeplerini dalalet sebeplerine çevirdiler.”⁵⁷⁹

Rahat ve lüks içinde yaşayış, bazen insanları Allah’tan uzaklaştırabilmektedir. İnsan rahat ve nimete kavuşunca bunun hep böyle devam edeceğini, hiç elinden çıkmayacağını sanır. Bu nimetler karşısında şükretmeyi de terk ettiği zaman yaratılışın gayesini ve ahireti unutarak iyice azar, içinde bulunduğu nimetleri kendi iktidarı ile elde ettiği zannına kapılır. Onlar üzerinde gerçek mülk sahibi imiş, dünyada devamlı kalacakmış, Allah’ın hüküm hakkı yokmuş gibi kendisini mutlak mutasarrıf görür.⁵⁸⁰ Bundan sonra o insan Allah’ı hatırlamaz, şehvetini doyurmaya çalışır. Tutkuları gittikçe artar ve sonunda bu şekilde ruhunu mahveder. Çünkü ruhun gıdası madde değil, sevgidir, zikirdir, ibadettir. Allah’a kulluktan uzak kalan ruh mahvolur.⁵⁸¹

E. Peygamberin Beşer Oluşu ve Mucize Beklemeleri

Mekke müşriklerinin uluhiyet düşüncelerini işlerken gördüğümüz üzere onlar bir beşerin Allah ile arasında bir iletişimin olabilmesini, bir beşerin Allah’ın elçisi olabilmesini imkansız görüyorlardı. Onlara göre insan Allah’a ancak putlar aracılığı ile yönelebilirdi. Bu tutum Mekke müşriklerinde görülen bir ilk değil tarih boyunca tüm peygamberlere yöneltilmiş bir itiraz sebebi idi.

“kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, "Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" demeleri engellemiştir.”⁵⁸²

Furkan sûresinin yedinci ve sekizinci âyetlerinde mucizeler sahibi olağan üstü bir şahsiyet olması isteği ve Rasulullah as. için yapılan “büyüye tutulmuş bir adam” nitelemesi bu art düşüncenin tezahürüdür. Sûrenin yirminci âyetindeki “Sizin bir

⁵⁷⁹ Bursevi, VI, s.197

⁵⁸⁰ Yıldırım, age. s.292

⁵⁸¹ Ateş, VI, s.251

⁵⁸² İsra, 94

kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık” ifadesinde bu durumun yani peygamberlerin bir melek olarak değil de bir beşer olarak gönderilmesinin, Rasulullah’ın as. zengin olmamasının bir imtihan vesilesi olduğu belirtilir.⁵⁸³

Sûrede belirtilen bir diğer konu da mucize isteğidir. Kur’an’ın mucize konusundaki tavrını şu âyetler özetler durumdadır: “Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de, ona boyunları eğilip kalır.”⁵⁸⁴

“Bizi, âyetler (mucizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, (bu deveyi boğazladılar ve) bu yüzden zalim oldular. Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.”⁵⁸⁵

Bu sebeptendir ki müşriklerin mucize istekleri Kur’an’da olumlu karşılanmamıştır. Çünkü onların bu istekleri ne Kur’an delillerinin yetersizliğinden ne de Rasulullah as. elinden risaletini ispatlayacak şekilde onlara hiç mucize gösterilmemiş olmasındandı. Bilakis onlara Rasulullah’ın as. elinden mucizeler gösterilmişti.⁵⁸⁶ Bu istekleri sûrenin yirmi birinci âyetinde belirtildiği üzere sadece inatlarının, azgınlıklarının ve kibirlerinin ürünüydü yoksa mucize görmediklerinden değil. İşte bu durum Rasulullah’ın as. bir beşer olmasının ve ondan mucizeler istenmesinin bir itiraz değil, itiraz etmek için bir bahane sebep olduğunu düşündürür.

F. Kibirlenmeleri

Furkan sûresinde belirtildiği üzere müşrikleri inkara ve vahye itirazlarda bulunmaya iten sebeplerden biri de hiç şüphesiz kibirdir. İlgili âyette şöyle denmektedir:

⁵⁸³ Razi, XIII, s.66; Taberi, XVII, s.424; İbni Âşur, XVIII, s.344

⁵⁸⁴ Şuara, 4

⁵⁸⁵ İsra, 59

⁵⁸⁶ bk. Kamer, I; Mucizelerin risaleti ispatlamadaki konumu için bk. Fahrettin Razi, **El-Muhassal (Kelama Giriş)**, çev: Hüseyin Atay, I. baskı, Ank. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002. s.229 vd.

“... Andolsun ki kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.”⁵⁸⁷

Âyetteki bu ifade mahzûf bir kasemin cevabıdır.⁵⁸⁸ Yani “vallahî, onlar, bu sözleri söyleyen inkarcılar, kendileri için büyüklük iddia etmiş, zulüm ve azgınlıkta haddi aşmışlardır.” demek olur. “İstikbar”, Bursevi’nin beyan ettiği üzere, olmayan bir şeyi kendinde var göstermek, boş bir üstünlük gösterisinde bulunmak demektir.⁵⁸⁹ Yani onlar kendilerine melek elçiler gönderilmesini ve Rabblerini görmek istemeleri ile kendilerine çok yüksek bir değer biçmişler ve kendilerini olmadıkları bir menzilde görmüşlerdir. Böyle yapmakla da azgınlık ve isyanda hadlerini fazlaca aşmışlardır. Âyetteki “fî enfusihim” (kendi nefislerinde) kaydıyla anlaşılan, bu kibir onların kalplerinde gizli tuttukları bir düşüncedir.⁵⁹⁰ Böylelikle, öne sürülen göstermelik sebepler ve itirazların ötesinde inkarcıların kalplerinde bulunan asıl sebebin “kibir” olduğunu bu âyetten anlayabiliriz.

Onlar bir de “utuvv” (azgınlıkta pek ileri gitmek) ile nitelenmişlerdir. Bursevi bu konu da şunları söyler: “çünkü onlar Allah’ı görmek gibi dünyada peygamberler dahil hiç kimsenin nail olamadığı bir şeyi istemişlerdir. Her ne kadar Hz. Muhammed as. miraçta buna nail olduysa da, o da buna ancak “kevn ve fesad” (oluşlar ve bozuluşlar) aleminden olan yedinci semadan yani dünyanın sınırlarından öte geçerek nail olmuştu. Onlar ise bu mucizeyi inanmak veya delil istemek için değil inat olsun diye istediler. Aynı zaman da onlar kendilerine bir delil istediklerinde bu onlara sunuldu ama sonra yine daha sonra yine ve defalarca deliller istediler. Bütün bunlar onların amacının kalplerindeki şüpheleri gidererek imana ulaştıracak delilleri görmek değil kibir ile inatlaşmak olduğunu ortaya koyar. Zaten iman gayba yapılırsa yoksa onların isteklerinde olduğu gibi göz ile gördükten sonra olan iman değildir.”⁵⁹¹

Kibir, tanrılarla insanları yarıştıran ve savaştıran Yunan mitolojilerinden, “biz tanrıyı öldürdük” diyen çağdaş felsefelere kadar insanlık tarihinde etkili bir inkar sebebi

⁵⁸⁷ Furkan, 21

⁵⁸⁸ Âlusi, XIX, s.3

⁵⁸⁹ Bursevi, VI,s.200

⁵⁹⁰ Zemahşeri, III, s.272; Âlusi XIX, s.3; Mehmet Vehbi, X, s.3818

⁵⁹¹ Bursevi, VI,s.200

olarak görülür.⁵⁹² Çoğunlukla kibir ve inat iç içe bulunarak, insan fıtratının Yaraticıya açılan manevi pencerelerini perdelemektedir. Çoğu defalar hükümdarlar ve onların etrafında bulunan ileri gelenler peygamberlerin hak davetine karşı çıkmışlardır. Bunlar Allah’a kul olmayı, Allah’ın diğer kulları gibi muamele görmeyi kibirlerine yedirememişlerdir. Kur’an’da bu tiplerin örnekleri olarak Fir’avn, Nemrud, Karun vb. yer alırken Mekke şehir yönetiminin ileri gelenleri olan Ebu Cehil, Velid b. Müğire, Âs b. Vail, Utbe b. Ebi Rebia, Umeyye b. Halef, Nadr b. Haris gibileri de Rasulullah’a as. karşı aynı tavrı göstermiştir.⁵⁹³ Nitekim bunlar; Abdullah b. Mes’ud, Ammar, Bilal, Suheyb, Amir b. Füheyre, Ebu Huzeyfe’nin kölesi Salim, Ömer b. Hattab’ın kölesi Mihca’, el-Hadrami’nin kölesi Cebr ve arkadaşları gibi müslümanları gördüklerinde onlarla alay ederek, “müslüman olalım da bunlar gibi mi olalım?”derlerdi.⁵⁹⁴

Velid b. Müğire hakkında nazil olan “Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”⁵⁹⁵ âyetinde açıkça görüldüğü üzere bu kişiler kendilerini Allah’ın kendilerine bir “nezir” peygamber olarak seçip gönderdiği Hz. Muhammed as.’dan da üstün görüyorlardı. Velid b. Müğire şöyle dermiş: “eğer Muhammed’e inen hak ise ya bana yada Ebu Mes’ud’a inmeliydi.” Âyette kastedilen iki kişinin kimliği için zikredilen isimler, Velid b. Müğire el-Mahzumi ve Habib b. Amr b. Amir es-Sakafi, Utbe b. Rabia, Kinane b. Abdıyalil ve Urve b. Mes’ud es-Sakafi gibi Mekke ve Taif’in önde gelen zenginlerinin isimleridir.⁵⁹⁶ Mal ve servet sahibi olmak, kendinin sonsuz bir gücünün olduğunu düşünmek insanlar için hep inkara sürükleyen bir sebep olmuştur.⁵⁹⁷ Bunlar sahip oldukları zenginlik, evlat ve kabile desteği ayrıca siyasi otoriteleri sayesinde kendilerini bölgenin en ulu kişileri olarak görüyorlardı ve zenginliği olmayan bir yetim olan ve erkek çocuğu olmadığı için onların deyimiyle “ebter” bir kişi olan Hz Muhammed’i as., kendilerinden daha aşağı, kendilerini ise ondan daha yüce görmek istiyorlardı.⁵⁹⁸ Ona iman ile tabi olmayı, ona boyun eğmeği hele hele yukarıda ismi geçen Mekke’nin köleleri ve zayıf kişileri ile aynı statüde bir

⁵⁹² Yıldırım, age. s.290

⁵⁹³ Veli Ulutürk, “Kur’an-ı Kerim’e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri” **A.Ü.İ.F. dergisi** sayı:7, yıl: 1986.

s.223

⁵⁹⁴ Kurtubi, , XIII, s.18

⁵⁹⁵ Zuhuf, 31

⁵⁹⁶ Zemahşeri, IV, s.247-248; İbni Hişam, I, s.361

⁵⁹⁷ Demirci, s.120

⁵⁹⁸ Elmalılı, VI, s.62

arada bulunmayı asla kendi nefislerine yediremediler. Oysa kibirlenmek, kendini büyük sanmakla büyüklük olmadığı gibi bu büyüklük düşüncesi de kendi itikatlarınca olup gerçeği olmayan bir durumdur.⁵⁹⁹ Bunlarla beraber psikoloji ilminin verilerine göre dik kafalı kibirli kişilikler inkara daha yatkın olup bu kişilikler bir inancın arkasındaki dayanakları dinleyecek, öğrenecek kadar hoş görüye ve sosyal tasvip duygusuna sahip değildirler. Onlarda bunun yerine bencillik ve saldırganlık hakimdir.⁶⁰⁰ Bu sebepten dolayı kibir sahiplerinin kibri onları vahyi dinlemekten, ondaki gerçekleri düşünmekten, delilleri üzerinde kafa yormaktan alıkoymuyordu. Böyle bir tutumla da imana ulaşmaları mümkün değildi.

“Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir.”⁶⁰¹ âyeti onların durumunu çok iyi açıklamaktadır. Furkan sûresinde de örneği görüldüğü üzere bu gibi kibir sahibi kişiler kendileri inkar etmekle kalmamış diğer insanları da bu yoldan vaz geçirmek için ellerindeki bütün imkanları harcamaktan çekinmemişlerdir. Peygamberlere karşı mücadelede bulunmuşlar ve sırf inat olsun, itiraz olsun, bir karşı delil olsun diye “itirazlar” konusunda örneklerini gördüğümüz türden herhangi bir dayanaktan yoksun bir çok asılsız laflar ileri sürmüşlerdir. Velid b. Müğire'nin Kur'an'ı “sihir” olarak nitelemesi örneğinde⁶⁰² olduğu gibi bu itirazların sahipleri olarak onlarda bu sözlere aslında inanmıyordu.

G. Akıl Kullanmadan İnat ile Mücadele Etmeleri

Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde olduğu gibi Furkan sûresinde de belirtilen inkarın temel nedenlerinden biri akletmemedir. Her ne kadar Allah inancını elde etmede aklın tek başına yeterli olup olmaması İslam kelimcileri arasında ihtilafli olsa da aklın önemli bir bilgi kaynağı olduğu ve duyularla gelen bilgilerin yorumlanıp imana veya

⁵⁹⁹ Mehmet Vehbi, X, s.3818

⁶⁰⁰ Aydın, s.36

⁶⁰¹ Mü'min,56

⁶⁰² Bk. Elmalılı, VIII, s.422

inançsızlığa varmadaki önemi kesindir.⁶⁰³ Zaten akıl sahibi olmayanlar dini tebliğin muhatabı değildirler. Fakat inkarcılar Kur'an karşısında akli devre dışı bırakma gibi bir eğilim içine girmişlerdir.

Furkan sûresinde müşriklerin vahiy ve vahyin onlara sunduğu deliller karşısındaki tutumları şöyle ifade edilir:

“Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.”⁶⁰⁴

Bu âyette inkarcılar, insanı hayvandan ayıran özellik olan akli kullanmamaları sebebiyle önce hayvanlara benzetiliyor sonra da hayvanların yaratılışlarının gereğini yerine getirmesi, kendilerine iyilik yapan sahiplerine sadakat göstermelerine rağmen inkarcıların insanın yaratılış gayesi olan Allah'ı tanıma ve O'na kulluk etme görevini yapmamaları ve onlara nice nimetler veren Rabblerine şükretmemeleri sebebiyle de hayvandan da aşağı oldukları belirtiliyor.⁶⁰⁵

Burada inkarcılarda nefy edilen, onlarda bulunmadığı belirtilen iki özellik “dinleme” ve “akletme”dir. Dikkat edilirse onların işitme ve akletme kabiliyetlerinin olmadığı değil bu iki yeteneği kullanmadıkları belirtiliyor. Başka âyetlerde de, kullanılmayan bu özellikler yok hükmünde sayılıp onlar için “sağır ve dilsiz” nitelemesi yapılır.⁶⁰⁶ Buradaki durum A'raf sûresinde gayet güzel açıklanmaktadır:

“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”⁶⁰⁷

Bu ve benzeri âyetlerde özellikle “işitme” ve “akletme” yeteneklerindeki olumsuzluğun zikredilmesinin sebebi, insanın yaşamda doğruları bulması bu ikisinden biri ile olur. Kişi ya kendisi akleder, akli ile hakkı bulur ve ona tabi olur; ya da akleden

⁶⁰³ Yaşar Fersahoğlu, **Kur'an'da Zihin Eğitimi**. 2. Basım. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998. s.185

⁶⁰⁴ Furkan,44

⁶⁰⁵ Razi, onların hayvanlardan aşağı sayılmasına altı neden sayar. Bk. Razi, XIII, s.87

⁶⁰⁶ Bakara, 171; Enfal, 22; Zuhuruf, 40 vb.

⁶⁰⁷ A'raf, 179

birinin sözüne ve nasihatine kulak verir. Her iki halde de doğruya ulaşır. “Dinleme”, “akletme”den önce zikredilir ki, insanlar arasında işiterek doğruyu bulma, aklederek olandan daha yaygın ve daha önemlidir.⁶⁰⁸ Fakat âyette belirtildiği üzere müşrik, insanı doğru bilgiye, dolayısıyla doğru inanca götüren bu iki etkili yolu da kullanamamaktadır. Bu olumsuzluğun sebebi asla onların bu nimetten yoksun olması değildir. Âyette onların işitme ve akletme kabiliyetlerinin olmadığı değil bu iki yeteneği kullanmadıkları belirtiliyor. Ayrıca bu durum “bir çoğu” kaydıyla sınırlandırılmıştır. Çünkü aralarında İslam’ın doğruluğunu akledip sırf kibir yüzünden iman etmeyen akıl sahipleri de vardır.⁶⁰⁹

O halde var olan akli doğru bir şekilde kullanamamanın sebebi üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü burada inkarın asıl sebebi o olmuş olur.

İslam vahyi o zaman ki müşrik inançlardan farklı bir inanç yapısı öne sürüyor, onları bu yeni inanca davet ediyor ve müşrik inancın batıllığını, çarpıklığını ve tutarsızlığını açıkça ortaya koyuyordu. Oysa tüm insanlar davranış, inanç, ve düşüncülerinde özellikle yüce değerler ifade eden dini inanç ve düşüncülerinde daima tutarlılık arar, öyle olduğuna inanır, gerekirse görülen tutarsızlıkları usa vurma ile kendince tutarlı hale getirir. Aynı zamanda insanın sahip olduğu değerler kişide bir kere yerleştikten sonra kolay kolay değişmezler ve değişime karşı koyar, kendilerini savunurlar.⁶¹⁰

Onlar İslam vahyine karşı kendilerince akılcı ve mantıklı olan, Peygamberin meleklerden olması, mucize göstermesi vb. itirazlarda bulunuyorlardı. Çünkü inançlar akla uygun olmalıydı. Oysa bununla beraber onlar hiç düşünmüyorlardı ki, peygamberin melek olmasını isteyen kendileri, bir beşerin Allah’ın elçisi olmasına rıza gösteremezken basit bir taşın ilah olmasına rıza gösterebiliyorlardı.⁶¹¹ Hatta müşrikler kendi elleriyle şekil verdikleri bir takım cansız nesnelere tapıyorlardı. Tapan insanın istediği tarzda biçim vereceği, yontacağı bir surete tapması ise aklın haricine çıkmak,

⁶⁰⁸ Âlusi, XIX, s.65; Tabatabai, XV, s.224

⁶⁰⁹ Razi, XIII, s.87; Âlusi, XIX, s.65

⁶¹⁰ David Krech; Richard Crutchfield, **Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar**, çev: Erdoğan Güçbilmez,

Oğuz Onaran, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, ty. s.222

⁶¹¹ Zemahşeri, III, s.183

apaçık şeyleri inkar etmek demektir.⁶¹² Bu derece akıl dışı olan bu durum onlar için gayet makul idi. Onlar atalarından hiç irdelemeden miras aldıkları inançlarını usa vurma ile tutarlı hale getirmişlerdir. Ve bu durumun bozulmasından korkmaktadırlar. Çünkü her fert kendi kültürel ve sosyal değerleri içinde yaptığı davranışların akli olduğunu kabul eder veya en azından öyle olduğuna inanır. Zaten imanın içinde yer alan akıl, objektif bir akıl değil, onu koruyan, destekleyen, bir anlamda ona hizmet eden, subjektif bir karakter kazanmış bir akıldır.⁶¹³ Ayrıca sahip olduğu inanç ve düşüncülerin akıl dışılığını fark edememe ve bunları akla uygun göstermeye çalışma da insan psikolojisinin bir özelliğidir. İnsanlar söz konusu inançta ön kabullere, peşin inanca sahip oldukları için de bu akla uydurma işlemi onların vicdanını rahatsız etmeyecektir. Müşrikler de bu şekilde batıl inançlarını aklileştirmişti. Tanrıları onlara evlatlarının katlini bile güzel göstermişti.⁶¹⁴ Kur'an bu akıl dışılıkları ortaya koyunca Kur'an'a karşı direnişe geçtiler. Çünkü sahip olunan inançların değişmesi insan psikolojisinde gerçekten korkunç bir şeydir.⁶¹⁵ Bu etapta yapacakları iki şey vardır: dinleme ve düşünme yetilerini devre dışı bırakmak.

Âyetteki sıra ile konuyu ele alırsak önce “dinleme” konusunu irdeleyelim.

Psikoloji ilminin verilerine göre, kişinin inanç ve tutumları ona has bir dünya oluştururlar ve bu dünya ile çatışan unsurlar madden dahi var sayılmayabilir. Buna psikolojide “çekinme” denir. Belirli bir inanç ve tutumu olan kişi bunlarla çatışan verilerden uzak kalmaya bakar. Hatta bu bazen madden bile olur. Bunda başarılı olurlarsa çatışan verileri algılaması da mümkün olmaz, inanç ve tutumları hiç zorlanmayla karşılaşmadan değişmeden kalırlar.⁶¹⁶ Furkan sûresinde bunun en güzel örnekleyen bir olay şu âyette anlatılır:

“Onlara: Rahmân'a secde edin! denildiği zaman: “Rahmân'da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!” derler ve bu emir onların nefretini arttırır.”⁶¹⁷

⁶¹² Yıldırım, age., s.135

⁶¹³ Alper, s.90

⁶¹⁴ Bk. En'am, 137

⁶¹⁵ Alper, s. 85

⁶¹⁶ Krech, v.dğr s. 223

⁶¹⁷ Furkan, 60

Ayette geçen “bu emir onların nefretini arttırır.” ifadesi için rivayet edilen nüzul sebebi şöyledir: Dahhak’ın yaptığı rivayette, Rasulullah as., Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Osman b. Ma’zun, Amr b. Anbese bu âyette ki emir üzere Allah’a secde ettiler. Onları gören müşrikler, alay ederek mescidin diğer köşesine doğru uzaklaştılar. Müşriklerden bir kısmının diğerlerine: “Muhammed veya ne olduğunu bilmediğimiz Rahman emrediyor diye secde mi edeceğiz” dediler ve bu (secde emri) onların nefretini arttırdı.⁶¹⁸ Burada müşriklerin vahiyden maddi bir şekilde uzaklaşmaları görülüyor.

Aynı durum “İnkâr edenler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız, dediler.”⁶¹⁹, “Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen (istediğini) yap, biz de yapmaktayız!”⁶²⁰ âyetlerinde de söz konusudur. Müşriklerin bu davranışla yapmaya çalıştıkları şey, inançlarını İslam çağrısı karşısında koruyabilmektir. Çünkü İslam vahyi onların inançlarının batıllığını ve tutarsızlığını en çarpıcı ve karşı konulmaz tarzda gözleri önüne sermişti. İslam vahyi, gerek kendini sunarken gerek muarızlarının itirazlarına cevaplar verirken öyle sağlam deliller ve ifadeler kullanmıştı ki bunlara karşı koymak, karşı deliller getirmek müşrikler için mümkün değildi. Aynı zamanda kendi inançlarının batıllığıyla karşı karşıya kalmak onların vicdanlarını oldukça rahatsız etmişti. İnançlarını korumak ve ruh dünyalarındaki sarsıntıyı dindirmek için yapabilecekleri tek şey bu çatışmayı yok saymak, vahyi hiç dinlememek, onu ve onun ileri sürdüğü delilleri duymamazlıktan gelmekti. Onlar da öyle yaptılar. Bu davranış hiçbir sorunu çözecek değildi ve çözmedi de. Sadece sorunu yok saymak onları biraz rahatlatıyordu.

Ayrıca yeni bir malumat sahibi olmadan yeni bir zihinsel yapılanmaya gidilemeyeceği, mevcut inançta bir değişiklik yapıp yeni bir inancın kazanılamayacağı da açıktır.⁶²¹

Bir de algılama görevsel bakımdan seçici olduğu ve bu seçiciliğin niteliğinin tayininde kişinin kendi inanç ve tutumları rol oynadıkları için, maddi bakımdan el

⁶¹⁸ Razi, XIII, s.106

⁶¹⁹ Fussilet, 26

⁶²⁰ Fussilet, 5

⁶²¹ Alper, s.83

altında olan ama bireyin inançlarıyla çatışma halindeki yeni verilerin hiç algılanamamaları da mümkündür.⁶²² Yine de vahyin tebliğinden bir şeyler onlara ulaşacak olsa bile vahyin içeriği hakkında akledip düşünmemeleri sağlıklı işitmelerine de engel olmuştur. Zaten “işitme” (sem’) biri kulağın idraki diğeri kalbin dinlemesi ve kabûlü olarak iki mana içerir.⁶²³ Müşriklerin kulağına vahyin sesleri gelse bile onlar asıl dinleme olan kalp ile dinlemeyi yapmıyorlardı. Bu sebeple müşrikler vahiyle uyarılsalar da uyarılmasalar da onlar için değişen bir şey olmamıştır. Çünkü onlar anlatılanları algılayamamışlardır.

Âyette müşriklerden nefy edilen ikinci husus “akletme”dir. “Akıl” Arapça bir kelimedir, sözlük anlamı, engellemek, alıkoymak, menetmek, bağlamak, kayıt altına almak demektir.⁶²⁴ Yusuf Şevki Yavuz “aklı” şöyle tanımlar: “akıl, duyu organları aracılığı ile kendisine ulaşan bilgileri değerlendirerek hakla batılı birbirinden ayırabilen, her türlü kavramlar ve fikirler arasında mukayeseler yapabilen, varlıkları, gaye, imkan, ihtimal noktasından inceleyip, onlar hakkında doğru bilgiler ortaya koyabilen; ancak, bütün varlık ve oluşları kuşatmadığı için sınırlı bilgi verebilen; insan bünyesinde var olan ve bilginin oluşumuna etki eden kuruntular ve çeşitli arzular nedeniyle yanılabilen, bundan dolayı da kendisine ışık tutacak sağlam bir kaynağa muhtaç olan: güzel ile çirkin, faydalı ile zararlı bulabilen, zihni bir kuvvettir.”⁶²⁵ Bu tanımda da görüldüğü gibi yanılma ihtimaline rağmen, varlıklar hakkında sağlıklı bilgilere ulaşma, hak ile batılı ayırma akıl ile mümkündür. Akıl onu yanıltacak kuruntu ve çeşitli arzulardan korunmalı ve bir kaynak tarafından desteklenmelidir.

Kur’an’a göre doğanın farkına varmak, onu tetkik ile ondan bilgi almak akıllı kullanmaya bağlıdır.⁶²⁶ “Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.”⁶²⁷ âyeti ve benzeri âyetlerde ifade edildiği üzere Kur’an vahyinden faydalanmanın yolu da akıllı kullanmadır. Oysa görülmektedir ki müşrikler akıllarını kullanmayarak Kur’an vahyinden yararlanmanın önünü tıkamışlar, bunu kendileri için imkansız hale

⁶²² Krech v.dğr., s.222

⁶²³ İbni Cevzi, s.346

⁶²⁴ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl” *DİA*, II, s.238

⁶²⁵ Yusuf Şevki Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1983, s.67

⁶²⁶ Fersahoğlu, s.51

⁶²⁷ Bakara, 269. Krş. Âl-i İmran,9,190; Ra’d, 19; İbrahim,52; Sad,29; Zümer, 21

getirmişlerdir. Onların akıllarını bu şekilde devre dışı bırakan da yukarıdaki tanımın içinde geçtiği gibi ona etki eden kuruntu ve arzulardır.

Akılın işleyişi, düşüncenin oluşumu hiçbir şekilde kişinin duygu yaşamından ayrı düşünülemez. Çünkü psikologlara göre, duygular, düşünceler ve davranışlar psikolojik olayların birbirinden ayrılması güç olan temel öğeleridir.⁶²⁸ Bu üç temel öğe, bireyde bir bütünlük içinde işler. Bazı psikologlara göre düşünme, heyecan yaşamı zemininde gelişir. Bazı psikologlara göre de duyularla düşünceler, karşılıklı etki bağlantısı içinde birlikte oluşur.⁶²⁹ Baymur, bu konuda şu açıklamada bulunur: “günlük dilde “hayal kurma” dediğimiz imgelemeye otistik düşünme de denebilir. Düşünmenin bir uçta mantıksal, öteki uçta otistik olmak üzere bir boyut üzerinde derecelendirilerek sıralanabilecek şekilleri vardır. Bütün insanlarda düşünme üzerinde duygu ve arzuların az çok etkisi olur. Ancak, mantıksal düşünmenin en ideal şekilde objektif durum; duygular, istekler, inançlar ve ihtiyaçlardan mümkün olduğu kadar arınmış olarak mantıksal bağları ile incelenir. Arzular, ihtiyaçlar ve duyguların kuvvetle etkilediği düşünme tarzına “otistik düşünme” denir. Bu tür zihin çalışmasında gerçek koşullar ve mantıksal bağlar o kadar dikkate alınmaz.”⁶³⁰

Müşrikler kendi inançlarını akılcı hale sokmaktan başka Rasulullah’a as. ve Kur’an vahyine yönelttikleri itirazlarda da, “Allah’ın elçisi bir melek olmalıydı, Muhammed Allah’ın elçisiyse neden Allah ona mucizeler vermiyor, neden onu tasdik edici melekler göndermiyor, neden onu çarşı pazarda geçim peşinde koşmak zorunda bırakıyor, hem o bir beşer olarak Allah ile görüşüp melekleri görebiliyorsa biz de insanız bizde görmeli değil miyiz?” tarzında kendilerince son derece akli olan gerekçeler kullanıyorlardı. Ancak onların bu çıkarsamaları duyguların baskısından uzak, mantık çerçevesinde ortaya konmuş sözler değildir.

Furkan sûresinin sekizinci âyetinde belirtilen iftiracılıkları, yirmi birinci âyetteki aşırı kibirleri, yirmi sekizinci âyetteki sosyal uyma davranışları, kırk birinci âyetteki alaycılıkları, elli beşinci âyetteki inatçı ayak diremeleri, altmışıncı âyetteki dik başlılıkları müşriklerin akıllarını mantıklı olarak kullanmalarının önünü tıkayan burada

⁶²⁸ Baymur, s.77

⁶²⁹ Alper,s.76

⁶³⁰ Baymur, s.198

kısaca sayabileceğimiz belli başlı tutumlardır.⁶³¹ Yukarıda da belirttiğimiz gibi kendi inançlarında bir taşın ilahlığını akla uygun gören/görmek isteyen müşrikler bir beşerin Allah'ın elçisi olmasını akıl dışı görüyorlardı. Çünkü taşın ilahlığını kabul etmede mevcut yerleşmiş inancın korunması, bunun üzerine kurulan siyasi ve sosyal yapının devamı, mensup olunan sosyal grubun ortak inancı olması ve ardındaki toplumsal destek vardır. Bir beşer olarak Hz. Muhammed'in as. Allah'ın elçisi olarak kabul edilmesinde ise bütün bunların ortadan kalkması söz konusu idi. Mantıklı olmayan sonuçlara varmanın önemli bir nedeni de siyasi hırslar, dini, sosyal ve ahlaki inançlardır ki bu durum müşrikler için geçerli bir durumdu. Yine de her şey onlar için gayet akla uygun görünüyor olmalıdır. Onlar peygamberle mücadele edemeyip kendi delillerinin ve itirazlarının batıllığını, Kur'an'ın delillerinin gerçekliğini ve karşı konulamaz oluşunu görünce bile âyetle belirtildiği gibi “az daha bizi atalarımızın dininden döndürüyordu”⁶³² dediler. Çünkü ataların dininden ayrılmamak akli bir durumdu ve onlar böylece hâlâ akıllıca davranmış oluyorlardı

Sonuçta müşrikler inkardaki şartlanmışlıkları, yukarıda belirttiğimiz olumsuz duygularının etkisinde sağlıklı düşünememeleri nedeniyle vahiy karşısında akıl yeteneklerini kullanamaz olmuşlardır. Adeta yaratılışa sahip oldukları akletme yeteneğini Hakkı anlamaya yönelik değil de kendi kabullerini destekleyecek şekilde kullanmışlardır. Vahyin kendilerine söylediği şeyleri hakkıyla dinlememişler veya onlara sunulan afaki ve enfusi delilleri hiçbir şekilde akletmemişlerdir. Bu halleriyle ne getirilen bir delili tandılar, söz dinlediler, ne de akli delil tanıdılar, akıl ile hareket ettiler.⁶³³

Zaten bu durumun sona erdiği, müşrik zihnin duygusal yaklaşımdan kurtulduğu, mantıksızlıkların algılandığı, objektif bir akılla vahyin değerlendirildiği konumlarda o inatçı müşrik kişilik hiç tereddüt etmeden İslam'a girivermiştir.

H. Sosyal ve Psikolojik Etkileşimleri

⁶³¹ bk. Razi, XIII, s.87; Bursevi, VI, s.200

⁶³² Furkan, 46

⁶³³ Âlusi, XIX, s.24; Razi, XIII, s.87; Elmalılı, VI, s.71; Vehbi, X, s.3841

Furkan sûresinde aktarılan inkarcıların sözleri, onların inkarcılıklarından bahseden âyetler ve âyetlerin nüzul sebepleri incelendiğinde inkarın önemli bir sebebinin de sosyal ve psikolojik etkileşim olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu konuyu ele almadan önce sosyal psikolojinin bazı verilerini zikretmenin aydınlatıcı olacağını düşünüyoruz.

İnsanın tutum ve davranışları hem kendi içinden gelen etkenlerin hem de onu dıştan etkileyen etmenlerin karmaşık etkisiyle oluşur. İnsan tamamen dış etkenlerin şekillendirdiği bir heykel olmadığı gibi tamamen de dış dünyanın tesirinden bağımsız kendi iç dürtüleriyle hareket eden bir varlık da değildir. Çünkü insanın en belirgin özelliği sosyal olmasıdır. İnsan kendini bildiğinden beri toplum gerçeğini de bilir ve içinde yaşadığı toplumdan etkilenir ve onu etkiler.⁶³⁴ İnsan kendi benliğini oluştururken de içinde bulunduğu toplumun kültürü ile beslenir. İnsanın gerek zihin yapısı gerekse duygusal dünyasının oluşmasında ve de davranışlarının şekillenmesinde içinde bulunduğu toplumun katkıları vardır.⁶³⁵ İnsan hayatını idame ettirdiği toplumun kurallarına, adetlerine, geleneklerine ve hatta inançlarına sosyalleşme sürecinde farkında olmadan benimseyerek uymakta toplumun kendisinden yapmasını ve yapmamasını istediği konulara riayet etmektedir.⁶³⁶ Eğer değerlerini kendine mal ettiği toplumunun kabullerinde bir tutarsızlık veya yanlışlık sezilecek olsa bu kişi, artık özümsemiştiği bu değerleri ya aklen doğru kabul edecek veya en azından öyle olduğuna inanacaktır.⁶³⁷ Bu şekilde topluma uyma davranışı toplum tarafından bireylere daha çocukluktan öğretilir.

Dahası böyle bir uyma ve toplum değerlerini eleştirmeden kendine mal etmenin de ötesinde genelde insanlar şüphe ettikleri konularda kendi kanılarını oluşturmaktansa toplum kabullerini veya yönlendirmelerini güvenilir kabul ederek onlarla hareket etmeye daha çok meyillidirler.⁶³⁸ Yani insanların, kendi akıl ve tecrübelerinin önüne, gerçekliği denenmemiş de olsa, toplum kabullerini koymaları söz konusudur. Sosyal psikoloji sahasında bu konuda yapılan pek çok deneyde insanların

⁶³⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar**, 9. Basım, İstanbul: Evrim Basım Yayım Dağıtım, 1988, s.52

⁶³⁵ Alper, s. 199

⁶³⁶ age., s. 200

⁶³⁷ age., s. 90

⁶³⁸ Kağıtçıbaşı, s. 53

kendi düşüncelerinden, fikirlerinden, beğenilerinden, tecrübelerinden ve hatta maddi algılamalarından bile sırf topluluğa uyma adına vazgeçtikleri görülmüştür. İnanmasalar ve kendi kanaatlerine ters olsalar dahi topluluğun kabullerini kendilerine mal etmişlerdir ve bu sonucu veren deneklerin yüzdesi her bir deneyde oldukça yüksek rakamlarla gösterilmiştir.⁶³⁹

Topluma böyle uyum göstermenin temelinde şu dört etken sayılır: hor görülmek ve alay edilmek korkusu, otoriteye itaat ile cezalandırılmaktan ve dışlanmaktan kaçış, özdeşleşme yani birisinin veya bir grubun fikrine ona benzeyebilmek için uymak, benimseme veya kendine mal etme. Ayrıca kendi gerçek tutumu o olmamakla beraber güç sahibine itaat sebebiyle toplumun ortak düşüncelerine uyum gösteren kişi bu düşünceleri süreç içinde kendine mal edebilir. Artık bundan sonra kendi düşüncesi öyle olduğu için itaat ettiği odakla aynı davranışları gösterir.

Sosyal psikologlar bir de konumuz için aydınlatıcı olabilecek olan “grupla birlikte düşünmekten” bahsederler. Bu konuda yapılan araştırmalar neticesinde grupla birlikte düşünmenin temel belirleyicileri şöyle özetlenir:

- bireyin grubun hiçbir durumda kesinlikle zarar görmeyeceğine ilişkin yanılsama içinde olması
- her şeyi grupla beraber rasyonalize etmek
- grup üyelerinin grup değerlerine sorgulamaksızın inanması ve sınıksız sarılması
- düşman liderlerinin aptal ya da zayıf olduğuna ilişkin kalıp yargıların grupça aynen benimsenmesi
- grup normları ve değerlerine aykırı davranan kişilere direkt olarak karşı çıkma hatta savaş açma
- gruptaki her üyenin grup kararlarından ve uyumundan ayrılmayı engelleyen vicdana (sansüre) sahip olması ve bu sansürün bütün grup üyelerini kapsaması

⁶³⁹ bu konuda yapılmış deneyler için bak: Kağıtçıbaşı, s. 55-60

- bütün grubun ittifak ve oy birliği içinde olduğunun zannedilmesi

- grubun üyelerinin yanlış bilgilendirilmelerden korumak için kolaylıkla devreye soktukları bir akıl yürütme biçimine (savunma) sahip olması.⁶⁴⁰

Bütün bunlar göz önüne alındıktan sonra sûrenin sekizinci âyetinde nakledilen müşriklerin mü'minlere veya imana meyilli olanlara onları caydırmak için söylediği söz olarak "(Ayrıca) o zalimler (mü'minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler." ifadesi, yirmi yedi ila yirmi dokuzuncu âyetle anlatılan Ümeyye b. Halef ile Utbe b. Ebi Rebia'nın veya onlar gibilerin birbirini imandan çevirmesi ve benzeri âyetler inkarın bir sebebi olarak sosyal ve psikolojik etkileşimin gücünü göstermektedir.

Yirmi yedi ila yirmi dokuzuncu âyetin nüzul sebebinde anlatılan Utbe'nin Ümeyye'yi bir diğer rivayette Ümeyye'nin Utbe'yi Rasulullah'a as. yeni iman etmişken arkadaşlık bağını kullanarak imandan vaz geçirmesi ve onu Rasulullah'a as. karşı çirkin davranışlar yapmaya itmesi toplumda dışlanma korkusunun nasıl da bir inkar sebebi olduğunu ortaya koyar.⁶⁴¹ Utbe, Ümeyye'ye "Muhammed ile oturduğun, onu dinlediğin bana ulaşmadı mı sanıyorsun? Eğer bir daha onunla oturur ve onu dinlersen, yada ona vardığında yüzüne tükürmezsen yüzüm sana haram olsun." diyerek büyük yemin etmişti. Allah'ın düşmanı Ukbe de arkadaşının söylediğini yapmış ve kendince toplum tarafından dışlanmaktan kurtularak kârlı bir iş yapmıştı.

Bunun başka örneği de Müddessir sûresinin nüzul sebepleri arasında zikredilir ki orada da Ebu Cehil, Rasulullah'dan as. Kur'an dinleyerek imana çok yaklaşan Velid b. Müğire'yi etkili konuşmasıyla imandan alıkoymuştur.⁶⁴²

Dördüncü ve sekizinci âyetlerde örneği görüldüğü gibi müşrikler İslam'a girmemesi için etkili bir yöntem olarak Kur'an'ın, Peygamberin ve inananların aşağılanması yöntemini kullanıyorlardı. İnsanların çoğu toplum tarafından iyi bakılan

⁶⁴⁰ Aliye Mavili Aktaş, **Grup Süreci ve Grup Dinamikleri**, 1. Basım, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1997, s.55,56

⁶⁴¹ İbn Hişam, I, s.361; Taberi, XVII,s.441

⁶⁴² Zemahşeri, IV, s.649

ve kabul gören tutumlar varken kötü gözle bakılan tutumlara yönelmezler.⁶⁴³ Dördüncü ve beşinci âyetlerde Kur'an vahyi müşriklerce küçük görülmüş hafife alınmıştır. Sekizinci âyetinde de Rasulullah as. için “büyüye tutulmuş bir adam” denerek hem Rasulullah as. hem de ona tabi olan mü'minler küçümsenmiştir. Böyle bir aşağılamanın insanları imandan çevirmede ne derece etkili olduğunu yirminci âyetin nüzul sebebinde görebiliriz. Buna göre küfrün ileri gelenleri, Abdullah b. Mes'ud, Ammar, Bilal, Suheyb, Amir b. Führeyre, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, Ömer b. Hattab'ın kölesi Mihca', el-Hadrami'nin kölesi Cebr ve arkadaşları gibi müslümanları gördüklerinde onlarla alay ederek, “müslüman olalım da bunlar gibi mi olalım?” derler ve imandan uzak dururlardı.⁶⁴⁴

Yukarıda sosyal psikolojinin verilerini incelerken gördüğümüz gibi müşrikler vahyin delilleri karşısında kendi akıllarını kullanacağına hiç yargılamadan yanıfta olsa toplumun o anki geçerli olan batıl inançlarına uyuyorlardı. Vahyin ortaya koyduğu tutarsızlıklarını ortak bilinçle rasyonelleştiriyorlardı. Dahası taraftarlarını imandan korumak, onları akli tatmine ulaştırmak için kendi inançlarına savunma mekanizmaları oluşturuyorlar, vahye de çeşitli itirazlar geliştiriyorlardı.

Ayrıca sûrenin indiğı yıllarda müslümanlara uygulanan siyasi, sosyal ve ekonomik boykot ve uygulanan işkenceler Mekke'de inanca karşı müşrik cepheden ayrılmamanın sebepleri arasında yukarıda gördüğümüz “itaat sebebi ile uyma” prensibinin de etkisinin olduğunu bizlere gösterir. O günün Araplarında sosyal yapı kabilecilik şeklindeydi. Sosyolojide klan olarak tanımlanan bu yapıların en temel özelliğı, üyeleri arasında kan bağı sebebiyle aile birliğı olduğu gibi, manevi ve zihinsel alanda da çözölmez bir birliklerinin olmasıdır. Bu yapılar içerisinde insanların değerleri, ruh yapıları ve düşünceleri ortaktır. Bireylerin öznel iradesi ve değerleri çok siliktir.⁶⁴⁵ Bu tür toplumlarda atalardan devralınan gelenek değerleri son derece önemlidir ve kanun mesabesinde. Buna geleneğı oluşturan ataların üstünlüğü ilkesi de eklenince bu değerler hiçbir şekilde sorgulanamaz ve değıştirilemez niteliğini kazanır. İşte böyle bir ortamda, o günkü Mekke toplumunda atalardan miras gelen putperestliğı bırakıp

⁶⁴³ Krech v.dğr. s.224

⁶⁴⁴ Kurtubi, XIII, s.18

⁶⁴⁵ Yolcu, s.191

tevhide yönelme kabileden dışlanma anlamına, kabileden dışlanma ise felaket ile eş anlama geliyordu. Tarihi verileri incelediğimizde görürüz ki Mekke'deki baskı döneminde İslam'ın getirdiği yeni inancı kabul edenlerin sayısı oldukça azdır. Buna karşı baskı unsurunun yok olduğu Hudeybiye anlaşmasından sonra o güne kadar imana yanaşmayan kişiler akın akın imana girmiştir. Bu durum, sosyal etkileşimin ve baskının son derece etkili bir inkar sebebi olduğu düşüncemizi destekler.

Dayanağı baskı ve aldatma olan bu tür yapıların ortak özelliği aniden ortaya çıkan sorunlar ve başarısızlıklar karşısında dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarıdır.⁶⁴⁶ Mekke müşrik toplumu içinde akıbet böyle olmuş Bedir yenilgileri ile başlayan dağılmaları Mekke'nin fethi ile son noktasına ulaşmıştır. Ne kendi inançları ne de vahye yönelttikleri itirazları gerçek bir akli zemine dayanmadığı, onları bu inanç ve tavır etrafında birleştiren sadece siyasi ve sosyal bağları olduğundan bu bağların yok olmasıyla inanç ve itirazları da yok olmuştur.

⁶⁴⁶ Aktaş, s. 55,56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FURKAN SÛRESİNDE VAHYE İTİRAZLARA VERİLEN CEVAPLAR

Furkan sûresinde müşrik itirazların her birine cevaplar verilmiştir. Sûrede müşriklerin itirazlarına başka hiçbir şekilde cevaplar vermese, sadece bu itirazları açıkça zikredilmesi bile son derece yeterli bir cevaptır. Çünkü suçlu olan suçunu saklamak için çalışır. Oysa Kur'an kendine yapılan itirazları iftiralara haykırıyor ve her kesin duyacağı şekilde cevaplandırıyor. Derveze, bu konuda şöyle der: âyetler kafirlerin bu savlarına güçlü bir cevap vermiştir. Rabbani vahiy, âyetlerle onların sözlerini kayıt altına almış ve insanlara açıktan bunları okumuştur. Kafirler de bunu işitmektedir. Bu ve o, ikisi birlikte Peygambere yardım etti denilen kafirlerle bunu savunanlar, okunanları duyuyorlar.... Âyetler kafirlerin sözünü aktarmakta ve onu duyacakları şekilde yalanlamakta. Nebi'ye as. öğretiyor dedikleri kişi de bunu işitmektedir. Bunun yanında kişinin kimliği de anlatılır.⁶⁴⁷

İtirazlar dile getirilirken de “inkar edenler” “zalimler” denmiş ama itirazı dile getirenlerin isimleri veya tanıtıcı vasıfları anlatılmamış. Bu Kur'an'ın genel üslûbüdür. Bu, verilecek cevaplar için bir ilk hamle olarak düşünülebilir ki böyle bir kullanımla hem itiraz sahibi kişiler hem de onların ileri sürdüğü itirazlar önemsenmeyip küçümsenmiş olmaktadır.⁶⁴⁸

Kur'an, itirazlara cevaplar sunarken hidayet rehberi olma özelliğinin dışına çıkmamış, ortaya koyduğu bilgilendirme sistemiyle müşrik yapıda imana doğru bir dönüşümü hedeflemiştir. O, insanların tutum ve davranışlarını mantalitenin en derin yerlerinde gizlenen kökleriyle birlikte ortaya koyarak onların yanlış görüş kavramalarını doğal olarak ta ondan soğumalarını, nefret içinde ondan uzaklaşmalarını sağlamaya özen göstermiştir.⁶⁴⁹ Allah, Peygamber, Kur'an, Ahiret konuları başta olmak üzere bir çok alanla ilgili yanlış idrak, düşünce ve yorumun yanlışlığını tutarlı, etkili

⁶⁴⁷ Derveze, II. S.43

⁶⁴⁸ Tabatabai, XV, s.180

⁶⁴⁹ Mehmet Yolcu, **Kur'an'ın Zihniyeti Değiştirmesi**. İstanbul: Eylül yayınları, 2003, s.328

ama sade ifadelerle muhatabına kavratmaya ve onun doğru olanı anlayıp tercih etmesini temin etmeye çalışmıştır.

Bu hedefe yönelik olarak sadece itirazlara cevap vermekle yetinilmemiş, inkarın sebeplerini izale etmek için bu sebeplere de bir nevi cevaplar verilmiştir. Furkan sûresinde itirazlara verilen cevapları aşağıdaki gibi on bir madde altında inceleyebiliriz.

I. Kur'an'ı, Gafur ve Rahim Olan Allah İndirmiştir

Furkan sûresinde dördüncü ve beşinci âyetlerde müşriklerden nakledilen Kur'an'ı Rasulullah'ın as. uydurduğu ve bu konuda kendisine Ehl-i kitaptan bir takım kişilerin yardımcı olduğu şeklinde ki itirazlarına cevap olarak sûrenin altıncı âyetinde Allah Teala rasulüne şu şekilde karşılık vermesini emrediyor:

“(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.” Bu âyetin müfessirlerce yapılan yorumlarını incelediğimizde âyetle müşriklere değişik açılardan cevap verildiğini görmekteyiz. Bunları çalışmamızın bu bölümünde sırasıyla ele alacağız.

“Kur'an'ı Gafûr ve Rahîm olan Allah indirmiştir” başlığı altında Allah'ın vahiy indirmesinin sıfatlarının neticesi olduğunu işleyeceğiz. Biz bu neticeye âyetin son bölümündeki “Gafûr” ve “Rahîm” isimlerinin zikredilmesinden hareketle ulaşmak istiyoruz. Her ne kadar müşriklere verilen cevap olarak “Allah'ın sırları bilen olması” âyetle ön sırada olsa da “gafûr” ve “rahîm” isimlerinin zikri sûrenin ilk âyetiyle, Allah Teala'nın vahiy indirici olarak nitelenmesi ile ilişkili olduğundan bu konuyu ilk sıraya aldık.

Âyetin son bölümünde Allah'ın “Gafûr” ve “Rahîm” olduğu zikredilmektedir. Esmâ-i hüsnâ'dan “Gafûr” ismi “örtmek” anlamında olup, “kulların günahlarını affetmekle örten” anlamındadır.⁶⁵⁰ “Rahîm” ise kendisi gibi rahmet kökünden gelen “rahman” ismi gibi olup arada bazı farklarla beraber “mahlukatını rızıklandırmakla

⁶⁵⁰ Yıldırım, age., s.155 vd.

şefkatini gösteren, yaşama vesileleri ve her türlü faydaları hususunda rahmeti yayılmış olan, merhamet sahibi” anlamlarına gelir.⁶⁵¹ Bu iki ismin burada dile getirilmesinin konuyla olan bağlantısını müfessirler daha çok müşriklere bir tehdit ve uyarı olması veya işledikleri inkar suçuna karşı derhal azaba uğratılmamalarının nedeninin açıklanması olarak belirtirler.⁶⁵² Onlar işledikleri büyük günahlar ve şirk yüzünden azabı hak etmişlerdir fakat Allah “Gafûr” ve “Rahîm” olması sebebiyle azaplarını ertelemekte onlara mühlet vermektedir. Aynı zamanda “Gafûr” ve “Rahîm” nitelemesi Allah’ın azap etmeye kadir olduğunu işaret eder. Çünkü azap etmeye kadir olmayan “Gafûr” ve “Rahîm” olarak nitelenmez.⁶⁵³ O halde bu ifade bir tehdit içerir ki o da Allah’ın azap etmeye kadir olduğudur.

İfadenin üçüncü bir özelliği de Allah’ın “Gafûr” ve “Rahîm” olarak nitelenmesi onların tevbeye davet edilmesi anlamını taşır.⁶⁵⁴ Eğer tevbe ederlerse Allah “Gafûr” ve “Rahîm” olduğu için onların tevbesini kabul ile onların suçlarını bağışlayacaktır. Bu konuyu ileride ayrıca ele alacağız.

Tabatabai, âyette “Gafûr” ve “Rahîm” nitelemesinin azabı erteleme talili olarak düşünülmesini eleştirir. Ona göre âyetin siyakı bu manayı desteklemez. Çünkü âyet, azabın ertelenmesini değil, Kur’an’ın müşriklerin iddia ettiği gibi yardım alınarak uydurulmuş bir yalan, eskilerin masalları olmadığını, Allah tarafından indirilmiş olduğu konusunu ele almaktadır. “Gafûr” ve “Rahîm” isimlerinin zikri de azabın ertelenmesinin değil Allah’ın kitap indirmesinin talilidir. Âyet Kur’an’ın sırları bilen Allah tarafından indirildiğini dolayısıyla kendisinin de bu sırları içererek Allah katından olduğunu delillendirdiğini beyan ettikten sonra (bunu bir sonra ki konuda ele alacağız) kitap indirmenin sebebini zikretmektedir. Sırları bilen Allah, onların ilahi rahmet ve mağfireti talep eden sırlarını, dünya mutluluğu ve güzel akıbeti ulaşmayı dileyen fitratlarının çağrısını da bilmektedir. O, “Gafûr” ve “Rahîm” olması hasebiyle onların fitrat diliyle

⁶⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım, age., s.111 vd.; Ulutürk, s.127 ve 131

⁶⁵² Zemahşeri, III, s.265; Razi, XIII, s.52; Neseî, II, s.1157; Şevkani, IV, s.62; Âlusi, XVIII, s.236;

Ebu’s-Suud, VI, s.203

⁶⁵³ Zemahşeri, III, s.265; Âlusi, XVIII, s.236;

⁶⁵⁴ İbni Kesir, V, s.136; Âlusi, XVIII, s.236 İbni Âşur, XVIII, s.326; Bursevi, VI, s.190

yaptıkları bu çağrıyı kabul etmiş, dünya ve ahiret mutluluğu için ihtiyaçları olan vahyini, hidayetini Rasulü aracılığıyla onlara göndermiştir.⁶⁵⁵

Allah Teala'nın kitap indiren ve kullarını inzar eden olarak nitelenmesi sûrenin ilk âyetinden itibaren ele alınan bir konudur. İnkârın sebeplerini işlerken de gördüğümüz gibi müşriklerin Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu ve Hz Muhammed'in as. O'nun elçisi olduğunu kabul edememelerinde onların o zamanki Allah tasavvurlarının etkisi oldukça fazladır. En bariz örneği "Rahman" isminde görüldüğü gibi onlar Kur'an'ın bildirdiği Allah'ın bu gibi isim ve niteliklerini bilmiyorlardı. Onların inançları, melek ve cinleri Allah'ın kızları ve oğulları olarak görmeleri, Allah'ın kulları ile ilişkilerinde onları aracı kıldığı ve onların Allah katında şefaathı oldukları düşüncesi müşriklerin zihinlerinde Allah'ın bir beşeri rasul olarak göndermesini imkansız kılıyordu. Allah ile sadece O'nunla soy bağı olan melekler ve cinler ilişki kurabilirdi ve bu bir insan için asla mümkün değildi.⁶⁵⁶

Furkan sûresinde şirkin yok edilip vahyin ortaya koyduğu tevhidin yerleştirilmesinde bir yöntem olarak ilk âyetten itibaren Allah Teala'nın tanıtılması üzerinde durulmuştur. Zaten Kur'an yöntem olarak şirk tanrılarına saldırmaktan ziyade Allah'ı tanıtmayı ve O'na niçin ve nasıl inanılacağını bildirmeyi tercih etmiş, ilk inen Alak sûresinden başlayarak bu yöntemi devam ettirmiştir.⁶⁵⁷ O halde diğer sûrelerde olduğu gibi Furkan sûresinde de müşrik itirazlara karşı verilen ilk cevap Allah Teala'nın tanıtılmasıdır.

Furkan sûresinin ilk âyetinde Allah, "tebareke" fiili ile niteleniyordu. Daha önce incelediğimiz bu ifade altıncı âyetteki "Gafûr" ve "Rahîm" isimleri ile bağlantılıdır.

Kelimenin kök manalarından hareket ile "Tebareke" lafzı iki ayrı manada değerlendirilir. Ziyadeli, kesret ve sabitlik manaları düşünülerek, Allah'ın ihsan ve bağışlarının çok ve devamlı olması veya yücelik manası düşünülerek, Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde kendinden başkalarından yüce olması bu lafza verilen

⁶⁵⁵ Tabatabai, XV, s.182,183

⁶⁵⁶ Bilgi için çalışmamızın "Sûrenin İndiği Tarihi ve Sosyal Çevre" bölümüne bakılabilir.

⁶⁵⁷ bk. Yıldırım, age. s. 301 vd.

manalardır.⁶⁵⁸ Ebu's-Suud'un belirttiğine göre bu anlamda "Tebareke" ifadesi, Allah'ın insanlara verdiği dünya ve âhiret saadetine yönelten hayır ilimlerini içeren Kur'an'ın inzali gibi nimetleri ifade eder ki, bu büyük nimet an ve an bildirdiği şeylerin gerçekleşmesi, kemal noktada delillerinin ortaya çıkması ile devamlı artmakta ve çoğalmaktadır.⁶⁵⁹

Ayrıca "tebareke"nin ifade ettiği çoğalma akli de olabilir hissi de olabilir⁶⁶⁰ ve ilahi hayır hiçbir şekilde hissedilemeyecek, sayılamayacak ve sınırlandırılmayacak şekilde meydana gelir.⁶⁶¹ Bu mana esas alındığında âyetin evvelinde bu ifadenin gelmesi, Allah'ın kulu Muhammed'e indirdiği Kur'an'ın alemlere rahmet ve hidayet olması ile büyük bir hayır olduğunu, Allah'ın kullarına muamelesinin daima hikmet ve maslahat üzere olduğunu vurgular.⁶⁶²

İşte bu noktada sûrenin ilk kelimesi olan "tebareke" ile altıncı âyette ele aldığımız "Gafûr" ve "Rahîm" isimlerinin münasebeti daha iyi ortaya çıkıyor. Bu münasebet şu şekilde ifade edilebilir: Allah'ın kullarını uyarmak için vahiy göndermesi, O'nun "Gafûr" ve "Rahîm" olmasının, kullarına karşı mağfiret ve rahmet sahibi olmasının ve onlara maddi ve manevi; kimisi hissedilebilen kimisi de hissedilemeyen, ziyade olan, devamlı olan, ardı arkası kesilmeyen nimetler veren olmasının neticesidir. Bu haliyle de Kur'an ve Rasulullah'ın as. risaleti bütünüyle rahmet ve mağfirettir; Allah'ın kullarına olan en büyük, en feyizli ve en tükenmez nimetidir.

Sûrenin ikinci âyetinde de müşriklerin zihnindeki yanlış Allah tasavvurunun düzeltilmesine devam edilir. "Göklerin ve yerin hükümrânlığı kendisine ait olan, hiç çocuk edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden" Allah.

Razi'nin belirttiği üzere, "göklerin ve yerin hükümrânlığı kendisine ait olan" ifadesi gösterir ki, Allah'ın varlığı ancak O'nun kainattaki işlerine bakıp

⁶⁵⁸ Zeccac, IV, s.57; Zemaşşeri, III, s.262; Taberi, XVII, s.394; Râzi, XIII, s.44; Âlusi, XVIII, s.230; İbni Kesir, V, s.133; Kurtubi, XIII, s.1

⁶⁵⁹ Ebu's-Suud, VI, s.200

⁶⁶⁰ Ebu's-Suud, VI, s.200; Şevkânî, IV, s.60

⁶⁶¹ Âlusi, XVII, s.230

⁶⁶² Âlusi, XVII, s.231; Merağî, XVIII, s.146

delillendirilerek ispatlanabilir. Aynı zamanda bu ifade kainattaki her şeyin hem var olmak için hem de varlığını devam ettirmek için Allah’a muhtaç olduğunu gösterir.⁶⁶³

Müfessirler “hiç çocuk edinmeyen” ifadesinin, Hz. İsa’nın as. Allah’ın oğlu olduğunu söyleyen Hristiyanlara, ve Hz. Üzeyr’in as. Allah’ın oğlu olduğunu söyleyen Yahudilere, ayrıca melekler ve cinlerin Allah’ın çocukları olduğunu söyleyen Mekke müşriklerine bir cevap; “mülkünde ortağı bulunmayan” ifadesinin de Ehl-i şirke bir cevap niteliği taşıdığını söylerler.⁶⁶⁴ Bu ifadeler müşriklerin şirke getirdikleri temel dayanağı yıkan bir özelliğe sahiptir. Çünkü onlara göre, Allah ile melekler ve cinler arasında soy bağı vardır⁶⁶⁵ ve Allah ile ancak onlar irtibat kurabilir. Bir insan da ibadetini doğrudan Allah’a yöneltmemeli Allah’a yaklaşmak için⁶⁶⁶ melek ve cinleri temsil eden⁶⁶⁷ sanem ve putlara ibadet etmeliydi. Çünkü Allah kainattaki mülkiyetini ve rabliğini yarı tanrılık hakkı verdiği! bu ikinci derece ilahlar arasında bölüştürmüş, onları kendine ortak edinmiş, ibadetin kiblesi yapmıştı.⁶⁶⁸ Allah ile insanlar arasındaki ilişki bu şekildeydi ve bu durumda Allah’ın bir beşere risalet ile görevlendirip vahyini göndermesi olacak şey değildi.⁶⁶⁹

Fakat âyet-i Kerime onların batıl düşüncelerinin temel dayanaklarını yıkmıştır. Mülkte hiçbir ortağı olmayan, kainattaki fiillerinden kudret ve azameti anlaşılan Allah, rahmet ve mağfiretinin, kullarına karşı sonsuz lütuf sahibi olmasının bir neticesi olarak onları şirk ve zulüm karanlıklarından kurtarıp kendi nuruna hidayet etmek üzere vahyini göndermiştir.

Bunlardan başka olarak sûrede Allah Teala, sırları bilen,⁶⁷⁰ dilerse peygamberine üstün nimetler verebilecek olan,⁶⁷¹ inkarcılar için alevli bir ateş hazırlayan,⁶⁷² kendine inananlara ebedi kalacakları cennetler hazırlayan,⁶⁷³ inkarcıları ve

⁶⁶³ Razi, XIII, s.46

⁶⁶⁴ Taberi, XVII, s.396; Neseî, II, s.1156; Âlusi, XVIII, s.232; Bursevi, VI, s.188

⁶⁶⁵ Saffat,158; En’am,100

⁶⁶⁶ Zümer,3; Yunus,18

⁶⁶⁷ Georges, s.131; Yıldırım, age., s.5

⁶⁶⁸ Yıldırım, age., s.103

⁶⁶⁹ Yıldırım, age., s.6

⁶⁷⁰ Furkan, 6

⁶⁷¹ Furkan, 10

⁶⁷² Furkan, 11-14, 21-29, 69

⁶⁷³ Furkan,15,16

onların sahte ilahlarını ahirette sorguya çekecek olan,⁶⁷⁴ daha önce de bir çok peygamberler gönderip inanmayanları helak eden,⁶⁷⁵ insanları birbiri için imtihan vesilesi kılan⁶⁷⁶, mücrimlerin amellerini boşa çıkaracak olan,⁶⁷⁷ elçisine yapılacak saldırılara en güzel cevaplarla karşılık veren⁶⁷⁸, kainatta kudretinin bir çok tezahürleri görülen,⁶⁷⁹ tevbe edip kendisine yönelenlerin tevbesini kabul eden,⁶⁸⁰ duaları ve kullukları olmasa kullarına değer vermeyecek olan⁶⁸¹ gibi fiillerle nitelenir, tanıtılır.

Sûrede esma-i hüsnâ'dan on bir ayrı isim toplam otuz beş kere zikredilir. Rab (14 kere), Allah (8 kere), Rahman(4 kere), Habîr(2 kere), Gafûr(1 kere), Rahîm(1 kere), Basîr(1 kere), Hâdî(1 kere), Nasîr(1 kere), Kadîr(1 kere) ve Hayyu'llezi lâ yemût(1 kere). Bunlardan beş tanesi Kur'an'ın nüzul sıralamasında ilk olarak bu sûrede zikredilir. Bunlar: Kadîr, Hâdî, Nasîr, Basîr, Hayyu'llezi lâ yemût⁶⁸² isimleridir.

Razi'nin en-Nübüvvet adlı eserinde belirttiği üzere nübüvvetin ispatı Fail-i Muhtar olan Allah'ın ispatının fer'idir.⁶⁸³ Buna göre Allah Teala'nın varlığı, sonsuz kudreti, kullarına nimet verici, ameller karşılığında mükafat veya ceza verici olduğu ve rahmeti gereği azabından evvel kullarını uyarıcı olduğu ispat olununca O'nun indirdiği kelamın ve gönderdiği rasulun hakkaniyeti de ispat olunmuş olur.

II. Kur'an'ı, Göklerin ve Yerin Sırlarını Bilen Allah İndirmiştir.

Yukarıda son bölümünü ele aldığımız Furkan sûresinin altıncı âyetinin evvelinde şöyle buyurulmaktadır: “(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi.” Burada müşriklere karşı Kur'an'ın uydurulma olmayıp Allah tarafından indirildiğini ifade için böyle söylemesi Rasulullah'a as. emrediliyor.

⁶⁷⁴ Furkan,17,18

⁶⁷⁵ Furkan,20,35-40

⁶⁷⁶ Furkan, 20

⁶⁷⁷ Furkan, 23

⁶⁷⁸ Furkan, 33

⁶⁷⁹ Furkan, 45-50, 53,5459-62

⁶⁸⁰ Furkan, 70,71

⁶⁸¹ Furkan, 77

⁶⁸² Yıldırım, age., s. 180, 198,199, 201,203

⁶⁸³ Fahreddin Razi, **en-Nübüvvet ve Ma Yetealleku Biha.** thk. Ahmed Hicazi es-Saka. 1.Basım.

Beyrut: Daru İbni Zeydan,1986. s.161

Burada üzerinde durmak istediğimiz husus Allah'ın "göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen" olarak nitelenmesidir.

Müfessirler bu ifadede Kur'an'ın Allah katından olduğuna delil sunulduğunu dile getirirler. Âyetteki göklerin ve yerin sırrı/ gizlilikleri iki şeyi kapsar. Birincisi beşer aklından gizli kalan, beşer aklının ulaşamayacağı, yalnızca hiçbir zerrenin dahi ilminden çıkamayacağı Allah'ın bilebileceği bilgiler ve sırlar.⁶⁸⁴ İkincisi ise geçmişin ve geleceğin bilgilerini oluşturan gaybi haberler.⁶⁸⁵ Kur'an da Allah'ın kitabı olması sebebiyle bu bilgileri içerir.⁶⁸⁶ Ve öyle olduğu için de Allah'ın kelimidir.

İbni Âşur'a göre, âyetin bu ifadesinde müşriklere Kur'an'ı incelemeleri yönünde bir uyarı vardır.⁶⁸⁷ Mademki Kur'an'ın eskilerin masalları olduğunu söylüyorsunuz haydi onu inceleyin de öyle olup olmadığını görün. Onu incelediğinizde göreceksiniz ki, onda Allah'tan başkasının bilemeyeceği ilmi sırlar vardır ve anlayacaksınız ki o, Allah kelimidir. Nazil olduğu dönemde adeten ne Hz Muhammed'in as. ne de başkalarının bilmesine imkan olmayan bir takım ilim ve sırları Kur'an ihtiva etmektedir. Tek başına bu, Kur'an'ın Hz Muhammed as. tarafından ne tek başına ne de yardım alınarak uydurulmadığını ortaya koymaya yeten bir delildir.⁶⁸⁸

Taberi, İbni Cureyc'den yaptığı rivayette âyetteki "sır"dan kastın yer ve gök ehlinin içinde sakladığı sırlarıdır ve Allah onların sakladıkları bu sırlarından onları hesaba çekecektir.⁶⁸⁹ Zemahşeri de bu manayı tercih ederek inkarcıların, peygambere kurdukları tuzakları ve ona karşı yaptıkları "uydurdu, ehli kitaptan yardım aldı" şeklindeki itirazlarının batıl bir iftiradan ibaret olduğunu ve Muhammed'in as. gerçek durumunun kendisine Allah'tan vahiy gelen bir peygamber olduğu, Kur'an'ın da Allah kelamı olduğunu çok iyi bildikleri halde bunu gizlemeleri kastedilerek âyetle Allah bu gizlenenleri bilir denmiştir.⁶⁹⁰ Bu durumda âyet, vahye inanmamak için bir çok sûrî

⁶⁸⁴ Razi, **Tefsiru'l-Kebir**. XIII, s.51; Şevkani, IV, s.62; Âlusi, XVIII,s.236; Bursevi, VI, s.190

⁶⁸⁵ Razi, XIII, s.51; Âlusi, XVIII,s.236; Bursevi, VI, s.190

⁶⁸⁶ Şevkani, V, s.63, Ebu's-Suud, VI, s.203; Bursevi, VI, s.190

⁶⁸⁷ İbni Âşur, XVIII, s.326

⁶⁸⁸ Nesefi, II, s.1157; Havva, X, s.180

⁶⁸⁹ Taberi, XVII, s.402; krş. Âlusi, XVIII, s.236

⁶⁹⁰ Zemahşeri, III, s.265

sebeup ve bahaneler uydurup gerçek sebep olan kibirlerini kalplerinde gizleyen inkar ehli için bir tehdittir.

Bu âyette belirtilen “Kur’an’ın sırları bilen Allah tarafından indirildiği” ifadesinin Kur’an’ın Allah katından oluşuna delaletini üç açıdan ele alacağız. İçerdiği gayb haberler, ilmi hakikatler ve Kur’an’ın i’cazı. Gerçi kısaca, Kur’an’ın mucize oluşu; insanları benzerini yapmaktan acziyette bırakması olarak tanımlanabilecek olan Kur’an’ın i’cazı konusu ilk iki maddeyi de kapsamaktadır. Fakat bu iki konu, âyetin tefsirinde müfessirlerce ayrı olarak ele alındığından ve Kur’an’ın i’cazı başlığında ele alacağımız diğerk unsurlardan farklılık arzettiğinden bu ikisini ayrı bir başlık yaptık. Şimdi bunları sırasıyla görelim.

A. Kur’an’ın İçerdiği Gaybi Haberler Onun Allah Katından Olduğunun Delilidir

Âyette geçen “ gizlilikleri bilen” ifadesinin içerdiği anlamlardan biri, “gaybi bilen” demektir. Gaybi haber denince de üç şey anlaşılır: geçmişe ait haberler, hâle ait haberler ve geleceğee ait haberler. Kur’an-ı Kerim’de bu üç zamandan da bir çok haberler verilmektedir. Oysa bunların hiç birini bir öğreten olmasa peygamberimizin bilmesi imkansızdır. Bu durum Kur’an’ın Allah katından olduğunu şüphe bırakmadan ispatlayan bir delili oluşturur.⁶⁹¹

Kur’an, insan öncesi yaratılıştan, insanın yaratılışından, geçmiş peygamberlerden, onların ümmetlerinden vb. geçmişe ait gaybi bilgilerden bahseder. Oysa bu tarihi bilgilerin hiç biri Kur’an öncesinde ne peygamberimiz ne de kavmi tarafından bilinmiyordu. Bizzat Kur’an-ı Kerim bu durumu teyit etmektedir.

Örneğın, Kur’an’da Nuh as.’ın kıssası yer almaktadır. Hud sûresinde Nuh as. kıssası anlatılırken, müşriklerin Nuh as. kıssası için “onu uydurdu” dedikleri nakledilir. Daha sonra kıssanın anlatımı bitiminde “(Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb

⁶⁹¹ İsmail Karaçam, **En Büyük Mucize Kur’an**, İstanbul: Yeni Şafak, 2005. s.588

haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin.”⁶⁹² denilerek ne peygamberimizin ne de kavminin daha önce bu kıssayı bilmediği vurgulanır.

Yine Âl-i İmran sûresinin kırk dördüncü âyetinde peygamberimizin daha önce Meryem kıssasından⁶⁹³, Yusuf sûresinin üçüncü âyetinde Yusuf as. kıssasından⁶⁹⁴ ve Kasas sûresinin kırk dördüncü âyetinde Musa as.kıssasından⁶⁹⁵ habersiz olduğu bildirilir. Oysa bu üç kıssa ve daha fazlası Kur’an’da en açık ve tarihe en uygun bir şekilde anlatılır. Hz. Muhammed as.’ın bunları adeten bilmesi imkansızken Kur’an’ın bu bilgileri içermesi onun Allah kelamı olduğu konusunda şüphe bırakmaz.

Peygamberimizin bütün bunları Ehl-i kitaptan öğrendiği iddia edilecek olursa (ki iddialardan biri de budur ve ilerideki konuda bunu ele alacağız) bu da söz konusu durumu değiştirmez. Kurtubi’nin de belirttiği gibi, dördüncü âyette beyan edildiği üzere Mekke müşrikleri, Kur’an’ın Ehl-i kitaptan alındığını, onların elindeki Tevrat ve İncil gibi kitaplardan istinsah ile oluşturulduğunu söylüyorlardı. Eğer öyle olsaydı Kur’an’da o kitaplarda ayrı ve onlardan fazla bir bilgi olmaması, daha doğrusu olamaması gerekirdi. Oysa Kur’an, onlarda olmayan bilgiler verir.⁶⁹⁶ İleride tekrar göreceğimiz bu yolda geçersiz olunca peygamberimizin kendi imkanları ile bu kıssaları öğrenmiş olamayacağı kesinleşmiş olur. O zaman Kur’an’ın peygamberimizin uydurması olmadığını ispat için onun bunu yapmaktan aciz olduğunu kanıtlamak yeterlidir.⁶⁹⁷

Kur’an-ı Kerim sadece geçmişin haberleriyle kalmaz halden ve gelecekte de haberler verir. Hale dair haberlerin en güzel örneklerinden birini “dırar mescidi” olayı oluştururken, gelecekle ilgili haberler içinde; Rumların İran’a karşı zafer kazanacağı ve o günde mü’minlerin de bir zafer (Bedir) elde edeceği, Mekke’nin fethi, Kur’an’ın korunacağı ve kimsenin onun benzerini yapamayacağı gibi bilgiler konuyla ilgilenen bilginlerce zikredilir.

⁶⁹² Hud, 49

⁶⁹³ (Resûlüm!) Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem’i himayesine alacak diye kur’a çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar (bu yüzden) çekişirken de yanlarında değildin.”

⁶⁹⁴ “Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin.”

⁶⁹⁵ (Resûlüm!) Musa’ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun ve (o hadiseyi) görenlerden de değildin.

⁶⁹⁶ Kurtubi, XIII, s.4

⁶⁹⁷ Muhammed Abdullah Draz, **En Mühim Mesaj Kur’an**, çev. Suat Yıldırım, İstanbul: Işık Yayınları, 2003 s.56

Anlaşıyor ki, Kur'an geçmiş ve geleceğe ait bir çok olayları aslına uygun olarak içeriyor.⁶⁹⁸ Bu da onun Allah kelamı olduğunun en güçlü delillerindendir. İşte bu noktada Mehmet Vehbi'nin sözleri yerindedir:

“Siz erbabı fesahat ve belâgat olmanıza ve Kur'an'ın benzerini yapmaya çok ta hırslı olmanıza rağmen ona muarazadan aciz kaldınız. Şimdi ona eskilerin masalları demeye utanmıyor musunuz? Fesahat ve belâgatı beşer üstü olunca gelecek gayb haberleri içerdiği ve gök ve yerde bir çok gizliyi içerdiği için onun beşer sözü olduğu, Muhammed uydurdu sözlerinin batıllığı anlaşılıyor.”⁶⁹⁹

B. Kur'an'ın İçerdiği İlmî Hakikatler Onun Allah Katından Olduğunun Delilidir

“(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi.” âyetinin ifadelerinden biri de Kur'an'ın kainatı yaratan, ondaki nizamı var eden, kanunları koyan Allah tarafından indirilmiş olması gösterir ki Kur'an, beşer aklının etrafına dahi yaklaşamayacağı bir çok hakikatleri, insanoğlunun bilemediği bir çok kainat gerçeğini içerir.⁷⁰⁰ Kur'an'ın bu yapısı ile beraber Hz Muhammed as. ve zamanındaki insanlar Kur'an'ın ifade ettiği ilimleri bilmesi mümkün olmayan ümmi kişiler ise, ki öyledir, o halde Kur'an Allah kelamıdır. İşte bahsettiğimiz bu konu Kur'an'ın ilmi i'cazı (mucize oluşu) konusudur.

Pozitif bilimlerin gözlem ve deney yöntemlerine dayanarak tabiatın oluşum ve işleyişi hakkında ortaya koyduğu bazı bilgilerle Kur'an'ın Allah'ın varlığı, birliği ve ahiret hayatının mevcudiyetine dikkat çekmek için tabiatın oluşumu ve işleyişine dair verdiği kısa bilgilerin uygunluk arzemesi bu i'cazın esasını teşkil eder. Dünya'nın ve gezegenlerin bir yörünge etrafında hareket etmesi, bütün varlıkların çift olarak yaratılması, atmosferin üst katmanlarına doğru oksijenin azalması, bitkilerin rüzgar ile tozlaşması, Güneş'in bizzat ısı ve ışık kaynağı olması, uzayın devamlı genişlemekte

⁶⁹⁸ İbni Kesir, V, s.135

⁶⁹⁹ Vehbi, IX, s.3789

⁷⁰⁰ Alusi, XIX, s.236; Ebu's- Suud, VI,s. 203; Tabatabai XV, s.182

olması, dağların ağırlık merkezi olup yeryüzünü sarsılmaktan koruması, denizlerde tatlı su ile tuzlu suyun karışmaması gibi bir çok bilimsel gerçeği içermesi Kur'an'ın bu yöndeki mucizeliğini ortaya koyar.⁷⁰¹

Kur'an-ı Kerim, kainatla ilgili olarak bir çok ilmi gerçeği içermektedir ve bunlar ne peygamberimizin ne de o dönem insanlığının bilebildiği şeyler değildir. Sadece “göklerin ve yerin gizliliklerini bilen Allah” ile ilişkilendirilebilirler. Başta Gazzali (v.505/1111) olmak üzere müslüman bilginler Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ispatlamak için bu konuya eğilmişlerdir.⁷⁰² Kur'an-ı Kerim bir bilimler kitabı olmamakla beraber o, kainatın yaratıcısının kelamı olarak insanları düşünmeye, akletmeye sevk etmek amacıyla kainattan sunduğu tablolar, astronomi, jeoloji, fizik, biyoloji, antropoloji, tıp gibi bir çok bilim dalında bilgiler içermektedir.

Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ispat hevesiyle bazı Müslümanlarca, bu bilim dallarındaki bir çok gelişmeye Kur'an'dan deliller getirilmeye çalışılmaktadır. Bir çok kişi de, her ilmi nazariyeye Kur'an âyetlerinden bir işaret bulmaya olan aşırı gayretleri sebebiyle hataya düşmektedir. Bunlar Kur'an'a iyilik yapalım derken kötülük yapmaktadır.⁷⁰³ Çünkü bilim devamlı kendini yenilemekte bir önceki dönemde ileri sürdüğü nazariyeyi batıl sayabilmektedir. Kur'an'ın tabiat olaylarına işaret eden âyetlerinin bilimlerle tefsir edilmesi Abbasiler döneminde Aristo felsefesiyle, Batlamyus astronomisinin Yunanca'dan tercüme yolu ile İslam dünyasına nakledilmesi ve müslümanlar arasında yayılması ile başlamıştır.⁷⁰⁴ Yalnız, bilim alanında yapılan çalışmalar hiçbir zaman nihayi çalışmalar değildi. Bilim bir çağda doğruladığını bir diğer çağda yalanlayabilmektedir. Dolayısıyla bu ilmi verilerle yapılan Kur'an yorumları da nihayi ve kesin değildir. Nitekim tarihte Kur'an'ın bazı âyetlerinin o zamanın bilimsel verilerine uygun olarak yapılan yorumlarında hatalar olduğu bilinmektedir.⁷⁰⁵ Yalnız bunlar Kur'an'ın kendisi değil insanların Kur'an hakkındaki yorumlarıdır. Bu sebeple de söz konusu hatalar Kur'an'a bir hanel getirmez. Kur'an daima kendini bilime açık tutmuş, yapılmakta olan her bir bilimsel keşifle, diğer kutsal

⁷⁰¹ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'cazü'l-Kur'an”, **DİA**, XXI, s.403-406

⁷⁰² Kırca Celal, **Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri**, 3. Basım: İstanbul: Marifet Yayınları, 1994. s.55

⁷⁰³ Kattan, s.270

⁷⁰⁴ Kırca, s.54

⁷⁰⁵ Karaçam, s.397

kitapların aksine⁷⁰⁶, kainat konularında ileri sürdüğü bilgilerin doğruluğu tekrar tekrar ispat edilmiştir.

Bununla beraber Kur'an'ın günümüzde keşfedilen bilimsel verileri içermesinin mucize oluşu, açıktır ki, sadece günümüz insanı için geçerlidir. Çünkü bahsedilen bilimsel veriler Kur'an'ın indirildiği dönemde bilinmeyince onları içermek de Kur'an için bir mucize olamaz. Hatta bu keşifler yapıncaya kadar müslümanlar dahi Kur'an'daki bu hakikatlerin farkında bile değildirler. Bununla beraber görüyoruz ki Kur'an, o dönemde insanların bilmediği bir çok kainat gerçeklerini de gözler önüne seriyor, Allah'ın varlığına ve azametine delil kılıyordu. “gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları biz ayırdık”⁷⁰⁷ âyetinde bu durum gayet açık bir şekilde görülebilir. O halde bu tür âyetler elbette boşa değildir. Muhatapların bu tür âyetler sayesinde kainat üzerinde düşünmeleri, kainatta kendilerinin bilemediği bir çok gizliliğin olduğunu ve her ne kadar kendilerinin bilemediği hususlar olsa da bunlara işaret eden Kur'an'ın sahibinin bu gizlilikleri bilen Allah olduğunu anlamaları bu âyetler için yeterli bir i'cazdır.

İşte Kattan'ın da belirttiği gibi, Kur'an'ın ilmi i'cazı, bu şekilde insanı düşünmeye teşvik etmesi, ona marifet kapılarını açması, bilimle içli dışlı olup ilerlemeye ve bilimin doğru ve kesin olarak verdiği yenilikleri kabule davet etmesindedir. Bununla beraber Kur'an'da bir çok ilmi hakikat ta elbetteki mevcuttur.⁷⁰⁸ Kur'an'ı daha iyi anlamak ve yorumlamak amacıyla yapılan çalışmalar göstermiştir ki, Kur'an'la fen bilimleri arasında her hangi bir çatışma yoktur ve tam aksine bu ikisi arasında şaşırtıcı bir uyum söz konusudur. Çünkü Kur'an Allah'ın kelimidir, kainat ve tabiat kanunları da Allah'ın eseridir. Allah'ın var ettiği kainat ile O'nun kelamının çelişmesi ise imkansızdır. Tam aksine bunların birbirini tasdik ettiğini görmekteyiz. İlmi gerçekler daima, Kur'an'ın daha önce mücmel olarak ifade ettiği gerçekleri

⁷⁰⁶ Maurice Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an**, çev. Mehmet Ali Sönmez, Ankara: DİB 2001 s.18

⁷⁰⁷ Enbiya, 30

⁷⁰⁸ Kattan, s.272

destekler mahiyette ortaya çıkmış ve “âyetlerimizi onlara etrafta ve nefislerinde göstereceğiz”⁷⁰⁹ hükmünü tasdik etmiştir.⁷¹⁰

C. Kur'an'ın İ'cazı Onun Allah Katından Olduğunun Delilidir

İ'caz, kelimesi “aciz” kökünden if'al vezninde masdar olup “aciz bırakmak” anlamınadır. “Mucize” de bu masdardan ismi faildir ve “bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabını aciz bırakan şey” demektir.⁷¹¹ Kur'an'ın i'cazından kastedilen ise, Kuran'ın ister yüceliğinde, ister belâgatında, ister tesirinde ve isterse içerdiği konu ve bilgilerde olsun erişilmez oluşu, benzerini meydana getirmekten beşer kudretini aciz bırakması⁷¹² ve ebedi mucize olan Kur'an-ı Kerim'e karşılık vermede zamanının Araplarını ve onlardan sonra gelen nesilleri acizyette bırakmak suretiyle Muhammed as.'ın risalet davasındaki doğruluğunun ispat etmesidir.⁷¹³ Bu ise Kur'an'ın beşer kalamı olmayıp Allah'a izafe edilen bir kalam olması esasına dayanmaktadır.⁷¹⁴

Mucize Allah'ın bir fiili olup risalet davasını ispat için harkulade olarak peygamberlerin elinde zuhur eder. Bu mucize hissi de olabilir akli de olabilir.⁷¹⁵ Bütün peygamberlerin ilahi bir vazife ile görevlendirilmiş olduklarını kavimlerine ispat için çeşitli mucizeler gösterdiklerini biliyoruz. Genelde bu mucizeler o kavmin ihtimam ettiği konularda gerçekleşiyordu ve çoğunlukla hissi mucizelerdi. Sevgili Peygamberimizin de “Delailu'n-Nübüvve” tarzı eserlerde bir çok hissi mucizeleri zikredilmekle beraber ittifakla onun en büyük mucizesi akli bir mucize olan Kur'an-ı Kerim'dir. Akli bir mucize olması ve korunmuşluğu sayesinde günümüzde de mucizeliğini devam ettirmektedir.

Rasulullah as. risaletinin başından itibaren, diğer peygamberlerin siretinde olduğu gibi mucize talepleri ile karşılaşmıştır. Arap kavminin fesahat ve belâgat yönünden en yüksek mertebeye ulaştığı o devirde, cevap olarak verilen en büyük

⁷⁰⁹ Fussilet, 53

⁷¹⁰ Kırca, s. 388

⁷¹¹ Kattan, s.258, Cerrahoğlu, s.162, Karaçam, s.307

⁷¹² Karaçam, s.307

⁷¹³ Kattan, s.259

⁷¹⁴ el-Maverdi, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed. **A'lamu'n-Nübüvve**. Muhammed Şerif Sükker (takdim/şerh). Daru İhyai Ulum, s.40

⁷¹⁵ Suyuti, **İtkan**, IV,s.311

mucize hiç şüphe yok ki, belağat ve fesahatın en büyük örneği olan ve hiç kimse tarafından taklit edilemeyen Kur'an-ı Kerim'in vahyedilmesi olmuştur.⁷¹⁶

Allah Teala, onlara Kur'an'a karşılık vermeleri, benzerini yapmaları ile meydan okumuştur ama yapamadılar. Bu meydan okuma üç aşamalı olarak gerçekleşmişti. İlk olarak onlardan Kur'an'ın bütününün benzerini yapmaları ile meydan okundu. "De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler."⁷¹⁷

Bundan aciz kaldıklarında meydan okuma biraz daha şiddetlendirildi ve Mekke devrinin sonlarına doğru Kur'an'ın on sûresi miktarında bir benzerini yapmaları istendi. "Yoksa, "Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Eğer (onlar) size cevap veremiyorlarsa, bilin ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka tanrı yoktur. Artık siz müslüman oluyor musunuz?"⁷¹⁸

Bundan da aciz kalınınca daha şiddetli bir meydan okuma ile tek bir sûrenin benzerinin yapılması istendi. "Yoksa, Onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin."⁷¹⁹

Onlar Rasulullah'ın as. davasını iptal etmek için Kur'an'ın bir benzerini yapmaya hem oldukça muhtaç hem de ihtiraslı idiler. Yapabilselerdi elbette bunu yapacaklardı ve yapsalardı elbette bu gizli kalmayacak herkesçe bilinecekti. Kur'an bu meydan okumalarında onlara Allah dışında insan veya cin yardım alabilecekleri her kişiden yardım istemelerini de salık verdi. Çünkü onlar Rasulullah'ın as. yardım aldığını iddia ediyorlardı. Eğer dedikleri gibi Rasulullah as. birilerinden yardım almış olsaydı onlarda alabilirdi. Bu konuda bir engelleri yoktu. Yine onlar Kur'an'ın uydurulmuş olduğunu iddia ettikleri gibi Allah da onlara "bu Kur'an uydurulabilecek bir şeyse,

⁷¹⁶ Cerrahoğlu, s.162

⁷¹⁷ İsra, 88

⁷¹⁸ Hud, 13,14

⁷¹⁹ Yunus, 38; krş. Bakara, 23

haydi o zaman sizde uydurun” kabilinden “uydurulmuş on sûre getirin” tarzında hitap etti. Fakat bu meydan okumalar karşısında Kur’an’ın benzerini yapmaktan aciz kaldıklarında Kur’an’ın Allah kelamı olduğu ispat edilmiş oldu. Bu sebeple Allah Teala, “(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi.” buyurdu. Bu şunu gösterir ki, Kur’an’ın lafızlarını terkip etmeye kadir olanın ister gizli ister aşikar bütün malumatı bilmesi gerekmektedir.

Razi, tefsirinde Furkan sûresinin altıncı âyetini tefsir ederken bu yargıyı, şu delillerle ortaya koyar: Birincisi, böyle bir fesahat ancak bütün malumatı bilen tarafından ortaya konulabilir. İkincisi, Kur’an bir çok gaybi haberler içermektedir. Bu durum onun bütün malumatı bilen tarafından ortaya konulduğunu gösterir. Üçüncüsü, Kur’an çelişkilerden uzaktır. Bu da onun her şeyi bilen, “Eğer o, Allah’tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.”⁷²⁰ diyen Allah tarafından indirildiğini gösterir. Dördüncüsü, Kur’an’ın içerdiği alemin salahını, kulların düzenini sağlayan hükümler onun bütün malumatı bilen tarafından ortaya konulduğunu gösterir. Beşincisi, içerdiği çeşitli ilimler onun bütün malumatı bilen tarafından ortaya konulduğunu gösterir. Kur’an bütün bu yönlerden onu, ancak bütün malumatı bilen zatın indirmiş olabileceğini delillendirince müşriklerin şüphelerine karşı “(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi.” demesi yeterli bir cevap olmuştur.⁷²¹

İbni Âşur’a göre, Furkan sûresindeki “göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen” ifadesinde müşriklere Kur’an’ı incelemeleri yönünde bir davet vardır.⁷²² Eğer muhatapları Kur’an’ı insaf dairesi içerisinde inceleyecek olurlarsa ondaki i’caz yönlerini müşahade edebileceklerdir. Bakıllani’ye (v.403/1012) göre Kur’an’ın i’cazını bilmek Arap olan ve Arapça’nın belâgat yollarını bilen ve bu sanatın inceliklerine yakinen vakıf olan kimse tarafından zaruri olarak bilinir. Böyle olmayan kişiler için ise Kur’an’ın i’cazını bilmek ancak istidlal ile mümkün olabilir.⁷²³ Mekke müşrikleri ve zamanın Arapları fesahat ve belâgat ehli olmaları hasebiyle Kur’an’ın i’cazını müşahade

⁷²⁰ Nisa, 82

⁷²¹ Razi, XIII, s.51,52

⁷²² İbni Âşur, XVIII, s.326

⁷²³ Ebu Bekr Bakıllani, **İ’cazü’l-Kur’an**. thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekafe, 1991. s. 201

edebiliyorlardı ve bunun içindir ki onun meydan okumalarına karşılık veremiyorlardı. Yapabilecekleri tek şey Kur'an'ı dinlememek⁷²⁴, o okunurken kulaklarını tıkamak⁷²⁵ ve Furkan sûresinin altmışıncı âyetinde belirtildiği üzere oradan hızla uzaklaşmaktır.

Bu noktada Kur'an'ın Allah katından olup Hz. Muhammed'in as. sözleri olmadığını ispat edici nitelikteki bazı i'caz yönlerinden kısaca bahsetmek istiyoruz. Kur'an'ın i'cazı pek çok yönde kendini gösterir. Bunlardan ikisi olan "Kur'an'ın gayb haberler içermesi" ile "Kur'an'ın ilmi hakikatler içermesini" yukarıda ayrı bir başlık olarak işlediğimizden burada tekrar etmiyoruz.

Kur'an'ın dil, üslup ve belağat yönünden i'cazı: Kur'an, Peygamberimizin mensubu olduğu Kureyş kabilesinin dili ve lehçesi üzere nazil olmuştur. Onda diğer Arap lehçelerinden de kelimeler vardır. Kur'an bütün Arap lehçelerinden seçilmiş en güzel manaları kendine mal etmiştir. Değişik lehçelerden kelimelerin bu şekilde uyum içerisinde kullanılışı Kur'an'ın kendine özgü mucizesidir. Kur'an'daki her bir harf, kendi bulunduğu konumda bir mucizedir, çünkü başka bir harf kelimeye onun kadar uyumlu olamaz. Her bir kelime kendi konumunda cümlelerin uyumu açısından mucizedir. Her bir cümle âyet içindeki uyum açısından bulunduğu konumda mucizedir.⁷²⁶ Çünkü her bir harf, içinde bulunduğu kelimeyi, o kelime sebebiyle âyeti ve hatta âyetleri sımsıkı tutmaktadır.⁷²⁷

Said Nursi (v.1960), Kur'an'ın i'cazını harflere kadar indirir ve buna örnek olarak Âl-i İmran sûresinin yüz elli dördüncü âyetini örnek verir. Âyette Arapça'nın bütün harfleri kullanılmaktadır ve her harfin kullanılış sayısı ve bu sayının diğer harflere orantısı Kur'an'ın i'cazının bir göstergesi durumundadır.⁷²⁸ Yine ona göre i'cazın en yüksek vechi, Kur'an'ın nazmındaki belağattan doğmuştur. Çünkü Kur'an'ın bu nev'i i'cazı beşerin takatından hariç bir derecededir.⁷²⁹ Said Nursi eserlerinde de bu i'cazın örneklerini ortaya koymaya çalışır.

⁷²⁴ Fussilet, 26

⁷²⁵ Fussilet, 5

⁷²⁶ Kattan, s.263

⁷²⁷ Karaçam, s.487

⁷²⁸ bk. Said Nursi, **Sözler**. İstanbul: Sözler yayınevi, 1996. s.369

⁷²⁹ Said Nursi. **İşaratü'l-İ'caz**. çev. Abdulmecid Nursi . İstanbul: Envar neşriyat, 1995. s.121

Kur'an-ı Kerim'in bu yöndeki i'cazını ortaya koymak üzere Abdulkahir el-Cürcani'nin (v.471/1078) "Delailü İ'caz"ı, İbni Kayyım el-Cevzi'nin (v.751/1351) "Kitabu'l-Fevaidi'li Müşevvik"i, Ebu Süleyman el-Hattabi'nin (v.388/988) "Kitabu'l-Beyani İ'cazi'l-Kur'an"ı gibi pek çok eser yazılmıştır.

Kur'an'ın bu i'cazı devrin Arap şairleri tarafından da ikrar edilmiştir ki, bütün bu i'cazları ile Kur'an'ın bir beşer sözü olarak Hz. Muhammed'in as. kendi sözleri olması imkansızdır.

Kur'an'ın tesiri yönünden i'cazı: Kur'an'ın i'cazının bir diğer yönü de onun insanlar üzerindeki tesiri ve birey ve toplum yaşantısına getirdiği ıslah edici inkılabın kısa süredeki başarısıdır.

Kur'an'ın düşmanları üzerindeki etkisi bilinmektedir. Velid b. Muğire'nin Ebu Cehil'in ve diğer birçok İslam düşmanının Kur'an tilaveti karşısındaki etkilenişleri, Ömer b. Hattab'ın, Sa'd b. Muaz'ın ve benzeri kimselerin Kur'an'a karşı düşmanlıkla yola çıkmışken Kur'an'ı dinler dinlemez ona iman edişleri bilinen gerçeklerdir.⁷³⁰

Yine Kur'an'ın, o zamanın Arap toplumu gibi her yönden batağa saplanmış olan bir toplum içerisinde yirmi üç yıl gibi kısa bir sürede gösterdiği üstün ıslah ameliyesi ve inkılap başarısı medeniyet tarihinde görülmemiş bir durumdur. Razi, "Nübüvvet" adlı eserinde risalet iddiasının hak olduğunu ispat etmede en etkili delilin, nazari ve ameli noksanları olanları ikmal etme yetisi olduğunu söyler. Ona göre bu, bir peygamberin risaletini ispatlamasında maddi mucizelerden daha güçlü bir delildir. İddiada bulunan kişi, doğruyu bilme ve iyiyi amel için bilme de kemal noktada ise, nazari ve ameli kuvvete sahipse ve kendinde noksanlık bulunanları kemale erdriyorsa bu onun Allah'tan vahiy alan bir peygamber olduğunu ispat eder.⁷³¹ Rasulullah as. için bu durum olabilecek en üstün noktada gerçekleştirmiştir. Bu durum bir beşer olarak Hz. Muhammed'in as. kendiliğinden ortaya koyup geliştirebileceği bir şey değildir. Furkan sûresinde örneğini gördüğümüz "Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter."⁷³² "Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu ve

⁷³⁰ bk. Karaçam, s.624 vd.

⁷³¹ Razi, **en-Nübüvve vema Yetealleku biha.** s.171 vd.

⁷³² Furkan, 31

daha açığını getirmeyelim”⁷³³ “(Rasulüm!) Şayet dileseydik, elbet her ülkeye bir uyarıcı (peygamber) gönderirdik. (Fakat evrensel uyarıcılık görevini sana verdik.) O halde, kafirlere boyun eğme ve bununla (Kur’an ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver!”⁷³⁴ şeklinde ki âyetler bu mükemmel inkılabın sahibinin ve planlayıcısının Rasulullah as. değil Allah Teala olduğunu gösterir.

Kur’an’ın teşrii yönünden i’cazı: Kur’an-ı Kerim, tam ve kamil bir hidayetle gelmenin yanında, her asırda, her yerde ve her iklimde, hiçbir kanun ve hiçbir dinin muzaffer olamayacağı bir surette, insanoğlunun ihtiyaçlarına yetecek bir kapasite ve mahiyette nazil olmuştur. Beşeriyet, asırlar boyunca ferdin üstün bir toplum içerisinde mutlu yaşamını hedefleyen bir çok teoriler, kanunlar nizamlar görmüştür. Fakat bunların hiç birisi Kur’an’ın Rasulullah as. elinde gösterdiği başarı seviyesine ulaşamamıştır. Bu durum Furkan sûresinin altıncı âyetinde belirtildiği gibi Kur’an’ı indirenin ve ondaki hükümleri koyanın insan yapısının “gizliliklerini bilen” Allah olduğunu gösterir.

Kur’an karşısında Rasulullah’ın as. aczi: Kur’an’ın i’cazı diğer insanlara karşı olduğu gibi Rasulullah’a as. karşı da kendini göstermiştir. Bu durum Kur’an’ın Rasulullah’ın as. bir uydurması olmadığının ve Allah katından olduğunun en önemli delillerinden de biridir. Kur’an, Rasulullah’ı as. dil üstünlüğü ve içerdiği bilgiler bakımından acziyet içerisinde bırakmıştır. Draz’ın sorusu burada yerinde olacaktır: insanın her hangi bir işle ilgisinin olmadığını anlamak için, o işi yapmaktan maddeten aciz olmasını tespit etmek yetmez mi?⁷³⁵

Kur’an âyetleri dil açısından hadisler ile karşılaştırıldığında görülecektir ki Rasulullah’ın as. sözleri olan hadisler hiçbir yönden Kur’an âyetlerinin seviyesine yaklaşmamaktadır. Her ne kadar hadisler de pek güzel ve parlak olsa da Kur’an ile kıyas edilemez. Kur’an’da tespit edilen dil i’cazı hadislerde bulunmaz. Eğer Kur’an Rasulullah’ın as. sözleri olsaydı hadislerin de en az Kur’an seviyesinde olması gerekirdi.

⁷³³ Furkan, 33

⁷³⁴ Furkan, 51,52

⁷³⁵ Draz., s.56

Rasulullah'ın as. okuma yazma bilmeyen bir ümmi olduğu ve Kur'an'dan önce Kur'an'ın içerdiği bir çok bilgiden habersiz olduğu hem tarih hem de Kur'an ifadeleriyle tespit edilmiş kendisinde ihtilaf olmayan bir konudur. Böyleyken Kur'an nasıl ona izafe edilebilir? Konu edindiğimiz Furkan sûresinin altıncı âyetinde Kur'an'ı indirenin "sırları bilen" olduğu vurgulanıyor. Oysa Rasulullah'ın as. sırları bilme özelliği yoktur. Bunu en güzel örneğini Kehf sûresinin nüzul sebebinde görebiliriz.

Kureyş, Nadr b. Haris ile Utbe b. Ebi Muayt'ı Medine Yahudi bilginlerine göndermiş, onlardan Rasulullah as. ile mücadele etmek için yardım istemişlerdir. Yahudi bilginler Rasulullah'a as. "ruh, ashab-ı kehf ve Zü'l-karneyn" hakkında soru sormalarını tavsiye etmişlerdir. "Eğer bilirse o bir peygamberdir yoksa falcıdır" demişlerdir. Bu sorular Rasulullah'a as. sorulduğunda kendisi bu konuları bilmediği halde vahye güvenerek "yarın geliniz, size haber veririm" demiş fakat bir süre vahiy gelmemiş hatta Mekke halkı dedikoduya başlamıştır. Rasulullah as. bu duruma son derece sıkılmıştır. Bunlardan sonra vahiy gelmiş gerekli bilgiyi vermiştir.⁷³⁶

Ashab-ı Kehf ve Zü'l-Karneyn kıssaları gayb haberleridir ve Rasulullah'ın as. onları bilememektedir. Fakat "sırları bilen" Allah'ın indirdiği Kur'an, bunları ona haber vermektedir. Eğer Kur'an Rasulullah'ın as. uydurması olsaydı bunca bekleyerek kendini neden sıkıntıya koysun?

Bu duruma eklenebilecek farklı bir örneği de Bakara sûresinde görebiliriz. Sûrenin ikiyüz seksen dördüncü âyeti inince ashab bu âyetten kalpten geçen şeylerden dolayı da hesaba çekileceklerini sandılar ve bu büyük yük onları ezdi. Durumu Rasulullah'a as. arzettiklerinde o, ashabını teselli etmekle yetindi. Âyetteki ifadeleri açıklayan sûrenin son iki âyeti nazil oluncaya kadar durum buydu.⁷³⁷ Bu da gösteriyor ki Rasulullah as. da bazen, Allah bir açıklama yapıncaya kadar indirilen âyetler hakkında her hangi bir açıklama yapabilecek bilgiye sahip olamıyordu.

⁷³⁶ Zemahşeri, II, S.715; Elmalılı, V, S.336

⁷³⁷ Bk. Elmalılı, I, s.271 vd.

İfk hadisesi gibi olaylarda da bu durumun örnekleri görülmektedir.⁷³⁸ Bu gibi onu söz söylemeye zorlayan durumlarda o neden susup vahyi bekliyordu? Ayrıca Kur'an'da Rasulullah'ın as. itap edilip azarlandığı⁷³⁹, düşüncesinin yanlış olduğunun belirtildiği⁷⁴⁰, meylettiğinin, arzuladığının tersine⁷⁴¹ hükümlerin yer aldığı pek çok âyetler vardır. Draz, Kur'an karşısında Rasulullah'ın as. bu durumunun Kur'an'ın beşer kaynaklı olmadığının en büyük delillerinden olduğunu belirtir.⁷⁴²

Bütün bunlar göstermektedir ki Kur'an hem üslup hem de içerdiği bilgiler açısından Rasulullah'ı as. da aciz bırakmıştır. Kur'an ne üslup olarak ne de içerdiği bilgiler bakımından asla Rasulullah'ın as. ürünü olamaz. Peygamberin ve bu peygamberin yaşadığı toplumun bilmediği bir çok bilgileri içeren Kur'an'ı ancak "göklerin ve yerin sırlarını bilen" Allah indirmiş olabilir.

III. Kur'an'ın Ehl-i Kitap'tan Yardımla Uydurulduğu İddiası Apaçık Bir İftiradır

Kur'an'ın Rasulullah as. tarafından bir başka gruptan yardım alınarak uydurulduğu iddiası sûrenin dördüncü ve beşinci âyetlerinde müşriklerin ağzından nakledilmişti. Bu âyetlerde yardım alındığı iddia edilen kişi veya kişiler "kavmün âhar" (başka bir grup) olarak zikredilmiş ve onların yaptığı iddia edilen yardımın keyfiyeti dile getirilmişti. Bu itirazın ayrıntılarını "itirazlar" bölümünde belirtmiştik.

Sûrede bu itiraza son derece kısa bir cevap verilmiştir. Bu da dördüncü âyetin sonunda ki "Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır." ifadesidir. Daha sonra altıncı âyette gelen "(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir." ifadesi de bu cevabın tamamlayıcısı niteliğindedir ki bu âyetin cevap oluşunu

⁷³⁸ Münafıklar tarafından Rasulullah'ın as. hanımı Hz. Âişe r.a.ya namus iftirası yapıldı. Bu konuda her hangi bir şahit de yoktu. Rasulullah as. "Ben onun hakkında iyi halden başka bir duruma tanı olmadın" demekle yetiniyordu. Çoğu müslümanların tutumuda aynıydı. Aradan bir ay geçti. Dedikodular her tarafı kapladı. Bundan sonradır ki Nur sûresi indi ve Hz. Âişe'nin iffetini haber verdi. Bk. Nur sûresi 10-26

⁷³⁹ bk. Abese, 1-10; Tahrîm, 1-5

⁷⁴⁰ bk. Tevbe, 43,113; Enfal, 67-68

⁷⁴¹ bk. Ahzab, 37

⁷⁴² Draz, s.33 vd.

yukarıda ele almıştık. Yine de “Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.” ifadesi kısa olsa da oldukça yeterli bir cevaptır.⁷⁴³

Âyetteki “zulmen” (haksızlık) ve “zûran” (iftira) kelimeleri Zeccac’ın belirttiğine göre “ba” harfi cerrinin hazfı ile mensubdurlar⁷⁴⁴ ve “haksızlık ve iftira ile geldiler/yaptılar” anlamınadır. Bu iki kelimenin “hal” manasına olmaları da zikredilen bir görüştür.⁷⁴⁵ Yani “onlar zalim ve iftiracılar olarak bu şekilde itirazlarda bulundular.” Ayrıca bu iki kelimenin nekre olarak tenvinli gelmesi de tefhim için olup⁷⁴⁶ yapılan haksızlığın büyüklüğünü ve iftiranın da son derece açık olduğunu bildirir.

Âyetteki bu kısa ifadenin mezkur itiraza cevap oluşunu birkaç açıdan inceleyebiliriz.

Bu itirazın “büyük bir haksızlık” (zulmen) olması, kendisinde hiçbir cihetten batılın bulunmadığı hak olan Kur’an’ı beşer tarafından bir uydurma yalan yerine koymaları sebebiyledir. Oysa Kur’an, insanlar ve cinler bir araya gelseler benzerini yapamayacakları tarzda dil ve üslup yüceliğine sahiptir ve içerdiği beşer aklının ulaşamayacağı hikmetler, din ve dünya saadetini sağlayan hükümler, gaybi haberler ile uydurma olmaktan çok yüce bir konumdur.⁷⁴⁷ Verilen kısa cevabın içerdiği bu yön “Kur’an’ın i’cazı” konusunda işlenmişti. Bu yüzden onu burada tekrar etmiyoruz. Cevabın diğer yönlerini de üç başlık altında inceleyelim.

A. Rasulullah’ın as. Masumiyeti Buna Delildir

Âyetteki cevabın Rasulullah’ın as. masumiyetine, yani yalan ve benzeri kötü ahlaktan ve günahlardan uzak oluşuna bakan yönü “apaçık bir iftira” (zûr) kelimesiyle bağlantılıdır. Âyeti tefsir eden müfessirlerin ifadelerine göre, bu itirazın “apaçık bir iftira” olması, doğruluğu herkesçe malum olan “emin” sıfatlı Hz. Muhammed’i as., beri

⁷⁴³ Razi, XIII, s.50

⁷⁴⁴ Zeccac, IV, s.58

⁷⁴⁵ Âlusi, XVIII, s.235; Şevkani, IV, s.61

⁷⁴⁶ Ebu’-Suud, VI, s.202; Âlusi, XVIII, s.235; Şevkani, IV, s.61

⁷⁴⁷ Ebu’-Suud, VI, s.202; Âlusi, XVIII, s.235; Şevkani, IV, s.61

olduğu yalancılıkla itham etmeleri sebebiyledir.⁷⁴⁸ Oysa Draz'ın da belirttiği gibi, Hz. Muhammed'in as. herkesçe bilinen doğru sözlülüğü ve güzel ahlakı onun peygamberlik iddiasının ve Kur'an'ın Allah'dan vahiy ile aldığıının en büyük kanıtlarından biridir.⁷⁴⁹ Onun as. hayat hikayesi onun doğru sözlülüğünün, yalana şaka için dahi olsa asla başvurmadığının örnekleri ile doludur. Buna bütün Mekkeliler hatta Rasulullah'ın as. düşmanları da tanık idiler.

Rasulullah as. davetinin başında halkını uyarma emri alınca Safa tepesine çıktı, “ey insanlar sabah oldu uyanın” nidasıyla onları çağırdı. Mekkeliler etrafına toplandılar. Rasulullah as. onlara “ne dersiniz? Ben size şu dağın ardından bazı atlılar çıkacak diye haber versem beni tasdik eder misiniz?” dedi. Mekkeliler, “biz senden şimdiye kadar doğrudan başka bir şey duymadık” dediler. Rasulullah as., “öyle ise sizi önünüzde bulunan bir azap ile uyarıyorum” dedi.⁷⁵⁰

Onun as. bu doğruluğuna şahitlik, İslam davetinin ilerlediği safhalarda da hem de İslam düşmanların tarafından defalarca yenilenmiş, bunun aksi hiç olmamıştır. Rasulullah'ı as. ve Kur'an'ı ne ile itham edeceklerine karar vermeye çalışan Kureyş'e Velid b. Muğire şöyle demişti: “siz Muhammed mecnun diyorsunuz, hiç onu saçmalarken gördünüz mü?; şair diyorsunuz, hiç şiir ile uğraşırken, şiir söylerken gördünüz mü?; Yalancı diyorsunuz, hiç yalanını yakaladınız mı?” onun bu soruları karşısında Rasulullah'ın as. düşmanları ile dolu olan Kureyş meclisi “hayır, bunların hiç birini onda görmedik” demekten başka söz bulamamışlardır.⁷⁵¹ Şimdi nasıl oluyor da onun yalancı ve uydurmacı olduğunu söyleyebiliyorlardı. Gizli buluşmalarla derlediği sözleri nasıl da Allah'a izafe edebilirdi? İbni Kesir'in belirttiği gibi onlar Kur'an ve Rasulullah as. hakkında dile getirdikleri bu itirazın yalan olduğunu gayet iyi biliyorlardı.⁷⁵² İşte bu yüzden yaptıkları apaçık bir iftira idi.

⁷⁴⁸ Razi, XIII, s.50; Ebu'-Suud, VI, s.202; Âlusi, XVIII, s.235; Şevkani, IV, s.61

⁷⁴⁹ Draz, s.51-56. Draz burada Rasulullah'ın as. hayatından doğru sözlülük ve güzel ahlak örnekleri sunarak böyle bir kişinin peygamberlik konusunda asla yalan söylemeyeceğini ispat eder.

⁷⁵⁰ Elmalılı, X, s.43

⁷⁵¹ Elmalılı, VIII, s.422

⁷⁵² İbn Kesir, V, s.135

Kur'an-ı Kerim de bir çok âyetinde Rasulullah'ın as. bu yüce ahlakını bir delil olarak zikretmiştir.⁷⁵³

B. Mekke'de ki Ehl-i Kitab'ın Durumu Buna Delildir

Âyette itiraza verilen cevabın bir diğer yönü de Ehl-i kitab ile ilgilidir. Müşrikler Rasullah'ın as. Mekke'de yaşayan bir grup Ehl-i kitaptan yardım aldığını iddia etmişlerdi. "İtirazlar" konusunda da ayrıntılarını gördüğümüz gibi söz konusu grubun Yahudiler olduğu kanaatı yanında, Cebr, Yesar, Addas, Ebu Fukeyhe, Yeîş (veya Âiş), Bel'am, Ebu Yusr gibi bazı Hristiyan kölelerden oluştuğu tarzında fikirler vardı.⁷⁵⁴

Yahudilerin Kur'an'a kaynaklık edemeyecekleri açık bir durumdur. Bu birkaç açıdan değerlendirilebilir. O tarihte, Yahudi göçü ile yarımadaya yerleşmiş sayıları yirmiye ulaşan Yahudi kabileleri mevcut idi.⁷⁵⁵ Fakat Yahudilerin Mekke'de işitilen bilinen bir varlıkları yoktu.⁷⁵⁶ Eğer Mekke'de bir varlıkları olsaydı Hayber ve Yesrib Yahudileri gibi onların akibeti hakkında da bir bilgi olurdu.⁷⁵⁷ Cevad Ali, Yahudilerin Mekke'de sadece ticaretleri ve tefecilikleri vardı der.⁷⁵⁸ Bu duruma rağmen Mekkelilerin bir çok vesile ile dini konularda, özellikle Rasulullah as. ve İslam vahyi hakkında danışmak ve karşı mücadele için yardım almak üzere Yesrib'e gidip Yahudi alimler ile görüştiklerini kaynaklar tespit etmektedir.⁷⁵⁹ Eğer Yahudilerin Mekke'de bir varlıkları olsaydı Medine'ye gitmelerine gerek yoktu. Yahudilerin kendi ırkları dışında muhtedi kazanmaya asırlar önce son verdiklerini⁷⁶⁰ ve Kur'an'dan öğrendiğimiz üzere dini bilgilerini gizlediklerini de biliyoruz.⁷⁶¹ Bütün bunlarla beraber Mekkeliler kendilerinden yardım istediklerinde Yesrib Yahudilerinin Rasulullah'a as. sorulmak

⁷⁵³ bk. Yunus,16; Kalem, 4; Yasin, 4; Zuhuf, 43

⁷⁵⁴ Taberi, XIX, s. 368vd.; Ebu's-Suud, IV, s.202; Âlusi, XVIII, s.234; Şevkani, IV, s.61; Zemahşeri, III, s.263

⁷⁵⁵ Âvatîf, s.260

⁷⁵⁶ Cevat, Ali, VI, s.543

⁷⁵⁷ Fazlurrahman, s.278

⁷⁵⁸ Cevat, Ali, VI, s.511

⁷⁵⁹ İbni Hişam, II, s. 190

⁷⁶⁰ Yıldırım, age. s.10

⁷⁶¹ bk.En'am,91

üzere onlara üç soru vermesi, Yahudilerin Rasulullah'ın as. kendi kitaplarından ve öğretilerinden habersiz olması hususunda hiçbir tereddütlerinin olmadığını gösterir.

Bahsi geçen diğer Hristiyan kölelerin Kur'an'a kaynaklık edebilmelerinin imkansızlığını ise en güzel olarak Nahl sûresinin yüz üçüncü âyeti dile getirir. “Şüphesiz biz onların: "Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır.”

“İtirazlar” konusunda değindiğimiz gibi ismi verilen şahısların her biri Arap olmayıp Rum idiler. Mekke’de köle olarak bulunuyorlardı ve demircilik vb. meslekleri icra ediyorlardı. Bu kişiler müslüman olup Rasulullah’a as. tabi olmuşlardı. Tevrat’ı ve İncil’i okurlardı. Bu kişiler a’cemi olup Arapça’yı iyi bilmezler, Tevrat, İncil ve diğer kitaplarını kendi dillerinde okurlardı. Onların dillerinin a’cemi oluşu Nahl sûresinde de vurgulanmıştır.

Bütün bunlardan sonra nasıl olurda belağat ve fesahatıyla Arap ediplerini aciz bırakan Arapça bir kelim olan Kur'an böyle Arapça’yı doğru dürüst bilemeyen kişilerin öğretisi olabilir?

Bu kişiler Kur'an'ın asıl öğreticileri olsalardı, onca yüksek başarılar gösteren Kur'an'ın kendilerine ait olduğunu neden dile getirmesinler ve bu şerefi başkasının sahiplenmesine göz yumsunlar?

Kaynaklarda da belirtildiği gibi bu kişilerin hepsi de müslüman olup Rasulullah’a as. tabi olmuş kişilerdir. Bu kişiler, müşriklerin iddia ettikleri gibi olsaydı, kendi öğrencileri olan Hz. Muhammed’e as. neden öğrencilik yapsınlar?

İsmi geçen Hristiyan kölelerin de ona as. yardım edebilmesi dil ve üslup açısından yukarda gördüğümüz gibi imkansızdır. Bilgi olarak ona kaynaklık edebilirler miydi? Bu da imkansızdır. Çünkü onların Kur'an'a kaynaklık edebilecek derecede bilgileri yoktur ve bu durumun en büyük delili de bizzat Mekke müşriklerinin tutumudur. Eğer bu kişiler gerçekten üstün bir din bilgisine sahip olsaydılar Mekkeliler Rasulullah as. ile mücadele için bilgi yardımı almak üzere elçilerini Medine

Yahudilerine göndermek ihtiyacı hissetmezlerdi. Ayrıca, Kur'an'ın bir benzerini, hiç değilse on sûresinin benzerini, o da olmadıysa bir sûresinin benzerini yapmaları konusunda Kur'an onlara meydan okuduğunda bu kişilerden veya onların benzeri olanlardan yardım alabilirlerdi. Zaten Kur'an onlara ins ve cin, alabildikleri herkesten yardım almalarını da tavsiye etmişti. Bu meydan okumaya karşılık vermeye oldukça istekliydiler ve buna da son derece ihtiyaçları vardı.

İşte bütün bunlar bu kişiler ve benzerlerinin Kur'an'ın muallimi olamayacağının açık delilleridir. Kaldı ki Taberi, Rasulullah'ın as. onları ziyaret edip yanlarına girip çıkmasının onlara öğretmek amaçlı olduğunu belirtir.⁷⁶² Yani onlar Rasulullah'a değil Rasulullah as. onlara öğretmek için onlarla buluşmaktadır. Demek ki onların bilgileriyle Kur'an oluşmadı aksine onlar bilgilerini Kur'an'dan edindiler.

Müşriklerin itirazlarında bir başka özellik daha vardır. Onlar Kur'an konusunda Rasulullah'a as. yardım edebilecek olan kişiyi Arap olmayanlar arasında aradılar. Bu demektir ki onlar Araplar arasında ona as. yardım edebilecek düzeyde birinin bulunmadığını ikrar ediyorlardı. Dolayısıyla Araplar arasında böyle bir isim aramaya gerek dahi yoktur.

Yukarıdaki verilerden hareketle şöyle bir akıl yürütme yapabiliriz: Ehl-i kitap, Rasulullah'ın as. kendi kitaplarından ve bilgilerinden habersiz olduğundan emindirler. Müşrik Araplar da, Araplar arasında Hz. Muhammed'e as. yardım edebilecek herhangi birinin olmadığından emindirler, çünkü ona yardımcı olabilecek kişiyi Ehl-i kitap arasında ararlar. Ayrıca onlar Hz. Muhammed as. için "yardım alıyor" iddiasıyla şunu ortaya koyuyorlardı ki, Hz Muhammed Kur'an'ın kaynağı olamaz, Kur'an da Hz. Muhammed'in as. sözü olamaz. Müşrikler bundan da emindiler. O halde Kur'an'ın kaynağı Rasulullah'ın as. zatı değilse, Ehl-i kitap değilse ve Araplar da şairleri ve kahinleri ile ona kaynaklık edemiyorlarsa Kur'an'ın sahibi olarak geriye Allah'tan başka biri kalıyor mu?

⁷⁶² Taberi, XIV, s. 365

C. Kur'an'ın, Tevrat ve İncil ile Karşılaştırması Buna Delildir

Kur'an'ın Ehl-i kitaptan yardım ile oluşturulduğu iddiasının batıllığı Kur'an'ın bu iki kitap ile metot, üslup ve muhteva bakımından karşılaştırılması ile açıkça ortaya çıkar. Eğer Kur'an Mekke'de ki Ehl-i kitabın yardımı ile oluşturulmuş olsaydı Tevrat ve İncil'deki bilgiler onda da tekrarlanmış olurdu. Oysa incelendiğinde görülür ki aralarında çok ciddi farklılıklar vardır. Bu durum ise, Kur'an'ın ne Tevrat'tan ne İncil'den ne de o zaman ki Ehl-i kitap bilginlerinden alınmadığını ispat eder.

Rasulullah'ın as. okuma yazması olmadığı gibi o yabancı dil de bilmezdi. Kaldı ki o dönemde ne Tevrat'ın ne de İncil'in Arapça tercümesi yoktu. Tevrat M.S. 718 de, İncil ise M.S.IX veya X. Asırda tercüme edilmiştir.⁷⁶³ Dolayısıyla bu durumda Rasulullah'ın as. bu iki kitaptan bizzat bilgi edinmesi güç bir olasılıktır. Yine de bu üç kutsal kitabı incelediğimizde elde edeceğimiz sonuçlar, Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes (Tevrat ve İncil) kaynaklı olmadığı açıkça gösterecektir.

Tevrat'ı ilk elimize aldığımızda karşımıza yoğun ve ayrıntılı bir şekilde tarih bilgileri çıkar. Hz. Adem'den as. başlayarak peygamberler ve kavimler için ayrıntılı yaşam bilgileri ve soy kütükleri ile karşılaşırız. İncil'de de Hz. İsa'nın yaşamıyla ve soyuyla ilgili ayrıntılı bilgiler anlatılır. Oysa Kur'an, tarihi kıssaları sadece bir ibret ve öğüt olması açısından değerlendirir ve asla ayrıntıya girmez.⁷⁶⁴ Bu haliyle Kur'an'ın tarihi olayları anlatırken kullandığı üslup ve edindiği gaye diğer iki kitaptan oldukça farklıdır.

Kitab-ı Mukaddes'te Allah'a izafe edilen beşeri sıfatlar dolayısıyla da Kur'an ile aralarında büyük bir fark vardır. Özellikle Tevrat'ta Allah'a bir çok beşeri sıfat yüklenmektedir ki Kur'an Tevrat'ın aksine Allah'ı bunlardan tenzih etmektedir. Tevrat'a göre Allah, Nuh tufanından sonra pişmanlık duymuş bir daha böyle bir şeyi yapmayacağına söz vermiştir.⁷⁶⁵ Yine Tevrat'a göre tufandan sonra Nuh as. bir kurban keser, kurban üzerine yakılan takdimelerden çıkan et kokusunu haşa Allah Teala

⁷⁶³ İdris Şengül, **Kur'an Kıssaları Üzerine**. İzmir: Işık Yayınları, 1994. s.165

⁷⁶⁴ Şengül, s. 177

⁷⁶⁵ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 9/11-17

koklayınca Allah'ın gazabı sükûnet bulur.⁷⁶⁶ Yine Tevrat'ın I. Samuel kitabındaki “Talut=Şaul” kıssasında Allah'ın Şaul'u (Talut) kral yaptığına pişman olduğu yazılır.⁷⁶⁷ Oysa Kur'an'da Allah'ın yaratılmışlara benzemediği,⁷⁶⁸ her şeyi pişmanlığa yer olmayacak şekilde hikmetli ve mükemmel yarattığı,⁷⁶⁹ aynı zaman da kesilen kurbanların kanının ve etinin değil kulların takvasının Allah'a ulaştığı⁷⁷⁰ belirtilir. Bakara sûresinde Talut kıssası anlatılırken de Allah'ın onu seçtiği ve ona ilimde ve bedende üstünlük verdiği ifade edilir.⁷⁷¹

Tevrat'ın peygamber kıssalarında peygamberlere, onlara yakışmayan fiiller ve günahlar isnat edilmektedir. Hz. Lut'ın as. içki içip kendi kızları ile zina edip onları hamile bıraktığı,⁷⁷² Hz. İbrahim'in as. hanımı Sare'yi Mısır yolculuğunda Fravun'a teslim ettiği,⁷⁷³ Hz. Davud'un as. kendi ordu komutanı Uryan'ın karısını beğenip onunla yattığı ve hamile bıraktığı, bir hile ile kadının kocası Uryan'ı savaşa gönderip ölmesi için tek başına en öne koydurduğu,⁷⁷⁴ Hz. Süleyman'ın as. hanımının gönlünü almak için puta taptığı⁷⁷⁵ gibi peygamberler için muhal olan iftiralar Tevrat'ta zikredilmektedir. Oysa Kur'an-ı Kerim onları salih kullar olarak nitelemekte,⁷⁷⁶ özellikle Hz. Süleyman'ın as. Yahudilerin ona isnad ettikleri iftiralardan, küfürden ve sihirden uzak olduğunu bildirmektedir.⁷⁷⁷

Tevrat'ın Tekvin bölümünde Allah'ın yerleri ve gökleri altı günde yarattığı yedinci gün ise yorgunluğunu gidermek için istirahat ettiği iddia edilir.⁷⁷⁸ Kur'an ise, göklerin ve yerlerin altı günde yaratıldığını, ama bundan Allah'a hiçbir şekilde yorgunluk arız olmadığını belirtir.

⁷⁶⁶ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 8/20-22

⁷⁶⁷ Kitab-ı Mukaddes, I. Samuel, 15/10-11

⁷⁶⁸ Şura, 11

⁷⁶⁹ Bakara, 32; Âl-i İmran, 6,62; En'am, 18,73 v. dğr.

⁷⁷⁰ Hacc, 37

⁷⁷¹ Bakara, 247

⁷⁷² Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 19/30-38

⁷⁷³ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 12/10-20

⁷⁷⁴ Kitab-ı Mukaddes, II. Samuel, 12-26

⁷⁷⁵ Kitab-ı Mukaddes, I. Krallar Kitabı, 11/2-13

⁷⁷⁶ Bakara, 124; Nahl, 120; Âl-i İmran, 33; En'am, 84; Ankebut, 26; Tahrir, 10; Sad, 17 vb.

⁷⁷⁷ Bakara, 102

⁷⁷⁸ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 2/1-3

“Andolsun biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk çökmedi”⁷⁷⁹

Ayrıca Tevrat, yaratılışın gerçekleştiği altı günün, bildiğimiz hafta günleri cinsinden altı günde gerçekleştiğini, bunu bir dinlenme gününün (sebbat) takip ettiğini en açık bir ifade ile ortaya koyar. Oysa henüz güneş ve yer yaratılmadan, yeryüzünde oturan bir kişi için güneşin doğuş ve batışıyla oluşan bir günden bahsetmek mantıken imkansızdır. Kur’an’da, yaratılışı anlatırken kullanılan “yevm” kelimesi ise çoğu müfessir tarafından “gün” olarak tercüme edilse de bizzat Kur’an’ın kullanımında bu kelimenin her kullanım mahallinde yirmi dört saatlik bir zaman parçası olarak nitelenemeyeceği açıktır.

“Sonra (bütün bu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.”⁷⁸⁰

“Melekler ve Rûh (Cebrail), oraya, miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıl olan bir günde yükselip çıkar.”⁷⁸¹

Bu âyetlerden ilkinde “yevm” insanların sayımıyla bin güne, diğerinde ise elli bin yıla denk bir zaman dilimidir. Demek ki “yevm” kelimesi sadece yirmi dört saatlik bir günü değil değişen uzunluktaki zaman evrelerini de anlatır. Ebu’s-Suud, tefsirinde yaratılışla ilgili âyetlerde “yevm” kelimesinin “muayyen vakitler” olarak tercümesinin daha doğru olduğunu belirtir ve Furkan sûresinin elli dokuzuncu âyetinde kelimeyi bu şekilde yorumlar.⁷⁸² Bu durumda Tevrat’a ait yaratılışın “altı günde” gerçekleşmiş olduğu söylemiyle Kur’an’ın “altı gün” ifadesinin görünüş itibarıyla birbirinin aynı olduğu sanılabilirse de gerçekte arada büyük bir farklılık vardır. Tevrat’ın açıklamasının aksine Kur’an’ın açıklamasının hem akla hem de bilime uygun bir yapıda olduğu gayet açıktır.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Kaf,38

⁷⁸⁰ Secde,5

⁷⁸¹ Mearic,4

⁷⁸² Ebu’s-Suud, VI. S.227

⁷⁸³ bk. Maurice Bucaille, s.214-219

Müsbet ilimler açısından Tevrat, İncil ve Kur'an üzerinde ciddi çalışmalar yapmış olan Fransız Maurice Bucaille, şöyle der: Kitab-ı Mukaddes'teki kıssaları kopya ettiği yolunda İslam'ın ilk zamanlarından beri Muhammed'e esirgemenen yapılan – tamamen temelsiz- ithamlar karşısında, Kitab-ı Mukaddes'teki yaratılış kıssası ile Kur'an'ın bu konudaki verileri arasında bu denli bir benzemezliğin mevcudiyeti bir kez daha altını çizerek belirtmeye değer. Yaratılışla ilgili ithamın en küçük bir dayanağı yoktur. Acaba bundan yaklaşık ondört asır önce bir insan, Tevrat'taki o devirde geçerli olan yaratılış kıssasını ele alarak, içerisinde bilim açısından hatalı olan hususları atıp onun yerine doğruluğunu ilmin en nihayet asrımızda ispat edeceği bir çok verileri kendi başına dile getirmek suretiyle kıssayı bu derece tashih etmiş olabilir miydi? Böyle bir varsayımı savunmak mümkün değildir.⁷⁸⁴

Kur'an İnciller ile karşılaştırıldığında da sonuç Tevrat ile olan karşılaştırmanın sonucuyla aynı kalıyor. Daha en başta Tanrı inancında çarpışma başlamaktadır. İncil'de Teslis (üçlü tanrı) inancı gereği olarak Hz. İsa'nın as. Allah'ın oğlu olduğu zikredilir.⁷⁸⁵ Oysa bu Kur'an'da şiddetle reddedilir.

“Andolsun "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah'dan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer diye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap isabet edecektir. Hâla Allah'a tevbe edip O'ndan bağışlanmayı dilemiyecekler mi? Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir. Meryem oğlu Mesîh ancak bir resûldür. Ondan önce de (birçok) resûller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar.”⁷⁸⁶

Yine İncil'de Hz. İsa'nın as. çarmıha gerildiği anlatılırken⁷⁸⁷ Kur'an Hz. İsa'nın as. çarmıha gerilmediğini, Allah'ın onu azgınların elinden kurtardığı ve katına yükselttiği belirtilir.⁷⁸⁸

⁷⁸⁴ Bucaille, s.23656

⁷⁸⁵ Matta, 3/17-18; 8/23-27

⁷⁸⁶ Maide, 73-75; krş. Âl-i İmran, 47-59; Maide, 72-76; 116-117; Meryem, 34-35; Saff, 6

⁷⁸⁷ Matta, 16/21; 27/1-66

⁷⁸⁸ Nisa, 157-158

Günümüzde Hristiyanlar tarafından kabul edilen dört İncil'in (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) anlattığı öykülerde de çelişkiler ve akla yatkın olmayan yönler bulunmaktadır.⁷⁸⁹ İncillerde Hz. İsa'nın as. soy kütüğü ayrıntılı olarak verilmeye çalışılır. Bu soy kütükleri bilimsel bulgulara uymamakla beraber İncillerin (özellikle Matta ve Luka İncilleri) arasında ciddi çelişkiler vardır.⁷⁹⁰

Kur'an ise pek çok yerinde Hz. İsa'dan ve annesi Hz. Meryem'den bahsetmektedir ve Kur'an'ın on dokuzuncu sûresi "Meryem" adını taşır. Bununla beraber Kur'an, İncillerde var olan çelişkili ve bilimin tenkit ettiği hiçbir bilgiye yer vermez. Maurice Bucaille, bu konuları tetkik ettikten sonra der ki: burada bu gerçeğe tarafsızlığın gereği olarak bir kez daha işaret etmeliyiz: zira bu husus, bazı kimselerin "Kur'an'ın yazarı olan Muhammed geniş çapta Kitab-ı Mukaddes'i kopya etmiştir" yolundaki temelsiz iddiaları karşısında bir kez daha büsbütün önem kazanıyor. O zaman akla şöyle bir soru gelir: kim ya da hangi kanıt Muhammed'i İsa'nın soy kütüğü konusunda İncilleri kopya etmekten caydırıp çağdaş bilgilerin yönelttiği her eleştirinin dışında kalan sağlam soy kütüğünü Kur'an'a almaya ikna etmiş olabilir, halbuki İncil metinleriyle Eski Ahid metinleri bilim açısından tamamiyle reddedilir niteliktedir.⁷⁹¹

Eğer Kur'an, Kitab-ı Mukaddes (Tevrat ve İncil) kaynaklı olsaydı Kur'an'da onun inanç, ibadet ve ahlakının tesiri, bir takım izleri olmalıydı. Halbuki böyle bir şey söz konusu değildir. Üstelik o, tahrif edilmiş bu iki kitapta ki batıl inançları yıkmakta, yanlışlarını ve batıl yönlerini eleştirmektedir. Şu halde Kur'an, kendi içerisinde var olan ve Kitab-ı Mukaddes'te de anlatılan konuları hiçbir surette ondan alıp kopya etmemiştir. Aradaki benzerlikler Tevrat ve İncil'in bir zamanlar ilahi kaynaklı birer kitap olduğunu göstermekten ileri gidemez.

IV. İtiraz Sahipleri Allah'dan Başka Batıl Tanrılar Edinerek Çelişkiye Düşmüşlerdir

⁷⁸⁹ Bucaille, s.157-174

⁷⁹⁰ age., s.140-154

⁷⁹¹ age., s.329

Kur'an-ı Kerim'in şirk ile mücadelede kullandığı yöntemlerinden biri de, insanların tutum ve davranışlarını, düşünce yapısının en derin yerlerinde gizlenen kökleriyle birlikte ortaya koyarak muhatapların yanlış görüş kavramalarını, doğal olarak ta ondan soğumalarını, nefret içinde ondan uzaklaşmalarını sağlamaktır.⁷⁹² Bu amaçla Kur'an, ilk indirilen âyetten itibaren Allah'ın birliğinin yanında şirkin ve şirk tanrılarının batıllığına işaret etmiştir. Kur'an, ilk sûrelerinde, batıl tanrılara hücum etmek yerine, müşriklerinde tanıdığı Allah'ın kim olduğunu bildirmeyi tercih etmiştir. Nüzul sırasında yirmi ikinci sırada olan İhlas sûresinde Allah mükemmel bir derecede tanıtıldıktan sonra yirmi üçüncü sûre olan Necm sûresi⁷⁹³ ile batıl tanrılara hücum açıkça başlamaktadır.⁷⁹⁴ Nüzul sıralamasından kırk ikinci olan Furkan sûresinde, üç ayrı yerde batıl tanrılara yapılan eleştirileri görebilmekteyiz. Bu üç yerde de batıl tanrılar, Allah'ın uluhiyet vasıfları ile kıyas edilir, acizlikleri göz önüne serilir. Müşriklerin o zamana kadar hiç sorgulama ihtiyacı hissetmeden kabullendikleri inanç yapıları karşısında şüphe duyguları uyandırılır. Onlarda bir takım tahliller, kıyaslar, çıkarımlar yapmaları beklenir.

Sûrede şirk tanrılarının ilk eleştirildiği yer üçüncü âyettir. İkinci âyette Allah, göklerin ve yerin mülküne sahip olması, bu mülkiyette hiçbir ortağının olmaması, varisinin olmaması ve her şeyin yaratıcısı, düzene koyucusu olması şeklinde dört vasıfla tanıtıldıktan sonra müşriklerin tanrıları bu sıfatlar karşısında kıyasa tabi tutularak şöyle denir:

“(Kafirler) O’nu bırakıp, hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile ne bir zarar ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen tanrılar edindiler.”

İlk ağır eleştiri daha âyetin ilk kelimesinde belirmektedir. “İttehazu” (edindiler) ifadesi ile bu tanrıların gerçek bir varlıklarının olmadığı, onların müşrik zihinler tarafından uydurulmuş, sadece bu zihinlerde varlık bulan birer evhamdan ibaret

⁷⁹² Yolcu, **Kur'an'ın Zihniyeti Değiştirmesi**, s.328

⁷⁹³ Necm, 19-23: “Gördünüz mü o Lat ve Uzza’yı? Ve üçüncüleri olan ötekini; Menat’ı? demek erkek size dişi O’na öyle mi? O zaman bu, insafsızca bir taksim! Bunlar (putlar) sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.”

⁷⁹⁴ Yıldırım, age., s.303-304

oldukları anlatılıyor. Sahte tanrıların ancak abidleri nazarında var olduklarını, harici bir vücuda sahip olmadıklarını belirtmek için Kur'an, buna delalet eden ifadeleri kullanmakta sürekli ve devamlı bir hassasiyet göstermiştir. “ca'l (yapmak), ittihaz (edinmek), işrak (ortak koşmak), ted'une (çağırmak, yalvarmak) fiilleri gibi.⁷⁹⁵ İşte burada da böyle yapılıyor. Sadece bu tek kelimedeki eleştiri yalnız başına müşriklerin batıl tanrı inançlarını yıkacak güçtedir. Kur'an'da bir çok yerde dile getirilen, sahte tanrıların müşrikler ve ataları tarafından uydurulmuş isimler olduğu⁷⁹⁶ gerçeği bu tek kelimenin zımnında bulunmaktadır. Ayrıca Tabatabai'nin belirttiği üzere, “İttehazu” (edindiler) fiili kullanılıp isim verilmemesi tahkir içindir. Müşriklerin Kur'an ve Rasule karşı yaptıkları tahkire karşı bir tahkir ile onlara karşılık verilmiştir.⁷⁹⁷

Âyette devamla bu batıl tanrılar uluhiyet için gerekli olan dört sıfat açısından eleştirilip gerçek ilah olamayacakları ispat edilir. Birincisi, onlar hiçbir şeyi yaratmaya kadir değildirler. Oysa ilah olmanın gereği yaratabilmektir. İşte bu birinci eleştiri noktasıdır. Müşriklerin tanrıları ister taş veya ağaçlardan yapılan sanemler olsun, ister gerçek hüviyetinden çıkarılıp ilahlaştırılan melekler, Hz. İsa ve Hz. Üzeyr olsun hiçbir şey yaratamazlar. Zaten müşrikler, tanrılarında yaratıcı olmak vasfını şart görmediklerinden rast gele şeyleri tanrı saymaktan çekinmemişlerdir. Kur'an onları bu şekilde sıkıştırır, yaratmadıkları halde hangi sıfatla tanrılaştırıldıklarının hesabını sorar.⁷⁹⁸

İkinci eleştiri noktası onların “yaratılmış” olmasıdır. Buradaki “yaratılmışlık” iki ayrı faille ilişkilendirilmektedir. Birincisi, onları da her şeyi yaratan Allah yaratmıştır. İkincisi, bu tanrıların kendi abidleri tarafından yontulup şekillendirilerek vücut bulmuş veya abidlerinin zihinleri tarafından üretilmişlerdir.⁷⁹⁹ Bu mana Ankebut sûresinin on yedinci âyetinin ifadesi gibidir; “Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz.” Elmalılı, ilk mananın tercihe şayan olduğunu söyler.⁸⁰⁰ Fakat batıl tanrılar için söylenen bu iki durum da gerçeğin ta kendisidir.

⁷⁹⁵ Yıldırım, age., s.312

⁷⁹⁶ A'raf,71; Yusuf,40; Necm,23,27; Ra'd,33

⁷⁹⁷ Tabatabai, XV, s.177

⁷⁹⁸ Yıldırım, age., s.317

⁷⁹⁹ Zemahşeri, III, s.263

⁸⁰⁰ Elmalılı, VI, s. 53; Şevkani, IV, s.61; Âlusi, XVIII, s.233.

Âyette deniliyor ki, onlar hiçbir şey yaratamazlar, bilakis onlar Allah'ın yarattığı diğer mahlukat gibidirler, abidleri onları yontarak, şekillendirerek oluştururlar, meydana getirirler.⁸⁰¹ Bu durumda onlar kendilerini var edecek birilerine muhtaçtırlar. İlahlığın vasfı ise muhtaç olmamaktır. Muhtaç olan ilah olamaz.

Bu ifadelerle sadece sahte tanrıların ilahlığı boşa çıkarılmıyor aynı zamanda müşriklerin konu ile ilgili inançlarının fesadı ve hallerinin sapıklığı da ortaya konuyor. Onlar tanrılarının rab olma hakkını Allah'tan aldıklarını düşünüyor,⁸⁰² onlara kendilerini Allah'a yaklaştırsınlar⁸⁰³ diye tapıyorlardı. Oysa âyette vurgulandığı üzere her şeyi yarattığı gibi Allah onları da yaratmıştır ve Allah hiçbir şekilde onlara ilahlık, rablık hakkı vermemiştir. Bu ifade tanrıların ilah olma dayanağını yıkıyor. Müşriklerin ne büyük bir dalalet içinde olduklarına gelince bu müşrikler, kendi elleriyle şekil verdikleri bir takım cansız nesnelere tapıyorlar. Tapan insanın istediği şekilde şekil vereceği, yontacağı bir surete tapması, aklın haricine çıkmak, apaçık şeyleri inkar etmektir. Putu yapan insanın, yaptığı o puttan daha üstün vasıflara ve kabiliyetlere sahip olduğu ortadadır.⁸⁰⁴ Oysa müşrik insanın durumu budur. Üstelik onlar, her şeyi yaratan Allah'ı bırakıp bu sahte ilahlara tapıyorlar, bu büyük bir dalalettir.

Bu ilk eleştirilerden sonra üçüncü bir eleştiri açısına gelinmektedir. Bu da, bu batıl tanrıların kendilerinden bir zararı uzaklaştıramayacakları gibi her hangi bir yararı da edinemeyecekleri gerçeğidir. Bu büyük bir acziyettir ve ilk iki eleştiriden daha ağır bir eleştiridir. Çünkü bu, onları bütün canlılardan aşağı bir konuma indirir. Canlılar onların aksine kendilerini bazı tehlikelerden koruyabilir ve bazı yararları kendilerine sağlayabilirler.⁸⁰⁵ Müşriğin Allah'tan başka edindiği bu tanrılar ise bunu yapamazlar, çünkü onlar cansız varlıklardır. Kendisine karşı durumu bu olan elbette ki başkasına zarar verme veya yarar sağlamada daha da acizdir.

“Onlar ne zarar nede fayda veremezler” formülü şirk tanrılarının bir işe yaramayacaklarını anlatmak üzere Kur'an'ın en çok kullandığı ifadesidir. Bunların

⁸⁰¹ Ebu's-Suud, VI, s. 202

⁸⁰² Zuhuf, 20; Yunus, 18

⁸⁰³ Zümer, 3

⁸⁰⁴ Yıldırım, age., s.315

⁸⁰⁵ Ebu's-Suud, VI, s.202; Âlusi, XVIII, s. 234

Kur'an'da geçtikleri yerler göz önüne alınırsa, maddi manevi, ferdi ve içtimai her türlü mutluluk ve bedbahtlık sebeplerini kapsayan şumullu kavramlar oldukları anlaşılır. İnsanın tanrısından beklediği şey, kendisini mutlu kılıp, bedbahtlıktan kurtarmasıdır. Putlar başkalarına olmadığı gibi kendilerine tapanlara da fayda veya zarar veremezler, gelen bir zararı uzaklaştıramazlar.⁸⁰⁶ Müşrikler, ibadet ettiklerinde fayda veremeyecek, etmediklerinde de zarar veremeyecek ilahları Allah'a ortak koşuyorlar. Bunun yanında onlara sayısız nimetler verene ibadeti terk ediyorlar. İnsanlara nimetlerini Allah bu sûrede kırkaltıncı âyetten ellidördüncü âyete kadar anlatır. Onun dilediği şeyi engelleyecek yoktur, kendisine isyan edeni cezalandırmak istedi mi, Fravun, Nuh kavmi, Ad, Semud, v.d. sûrede zikrettikleri gibi helak eder. Gazap ettiğine yardımcı ve savunucu yoktur.⁸⁰⁷ Oysa müşrikler, sûrenin başında "tebareke" fiili ile nitelenen, her türlü maddi manevi hayrın ve nimetin sayılamaz ve sınırlandırılmaz nitelikte, devamlı artarak ve sürekli olarak kendisi cihetinden geldiği Allah'ı bırakıp bu aciz putlara ibadet etmektedirler. Bu acizleri Allah'a tercih etmişlerdir.

İlk iki eleştiri ile sahte tanrıların ilahlık dayanakları yıkıldıktan sonra bu üçüncü eleştiri ile de müşriklerin bu tanrılara tapınmalarının dayanağı yerle bir ediliyor. Çünkü şirkin nedenlerinden biri de bu tanrıların verebileceği zararlarda korunmak, onlar cihetinden bazı faydalar sağlamaktır.⁸⁰⁸ Halbuki onlar bu söylenenleri kendileri için bile gerçekleştiremezler.

Dördüncü olarak onların bir başka yöndeki acizlikleri ortaya konulur, "onlar ne diriye öldürebilirler, ne ölüyü diriltebilirler nede ölümden sonra ahirette diriltebilirler." Fayda ve zarar vermede aciz olan bu konuda daha da acizdir.⁸⁰⁹ Dolayısıyla kendilerine ibadet edenleri mükafatlandırmaya veya cezalandırmaya da kadir değiller. Arap müşrikleri, tanrıların kendilerini dirilteceklerini iddia etmemişlerdir. Fakat ölüleri diriltmek uluhiyetin özelliklerinden biri olduğundan, iltizam suretiyle ilahlarında diriltme gücünü tanımış olurlar. Kur'an şöyle demek istiyor: Allah o olabilir ki ölmüş

⁸⁰⁶ Yıldırım, age., s.313

⁸⁰⁷ Taberi, XVII, s.477

⁸⁰⁸ bk. Yıldırım, age. s. 296,297

⁸⁰⁹ Zemahşeri, III, s.263

insanları diriltebilir. Onların putları bu kudrete sahip olmadıklarına göre tanrı olamazlar.⁸¹⁰

Sûrenin ikinci âyetinde Allah kemal sıfatlarla anıldıktan sonra batıl tanrıların bu durumu gözler önüne serilmiştir. Sûre yer yer Allah'ın kainattaki mükemmel yaratışını ve nimetlerini de dile getirir. Bunun karşısında müşriklerin tanrıları kendilerine dahi faydaları olmayan cansızlardır. Dalaletin en büyüğü budur ki müşrik Allah'ı bırakıp o sahte tanrılara tapar, onlar adına Allah'a, O'nun vahyine ve peygamberine karşı mücadeleye girer. İşte bu manalar sûrenin elli beşinci âyetinde müşriklerinin sapıklığının, tutarsızlığının bir göstergesi olarak bir daha dile getirilmiştir: “(Böyle iken inkarcılar) Allah'ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkarcı da Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır.”

Sûrede batıl tanrılar bir kez de ahirette ki durumları ile ele alınır. İniş sırasında kırk ikinci olan Furkan sûresinde, daha sonra inen sûrelerde de zaman zaman hatırlatılacak olan, bir durum haber verilir:⁸¹¹

“O gün Rabbin onları ve Allah'dan başka taptıkları şeyleri toplar da, der ki: şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helakı hak eden bir kavim oldular, derler.”⁸¹²

Sûrenin onyedinci ve onsekizinci âyetlerindeki ahiret sahneleriyle şirk tanrılarının asılsızlığı, acizliği ve müşriklerin dalaleti bir kez daha gözler önüne serilir. Bu âyetlerde belirtilen “Allah'dan başka taptıkları şeyler”den kastın putlar olduğu Kelbi'den, Mücahid'den, İbni Cureyc'den ve İkrime'den rivayet edilmekle beraber⁸¹³ yine Mücahid'den⁸¹⁴ kastedilenin melekler, Mesih İsa as. ve Üzeyir as. olduğu da

⁸¹⁰ Yıldırım, age., s.318

⁸¹¹ Yıldırım, age., s.306

⁸¹² Furkan, 17,18

⁸¹³ Zemahşeri, III, s.267; Taberi, XVII, s.415; Nesefi, II, s.1160; Kurtubi, XIII, s.10

⁸¹⁴ İbni Kesir, V,s.140

rivayet edilir ve bu ikincisi müfessirlerce öncelikli bir görüştür.⁸¹⁵ Bu ikinci manaya uygun olarak Maide sûresinin yüz onaltıncı âyetinde Hz. İsa'ın as. Allah'tan başka ilah edinilmesi ile ilgili olarak hesaba çekilmesi anlatılır.⁸¹⁶ İbni Âşur, cinleri de bu gruba katar.⁸¹⁷ Bunların her birinin tapınılanlar olması dolayısıyla âyette hepsinin de kastedilmesi olağandır.

Âyette kastedilen müşriklerce tanrılaştırılanlar ister bir taş, ister cin veya ister bir melek yahut peygamber gibi Allah'ın yakınlığını kazanmış bir zat olsun durum değişmez. İbadetlerin sadece Allah'a yöneltilmesi emrolunmuştur. Kendisine Allah'tan başka olarak tapınılan ilahlar, ahirette abidlerinden teberri edeceklerdir ve bu ilah gerçekte ister bir melek, isterse de bir peygamber olsun Allah'ın izni olmadan her hangi bir şefaate hakkına sahip değildir.⁸¹⁸ Oysa şefaate beklentisi de müşriklerin bu şirk tanrılarına tapınma sebeplerinden birisidir.⁸¹⁹ Bu durumda âyette müşriklerin akibetiyle ilgili iki husus ortaya konmuş olur. Birincisi, yapageldikleri şirk amelesinin en büyük hedefi olan şefaate asla ulaşamayacaklar. Bu hedef onlar için bir seraptan öte bir şey değildir. İkincisi ise dünyada yaptıkları bütün ameller boşa çıkacak, ahirette tam bir hüsrana uğrayacaklar.⁸²⁰

Sûre'de bu ifadeler ile şirkin tanrıları hiçlik derecesine indirmiş, onlar için “dolaşan kuru isimler” olmaktan öte bir hakikat verilmemiştir. Kısaca delilleriyle müşrikleri her taraftan kuşatmış, onların saklanacağı hiçbir delik bırakmamıştır.⁸²¹ Müşriklere içerisinde bulundukları dalalet ve hiçbir mantığın kabul etmeyeceği çelişkili tutumlar en güçlü ifadelerle gözler önüne serilmiştir. Bu öyle bir tarzda yapılmıştır ki müşriklerin tüm benlikleri şiddetle sarsılmış, vicdanlarında bir huzursuzluk baş göstermiştir ve psikolojinin savunma mekanizmalarının hiç biri ile bunun örtbas edilmesi mümkün değildir. Sûrenin kırkikinci âyetindeki “Şayet tanrılarıma inanmakta

⁸¹⁵ Zemahşeri, III, s.267; Ebu's-Suud, VI,s.207; Kurtubi, XIII, s.10; Nesefi, II, s.1160; İbni Kesir, V,s.140; Razi, XIII, s.60; Taberi, XVII, s.415

⁸¹⁶ Maide,116: “Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, "Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin" diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, "Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.”

⁸¹⁷ İbni Âşur, XVIII, s.337

⁸¹⁸ Bakara, 48; Meryem,87; Taha,109; Sebe,23; Zümer, 44; Necm, 26

⁸¹⁹ Yıldırım, age., s. 296

⁸²⁰ Demirci, **Kur'an'ın Temel Konuları**, s.37

⁸²¹ Yıldırım, age., s.286

sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı” diyorlar” ifadesi âyetlerin müşrikler üzerinde oluşturduğu sarsıntının boyutlarını ortaya koymaktadır.

Artık müşriklerden bir tefekkür ameliyesi, bir kıyaslama beklenmektedir. Çünkü tutumlarındaki uyumsuzluk gizlenebilecek durumda değildir ve uyumsuzluk hiçbir insanın asla kabul edebileceği bir şey değildir.⁸²² Psikoloji ilminin verilerine göre insanın böyle bir huzursuzlukla yaşaması mümkün değildir. Mutlaka bir çözüme bir dinginliğe ulaşması lazımdır. Onlar artık hiçbir şey yaratamayan kendileri yaratılmış olan, kendileri için dahi ne bir zararı defetmeye ne bir yararı elde etmeye gücü yetmeyen hayal ürünü, sahteliği apaçık olan tanrılar ile alemlerin rabbi olan Allah arasında bir tercih ile başbaşa bırakılmışlardır.

V. Allah Dileseydi Rasulüne Üstün Nimetler Verirdi

Sûrenin dördüncü, beşinci, yedinci ve sekizinci âyetlerinde Rasulullah’ın as. beşeri sıfatlarına, ima ile de fakirliğine itirazlar söz konusu idi. Onun as. yanında nezir olarak bir melek bulunmasını veya ona bir hazine verilmesini, hiç değilse geçimini sağlayabileceği bir bağının bulunması gerektiğini müşrikler ileri sürmüştü.

Allah Teala bu itirazlardan “meleklerin indirilmesi, yanında bir meleğin nezir olarak bulunması” şeklinde ki itirazlarına açık bir şekilde cevap vermemiş, ileride göreceğimiz gibi “istedikleri gibi melekleri gördükleri gün, müşrikleri için hiçbir müjdeyi barındırmayan bir gün olacaktır.”⁸²³ şeklindeki tehditler ile bir nevi cevaplamıştır. Tabatabai, söz konusu itirazın bu yönünün zaten batıllığı aşıkâr olması sebebiyle açıkça cevaplanmadığını söyler.⁸²⁴ Bununla beraber biz biliyoruz ki Kur’an, iyi niyet taşımayan tartışmalara katılmaz.⁸²⁵ Allah Teala Kur’an’ın başka yerlerinde bu

⁸²² Krech v.dğr. s.222

⁸²³ Furkan, 22: “(fakat) melekleri görecekları gün, günahkarlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve : (size sevinmek) yasaktır, yasak! diyeceklerdir.”

⁸²⁴ Tabatabai, XV, s.186

⁸²⁵ Fersahoğlu, s.494

itiraza cevaplar vermiştir.⁸²⁶ Burada ise en güzel cevap belki de bu itirazı kâle bile almamak şeklinde susmak olmuştur. Tabatabai'nin dediği gibi,⁸²⁷ hem onların istekleri yerine gelse düşmanlıkları sona mı erecek ki?

İtirazın diğer yönünü oluşturan, Rasulullah'a as. bir hazine verilmemesi veya bir bağının olmaması ise onuncu âyet ile cevaplandırılmaktadır:

“Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah'ın şanı yücedir.”

Tabatabai, bu cevapta altıncı âyetteki cevapta olduğu gibi “ey Rasulüm deki” şeklindeki üslubun kullanılmayıp hitabın doğrudan Rasulullah'a as. yapılmasına dikkat çeker.⁸²⁸ Burada şu inceliğe işaret olunur: onlar cevap verilmeye, muhatap alınmaya layık kişiler değiller. Onlar Nebi'ye as. karşı olan itirazlarında fasit bir bilgi ile hareket ediyorlar. O nebi as. onlara, kendisine vahiy edilen bir beşer olduğundan başka bir şey söylemedi ki, onlara gaybın kudreti benimdir, her istediğimi yapmada ilahi saltanat benimdir demedi ki. Onu şimdi ne diye bununla itham ediyorlar. Allah onlara cevap vermiyor, Rasulüne neden ona müşriklerin sayıp döktüğü o nimetleri vermediğini anlatıyor. Bu içerisinde müşriklere de yeterli cevabı da barındırıyor.

Âyetin başlangıcındaki “Tebareke” lafzını daha önce ele almıştık. Sonsuz ve sınırsız, artıp çoğalan daimi nimetler veren Allah eğer dilese Rasulüne o müşriklerin saydıklarından daha hayırlısını, altından ırmaklar akan cennetler ve saraylar verir. Bu verilecek nimetlerin kendisinden daha hayırlısı olarak nitelenen şey Taberi'nin Mücahid'den yaptığı rivayete göre, müşriklerin dile getirdiği Rasule bir hazine verilmesi ve onun bir bağı olmasıdır. Yine Taberi'nin İbni Abbas'tan yaptığı bir rivayette ise onun as. çarsıda pazarda dolaşmasıdır. Taberi, ilk rivayetin âyetin yorumu için daha uygun olduğunu söyler. Çünkü müşrikler Rasule bir hazinenin verilmesini ve ona bir bağ verilmesini büyük bir şey saymışlardı. Buna karşılık Rasulullah'ın as. Allah'ın elçisi olmasına rağmen çarşılar da geçimlik peşinde dolanmasını ise

⁸²⁶ En'an, 9; Eğer peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan sûretine sokar onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük.” İsrâ, 95: “Şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.”

⁸²⁷ Tabatabai, XV, s.186

⁸²⁸ Tabatabai, XV, s.185,186

yadırgamışlardı. Müşriklerce büyük görülenden daha hayırlısını vaad etmek, onlarca yadırganandan daha hayırlısını vaad etmekten daha evladır.⁸²⁹

Yine Taberi'nin Mücahid'den yaptığı rivayete göre Kureyş'in bahsettiği şeylerin daha hayırlısı olarak bu cennetlerin ve sarayların verilmesi dünyadadır.⁸³⁰ Allah dilerse Rasulüne dünyada bu zenginliği ve nimetleri verir. Zeccac, âyetteki "yec'al" (kılar, verir) fiilinin meczum ve merfu olarak iki ayrı kıraatına işaretlerle der ki, meczum olduğunda "sana dilesen dünyada verir" anlamı taşır, eğer merfu okunursa o zaman cümle istinaf cümlesi olur ve mana "ahirette Allah sana saraylar verecek" şeklinde bir vaat şekline dönüşür.⁸³¹ Razi de, Mücahid'den "Allah dilerse sana ahirette cennetleri verir, sarayları ise dünyada verir" şeklinde bir rivayet yapar.⁸³²

Sonuçta bütün bu nimetleri vermek Allah'ın kudretindedir. O, "tebareke" fiilinin yegane failidir. Fakat bilinmesi gereken bir husus vardır ki, kullardan hiç biri Allah'ın rahmeti olmadıkça her hangi bir nimete nail olamaz, nimete ulaşmak sırf Allah'ın dilemesine bağlıdır ve kullardan hiç birinin Allah üzerinde ne dünyada nede ahirette bir hakkı, bir alacağı yoktur.⁸³³

Yine Allah'ın her işinin hikmet ve maslahat dolu olduğu göz ardı edilmemelidir.⁸³⁴ Eğer Rasulullah'ın as. zengin olması, ona bir hazine ve bağlar bahçeler verilmesi hikmete ve insanların maslahatına uygun olacak olsaydı Allah bunu yapardı. Fakat vermediyse demek oluyor ki durum aksinedir, maslahat bundadır. Bu âyetteki duruma benzer bir tabir de sûrenin ellibirinci âyetinde kullanılır: "(Rasulüm!) Şayet dileseydik, elbet her ülkeye bir uyarıcı (peygamber) gönderirdik."

Nitekim nüzul sebepleri konusunda bu âyetin nuzül sebebinde gördük. Cennetin bekçisi Rıdvan, Rasulullah'a as. gelmiş, ona kral bir Nebi olma ile kul bir Nebi olma arasında muhayyer bırakıldığını bildirmiş ve dünya hazinelerinin

⁸²⁹ Taberi, XVII, s.407

⁸³⁰ Taberi, XVII, s.407; krş. Zemahşeri, III, s.266; Nesefi, II, s.1158; İbni Kesir, V, s.137

⁸³¹ Zeccac, IV, s.59

⁸³² Razi, XIII, s.54

⁸³³ Razi, XIII, s.52,53

⁸³⁴ İbni Âşur, XVIII, s.330; Havva, X, s.185

anahtarlarını sunmuştu.⁸³⁵ Fakat Rasulullah as. kul bir Nebi olmayı tercih etmişti. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştu. Aynı zaman da bu kul Nebi'ye as. insanlardan her hangi bir şekilde fayda beklentisinde olmaması ve bu tutumunu da insanlara iletmesi sûre içerisinde hatırlatılmıştır:

“De ki: Buna karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında herhangi bir ücret istemiyorum.”⁸³⁶

Seyyid Kutup burada güzel bir yorumda bulunarak der ki: Fakat yüce Allah, Peygamberimize bu cennetlerden ve bu köşklerden daha üstün bir ödül vermeyi dilemiştir. Bu ödül cennetlerin ve köşklerin bağışlayıcısı ile ilişki halinde olmaktır; O'nun koruyuculuğunun, gözetiminin, yönlendiriciliğinin ve başarıya erdiriciliğinin bilincinde olmaktır; bu kutsal ilişkinin hazzını tadmaaktır. Hiç bir nimetin, küçük-büyük hiçbir somut ödülün vereceği bu ilişkinin hazzına yaklaşamaz. Fakat şu müşrikler bu hazzı kavramaktan yada onun tadını yaşamaktan ne kadar da uzaktırlar!⁸³⁷

VI. Allah İnsanları Birbiri İçin İmtihan Vesilesi Kılmıştır

Müşriklere karşı verilen bu cevap, sûrenin yirminci âyetinin son kısmında sunulmuştur: “Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkı ile görmektedir.”

Âyetteki bu ifadeler, müşriklerin Rasulullah'ın as. beşer oluşuna, yemesine, çarşılarda dolanmasına yönelttikleri itirazlarına ve yanında bir melek olması, ona bir hazine verilmesi, bir bahçesinin olması, en azından bu yönde mucizeler göstermesi şeklindeki müşrik söylemlerine verilen cevap silsilesindendir. Âyet daha çok Rasulullah'ın as. bu sıfatlar üzere olmasının nedenlerini açıklar tarzıdır.⁸³⁸ Bununla beraber âyette Rasulullah'a ve mü'minlere teselli ve sabra teşvik vardır.⁸³⁹

⁸³⁵ Nuzül sebepleri konusuna bakılabilir.

⁸³⁶ Furkan, 57

⁸³⁷ Kutup, X, s.554

⁸³⁸ Havva,X, s.189; Tabatabai, XV, s.194

⁸³⁹ Nesefi, II, s.1162; Bursevi, VI, s.198

Allah dileseydi vahyini insanlara hiçbir itiraz ve tartışmaya meydan bırakmayacak şekilde indirirdi. Fakat O, insanları birbirine imtihan vesilesi kıldığı için bu şekilde yaptı. Bu dünya imtihan darıdır ve insanlar birbiri ile imtihan ediliyorlar. Peki, âyette geçen “bir kısmınızı diğer bir kısmınıza” tabirinde bu “bir kısımlar”dan kastedilen nedir? Tefsir kaynaklarını incelediğimizde bunun altı yönü ile karşılaşırız:

- İnsanlar birbirine imtihan vesilesidir,⁸⁴⁰
- zengin kafirler, zayıf mü'minler için imtihan vesilesidir,⁸⁴¹
- zayıf mü'minler, zengin kafirler için imtihan vesilesidir,⁸⁴²
- Peygamberler, insanlar için imtihan vesilesidir,⁸⁴³
- İnsanlar, kendilerine gönderilen peygamberler için imtihan vesilesidir,⁸⁴⁴
- Peygamberler, diğer peygamberler için imtihan vesilesidir.⁸⁴⁵

Bu değişik manalara göre de âyetteki hitap ya genel olarak insanlardır⁸⁴⁶, ya müşrikleredir, ya mü'minleredir⁸⁴⁷ veya Rasulullah'adır. Demek ki umumi bir hitap ve umumi bir imtihan söz konusudur.

Her insan kendinde olmayıp başkasında olan ile imtihan olunmaktadır. Hastalar sağlıklılar ile, fakirler zenginler ile, a'ma olanlar görenler ile, zayıflar güçlüler ile, halklar yöneticileri ile, yöneticiler halkları ile.... Bursevi, Vasıtı'nın şöyle dediğini nakleder: “var olan her şey imtihan için vardır, yok olan her şey de imtihan için yoktur.”⁸⁴⁸ İşte bunun bir parçası olarak zayıf mü'minler zengin kafirler ile, zengin kafirler de zayıf mü'minler ile imtihan olunur.

⁸⁴⁰ Taberi, XVII, s.424; Nesefi, II, s.1162; Zemahşeri, III, s.272; Razi, XIII, s.65; Kurtubi, XIII, s.18

⁸⁴¹ Taberi, XVII, s.425

⁸⁴² Zeccac, IV, s.63; Razi, XIII, s.65

⁸⁴³ İbni Kesir, V, s.142; Kurtubi, XIII, s.18

⁸⁴⁴ İbni Kesir, V, s.142; Ebu's-Suud, VI, s.210; Zemahşeri, III, s.272; Razi, XIII, s.65; Âlusi, XVIII, s.255

⁸⁴⁵ Bursevi, VI, s.198

⁸⁴⁶ Âlusi, XVIII, s.255; İbni Âşur, XVIII, s.344

⁸⁴⁷ Kurtubi, XIII, s.18

⁸⁴⁸ Bursevi, VI, s.198

Ayet için zikrolunan nüzul sebebine göre: bu âyet, Ebu Cehil b. Hişam, Velid b. Müğire, As b. Vail, Ukbe b. Ebi Muayt, Utbe b. Rabia ve Nadr b. Haris haklarında nazil olmuştur. Bunlar; Abdullah İbn Mes'ud, Ammar, Bilal, Suheyb, Amir b. Führeyre, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, Ömer b. Hattab'ın kölesi Mihca', el-Hadrami'nin kölesi Cebr ve arkadaşları gibi müslümanları gördüklerinde onlarla alay ederek, "müslüman olalım da bunlar gibi mi olalım?" demişler ve işte bunun üzerine Allah Teala bu ayeti indirmiştir.⁸⁴⁹ Onlar bu şekilde kendilerinden aşağı gördükleri kişileri onlardan önce İslam'a girmiş görünce, aşağı gördüğü o kişi ondan evvel olması sebebiyle kendisinden üstün konumda sayılmasın diye imandan yüz çevirirdi.⁸⁵⁰ Bu tavrın geçmiş peygamber ümmetlerinin de tekrarladığı bir hata olduğunu Kur'an'dan öğreniyoruz. Hz. Nuh'a as. yöneltilen bu yöndeki eleştiriye o şöyle cevap verir:

"Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, "Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir" diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum."⁸⁵¹

Hz Nuh'un as. bu tavrı Rasullullah'a as. da emredilmektedir:

"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki onları kovup ta zalimlerden olasın! "Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı!" demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?"⁸⁵²

Bu imtihan ilişkisinin tersi de söz konusudur. İnkâr sebepleri konusunu işlerken gördüğümüz gibi bazı zayıf karakterli insanlar güce olan hayranlıkları ile güçlülerin ardından küfür içerisinde sürüklenebilmektedirler. Ayrıca kafirlerin Allah'a olan isyanlarına rağmen sahip oldukları nimetler ve güç de zayıf mü'minler için bir imtihandır. Mü'min, Allah'a olan imanına rağmen bir çok dünyalık mahrumiyet ve sıkıntı içerisinde bulunurken, kafirleri bir çok nimetlere kavuşmuş olarak görebilir. Bu

⁸⁴⁹ Kurtubi, XIII, s.18

⁸⁵⁰ Razi, XIII, s.65

⁸⁵¹ Hud, 31

⁸⁵² En'am, 52,53

yeterince zor bir imtihandır. Üstelik o kafir, sahip olduğu nimetleri zayıf gördüğü mü'mine bir baskı aracına da dönüştürebilir. İşte bütün bunlar mü'min için bir imtihandır.

Yine peygamberin kendileri gibi bir beşer olması, çarşılarda geçim derdiyle dolanması, belki kişinin kendisinden daha fakir, sosyal konum ve rütbe olarak daha düşük olması insanlar için bir imtihandır. Mekke'de inkarı ve düşmanlığı ile öne çıkmış kişileri, özellikle âyetin nüzul sebebinde zikredilen kişileri sahip oldukları varlıkları ve sosyal statüleri ile göz önüne getirdiğimizde imtihanın bu yönünü gayet iyi anlayabilmekteyiz. “Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”⁸⁵³ âyeti bunu anlatmaktadır. Aynı zamanda bu Fravun'un Hz. Musa'ya karşı takındığı tavrın aynısıdır: "Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?"⁸⁵⁴ peygamberin melek değil de insan olması da başlı başına bir imtihan sebebidir.⁸⁵⁵

İnsanlar arasında ki bu imtihan sebebi oluş peygamberlerin birbiri içinde geçerlidir. Bursevi, Necmettin Kübra'dan nakille bunu şöyle dile getirir: “biz, siz peygamberleri bazı ümmetler için bazı peygamberlere karşı imtihan sebebi kıldık; o halk peygamberine der ki, haydi sende filan peygamberin mucizesi gibi mucize getir.”⁸⁵⁶ Nitekim müşriklerin Rasulullah'a itirazlarından olarak Kur'an-ı Kerim'de tespit edilen konulardan biri de budur. Müşrikler demişlerdi ki: “bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin.”⁸⁵⁷ Böylece önceki peygamberler Rasulullah as. için bir imtihan olmuştur.

Taberi der ki, “Âyette denilmek isteniyor ki, işte bu sebeple biz Muhammed'e as. dünyalık vermeyip geçim derdi ile çarşıda dolanır kıldık. Böylece sizi imtihan ediyoruz; hanginiz hiçbir dünyalık beklentisi olmadan onun davetine icabet edecek ve Rabbine itaat edecek. Eğer Rasule as. dünyalık verilmiş olsaydı ondan gelecek olan

⁸⁵³ Zuhuf, 31

⁸⁵⁴ Zuhuf, 52

⁸⁵⁵ İsra, 94: “Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, "Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" demeleri engellemiştir.”

⁸⁵⁶ Bursevi, VI, s.198

⁸⁵⁷ Enbiya, 5

dünya menfaati sebebiyle ona itaate koşarlardı.”⁸⁵⁸ Taberi, Rasulullah’ın as. fakir kılınmasının hikmetini de açıklamış olur: ona tabi olan dünyalık tamahı için değil Allah’a karşı ihlas ile tabi olsun.

Âyetin son ifadesinde bu imtihanın hedefi de belirtilir: “(bakalım) sabredecek misiniz?” Kurtubi, burada mahzuf bir cevabın, yani “yoksa sabretmeyecek misiniz?” ifadesinin bulunduğunu söyler. Bursevi de, bu ifade de lafız soru şeklinde olsa da mananın emir olduğunu söyler, yani: “sabredin” denir.

İmtihan olunan her kim olursa olsun, imtihan olunduğu konu her ne olursa olsun ondan beklenen, ondan yapması istenen tek şey sabretmesidir. Ne müşrikler nede diğer insanlar Rasulullah’ın as. beşer olmasıyla, fakir olmasıyla veya bu benzeri bir şeyle sorumlu değildir. O, Allah’ın elçisidir ve Allah dilese cennette ona hazırladığı nimetler gibi pek çok nimetleri ona dünyada da verebilir. Rasulullah as., fakirliği ile onlara yük olmuyor ve sûrenin elliyedinci âyetinde belirtildiği gibi Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler olmaları dışında onlardan herhangi bir ücret de istemiyor. Yapmaları gereken hakka tabi olmakken onlar sadece bahane uyduruyorlar.

Âyet şu ifadeler ile sona erer: “Rabbin her şeyi hakkı ile görmektedir” sabreden ile sabretmeyip sızlananı, inanan ile inanmayanı, görevini yerine getiren ile getirmeyeni herkesi Allah görmektedir.⁸⁵⁹

VII. Hz. Muhammed’den Önce Geçmiş Peygamberler Onun Risaletine Delildir

Kur’an’a göre peygamberlik evrensel bir olaydır. Dünyanın her tarafına Allah elçiler göndermiştir.⁸⁶⁰ Bu peygamberlerin bir kısmından Kur’an’da bahsedilmiş bir kısmından da bahsedilmemiştir. Kur’an’ın geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerin kıssalarından bahsetmesinde, Rasulün kalbine sebat verilmesi, İslam davetinde örnek

⁸⁵⁸ Taberi, XVII, s.424

⁸⁵⁹ Kutubi, XIII, s.19

⁸⁶⁰ Nahl, 36: “Andolsun ki biz, "Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının" diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik”

sunulması, Allah'ın yardımının ve zaferin mutlaka müminler ile olacağının geçmiş örneklerle teyid edilip müminlerin müjdelenmesi gibi özelliklerin bulunması yanında bu kıssaların sunumunun inkar ehline bakan bir yönü de vardır. Geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin kıssaları anlatılarak Rasulullah'ın as. risaletinin hak olduğu örneklendirilmiş, Rasulullah'ın as. hali geçmiş peygamberlerin hali ile delillendirilmiştir.⁸⁶¹ Ayrıca bu kıssalarda müşriklere karşı bir tehdit unsuru da vardır ki, o da: eğer Rasulullah'ın as. davetini reddederlerse geçmişteki inkarcı kavimler hep helak olduğu gibi onlar da helak olabilirler. Çünkü rasulü yalanlama bir kavmin helakine sebep olunca her kavmin helakına da sebep olabileceğinde şüphe kalmaz.⁸⁶² Mekke müşrikleri de bunun farkına varmışlardır. Nitekim Rasulullah'ın as. dilinden Kur'an dinleyen Velid İbnu'l-Muğire, Âd ve Semud kavminin helakini anlatan Kur'an âyetleri okunurken Rasulullah'ın as. ağzını kapatıp daha okumamasını istemiştir, çünkü kendisinin de Âd ve Semud gibi oracıkta helak olacağı hissine kapılmıştır.⁸⁶³

Kur'an'da itirazcı müşriklere karşı geçmiş peygamberler delil olarak sunulduğuna göre bir şekilde de olsa Mekkeliler peygamberlik diye bir kurumdan ve az da olsa geçmiş peygamber isimlerinden bazılarında haberdar olmalılar. Daha önceki konuda işlediğimiz üzere onlar bu konuda Ehl-i kitaptan bazı duyumlarla bilgi edinmiş olabilecekleri gibi bizzat kendi geleneklerinde de bu bilgi olabilir. Fazlurrahman bu konuda şöyle der: "İki peygamber de Arap geleneğinde adları geçen Semud kavminin peygamberi Salih ve Âd kavminin peygamberi Hud'tur. Aslında bu iki eski Arap kavmi, Araplar arasında "el-Arab el-A'ribe" "asıl Araplar" olarak adlandırılmıştı. Bu geleneğin nasıl gerçekleştiği ve oluşumu hakkında hiçbir bilgi olmamasına rağmen, böyle karışık bir peygamberlik anlayışı İslam'dan önce Arabistan'da her halde vardı. Fakat böyle bir anlayışı taşıyan geleneğin olması gösteriyor ki, Araplar İncil'den bağımsız olarak bir peygamberlik anlayışına sahiptiler."⁸⁶⁴ Yine Kur'an'da belirtilen "bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin."⁸⁶⁵ şeklinde ki müşrik itirazlar da bunu destekler. Kaldı ki, her ne kadar onlar için unutulmaya yüz tutmuş bir hatıra olsa

⁸⁶¹ Kattan, s.307

⁸⁶² Mehmed Vehbi, X, s.3834

⁸⁶³ Elmalılı, VIII, s.421

⁸⁶⁴ Fazlurrahman, s.171,172

⁸⁶⁵ Enbiya, 5

da, onlar bir Peygamber olan Hz. İbrahim'in soyundandılar.⁸⁶⁶ Yalnız bu bilgileri onların peygamberlik kurumuna inandıklarını göstermez. Belki de Rasulullah as. ile mücadele de Ehl-i kitaptan, özellikle Medine Yahudilerinden aldıkları destek ile bu şekilde konuşuyorlardı.

Kur'an, ister onların bildiği bir hususu belirterek olsun ister bilmedikleri bir konuda onlara bilgi verir cihette olsun, onların Rasulullah'ın as. peygamberliğine itirazlarına karşı daima geçmiş peygamberleri delil getirmiştir.

Furkan sûresinde de, müşriklerin Rasulullah'ın as. yemek yiyen ve çarşıda dolanan beşeri sıfatlarına yönelik itirazlarına bir cevap da geçmiş peygamberler ile verilmiştir.

“(Rasulüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.”⁸⁶⁷

Hız. Muhammed as. ilk peygamber değildir. İnsanlık ondan önce de peygamberler görmüştür. Bunların hiç biri melek değildi, yanlarında meleklerle de dolaşmamışlar, hiç birine ne hazine ne de bağlar ve bahçeler verilmemişti. Hepsi de Hz. Muhammed as. gibi beşer idiler ve beşer gibi yaşamışlardı. İnsanlığa gönderilen bütün peygamberler bu adet üzereydi. Bu Allah'ın rasulleri hakkında devam eden adettir. Dolayısıyla bu konuda tartışmaya gerek yoktur. Razi, bu âyet için yapılan yorumlar arasında, “geçmiş bütün peygamberler için çarşıda dolanıyor, yemek yiyor şeklinde itiraz edildi” şeklinde bir mananın olduğunu zikreder.⁸⁶⁸

Sûrenin ilerleyen âyetlerinde de Hz. Musa as., Hz. Harun as. ve Hz. Nuh as. olarak üç peygamberin isimleri zikredilerek kısaca anlatılırken Hz. Salih as., Hz. Hud as. ve Hz. Lut as. olarak üç peygamberden de isimleri anılmadan kavimlerinin uyarılara uymadıkları için helak edildikleri hatırlatılır. Âd ve Semud ile beraber aynı âyette bir sıra ile Ashab-ı Ress'dan bahsedilir ki bu kavmin kimliği hakkında pek çok rivayet vardır.

⁸⁶⁶ Yıldırım, age. s.

⁸⁶⁷ Furkan, 20

⁸⁶⁸ Razi, XIII, s.65

Bu kıssaların sûre içerisinde ki bağlantıları çoğunlukla otuzbirinci âyetteki “(Rasulüm!) İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peyda ettik. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.” ifadesi ile ilişkilendirilir.⁸⁶⁹ Allah, bu ifadeden sonra ibret alınması için bu düşmanlara ve akibetlerine örnekler vermiş, müşrikleri aynı akıbet ile tehdit etmiştir. Ebu’s-Suud, bu kıssaları âyetin sonundaki Esmâ-i Hüsnâ’dan “Hâdî ve nasîr” isimleri ile ilişkilendirir. Dolayısıyla bu kıssalarla Rasulullah as. ve mü’minler teselli edilmiş, onlara verilen hidayet ve yardım vaadi geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin mücadeleleri kısaca anlatılarak teyid edilmiştir.⁸⁷⁰

A. Musa as. ve Harun as.

“Andolsun ki biz Musa’ya Kitab’ı verdik, kardeşi Harun’u da ona yardımcı yaptık. “Âyetlerimizi yalan sayan kavme gidin” dedik. Sonunda, (yola gelmediklerinden) onları yerle bir ediverdik.”

Sûrede ismi geçen Hz. Musa as., Hz. İbrahim as. ile beraber Kur’an’da nuzûl sıralamasına göre ismi geçen ilk peygamberdir. A’la sûresinde⁸⁷¹ bu iki peygamber beraberce zikredilirken aynı beraberliği Necm sûresinde⁸⁷² de görmekteyiz. Fakat bu iki sûreden önce, nuzul sırasında üçüncü olan Müzzemmil sûresinde ismi zikredilmeksizin Musa as.’dan bahsedilmekte; “Allah’ın Mekkelilere şahit bir rasul gönderdiği gibi Fravun’a da gönderdiği”, Fravun’un o rasule karşı geldiği için çetin bir şekilde helak edildiği anlatılır.⁸⁷³ Böylece Nuzul sırasında bahsi ilk geçen peygamber Hz Musa as.dır.

İbrahim as. Arapların atası olması cihetiyle Araplar tarafından bir şekilde biliniyordu. Musa as.’ı Kur’an’dan önce biliyordusalar onu tanımlarının tek yolu Ehl-i kitap olmalıdır. Musa as. kıssası, Kur’an’ın anlatımıyla ciddi farklarla olsa da genel

⁸⁶⁹ Razi, XIII, s.80

⁸⁷⁰ Ebu’s-Suud, VI, s.217

⁸⁷¹ A’la,18,19: “Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki kitaplarda, vardır. İbrahim ve Musa’nın kitaplarında”

⁸⁷² Necm,36,37: “Yoksa kendisine haber verilmedi mi? Musa’nın sahifelerinde bulunan, Ve ahbine vefa gösteren İbrahim’in(sahifelerinde bulunan gerçekler)”

⁸⁷³ Müzzemmil,15,16: “Nasıl Firavun’a bir elçi göndermiş idiysek doğrusu size de, hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber gönderdik. Ama Firavun o peygambere karşı gelmiş, biz de onu ağır ve çetin bir şekilde muaheze etmiştik”

yapısıyla Tevrat'ta da vardır. Kur'an'daki, " Musa'ya verilen ona da verilseydi ya" tarzı müşrik söylemler⁸⁷⁴, yine müşriklere bir cevap olarak verilen "Musa'ya indirileni kim indirdi?"⁸⁷⁵ tarzı ifadeler, Mekke müşriklerinin Musa as.'dan ve ona verilenlerden az çok haberdar olduklarını gösterir.

Bu kıssa sadece Mekki sûrelerde değil Medeni sûrelerde de geniş yer kaplar. Kıssanın Musa as.'ın Fravun ile olan mücadelesi bölümü ile Mısır'dan çıkıştan sonra İsrailoğulları ile ilgili olan bölümleri arasında Mekki ve Medeni sûrelere dağılım bakımından farklılık göze çarpar. Şöyle ki: Musa as.'ın Fravun ile mücadelesi; Musa as.'ın annesinin onun hakkındaki endişesi, nehre bırakılışı, Fravun ailesi tarafından evlatlık edinilmesi, hataen adam öldürmesi, Medyen'e kaçıışı, Şuayb as.'a sığınışı, Sina'da vahye mazhar oluşu, Allah'ın ona verdiği mucizeler, Fravun'a tebliği, sihirbazların imanı, Fravun ailesinden bir kişinin gizli imanı, Mısır'ın başına gelen uyarıcı musibetler, inananların sabrı ve bir gecede gerçekleşen Mısır'dan kaçış, denizin yollara bölünmesi, inananların kurtulup Fravun'un boğulması gibi kıssanın Mısır'dan çıkışa kadar olan bölümü çoğunlukla Mekki sûrelerde yer alır.

Bu kıssanın nüzul sıralamasında sûrelere dağılımını incelediğimizde de görürüz ki Musa as. Furkan sûresinin nüzulünden önce A'raf sûresinde etraflıca tanıtılmakta, kardeşi Harun as.'dan da bahsedilmektedir. Bundan önce Harun as.'ın ismi hiç geçmediği gibi Musa as. da biri A'la⁸⁷⁶ diğeri Necm sûresinde⁸⁷⁷ olmak üzere iki kere İbrahim as. ile birlikte zikredilmekte, Müzzemmil sûresinde de ismi anılmaksızın bahsi geçmektedir. Furkan sûresinde Musa as. ve Harun as.'a kısaca değinildikten sonra bu sûreden sonra nazıl olan Taha, Şuara, Kasas, İsra, Hud, En'am gibi sûrelerde de geniş bir şekilde kıssadan bahsedilir.

Daha önce Furkan sûresinin Taif seferi dönüşü, tahminen bisetin onuncu yılında nazıl olduğunu işlemiştik. Eğer bu doğruysa, Mekkeli müşriklerin baskısının son

⁸⁷⁴ Kasas, 48: "Fakat onlara tarafımızdan o hak (Peygamber) gelince: "Musa'ya verilen (mucizeler) gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileri de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve şunu söylemişlerdi: Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz."

⁸⁷⁵ En'am, 91

⁸⁷⁶ A'la, 18,19: "Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki kitaplarda, vardır. İbrahim ve Musa'nın kitaplarında."

⁸⁷⁷ Necm, 36,37: "Yoksa kendisine haber verilmedi mi? Musa'nın sahifelerinde bulunan, Ve ahbine vefa gösteren İbrahim'in(sahifelerinde bulunan şu gerçekler)"

derece arttığı bir dönemde, Muhammed as. ümmetinin hicretinin arefesinde, geçmiş bir İslam peygamberinin ve ümmetinin son derece azgın ve inat sahibi inkarcılarla amansız mücadeleleri, maruz kaldıkları zulümlere sabretmeleri ve mucizevi bir tarzda denizin yarılıp yol olmasıyla hicret edip kurtulmaları, ardından düşmanlarının helakine şahit olmalarının değişik sûrelerde tekrar tekrar ve yoğun bir şekilde anlatılması manidardır.

Demek Allah, Rasulüne ve mü'minlere teselli veriyor, onları sabra teşvik ediyor ve kurtuluş ile müjdeliyor. Aynı zamanda bu kıssa ile müşriklere ne kadar deliller sunulsa da asla inanmayacakları vurgulanıyor.⁸⁷⁸ İşte bu, inanmamak için çeşitli itirazlar ve eleştiriler ileri süren, mucizeler talep eden müşriklere cevapların ele alındığı Furkan sûresi ile bu kıssa arasında bir bağ oluşturur.

Furkan sûresinin konuları ile Musa as. kıssası arasında bir diğer bağ da sûrenin ilk âyetinde yer alan “furkan” kavramıdır. Kur'an-ı Kerim'de kendisine “furkan” verildiği belirtilen iki peygamber Muhammed as. ile Musa as.'dır⁸⁷⁹. Enbiya sûresinde “Musa as.'a “furkan”ın verilmesine Harun as. da ortak kılınmaktadır.⁸⁸⁰

Musa as.'ın “furkan”ı Tevrat, Allah'ın yardımı, hak ile batılı ayırma gücü, güçlü delil, kurtuluş, denizin ikiye yarılması gibi anlamlar ile ilişkilendiriliyordu.⁸⁸¹ O halde bu sayılanlar, kendisine “furkan” verilen diğer peygamber olarak Muhammed as. ve onun ümmeti için de geçerlidir. Öyleyse bu mü'minler için büyük bir müjdedir.

B. Nuh as.

Nuh as., Kur'an'ın nüzul sürecinde ilk olarak Necm sûresinde zikredilir.⁸⁸² Furkan sûresinin nüzulüne kadar dört ayrı sûrede bahsi geçmiştir.⁸⁸³ Nuh as.'ı kavmi yalanlamış, onu delilikle nitelendirmiştir. Nuh as. Allah'tan yardım istemiş bunun

⁸⁷⁸ Yunus, 96,97: “Gerçekten haklarında Rabbinin sözü (hükümü) sabit olanlar, inanmazlar. Kendilerine (istedikleri) bütün mucizeler gelmiş olsa bile, elem verici azabı görünceye kadar inanmayacaklardır.”

⁸⁷⁹ Furkan, 1; Âl-i İmran, 4; Bakara, 53: “Doğru yolu bulasınız diye Musa'ya Kitab'ı ve hak ile batılı ayıran hükümleri (furkan) verdik”

⁸⁸⁰ Enbiya, 48: “Andolsun biz, Musa ve Harun'a, takvâ sahipleri için bir ışık, bir öğüt ve Furkan'ı verdik.”

⁸⁸¹ Daha fazla bilgi için “furkan” kelimesinin Manası” başlıklı bölüme bakılabilir.

⁸⁸² Necm, 52: “Daha önce de çok zalim ve pek azgın olan Nuh kavmini (helâk etmişti)”

⁸⁸³ Necm, 52; Kaf, 12; Kamer, 9-15; Sad, 12

üzerine halkı sular ile helak olmuştur. Bu ilk sûrelerden sonra Nuh as.'ın kavminin inkarcı tutumu ve helaki Furkan sûresinde dile getirilir:

“Nuh kavmine gelince, peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde onları, suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık. Zalimler için acıklı bir azap hazırladık.”⁸⁸⁴

Furkan sûresinden sonrada nüzul sırasında yetmiş birinci olan Nuh sûresi bütünüyle bu kıssayı konu edinir ve bu sûreden başka bir çok sûrede de kıssa tekrar edilir.⁸⁸⁵ Kıssanın anlatımı tamamen Mekki sûrelerde gerçekleşir. Medeni olan beş sûrede kıssa anlatılmadan Nuh as.'a işaret olunur.⁸⁸⁶

Furkan sûresinde Nuh as. kavminin öne çıkarılan özelliği peygamberleri yalanlamalarıdır. Âyette çoğul olan “rusûl” kelimesi kullanılmıştır. Oysa onlara peygamber olarak sadece Nuh as. gönderilmiştir. Müfessirler, bir peygamberi yalanlamanın hepsini yalanlamak demek olduğundan ve onların Nuh as.'ı ve nübüvveti yalanlamalarının bütün peygamberleri kapsayıcı oluşundan dolayı kelimenin çoğul kullanıldığını söylerler.⁸⁸⁷ Nesefi, buradaki çoğul ifadesi ile onların Nuh as. ile birlikte daha önce risalet ile görevlendirilen İdris as. ve Şit as.'ı yalanlamalarının kastedilmiş olabileceğini söyler.⁸⁸⁸

Kur'an-ı Kerim'in genelinde bu kıssanın anlatımında Nuh as. kavminin vurgulanan özelliği, dokuzyüzelli yıl aralarında risalet görevi yapan Nuh as.'ı inatla yalanlamaları, onun davetine karşı kulak tıkamaları ve hiçbir şekilde onu dinlememeleridir.⁸⁸⁹ Ayrıca onların peygamberlerine inanmamak için birde bahaneleri vardır: "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu

⁸⁸⁴ Furkan, 37

⁸⁸⁵ Meryem, 58; Şuara, 105-119; İsrâ, 3, 17; Yunus, 71; Hud, 25-48; Saffat, 75-79; Gafir, 5, 31; Zariyat, 46; İbrahim, 9

⁸⁸⁶ Ahzab, 7; Nisa, 163; Hacc, 42; Tahrim, 10; Tevbe, 70

⁸⁸⁷ Zeccac, IV, s.67; Zemahşeri, III, s.280; Razi, XIII, s.81

⁸⁸⁸ Nesefi, II, s.1167; krş: Bursevi, VI, s.211

⁸⁸⁹ bk. Nuh, 1-28

düşünüyoruz.”⁸⁹⁰ İşte bütün bunlar Furkan sûresinde de ele alınan Mekke müşriklerinin itirazlarının bir benzeridir. Rasulullah’ın as. beşeriyetine, bir beşer olarak Mekkelilere bir maddi üstünlüğünün olmamasına itiraz, delilik ithamı ve inananların aşağı görülüp onlarla aynı inancı paylaşmayı bir zillet sayıp küfrü tercih eden zihniyet çalışmamız boyunca ele aldığımız konulardır. İşte bütün bu hususlar Mekkelilerden önce Nuh as. kavminin peygamberlerine yönelik takındıkları tavır idi. Fakat bunun neticesinde Allah onları helak etti.

Nuh sûresinde geçtiği gibi Nuh as., kavminin hiçbir şekilde davetini dinlemediğini, her seferinde kulak tıkadıklarını, Nuh as.’ı görmemek için elbiselerine büründüklerini, inatla ayak dirediklerini, Allah’ın âyetlerini görmezden geldiklerini Allah’a şikayet etmiş ve O’ndan yardım istemiştir. Bunun sonucunda da tarih boyunca asla unutulmayan Tufan ile helak edilmişlerdir. Bu durum Furkan sûresinde ki ifadelerde müşriklere karşı bir tehdit unsuruna işaret eder. Şöyle ki, Furkan sûresinin otuzuncu âyetinde de Rasulullah as. kavmini, Kur’an’ı terk edişleri sebebiyle Allah’a şikayet etmiştir. O halde Mekke müşriklerinin helak edilmesi de beklenen bir durumdur. Çünkü bir peygamberin Allah’a şikayetçi olması helake bir sebeptir.

İlgili âyetin son ifadesi bu konuyla bağlantılıdır. “Zalimler için acıklı bir azap hazırladık.” Ebu’s-Suud, âyetin tefsirinde, “dünyada zaten gerçekleşmiş olan azabın hazırlığını bildirmenin bir faydası olmadığına göre âyette hazırlandığı bildirilen azap ahiret azabı olmalıdır. Veya onlar hakkında geçerli olan azap ile ibret almayan Nuh as. sonrası bütün zalimler için hazırlanan bir azap haber verilmektedir ki bu zalimler zümresine Kureyş evveliyetle girer. Bu azap dünyevi de olabilir, uhrevi de.”⁸⁹¹ diyerek kıssanın Kureyş’e bakan yönünü tespit eder.

Böylece kısa ifadelerle anlatılan kıssa ile Rasulullah as. bir kere daha teselli edilmiş, Mekke müşrikleri de âyetleri yalanlamaları sebebiyle helak edilen Fravun kıssasıyla tehdit edildikten sonra peygamberlerine karşı alaycı tavırları ve inkarcı tutumları sebebiyle helak edilen Nuh as. kavminin kıssasıyla bir kere daha tehdit edilmiştir.

⁸⁹⁰ Hud, 27

⁸⁹¹ Ebu’s-Suud, VI, s.218

C. Âd, Semud ve Ashab-ı Ress

Âd, Semud ve Ashab-ı Ress, bu üç helak edilmiş kavim Furkan sûresinde beraberce zikredilmektedir.

“Âd’ı, Semud’u, Ress halkını ve bunlar arasında daha birçok nesilleri de (inkarcılıklarından ötürü helak ettik.) Onların her birine (uymaları için) misaller getirdik; (ama öğüt almadıkları için) hepsini kırdık geçirdik.”⁸⁹²

Âd ve Semud kavmi Kur’an’da çoğunlukla isimleri beraber zikredilen iki kavimdirler. Nüzul sırasında ilk olarak Fecr sûresinde beraber zikredilirler⁸⁹³ Mekki sûreler boyunca değişik sûrelerde kıssaları tekrarlanır. Medeni sûrelerden sadece iki tanesinde⁸⁹⁴ işaret edilmekle yetinilir.

Âd, Hud as.’ın, Semud ise Salih as.’ın kavmidir. Bu iki peygamberin de Arap geleneğinde adları geçer ve kavimleri Âd ve Semud , Araplar arasında “el-Arab el-A’ribe” “asıl Araplar” olarak adlandırılırdı.⁸⁹⁵ Arap tarihinin bir parçası olmaları yanında bu iki kavmin ortak özelliği inkarcı tavırları, kibirleri, sahip oldukları gücün verdiği aşırı kendine güven,⁸⁹⁶ dünyaya aşırı bağlılık,⁸⁹⁷ ahiret azabını inkar,⁸⁹⁸ peygamberlerinin beşer oluşuna itiraz ve mucize istemidir. Her iki kavim de "Rabbimiz dileyseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz"⁸⁹⁹ diyerek peygamberlerini yalanlamışlardı

Âd kavmi, dünyada ebedi kalacakmış gibi sağlam meskenler yapmışlar, sahip oldukları güçlü yapı sebebiyle “Bizden daha kuvvetli kim var?”⁹⁰⁰ demişler,

⁸⁹² Furkan, 38,39

⁸⁹³ Fecr, 6-9: “Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine? Direkleri (yüksek binaları) olan, İrem şehrine? Ki ülkeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı , O vadide kayaları yontan Semûd kavmine?”

⁸⁹⁴ Hacc, 42; Tevbe, 70

⁸⁹⁵ Fazlurrahman, s.171,172

⁸⁹⁶ Fussilet,14; Fecr6-9; A’raf,74,75

⁸⁹⁷ Şuara, 128,146

⁸⁹⁸ Hakka,4; Şuara, 138

⁸⁹⁹ Fussilet,15

⁹⁰⁰ Fussilet,14

Peygamberleri Hud as.'ı tanrıları tarafından çarpılmış olmakla itham etmişlerdi.⁹⁰¹ Hud as. kavmini, Nuh as. kavminin helak oluşundan ibret almaya da davet etmiştir fakat onlar inkarda diretmişlerdir.⁹⁰² Bütün bunlar sonucunda Âd kavmi kendilerine yedi gece sekiz gün boyu musallat olan bir fırtına ile helak edilmiştir.⁹⁰³

Salih as. kavmini Hud as. kavminin başına gelenler ile uyarmış, Allah'ın onlara verdiği nimetleri hatırlamalarını istemiş,⁹⁰⁴ ayrıca azgınlara uymamaları yönünde de uyarmıştır: "O aşırıların emrine uymayın. Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyenler(in sözüyle hareket etmeyin)"⁹⁰⁵

Semud kavminin belirgin özelliklerinden biri de içlerinde iman edenleri aşağılamalarıdır.⁹⁰⁶ Semud, kendilerine bir mucize olarak sunulan deveyi kesmekle kalmamış⁹⁰⁷ peygamberleri Salih as.'ı ve ailesini katletmek içinde gizli planlar yapmışlardır.⁹⁰⁸ Bunun sonucunda da Allah peygamberini korumuş ve Semud helak olmuştur.

Görülüyor ki bu iki kavim de inkar etmekle kalmamış peygamberlerine ve inananlara karşı oldukça cüretkar ve saldırgan tavırlar sergilemişlerdir. İşte Furkan sûresinde bu iki kavimle beraber ismi anılan üçüncü kavim olan Ashab-ı Ress'ın da özelliği peygamberine karşı saldırgan tutumlarıdır. Ashab-ı Ress, Kur'an'da sadece iki yerde geçmektedir; biri Furkan sûresinden önce nazil olan Kaf sûresi, diğeri de Furkan sûresidir. Kaf sûresinde de bu kavim hakkında bir bilgi verilmemekte, sadece isim olarak zikredilmektedir.

⁹⁰¹ Hud, 54: "Biz "Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış!" demekten başka bir söz söylemeyiz"

⁹⁰² A'raf, 69

⁹⁰³ Hakka, 6-7: "Ad kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler. Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün."

⁹⁰⁴ A'raf, 74

⁹⁰⁵ Şuara, 151,152

⁹⁰⁶ A'raf, 75,76: "Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlar da Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız, dediler. Büyüklük taslayanlar dediler ki: "Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz."

⁹⁰⁷ A'raf, 77; Kamer,29; Hud, 65

⁹⁰⁸ Neml, 49: "Allah'a and içerek birbirlerine şöyle dediler: Gece ona ve ailesine baskın yapalım (hepsini öldürelim); sonra da velisine: "Biz (Sâlih) ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz" diyelim."

“Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı. Ad ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar).Eyke halkı ve Tübba' kavmi de. Bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da tehdidim gerçekleşti!”⁹⁰⁹

“Ress”, kelime olarak etrafı her hangi bir şekilde inşa edilmemiş kuyu demektir.⁹¹⁰ Bu şekilde Ashab-ı Ress (kuyu halkı) olarak nitelenen bu kavmin kimliği hakkında müfessirler bir çok rivayetler yapmışlardır. Razi, bu rivayetleri sekiz sınıfta toplar:

Bunların birincisine göre bu kavim kuyuları ve davaları olan, putperest bir kavimdir. Allah onlara Şuayb as.'ı göndermiştir. Onlar ise azgınlıkta ve peygamberlerine eziyette directmişlerdir. Kuyularının başında bulundukları bir esnada Allah onları ve evlerini yerin dibine geçirmiştir.⁹¹¹

İkinci görüşe göre, Yemame'de kendisine “Felec” denen bir karyede yaşayan ve Semud'dan arta kalan bir gruptur.⁹¹² Peygamberlerini öldürmüşler ve helak olmuşlardır.

Üçüncü görüşe göre, onlar Allah'ın bir peygamberi olan Hanzala İbni Safvan'ın kavmidir. Onlara Anka kuşu musallat olmuştu. Bu kuşun boynu çok uzun olduğundan ona bu isim verilirdi. Bu kuş onların “Fetah”⁹¹³ dedikleri dağda yaşar, avlanacağı zaman da bu kavmin çocuklarını kapardı. Hanzala, Allah'a dua etmiş ve Allah bu dua üzerine bu kuşu bir yıldırım ile yakıp öldürmüştür. Sonra ise bu kavim peygamberleri Hanzala'yı öldürmüştür ki bu sebeple helak olmuşlardır.⁹¹⁴

Dördüncü görüşe göre, Ashab-ı Ress, Buruc sûresinde geçen Ashab-ı Uhdud'tur.⁹¹⁵ Çünkü “Ress” “Uhdud” demektir.⁹¹⁶ Taberi, bu kavmin Ashab-ı Uhdud olduğunu tercih eder. Çünkü der, “biz Allah'ın kitabında kuyuları sebebiyle zikrettiği Ashab-ı Uhdud dışında bir başka kavim bilmiyoruz. Eğer öyleyse Ashab-ı Uhdud'u

⁹⁰⁹ Kaf, 12

⁹¹⁰ Zeccac, IV, s.68; Zemahşeri, III, s.280; Razi, XIII, s.82; Nesefi, II, s.1168

⁹¹¹ Razi,XIII, s.82; Zemahşeri, III, s.280; Nesefi, II, s.1168; Ebu's-Suud, VI, s.218

⁹¹² Razi,XIII, s.82; Taberi, XVII, s.452; Zemahşeri, III, s.280; Ebu's-Suud, VI, s.218

⁹¹³ Ebu's-Suud, bu ismin “demah” olabileceğini de söyler. Ebu's-Suud, VI, s.218

⁹¹⁴ Razi,XIII, s.82; Zemahşeri, III, s.280; Ebu's-Suud, VI, s.218

⁹¹⁵ Razi,XIII, s.82; Nesefi, II, s.1168; Ebu's-Suud, VI, s.218

⁹¹⁶ Zemahşeri, III, s.280

Buruc sûresinden biliyoruz. Yok bunlar başka bir kavim ise haklarında bildiğimiz tek şey peygamberlerini bir kuyuya attıklarıdır.”⁹¹⁷

Beşinci görüşe göre, “Ress” Antakya’da bir kuyudur. Yasin sûresinde bahsedilen Habib en-Neccar’ı öldürmüşler ve bu kuyuya atmışlardır.⁹¹⁸

Altıncı görüşe göre, Hz. Ali’den rivayet edildiğine göre bu kavim çam ağacına tapınan bir kavim idi ve peygamberlerini toprağa gömdükleri için bu şekilde isimlendirildiler.

Yedinci görüşe göre, bu kavim bir nehir kenarında yaşayan bir halk idi. Bu nehir doğu taraflarında olup ona “Ress” derlerdi. Allah onlara Yakup as.’ın oğlu Yahuda soyundan bir peygamber gönderdi. Fakat onlar peygamberlerini yalanladılar, bir kuyu açıp onu bu kuyuya attılar. Peygamberleri: “Allah’ın, efendim, yerimin darlığını, üzüntümün şiddetini, kalbimin zayıflığını ve çaresiz kalışımı görüyorsun, ruhumu çabukça al!” diye dua edip inlerken onu işitiyorlardı. Allah peygamberinin ruhunu aldı. Ardından bu kavme Allah şiddetli bir fırtına gönderdi. Yer yüzü, altlarında yanan kükürt taşı olarak ortaya çıktı, üzerlerini kara bulutlar kapladı. Vücutları kurşunun eriyişi gibi eridi, helak oldular.⁹¹⁹

Sekizinci görüşe göre, Taberi, Muhammed İbni Ka’b el-Kurazi’den peygamberimizin şöyle anlattığını rivayet eder: “ İnsanlardan kıyamet günü cennete ilk girecek olan zenci bir köledir. Şöyle ki: Allah tebareke ve teala bir köy halkına bir peygamber göndermişti de bu zenci köle dışında hiç kimse o peygambere iman etmemişti. Sonra o köy halkı o peygambere (Allah’ın selamı ona olsun) düşmanlık ettiler de onun için bir kuyu kazdılar ve onu kuyuya attılar. Sonra kuyunun ağzını oldukça büyük bir kaya ile kapattılar.

Bu zenci köle ise, sırtında odun taşır sonra odunlarını getirir, satar ve parasıyla da yiyecek içecek satın alırdı. Sonra aldıklarıyla bu kuyuya gider, Allah’ın yardımı ile,

⁹¹⁷ Taberi, XVII, s.454; Zemahşeri, III, s.280

⁹¹⁸ Razi, XIII, s.82; Zemahşeri, III, s.280; Ebu’s-Suud, VI, s.218

⁹¹⁹ Razi, XIII, s.82,83

kuyunun ağzındaki büyük kayayı kaldırır, yiyecek ve içecekleri o peygambere kova ile sarkıtırdı. Bu işi her gün bu şekilde tekrarlardı.

Allah'ın dilediği kadar bir zaman bu iş böyle devam etti. Sonra bir gün, her zaman yaptığı gibi, oduna gitti. Odununu topladı, yükünü bağladı. İş bitmişti. Biraz dinlendikten sonra yükünü sırtına almak istediğinde içinde büyük bir uyuma isteği hissetti ve yatıp uyudu. Allah onu o şekilde yedi yıl uyuttu. Sonra uyandı, gerildi ve diğer yanına dönüp yattı. Allah onu o şekilde de yedi yıl daha uyuttu. Sonra uyandı ve yükünü sırtına aldı. Günün bir saati kadarında uyuduğunu sanıyordu. Köye geldi ve yükünü sattı. Sonra her zaman yaptığı gibi bir miktar yiyecek ve içecek alıp her zamanki gibi peygamberinin bulunduğu kuyuya gitti. Bakındı ama kuyuda peygamberini bir türlü bulamadı.

Meğer Halkın Peygamber hakkındaki görüşü değişmiş, onu kuyudan çıkarmışlar ve ona iman edip söylediklerinin doğruluğunu kabul etmişlerdi. Kuyudan çıktıktan sonra peygamber halka bu zenci kölenin ne yaptığını sorarmış, onlarda “hiçbir şey bilmiyoruz” derlermiş. Ta ki Allah, artık ömrünü tamamlayan peygamberin ruhunu kabzedip vefat ettirmiş. Bundan sonrada Allah zenci köleyi uykusundan uyandırmış.” “İşte” dedi peygamberimiz, “cennete ilk girecek kişi bu zenci köledir.”⁹²⁰

Yalnız başta Taberi olmak üzere bu rivayeti yapan müfessirler, âyette geçen Ashab-ı Ress'ın bu olamayacağını söylerler.⁹²¹ Çünkü âyette bildirilen halk helak olmuştur oysa bu hikayede ki halk sonunda peygamberlerine iman etmişlerdir.

İbni Kesir, Yemame'de Semud'tan geri kalan kavim ile Yasin sûresinde bahsi geçen kavmin aynı olduğunu söyler ve Ashab-ı Ress için İbni Abbas'tan buranın Azerbaycan'da bir kuyu olduğunu rivayet eder.⁹²² Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde bu konuda uzun bilgiler verir.⁹²³ Kurtubi de Kelbi'den nakille Ashab-ı Ress'in kadınları

⁹²⁰ Taberi, XVII, s. 454,455

⁹²¹ Taberi, XVII, s. 455; Razi, XIII, s.83; İbni Kesir, V, s. 153

⁹²² İbni Kesir, V, s. 152

⁹²³ Bk. Elmalılı, VI, s.69-70

lezbiyen olan bir kavim olduğu, Allah'ın onlara bir peygamber gönderdiğini fakat onların bu peygamberi yedikleri şeklinde bir rivayete yer verir.⁹²⁴

Razi der ki, bu her ne olursa olsun Allah onun helak olduğundan haber vermektedir.⁹²⁵ Kur'an'ın hedefi tarih bilgileri vermek değildir. Sûrede aynı âyet içerisinde sıralanmış olan bu üç kavmin ortak özelliğinin peygamberlerine ve inananlara karşı saldırgan ve öldürmeye yönelik tavırlar olduğunu fark etmekteyiz. Bu kıssalar Mekke müşriklerine Rasulullah'a as.karşı olan düşmanca tavırları açısından korkutucu bir uyarı niteliği taşıyor.

D. Lut as. Kavmi

Sûrede dördüncü olarak değinilen kıssa Lut as.'ın kıssasıdır. “(Rasulüm!) Andolsun (bu Mekkeli putperestler), bela ve felaket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır. Peki onu görmüyorlar mıydı? hayır, onlar öldükten sonra dirilmeyi ummamaktadırlar”⁹²⁶ Burada kıssanın anlatılması söz konusu değildir. Lut as. nüzul sırasında ilk olarak Kaf sûresinde zikredilir. Eş cinsellikle sapıtmış olan kavmi ile mücadelesi bir çok Mekki sûrede kısa pasajlar halinde anlatılır.⁹²⁷ Medeni sûrelerde sadece Tahrim sûresinde eşinin inanmayışı örnek verilerek anılır.⁹²⁸ Lut as., kavmi içerisinde çaresiz ve zayıf kalmış “(Lût:) Keşke benim size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim! dedi.”⁹²⁹ şeklinde temennilerde bulunmuştur. Kavmi onu dinlememiş ve şehirlerinden çıkarmak istemişlerdir. Allah, Lut as.'ı eşi hariç ailesi ile kurtarmış geri kalanları taş yağdıran bir rüzgar ile helak etmiştir.⁹³⁰

Lut as. 'ın tebliğ ile görevli olduğu helak olan bu şehir Sodom şehridir. Bu şehrin en önemli özelliği Mekkelilerin ticaret yolu üzerinde olmasıdır. Mekkeliler

⁹²⁴ Kurtubi, XIII, s.33; krş. Bursevi, VI, s.212

⁹²⁵ Razi, XIII, s.82

⁹²⁶ Furkan, 40

⁹²⁷ bk.Kamer, 33,34; Şuara, 160-168; Neml, 54-56; Hud, 70-89; Hicr, 59-61; En'am, 86

⁹²⁸ Tahrim, 10

⁹²⁹ Hud, 80

⁹³⁰ Neml, 54-58

Şam’a ticarete giderken oradan geçerler, bu şehrin kalıntılarına şahit olurlardı.⁹³¹ Furkan sûresinde Allah Mekkelileri yolları üzerinde ki bu kalıntılardan ibret almamaları sebebiyle onları kınar, ibret almayışlarının sebebini de onbirinci âyete olduğu gibi ahirete inançlarının olmayışına bağlar. Yine Mekke müşrikleri gibi Sodom halkı da peygamberlerini dinlemeyen ve onu şehirlerinden çıkarmak isteyen inkarcı bir toplumdur. Bu tutum her ikisi içinde helaki gerektirecek bir sebeptir.

Hz. Musa ve Nuh kavimlerinden, Ad, Semud ve Ashab-ı Ress toplumlarından ve bunlar arasındaki dönemlerden, bir de bela yağmuruna tutulan Lut kavminden sunulan örneklerin hepsi aynı noktada birleşmektedir. Bunların tümü aynı hayat tarzını sürdürüyor ve değişmeyen aynı akıbete uğruyorlar.⁹³² Allah her birine peygamberleri aracılığı ile açıklayıcı misaller getirmiş, her birini uyarmıştır. Sonuçta inkarları sebebiyle hepsi de helak edilmiştir.

Gördük ki ilk kıssada bir kavmin Allah’ın âyetlerini yalanlaması sebebiyle helak edilişinden bahsediliyor. İkinci sırada bahsedilen kıssada Nuh as. kavminin helak sebebi peygamberlerini inkarları, onunla alay etmeleridir. Üçüncü sıradaki Âd, Semud ve Ashab-ı Ress’in helakinin ortak özelliği peygamberlerine karşı öldürmeye yönelik saldırgan tutumlarıdır. Dördüncü olan Lut as. kavminin suçu peygamberlerini şehirlerinden çıkarma teşebbüsüdür ve sûrede Mekke müşriklerinin gözlerinin önünde bulunan helak olmuş bu kavmin kalıntılarından ibret almaları istenmekte, aksi tutumları kınanmaktadır. Anlatılan bu dört kıssa grubundaki helak edici suçlar Mekke müşriklerinde bulunmaktadır. bu açıdan bu kıssalar müşrikleri tehdit edici nitelik taşırlar. Bunun yanında her bir kıssada Allah, peygamberlerini ve inananları kurtarmış ve zafere ulaştırmıştır. Bu yönüyle de her kıssa mü’minler için bir teselli ve müjdedir.

VIII. Kur’an’ın Tedricen İndirilişinde Hikmetler Vardır

Kur’an-ı Kerim’in indirilişi hakkında müfessirler üç safhadan bahseder: Lev-i mahfuz’a yazılması, dünya semasına indirilmesi ve dünya semasından Rasulullah’a as.

⁹³¹ Razi, XIII, s.84; Kutub, X, s.532

⁹³² Kutub, ay.

indirilmesi.⁹³³ İlk iki aşama toptan üçüncüsü ise tedricen yirmi üç yılda gerçekleşmiştir. gerçekleşmiştir. Kur'an'ın bu şekilde tedricen indirilmesine “tencimu’l-Kur’an” denilir. Yıldız anlamındaki “necm” kelimesiyle bağlantılı olan bu kelime “vakit vakit, taksitle eda etme” anlamına gelir.⁹³⁴

Müşriklerin veya Yahudilerin, Kur'an'ın tencimine itirazları sûrenin otuz ikinci âyetinde dile getirilmişti. Hatırlıyalım ki onların dayanağı “madem ki Kur'an Tevrat ve İncil gibi Allah'ın kitabıdır, neden Tevrat ve İncil gibi bir defada toptan indirilmiyor da parça parça geliyor” şeklinde idi. Oysa Tabatabai'nin belirttiği gibi Mekke müşriklerinin böyle bir itirazı dile getirmeleri anlamsızdır. Çünkü onların hem bu konuda bir bilgileri yoktur hem de onlar Tevrat ve İncil'e inanmıyorlar ki onları misal gösterip Kur'an'ın da onlar gibi olmasını istesinler.⁹³⁵ O halde bu, onlar ağızından boş bir itirazdır. Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi için çalışmamızın ilgili bölümüne bakılabilir.

Allah Teala onların bu itirazına önceki semavi kitapları delil getirerek değil tencimin hikmetlerini anlatarak cevaplar vermiştir. Cevap niteliğindeki otuz ikinci ve otuz üçüncü âyetler incelendiğinde görülür ki tencimin hikmetlerinin biri Rasulullah'a as. diğeri mü'minlere, bir diğeri de inkarcılara yönelik üç veçhesi vardır. Bunları sıra ile inceleyelim.

A. Tencim ile Rasulullah'ın as. Kalbi Sabitlenir

“Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik)” otuz ikinci âyetteki bu ifade tencimin Rasulullah'a as. bakan veçhesini ifade eder. Bu da aşağıda açıklayacağımız üzere dört şekilde gerçekleşir.

⁹³³ Bk. İbni Kesir, V, s.151; Kattan, s.101 vd.; Suyuti, I, s.117 vd. ; Muhsin Demici, **Vahiy Gerçeği**, İstanbul: İFAV,1996. s.163; Muhammed Ali es-Sabuni, **et-Tıbyan Fi Ulumi'l-Kur'an**, İstanbul: Dersaadet, ty. s. 46

⁹³⁴ Suat Yıldırım, “Kur'an'ın Tenciminin Eğitici Özelliği” **Yeni Ümit**, Sayı:8 Yıl:2,1990 s.5; Mevlüt Güngör, “Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler”, **Diyanet**, Sayı:3, 1988. s.3

⁹³⁵ Bk. Tabatabai, XV, s.209

Tencimde Rasulullah’a as. Moral Destek Vardır: Rasululllah as. nübüvvet görevi ile birlikte İnşirah sûresinde de işaret edildiği gibi⁹³⁶ adeta sırtını çatlatan bir yük altına girmişti. Bu büyük vazifeyle beraber ne Mekke halkı ne de kendi ailesi arasında sayılı kişiler haricinde ona destek olan kimse yoktu. Bu dava uğruna kendinin ve ona tabi olanların başına gelen felaketler elbette onu bir insan olarak oldukça etkiliyor, üzüntüden kendini heder etme noktasına⁹³⁷ getiriyor olmalıydı. Eğer vahiy ona toptan gelseydi vahyin gelmediği zamanlarda büyük bir moralsizliğe düşebilirdi. Nitekim vahyin kesildiği bazı dönemlerde olduğu gibi.⁹³⁸

Allah Teala karşılaştığı olay ve sorunlar sebebiyle veya sebepsiz olarak ona vahyini gönderiyor, böylece onun yalnız olmadığını, Tâhâ sûresinde⁹³⁹ Musa as.’a ve Hûd sûresinde⁹⁴⁰ Nuh as.’a verilen moral destekte olduğu gibi “sen daima Rabbinin gözü önündesin ve Rabbin daima seninle beraberdir.” mesajını alıyordu. Davasını yürütmesi açısından bu moral desteğe oldukça ihtiyacı vardı ki Taif dönüşünde yaptığı meşhur Allah’a yalvarışında bunu açıkça dile getiriyordu

Ayrıca sûrenin onuncu âyetinin nüzul sebebinde zikredildiği gibi müşriklerin alay ve hakaretleri karşısında Cebrail’in ona gelip sırdaş olması da onun için büyük bir moraldti. Cebrail ile olan bu ilişki Razi’ye göre tek taraflı bir faydanın ötesinde çift taraflıydı ki Cebrail de Rasulullah ile her görüşmesinde şeref kazanıyordu. Razi, bu durumu da tencimin hikmetleri arasında ayrıca zikreder.⁹⁴¹

Tencimde Rasulullah’a as. Teselli Vardır: Tencimin Rasulullah’a as. bakan ikinci veçhesi de onun teselli edilmesidir. Bunun örneklerini Furkan sûresinde bolca bulabiliriz.

“(Rasulüm!) Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve (hidayete) hiçbir yol da bulamazlar.”⁹⁴²

⁹³⁶ İnşirah, 3

⁹³⁷ Kehf, 6; Şuara, 3

⁹³⁸ bk. Duha sûresi

⁹³⁹ Tâhâ, 46

⁹⁴⁰ Hûd, 37

⁹⁴¹ Razi, XIII, s.79

⁹⁴² Furkan, 9

“Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah’ın şanı yücedir.”⁹⁴³

“(Rasulüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.”⁹⁴⁴

“(Rasulüm!) İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peyda ettik. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.”⁹⁴⁵

“Kötü duygularını kendisine tanı edinen kimseyi gördün mü? Sen (Rasulüm!) ona koruyucu olabilir misin?”⁹⁴⁶

Bunlar ve benzeri âyetler müfessirlerin beyanı üzere peygamberimizi müşrik saldırılar karşısında teselli etmek amacına yöneliktir. Allah Teala bu âyetlerle onu rahatlatmış, yükünü hafifletip acılarını dindirmiştir. Onun ve ashabının sabrını arttırmıştır.

Tencim ile Rasulullah as. Teşrif Edilir: Allah Teala, Rasulullah’ı as. sadece teselli etmekle kalmıyor aynı zamanda teşrif de ediyordu. Vahyin bir seferde toptan inmesi yerine zaman içerisinde inmesi, dolayısıyla sürekli olarak Allah ile irtibat halinde olma, O’nun kelamına ve iltifatına mazhar olma şüphesiz en büyük bir şerefti. Rasulullah as. sabah akşam, vahye muhatap oluyordu. Çünkü onun kitabı öncekiler gibi bir seferde inmedi. Bu hal Rasulullah as. dışında bir şerefti olarak kendinden önceki peygamberlere nasip olmamıştı.⁹⁴⁷ Bunun yanında bazen Allah Teala, Furkan sûresinde örneği görüldüğü gibi, Rasulünü teşrif edici âyetlerde indiriyordu.

Furkan sûresinin elli birinci ve elli ikinci âyeti bu durumun iyi bir örneğidir.

“(Rasulüm!) Şayet dileseydik, elbet her ülkeye bir uyarıcı (peygamber) gönderirdik.”⁹⁴⁸

⁹⁴³ Furkan, 10

⁹⁴⁴ Furkan, 20

⁹⁴⁵ Furkan, 31

⁹⁴⁶ Furkan, 43

⁹⁴⁷ İbin Kesir, V, s.151

⁹⁴⁸ Furkan, 51

Müfessirler âyetteki ifadenin teşrif için olduğunu belirtirler.⁹⁴⁹ Razi'nin beyanına göre burada birkaç yönden Rasulullah'ı as. teşrif vardır. Birincisi, Allah dileseydi her karyeye bir nezir gönderirdi ama hepsinin yerine seni seçip görevlendirerek şanını yüceltti. İkincisi, Allah dileseydi her karyeye senin gibi nezirler gönderirdi. Fakat bunu yapmayarak diğer peygamberlerden farklı olarak seni bütün alemlere nezir yaptı ve böylece seni tüm peygamberlerden üstün kıldı. Bununla beraber Razi, âyetin ifade ettiği bir başka gerçeği daha zikreder ki o da, Allah'ın Hz. Muhammed'in as. şahsına peygamber olarak muhtaç olmadığı, dilese onun gibi her karyeye peygamber gönderebileceğidir.⁹⁵⁰

Tencim ile Rasulullah'a as. Davasında Yol Gösterilir ve Hataları Düzeltilir: Tencimin Rasulullah'a as. yönelik bir diğer özelliği de, gerek Rasulullah'ın as. gerekse ahabının hatalarını düzeltmek veya olması muhtemel hataları önlemektir. Abese sûresinin nüzulüne sebep olan olay bunun en güzel örneğini teşkil ederken Furkan sûresinde ki; “Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı büsbütün terk ettiler.”⁹⁵¹ şeklinde ki kavmini şikayeti üzerine Allah ona teselli edip yol göstererek;

“(Rasulüm!) İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peyda ettik. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.”⁹⁵² buyurur.

Yine bu cümleden olmak üzere, Mekke müşriklerinin uzlaşma teklifleri karşısında olası bir hataya düşme ihtimaline karşı “O halde, kafirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver!”⁹⁵³ ifadesiyle Rasulullah as. böyle bir hatadan sakındırılıyor.

B. Tencim, Kur'an'ın Daha İyi Anlaşılmasını Sağlar

⁹⁴⁹ İbni Kesir, V, s.157; Ebu's-Suud, VI, s.225; Âlusi, XIX, s.32

⁹⁵⁰ Razi, XIII, s.99

⁹⁵¹ Furkan, 30

⁹⁵² Furkan, 31

⁹⁵³ Furkan, 52

“ve onu tane tane (ayırarak) okuduk” bu âyette geçen “rattelnâ” ifadesi için müfessirler iki ayrı mana üzerinde durmuşlardır. Lugatta dişlerin seyrekleşmesi anlamı olan “tertil”, Zeccac’ın belirttiğine göre acelenin zıddıdır. Bu anlamıyla âyette Kur’an’ın parça parça indirilmesine bir vurgudur. “Biz onu tertil üzere tencim ile indirdik demektir.”⁹⁵⁴ İbni Kesir, Katade’den “tertil”in aynı zamanda “beyan” anlamına olduğunu⁹⁵⁵ ve Taberi, İbni Zeyd’den “tefsir” anlamında olduğunu rivayet eder.⁹⁵⁶

Bu her iki manada da Kur’an’ın daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir durum vardır. O dönem ki Arap halkının ümmi olduğu okuyup yazamadığı bilinen bir durumdur. Bizzat Peygamberin durumu da aynıdır. Bu sebeple Kur’an’ın ezberlenmesi ve yazıya geçilmesinde zamana ihtiyaç vardı. Ayrıca Kur’an-ı Kerim bir eğitim ve hayat sistemi olsun diye gönderilmiştir. Yoksa kulağa hoş gelen bir musiki, bilgi veren bir kültür kitabı olsun diye değil. O, kelime kelime uygulanmak ihtiyaç ve iştihak duyularak, faydasına ve müeyyidesine inanılarak uygulanması ve yol göstermesi için indirilmiştir.⁹⁵⁷ Kur’an yaşanan olaylar ardından onları açıklar, yol gösterir, cevaplar verir şekilde iniyordu ki bu haliyle yaşamın bizzat içinde kalarak hem kendini taze tutuyor, hem muhataplarının heyecanını ve ilgisini en yüksek noktada kendi üzerinde topluyordu. Eğitimin başarılı olması için gerekli olan en önemli ortam böylece oluşmuş oluyordu. Bir öğrenciye bir konuda bilgi verip sonra davranış beklemektense ilgili davranışın bir ihtiyaç halinde tezahüründen sonra bilgiyi vermek o bilginin öğrenci nezdinde değerini arttırır, uygulanması gereği konusundaki inancı sağlar. Ayrıca bilginin unutulmaması için de etkili olur.

C. Tencim, İslam Cemaatinin Daha İyi Eğitilmesini Sağlar

Kur’an-ı Kerim’in tencimi aynı zamanda onun içerdiği hükümlerinde zaman sürecinde gelmesi demektir. Şirke ve günahlara iyice dalmış ve onlara alışmış bir toplum için bunları bir anda bırakmak daha doğrusu, insanın eğitiminde onu her yönden

⁹⁵⁴ Zeccac, IV, s.66, krş. Razi, XIII, s.79; Ferra, II, s.268

⁹⁵⁵ İbni Kesir, V, s.150

⁹⁵⁶ Taberi, XVII, s. 448

⁹⁵⁷ Yıldırım, age. s.7

bir anda sorunluluk altında bırakmak mümkün ve doğru değildir. Oysa Kur'an-ı Kerim birden bire değil de parça parça inerek inanç esaslarının benimsenmesine, emir ve yasaklarının yaşama geçirilmesine büyük kolaylıklar sağlamıştır. İlk inen âyetlerde tevhit akidesi üzerinde ısrarla durulmuş, tüm Mekki sûreler boyunca bu durum devam etmiştir. Şirk ve batıl inanışlar birer birer zihinlerden atıldıkça ibadetler ve emir ve yasaklar kademeli olarak birey ve toplum yaşamına sunulmuştur.⁹⁵⁸ Kur'an incelendiğinde görülüyor ki İslam'ın bir çok ibadetleri, emir ve yasakları esas olarak Mekke döneminde zikredilmiştir. Örneğin namazın beş vakit olarak belirlenmesi Mekke döneminin sonlarına doğrudur ve namaz ikişer rekattır. Medine döneminde bu iki rekatlık namazlar dört rekata çıkar. Zekat ve infak bir ibadet olarak Mekke döneminde de zikredilmiş fakat miktarının ve hükümlerinin belirlenmesi Medine döneminde olmuştur. Yine, zina vb. fiiller Mekke döneminde de bir günah olarak görülür fakat bunlara uygulanacak cezalar yine Medine döneminde ortaya konur.⁹⁵⁹ Bütün bu hususiyetler Kur'an'ın bireyi ve toplumu geliştirici, eğitici özelliğinin bir yansıması, yirmi üç yılda ki parlak zaferi de yönteminin doğruluğunun ispatıdır.

D. Tencim ile Müşrik İtirazlara Susturucu Cevaplar Verilir

“Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim”⁹⁶⁰ Bu âyette tencimin bir hikmetinin yanında bir de Rasulullah'a as. bir vaat vardır. Âyetteki “mesel” kelimesi ile kastedilen, onların zikredilen itirazları ve saldırıları benzeri sözlerdir. “Hak” kelimesi ile murat ise, o itirazı reddeden, batıllığını ortaya koyan,⁹⁶¹ karşılık verilemeyen⁹⁶² susturucu nitelikli cevaptır. Yani, her ne zaman inkarcılar vahye ve nübüvvete bir saldırıda bulunacak olurlarsa Allah, bu sûrede örneklerini gördüğümüz gibi bu tür saldırılara susturucu cevaplar vermeyi kendi üstüne alıyor ve Rasûlüne teminat veriyor. Âyetin beyanına göre Kur'an'ın onlara getirdiği karşı delilin bir özelliği de “ehsene tefsiran” olarak belirtilir.

⁹⁵⁸ Güngör, s.17; Celal Kırca, “Tebliğî Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulu” E.Ü.İ.F.D. Kayseri, sayı.1,1983. s.205

⁹⁵⁹ Kattan, s.112,113

⁹⁶⁰ Furkan, 33

⁹⁶¹ Taberi, XVII, s.447; Razi, XIII, s.89; Ebu's-Suud, VI, s.216; Âlusi, XIX, s.16; Şevkani, IV, s.73

⁹⁶² Neseî, II, s.1166

“tefsir”, “açıklama”⁹⁶³, “kapalı olanı açma”⁹⁶⁴, makul manayı izhar etme”⁹⁶⁵ ve “mana”⁹⁶⁶ anlamınadır. Onun “ehsen” (en güzel) olması da kendi zatında olabilecek en güzel şekilde olmasıdır. Yoksa onların sözleri güzel de sana getireceğimiz onlarınkinden daha güzel anlamında değil.

Kurtubi derki, “ eğer biz sana Kur’an’ı bir seferde indirseydik de onlar sana sorsaydılar ne ile onlara cevap verecektin. Ama biz seninleyiz, onlar ne sorarlarsa sorsunlar biz cevaplarız. Bu durum onun risaletinin delilidir. Çünkü böyle bir durum ancak bir peygamber için söz konusu olabilir.”⁹⁶⁷ Kur’an gerek kaynağı gerekse içeriği konusunda kendisine yöneltilen şüphe ve itirazlara devamlı olarak cevaplar vermiştir. Kur’an’ın toptan değil de uzun bir zaman içerisinde tencim ile indirilmesinin hikmetlerinden biri de budur. Eğer Kur’an bir seferde indirilseydi elbette böyle bir imkan olmayacaktı.

E. Kur’an’ın Tencimi Onun Allah Katından Olduğunu İspatlar

Kur’an’ın tencim iki yönden onun Allah katından olduğunu ortaya koyar. Birincisi, yirmi üç yılda âyet âyet, sûre sûre indirilen Kur’an’ın mushaftaki sıralanışı nüzulündeki sıralama olmamasına rağmen onda hiçbir uyumsuzluk, edebi bir bozukluk bulunmamaktadır. Her biri farklı bir zamanda farklı bir yerde ve farklı bir sebeple inen Kur’an âyetleri sanki hepsi toptan bir anda indirilmiş gibi birbiriyle ahenkli ve tutarlıdır.⁹⁶⁸ Nüzulünün başından itibaren en büyük parçasından en küçük parçasına kadar benzerinin yapılması konusunda defalarca inkarcılara meydan okumasına rağmen hiç biri onun kısa bir sûresinin dahi benzerini yapamamış bundan aciz kalmışlardır. Zemahşeri’nin dediği gibi, “müşrikler birde Kur’an’ın toptan indirilmesini istiyorlar. Sanki parça halinde olanın benzerini yapabildiler de toptan olanın benzerini

⁹⁶³ Taberi, XVII, s.448; Ebu’s-Suud, VI, s.216

⁹⁶⁴ Zerkani, s.471

⁹⁶⁵ Kattan, s.323

⁹⁶⁶ Âlusi, XIX, s.16

⁹⁶⁷ Kurtubi, XIII, s.29

⁹⁶⁸ Güngör, s.22; Kattan, s.115

yapabilecekler. Onlara küçük bir sûrenin benzerini yapma ile Kur'an meydan okudu ama bundan bile aciz kaldılar. Acizlikleri tescil olunca muharebeye giriştiler.”⁹⁶⁹

Bir diğer yönden, Kur'an Allah katından değil de Rasulullah'ın as. kendi eseri olsaydı onu bir seferde ortaya çıkarması veya karşılaşacağı tepkileri dikkate alarak şiddetle reddedileceği konuları sonraya bırakması gerekirdi. Veya ifk hadisesinde, ashab-ı kehfden bilgi vermesi istendiği durumda ve benzeri sıkıştığı ve vahye şiddetle ihtiyaç hissettiği ama vahyin kesildiği zamanlarda olduğu gibi beklemesine gerek olmamalıydı. Oysa Kur'an'ın tencimen indirilişinin açıkça ortaya koyduğu gibi vahiy peygambere uymuyor, peygamber vahye uyuyor. Bu da onun Allah katından olduğunun bir diğer delilidir.

IX. Allah Onları Kevnî Gerçekler Üzerinde Düşünmeye ve Akletmeye Davet Eder

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliği akıl sahibi olmasıdır ve bu özelliği sebebiyle vahye muhatap olmuş ve mükellef kılınmıştır. İmanın gerek oluşumunda gerekse devamında aklın önemi yadırganamaz. Yalnız imana ulaşmada aklın mı yoksa duygunun mu daha önemli olduğu tartışılmıştır.⁹⁷⁰ Çünkü sonuç olarak iman, akıl ile biliş değil, kalp ile tasdiktir.⁹⁷¹ Allah bilgisine ulaşmak için ilham, riyazet ile elde edilen kalp temizliği gibi yollar ileri sürülmüşse de kelamcılarca en geçerli yol doğru düşünme olarak kabul edilir.⁹⁷² Çünkü, insan kainattaki harikaları düşünmedikçe ruhi bir yükselişe nail olup ilhama veya kalp temizliğine ulaşamaz. Kişi ancak Allah'a delalet eden yaratılmışların halini, düzen ve intizamını tefekkür ederse bütün bunların bir müessire muhtaç olduklarını görür ve Allah'ı bilir.

Kur'an-ı Kerim, bir çok âyetleri ile kainatta olan bir çok eşya ve hadiseyi insan akli ve tefekkürünün önüne sermiş, ona düşünmesini ve muhakeme etmesini

⁹⁶⁹ Zemahşeri, III, s.278

⁹⁷⁰ Alper, s.172 vd.

⁹⁷¹ Ömer Nasuhi Bilmen, **Muvazzah İlmi Kelam**, İst. Bilmen Yayınları. 1972 s.98

⁹⁷² Bilmen, s.108,109

emretmiştir. Kur'an'ın kendi ifadeleriyle Kur'an'ın hidayetinden faydalanmak ancak akletme ile olabilir ve Kur'an'ın hedefi de insanların akletmelerini sağlamaktır:

“Allah size işte böylece âyetlerini açıklar ki düşünüp hakikati anlayasınız”⁹⁷³

“Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.”⁹⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'de bu yönde pek çok âyetler vardır. Hatta denilebilir ki Kur'an'ın üçte biri insanın kendi nefesine, biyolojik yapısına, yerlerde göklerde olup bitene bakmasını, onlar üzerinde düşünmesini isteyen âyetlerle doludur.⁹⁷⁵ Kur'an hem kendi ifadelerini hem de kainattaki çeşitli objeleri âyet (işaret) olarak niteler. Kur'an'da ısrarla insanın aklını kullanması istenir. Her şey insanı gerçeğe ulaştıran bir âyettir. Bu âyetlerin muhatabı ise akıldır. Hedef ise insanın aklını kullanarak nihai gerçek olan Allah bilgisine ulaşmaktır.⁹⁷⁶ Kur'an'a göre Allah'ın varlığı konusu insan için bilinmesi zaruri ve gayet açık bir olaydır.⁹⁷⁷ Kainat üzerinde düşünen insan zaruri olarak bu bilgiye ulaşacaktır. Ayrıca Kur'an, Allah'ın tanıtılmasının etkili bir yolu olarak Allah'ın kainattaki fiillerini gözler önüne sermiştir.⁹⁷⁸

Furkan sûresinde de bu gerçek vurgulanmıştır. Müşriklerin hidayetten nasip alamamaları düşünmeyi terk etmelerine başlanmıştır:

“Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.”⁹⁷⁹

Sûrede anlatılan tabiat gerçekleri üzerinde düşünmeyle ulaşılması istenen sonuç ise, öğüt almak ve şükretmektir:

“Andolsun bunu, insanların öğüt almaları için, aralarında çeşitli şekillerde anlatmışızdır; ama insanların çoğu ille nankörlük edip diretmişlerdir.”⁹⁸⁰

⁹⁷³ Bakara, 242

⁹⁷⁴ Yusuf, 2; Zuhuruf, 3

⁹⁷⁵ Demirci, **Kur'an'ın Temel Konuları**. s.113

⁹⁷⁶ Fersahoğlu, s.187

⁹⁷⁷ Bekir Topaloğlu, **İslam Kelamcılarının ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacib)**. 9. Basım. Ankara: DİB. 2001. s.37

⁹⁷⁸ Ulutürk, s.32

⁹⁷⁹ Furkan, 44

“İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O’dur.”⁹⁸¹

Kur’an-ı Kerim’in bütününde olduğu gibi Furkan sûresinde de düşünmenin sahası sadece “kevnî âyetler” dediğimiz tabiat olayları değildir. Bütün âyetler konularıyla beraber bu düşünme sahasını oluşturur dersek abartmış olmayız. Örneğin, sûrenin daha ilk âyetinde “tebareke” fiiliyle nitelenen, nimetleri, rahmeti sınırlanamaz şekilde devamlı ve artıcı olan Allah’ın, hak ile batılı ayıran, güçlü delilleriyle hakkı ispat eden ve sonsuz rahmet ve iyilik sahibi Allah tarafından hikmet gereği parça parça indirilen Kur’an’ı, kuluna alemlere uyarıcı olması için inzal ettiği ifadeleri düşünülecek olsa sûrenin ele aldığı bütün tartışmalar son bulacak, bu âyet hidayet için tek başına yeterli olacaktır.

Sûrede insan düşüncesi değişik yönlerle çekilmiştir. Muhatapların içinde bulunduğu akla uygun olmayan durumlar da onlara gösterilmiştir. Çünkü insan psikolojisinin bir özelliği olarak kişi sahip olduğu inanç ve düşüncülerin akıl dışılığını fark edemez ve bunları akla uygun göstermeye çalışır. Sûrede Allah, bu tutarsızlıklara işaret etmiş ve düşünceye sunmuştur. Sûrenin ikinci âyetinde Allah Teala tanıtıldıktan sonra müşriklerin edindiği tanrıların acizliği gözler önüne serilmiş, sahip oldukları inanç sistemi müşriklerin zihninde eleştiriye sunulmuştur.

Onbeşinci âyette Rasulullah’a as. hitaben müşriklerin düşüncelerinin ahirete, cennet ve cehenneme çevrilmesi emrediliyor: “De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sahiplerine vaat edilen ebedilik cennet mi? Orası, onlar için bir mükafat ve (huzura kavuşacakları) bir varış yeridir.” Ardı sıra gelen âyetlerdeki ahiret sahneleriyle de yoğun duygularla beraber bu düşünüş devam ettiriliyor.

Sûrenin son âyetinde hayatın anlamı ve insanın yaşamdaki değeri etkili bir soru ile düşünce sahasına getiriliyor: “(Rasulüm!) De ki: (kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin? (Ey inkarcılar! Size Rasül’ün bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız; Onun için azap yakanızı bırakmayacaktır!”⁹⁸² Hayatın anlamını

⁹⁸⁰ Furkan, 50

⁹⁸¹ Furkan, 62

⁹⁸² Furkan, 77

sorgulamak insanı imana götüren etkili sebeplerden birisidir.⁹⁸³ Yaşamı, ölümü, ölümden sonrasını düşünen insan bazı sorumluluklarının olduğunun, hayatın başıboş bir şekilde geçirilemeyeceğinin farkına varacaktır.

Görülüyor ki Kur'an'ın emrettiği düşünme sahası oldukça geniştir. Çalışmamız boyunca sûredeki bu düşünme konularının ilgili konu başlıkları altında yeterince işlendiği kanaatindeyiz. Burada onlara kısaca işaret ettikten sonra sûrede dikkat çekilen kevnî âyetler üzerinde durmak istiyoruz.

Kur'an-ı Kerim'in ifadeleri birer âyet olduğu gibi Kur'an'a göre tabiattaki oluşlarda birer âyettir, Allah'ın varlığının ve azametinin işareti, göstergesidir. Bunlara “kevnî âyetler” denmektedir. Allah, insanlara âyetlerini hem içte hem dışta (enfüste ve âfâkta) göstereceğini bildirmiştir.⁹⁸⁴ Yani, hem insanın ruh ve bedeni olan iç dünyasında hem de onu çevreleyen alemde kendisine deliller sunulacaktır.

Furkan sûresinde kırkbeşinci âyetten itibaren bir dizi kevnî âyetlere işaret olunmuştur. Bunlardan amaç insanlığın bu günde keşfettiği bilimsel gerçekleri bundan habersiz olan o günün insanına anlatmak olmamalıdır. Kur'an, devamlı görmemiz sebebiyle alışık olduğumuz, duyarlılığımızı kaybettiğimiz pek çok olaya dikkatlerimizi yeniden çekerek hem vicdanları canlandırır hem de kainatın ne derece ilginç ve göz kamaştırıcı olduğunu farketir.⁹⁸⁵ İdrak edilen bu ihtişamlı düzen, essiz var oluş, Allah'ın kainata olan inayeti vs. insanı inanç noktasında doğru bir tutuma iletecektir.⁹⁸⁶

Furkan sûresindeki bu âyetleri sûresin anlatış özelliğine uyarak altı maddede değerlendirdik. Bu anlatım süreci kırkbeşinci âyette “Rabbine bakmadın mı?” ifadesi ile başlar. Bu ifade de açık olan bakışın göz ile olmasıdır. Oysa Allah göz ile görülmez. Onun için müfessirler bu âyette teviller yapmışlardır. Zemahşeri, “Rabbinin yapışına ve kudretine bakmaz mısın?”⁹⁸⁷ diye mana verirken Taberi, “ya Muhammed, Rabbinin

⁹⁸³ Alper, s.192

⁹⁸⁴ Fussilet, 53: “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?”

⁹⁸⁵ Kutup, X, s.541

⁹⁸⁶ Kur'an'ın kullandığı ispat-ı vacip delilleri için bk. Topaloğlu, s.21 vd.; Demirci, s.42 vd.

⁹⁸⁷ Zemahşeri, III, s.283

gölgeyi nasıl uzattığına bakmadın mı?”⁹⁸⁸ şeklinde mana verir. Razi, rü’yet (görme) kelimesini “bilme” manasıyla alıp “bilmedin mi?” manasının evla olduğunu söyler.⁹⁸⁹ Elmalılı, burada şöyle der: “Âciz anlayışına göre “gölgeyi nasıl uzattı” soru cümlesi mahallen mecrur olarak “Rabbine” den bedel-i iştimal yapıldığı takdirde ne hazfe, ne kalbe gerek kalmaksızın aynı manayı anlamak mümkündür. Bu şekilde Rabb’e bakış soyut zatı itibarı ile değil, gölgenin uzatılmış hali gibi, yüce Rabb’in fiil ve işleri ile ilgili şeyler kastedildiği anlaşılır ki, “Allah’ın nimetleri hakkında düşününüz, zatı hakkında düşünmeyiniz” meşhur sözüne uygun olan da budur. Bununla beraber en doğrusu bu gibi yerlerde bakıp görmekten maksat, eseri görmeye dayanan kalbi görüş ve biliştir. Âyet-i Kerimenin tertibi şuna işaret eder ki; önce Allah’ın hitabına muhatap olan peygamberler gibi, has kulların sadece gönülleri ile bağlantılı olarak içlerinde yüce Allah’a bir bakış vardır. Sonra bu bakışın dışında bir gelişme ile fiilden faile geçerek ona ulaşması istenilmektedir. Âyetin içeriği bunu ne güzel, ne derin anlatıyor.”⁹⁹⁰

Bu şekilde somuttan soyuta geçiş eğitinde bir yöntem olup Kur’an tarafından kullanılmıştır. Kur’an, insanların çoğunun soyut kavramları öğrenmede zorluk çekmesi, öğrenmek için mutlaka somut nesnelere ihtiyaç hissetmesi gerçeğinden hareketle insanları, evrende bulunan her şeyi duyu ve deneyle incelemeye, oradan mücerret bir kavram olan Allah kavramına ulaşmaya çağırır. Allah’ı doğrudan anlatmak yerine O’nun sıfatlarını ve o sıfatların eşya ve olaylar üzerindeki tezahürünü göstermeyi uygun bulur.⁹⁹¹

İşte bu düşünme, bakma ve öğrenme ameliyesi sonunda ulaşılabilecek sonuçta görülecektir ki yüce Allah, kevni oluşlara dikkat çeken bu âyetlerle birliğini, azametini, kudretini, rahmetini ve inayetini delilleriyle ortaya koymak ile beraber, vahye ve Hz. Muhammed’in as. risaletine karşı çıkan Mekke müşriklerine güçlü bir cevap vermiştir. Her şeyden önce de onları imandan alıkoyan “düşüncesizlik ve akılsızlık”tan kurtararak bunu yapacaktır. Bunun yanında bu âyetleri dinleyen müşrik görecekler ki bütün kainat

⁹⁸⁸ Taberi, XVII, s.460

⁹⁸⁹ Razi, XIII, s.88

⁹⁹⁰ Elmalılı, VI, s.74

⁹⁹¹ Fresahoglu, s.586,587

Allah’a teslim olmuş bir müslümandır. Bütün alem isteyerek Allah’a boyun eğmiştir⁹⁹² ve bütün alem Allah’ı tesbih etmektedir.⁹⁹³ Müşrik zihin bunun farkına vardığında bütün kainat ile beraber Allah’a teslim olup O’na yönelmek için kalbinde ve beyninde bir baskı hissedecektir.

Kevni âyetlerin müşriklere cevap oluşunun bir diğer yönü de, onların peygamberimizden davasının hak olduğunu ispat için mucize istemelerinedir. Kur’an bu türlü mucize istemlerini bakışları tabiata çevirerek cevaplamıştır. Nasıl ki tabiatı Allah’tan başka kimse yaratmış olamazsa, aynı şekilde Kur’an’ı da Allah’tan başka kimse göndermiş olamaz. Tabiat, Allah’ın tükenmez “kelimelerini” veya “kelamını” ihtiva ettiği gibi, Kur’an’da onları temsil eder.⁹⁹⁴ Tabiatta görülen üstün nizam eşsiz yaratış Kur’an’da da görülebilir. Müşriklerin batıl tanrıları bu tabiattan en ufak bir nesneyi yaratamadıkları gibi müşrikler de, Kur’an’ın meydan okumasına rağmen Kur’an’ın bir sûresinin bile benzerini yapamamışlardır.

Bir de Fazlurrahman’ın değindiği gibi Kur’an ifadelerinde kainatın yaratılışı ile vahiy olgusu arasında bir benzerlik kurulur.⁹⁹⁵ Hatta Allah insanlara vahyettiği gibi göklere⁹⁹⁶ ve bal arısına⁹⁹⁷ da vahyetmiştir. Kainatta görülen bu büyük nizam, Allah’ın ona olan vahyine boyun eğişi neticesinde olduğu gibi insanlığın da aynı şekilde bir düzene ulaşması, Allah’ın vahyine boyun eğiş ile gerçekleşebilir. Bununla beraber göklere ve bal arısına vahyeden Allah’ın en üstün yaratılmış olan insana vahyetmesi neden imkansız olsun? Müşrikler bunu neden yadırgıyorlar?

Bu açıklamaların, ele aldığımız konunun müşrik itirazlara cevap niteliği taşımasını yeterince ortaya koyduğunu düşünüyoruz. Meseleyi uzatmadan sûrede zikredilen kevnî âyetleri işleyelim.

⁹⁹² Âl-i İmran, 83: "Göklerde ve yerdekiler, ister istemez O'na teslim olduğu halde onlar (Ehl-i kitap), Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki O'na döndürüleceklerdir"

⁹⁹³ Hadid, :1 "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir. O, azîzdır, hakîmdir." Nur, 41: "Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir."

⁹⁹⁴ Fazlurrahman, s.153

⁹⁹⁵ Fazlurrahman, ay.

⁹⁹⁶ Fussilet, 12: "Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti."

⁹⁹⁷ Nahl, 68,69: "Rabbim bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yayılım yollarına gir, diye vahyetti."

A. Gölge ve Güneş

“Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık. Sonra onu (uzayan gölgeyi) yavaş yavaş kendimize çektik (kısalttık.)”⁹⁹⁸

Âyette geçen “gölge” (zill) kelimesine yüklenen anlamlar ile beraber bir çok yorum ortaya çıkmaktadır. “Zill” kelimesi Lisanu’l-Arap’ta, güneşin şuaı olmadan aydınlığının olması olarak tarif edilir.⁹⁹⁹ Gölge güneş varken olur, güneş yokken olan karanlıktır, gölge değil. Bundan başka olarak “gölge” katı cisimlerin güneşin aksi yöne düşen gölgeleri, yeryüzünün üzerinde bir kubbe gibi olan gökyüzü¹⁰⁰⁰, bütün alemin kendisi ve Allah’ın alem üzerindeki koruyuculuğu olarak da tanımlanmıştır.¹⁰⁰¹

Taberi, farklı tariklerle âyetteki “zill” (gölge) ile kastın sabah fecrin doğuşundan güneşin doğuşuna kadar olan gölge hali olduğunu rivayet eder.¹⁰⁰² Elmalılı, mananın genel olduğunu söyler.¹⁰⁰³ Gölge ışık ile karanlık arası hoş bir haldir ve dinlenmenin kendisiyle en güzel olduğu bir durumdur. Kur’an’da “zill” (gölge) “sıcak”ın (harur) zıddı olarak kullanılmıştır ve karanlık ışıktan önce, gölge de sıcaktan önce getirilmiştir. “karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz.”¹⁰⁰⁴ Bunun yanında bu kelime Kur’an’da, “cennet” için de kullanılır, cennet “uzamış gölge” ile nitelenir.¹⁰⁰⁵

Bu âyet-i Kerimede ilk bakışta son derece basit, herkesin şahit olduğu bir doğa olayı ele alındığı düşünülür. O da güneşin hareketine bağlı olarak gölgenin uzayıp kısılmasıdır. Allah gölgeyi sabah vaktinde güneş doğmadan evvel her yeri kaplamış bir şekilde yaymıştır. Dileseydi onu “sakin” yani “daim ve hareketsiz” kılar,¹⁰⁰⁶ güneş onu

⁹⁹⁸ Furkan, 45,46

⁹⁹⁹ Lisanu’l-Arap, XIII. s.415

¹⁰⁰⁰ Zemahşeri, III, s.283

¹⁰⁰¹ Elmalılı, VI, s.75

¹⁰⁰² Taberi, XVII, s.460,461; İbni Kesir, V, s.155; Zeccac, IV, s.70

¹⁰⁰³ Elmalılı, VI, s.74 vd.

¹⁰⁰⁴ Fâtır, 20,21

¹⁰⁰⁵ Vakıa sûresinde 30. ayette cennet için “uzamış gölgeler” nitelemesi yapılır.

¹⁰⁰⁶ Taberi, XVII, s.462; Zeccac, IV, s.70; İbni Kesir, V, s.155

gideremezdi.¹⁰⁰⁷ Allah, bu gölgeden sonra güneşi getirir ve gölgeye delil kılar. Güneşin gölgeye delil oluşu değişik şekillerde nitelenir. Birincisi, eşya zıddıyla bilinir kuralı gereği insanlar gölgenin varlığını güneş ile bilir.¹⁰⁰⁸ Güneşten evvel gölge tüm yeryüzünü kaplamıştır, güneş doğunca gölge küçülür ve fark edilir. Bir diğeri, “delil” kelimesinin “naksetme” manasıyla güneşin gölgenin delili olması, gölgeyi naksetmesi yani gidermesidir.¹⁰⁰⁹ Âyetin son ifadesi “Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik” ifadesinde zamir hem gölgeye hem de güneşe¹⁰¹⁰ ait olabilir. Buna göre, zamir gölgeye ait ise güneşin yükselmesiyle gölge yavaşça küçülür. Güneşe ait olursa, gün batımında güneş yavaşça batarken gölge yine yeryüzünü bütünüyle kaplar, her yer karanlığa bürünür. Bu yorumuyla âyette Allah’ın insanlara olan bir nimeti hatırlatılmaktadır. Çünkü gün içerisindeki hallerin en güzel olanı bu gölge halidir. Hem gölgenin varlığı hem de onun yavaş yavaş izalesi insanlar için büyük bir nimettir.¹⁰¹¹

Razi, ikinci bir tevil daha zikreder. Allah Yerleri, Gökleri, Gezegenleri, Ay’ı ve Güneş’i yarattığında yeryüzünde gölge vardı. Sonra Allah bu gölgeye delil olarak güneşi yarattı. Işıkların hareketleri ile gölgeler de hareket etmekte, aralarında hiçbir vasıta olmadan birbirlerini ardı sıra takip etmekte.¹⁰¹²

Bu âyette kainatta var olan ve hiç bitmeyen harekete ve değişime bir işaret vardır. Gölge hep vardır ve değişime uğrar ama güneş olmasa insanlar bunun farkına varamazlar. Bilindiği gibi hareket ve değişim zamanın ta kendisidir. Bu üçünün birbirinden ayrılması mümkün değildir. Zamanın harekete, hareketin de zamana önceliği olamaz.¹⁰¹³ Zamana bağımlı olan her şey, yani tüm kainat, daima hareket ve değişim içerisinde. Hareket ise kendiliğinden var olamaz. Âyette gölge üzerinde örneklendirilen hareket ve değişimin gerçek faili Allah’tır. “Dileseydi onu sakın kılardı” ifadesi gölgenin hareketinin kendinden olmadığını ortaya koyar. Yine âyetteki bu

¹⁰⁰⁷ Nesefi, II, s.1170

¹⁰⁰⁸ Zemahşeri, III, s.283; Taberi, XVII, s.463

¹⁰⁰⁹ Taberi, XVII, s.463; Zeccac, IV, s.70

¹⁰¹⁰ Taberi, XVII, s.463; İbni Kesir, V, s.155

¹⁰¹¹ Razi, XIII, s.88

¹⁰¹² Razi, XIII, s.89

¹⁰¹³ Faiz Kalın, **Felsefe ve bilim Işığında Kur’an’da Zaman Kavramı**. İstanbul: Rağbet Yayınları. 2005. s.71,72; krş: AbdulKerim Surüş, **Evrenin Yatışmaz Yapısı**. çev. Hüseyin Hatemi . 3. Basım. İstanbul: İnsan Yayınları. 1995. s.23 vd.

ifadeyle anlaşıyor ki, kainattaki hiçbir şey, hareket ve durgunluk kendiliğinden değildir. Güneş, gölgenin var edicisi değil sadece onun fark edilmesinin delilidir. Çünkü gölge güneşten önce de vardır ve gölge ışığın zıddıdır.¹⁰¹⁴ Böylece âyetteki “gölge” tüm evreni temsil eden bir numune olmuştur. Kainattaki oluşumlar basit sebeplerin etkisi değil yalnızca yüce Allah’ın dilemesi ve istemesinin sonucudur. Bu, Farabi’nin (252/866) kullandığı “ilk muharrik” delilini ifade eder.¹⁰¹⁵

Ayrıca değişim Allah’ın her an yaratıcı olarak değişimi gerçekleştirdiğinin altını çizer. Çünkü kainatta her şey hareket eder. Maddenin temeli olan atomlar devamlı hareket halindedir, fakat bu hareket gözle görünmez. Oysa sabit gibi görünen maddelerin iç bünyesinde de böyle bir hareket vardır. Bazı hareketler de gözle gayet iyi görülür ki, âyetteki gölgenin hareketi bunun güzel bir örneğidir. Hareket eden her şey de değişir.¹⁰¹⁶ Değişim de Allah’ın yaratması iledir ve Allah her an yaratmaktadır.¹⁰¹⁷ Âyet bu değişime gölgenin uzayıp kısılmasıyla işaret eder.

Razi, bu âyet-i Kerimeden “imkan delili” ile Allah’ın varlığına delil çıkarır. Gölge ya zorunlu varlıktır ya da mümkün varlıktır. Birinci olamaz çünkü değişime uğrar. Oysa zorunlu varlık değişime uğramaz. O halde o, mümkün varlıktır. Onun yokluktan varlığa, varlıktan yokluğa geçişte bir yaratıcıya ihtiyacı vardır ki, bu yaratıcı faydalı olacak bir tarzda varlıkları ve felekleri hareket ettirsin. Böyle bir yaratıcı da ancak Allah olabilir.¹⁰¹⁸

Âyetin son ifadesi olan “sonra da onu yavaş yavaş kendimize çekmekteyiz” ifadesinde bazı nükteler vardır ki, Elmalılı bunu şöyle ifade eder: “yani güneş doğdukça gölge çekilmekte ve Allah’tan geldiği gibi, yine yavaş yavaş, azar azar Allah’a döndürülmektedir. Hakikat güneşi görününce, gölge söner, Hakk’a döner. İşte Hakk’tan uzanmış bir gölgeden ibaret olan bütün alemin de içyüzü bu, sonu budur. Bununla beraber iş sadece bununla kalmayacaktır. Bu tutup çekmenin bir de yayıp sermesi, bu ölümün ahirette bir dirimi vardır.”¹⁰¹⁹ Zemahşeri, âyette ifade edilen “gölgenin

¹⁰¹⁴ Elmalılı, VI, s.76

¹⁰¹⁵ Topaloğlu, s.59

¹⁰¹⁶ Surüş, s.47

¹⁰¹⁷ Rahman, 29: “O, her an yaratma halindedir.”

¹⁰¹⁸ Razi, XIII, s.89

¹⁰¹⁹ Elmalılı, VI, s.76,77

çekilmesinin” kıyamette sebeplerinin ortadan kaldırılması ile olacağını söyler.¹⁰²⁰ Yine ona göre genellikle “yavaş yavaş” diye tercüme edilen “kabden yesiren” ifadesi “gölgeyi kendimize çekiş Allah’a kolay bir iştir” anlamındadır.

İşte Allah, sûre içerisinde tabiat olaylarına dikkat çektiği bu ilk âyette, insanların devamlı görme suretiyle alıştığı, artık fark edemez olduğu gölgeyi muhataplarının dikkatine sunuyor, onun hakkında düşünmelerini salık veriyor. Gölgenin var oluşunda ve halden hale geçişinde insanlar için büyük nimetler vardır. Bu nimetlerin yanında o, Allah’ın varlığına delil içerdiği gibi kıyamet ve ahiretin varlığını da bir delildir. Çünkü kainat gölge gibi hareket ve değişim içerisinde. Hareket ve değişim özelliğine sahip olan her şey ise varlığı kendiliğinden olmadığından sonludur.¹⁰²¹ Kainatın bütün bu devinimi ise Allah’a yönelen bir yolculuk, O’na doğru bir çekiliştir.

B. Gece ve Gündüz

“Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kılan, gündüzü de dağılıp çalışma (zamanı) yapan, O’dur.”¹⁰²²

Burada Allah, insana ona olan büyük bir nimetini hatırlatıyor, kudret ve azametine örnek veriyor. Aynı zaman da bu ifadelerde ölüme ve ölümden sonra haşre bir işaret ve teşbih de vardır.

Allah geceyi bir elbiseye benzetmiştir. Çünkü o da elbisenin insanı örttüğü gibi karanlığıyla insanı örtmektedir. Âyette kullanılan “libas” kelimesi, “bir şeyi örtmek” anlamında “lübs” kökünden olup, insanın çirkinliklerini örten her şeyin adıdır. Kur’an’da Allah, karı ve kocayı birbirinin elbisesi olarak nitelemiştir. Çünkü eşler birbirini çirkin işler yapmaktan engeller. Yine Allah, “takva’yı da teşbih cihetiyle elbise olarak nitelemiştir.”¹⁰²³ Bu takva elbisesi de insanı maddi manevi ayıptan, çirkinlikten,

¹⁰²⁰ Zemahşeri, III, s.283; krş. Razi, XIII, s.89; Kurtubi, XIII, s.37

¹⁰²¹ Topaloğlu, s.59; krş. Razi, XIII, s.89

¹⁰²² Furkan, 47

¹⁰²³ Bursevi, VI, s.222

zarar ve tehlikeden korur.¹⁰²⁴ Gece de bunun gibi insanın gündüz görünür ortamda yapmada sıkıntı duyacağı, ayıplanacağı bir çok işte insanı örter, istediği gibi hareket edip dinlenmesinde ona rahat bir ortam hazırlar. Ayrıca Müzzemmil sûresinde işaret edildiği gibi gece, ibadet ve tefekkür için özel bir zaman dilimi olup takvanın kazanılmasında ve bu sebeple kötülüklerden uzak kalınmasında önemlidir. Gecenin karanlıları sadece insanı değil onu çevreleyen dış dünyayı da örter ve düşünce ve bakışı dış dünyadan iç dünyaya çevirir. Bütün bu halleriyle gece insanı elbise gibi sararak onu meşgul eden çevreyle bağlantısını keser ve tam bir dinlenme zamanı olur. Bursevi tefsirinde derki, “uyku gerçekte zahir duyuların engellenip kalp duyularının açılmasıdır. Kudsi ruh, rabbani latife, nefsi natıka bu cesed içerisinde gariptir. Onun ıslahı, menfaatinin celbi, zararının def’i ile meşguldur ve kişi uyanık olduğu sürece onun içinde mahpustur. Kişi uyuduğunda ise kendi aslî mekanına ve zatî madenine gider. Ruhlar ile buluşmakla, melekut alemine gidişi sırasında şehadet alemindeki misallerle gördüğü manaların gizlilerini ve bilgisini elde etmekle rahatlar.”¹⁰²⁵

Âyetteki “uykuyu istirahat kılan” ifadesinde “istirahat” olarak tercüme edilen “subat” kelimesine çoğunluk müfessirlerce “rahat, dinlenme” manası verilmiştir.¹⁰²⁶ Zemahşeri ise kelimeye “ölüm” manası vermiştir.¹⁰²⁷ Çünkü uyku, ölüm gibi hayattan kesiliştir ve bu âyette bu kelimeye karşılık olarak “nuşûr” kelimesinin kullanılıyor. Nuşûr, ölümden sonra dirilmek demektir. Allahu Teala bir çok âyette uykuyu ölüm olarak nitelemiştir.

“Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan), gündüzün de ne işlediğinizi bilen; sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sizi diriltten (uyandıran) O’dur. Sonra dönüşünüz yine O’nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir.”¹⁰²⁸

“Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır.”¹⁰²⁹

¹⁰²⁴ Elmalılı, IV, s.28

¹⁰²⁵ Bursevi, VI, s.222

¹⁰²⁶ Taberi, XVII, s.466; İbni Kesir, V, s.155; Razi, XIII, s.89; Âlusi, XIX, S.29

¹⁰²⁷ Zemahşeri, III, s.283

¹⁰²⁸ En’am, 60

Bursevi, ölüm ile uykunun aynı cinsten olduğunu söyler.¹⁰³⁰ aralarındaki fark şudur: ölüm, ruh ışığının bedeninin hem zahirinden hem de batınından kesilmesi şeklinde ki külli kesiliştir. Uyku ise, nakıs bir kesiliş olup onda ruh ışığı bedeninin sadece zahirinden kesilir, batınından değil.

Bu uykudan sonra Allah gündüzü, kullarının geçimlerini sağlamaları için yeryüzüne yayılma vakti kıldı. Nuşûr kelimesini kullanarak ta bunu ölümden sonra diriltmeye teşbih etti. Böylece Allah ölümden sonra diriltmeye kadir olduğunu bir benzetme ile ispat etmiş oldu. Kur'an'da Allah, ölüleri diriltmeye kadir olduğunu uyutma ve uyandırma keyfiyeti ile ispatlamıştır.¹⁰³¹

Burada ki nuşûr kelimesi, sûrenin üçüncü âyetiyle zihinde bir çağrışım yapıyor ki orada müşriklerin tanrılarının ne ölüne ne yaşatmaya ne de neşre (diriltmeye) malik olmadıkları belirtilmişti. Oysa gerçek mabud olan Allah ahiretteki neşre bir örnek olarak her gün nice ölümleri, yaşatmaları ve dirilişleri kullarının gözleri önünde gerçekleştiriyor. Bu ölümü ve ölümden sonra dirilişi insan her gün tecrübe etmektedir.

Sûrenin ilerleyen âyetlerinde gece ile gündüzün uyku ve çalışma vakitleri olmalarından başka ibadet ve tefekkür açısından önemleri vurgulanır. “İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O’dur.”¹⁰³² Bu âyette geçen “hilfeten” kelimesi ile gece ve gündüzün “birbiri ardınca gelen” olarak nitelenmesi¹⁰³³ yanında bu vakitlerden birinde yapılamayan bir ibadetin diğerinde yapılabileceği manası verilmiştir.¹⁰³⁴ Gece ve gündüzde bu özelliğin var edilmesinin gayesi ise insanların tefekkür ve şükür etmesidir. Gece ve gündüz birlikte günün tamamını oluşturduğuna göre insan bu iki erdemli davranışı terk etmemeli ve tembellik edip onu ertelemekten vaz geçmelidir. Kur'an'ın sunduğu delilleri, hidayet çağrılarını ve kainatta gördüğü âyetleri tefekkür edip Allah'a şükre yönelmelidir. Geride bıraktığı zaman diliminde bunu ihmal edip kaçırdıysa içinde bulunduğu zaman diliminde bunu yerine getirmelidir.

¹⁰²⁹ Zümer, 42

¹⁰³⁰ Bursevi, VI, s.222

¹⁰³¹ bk. Bakara, 259; Zümer, 42

¹⁰³² Furkan, 62

¹⁰³³ Zemahşeri, III, s.290

¹⁰³⁴ Taberi, XVII, s.485

C. Rüzgar ve Yağmur

“Rüzgarları rahmetinin önünde müjdecî olarak gönderen O’dur. Biz, ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara su vermek için gökten tertemiz su indirdik”¹⁰³⁵

Uyku nimetinden sonra Allah yaşam için en gerekli madde olan suya ve onun oluşumunda etkin rol oynayan rüzgarlara dikkat çekmektedir. Âyetteki “riyah” (rüzgarlar) kelimesi tekil olarak “rîh” (rüzgar) şeklinde kıraat edildiği gibi¹⁰³⁶, Zeccac’ın belirttiğine göre “büşran” (müjdecî olarak) kelimesi de “nüşran”, “nüşüran”, “neşran”, “büşra”, “büşüran” şeklinde olmak üzere altı şekilde kıraat edilmiştir.¹⁰³⁷

Kelime “büşran” “büşüran” ve “büşra” şeklinde olduğunda rüzgarın Allah’ın rahmeti önünde bir müjdecî olmasından bahsedilmiş olur. Burada rahmet ile kastedilen de yağmurdur.¹⁰³⁸ Elmalılı, âyette yağmur yerine rahmet kelimesinin kullanılmasını rahmetin umumi manası ile ilişkilendirir. “Rahmet yağmurdan daha geneldir. Yalnız hava akımlarından ibaret olan rüzgarların değil, gaflet uykusundan uyandıran ilahi hareketler, fikri ve sosyal cereyanlar dahi ilahi rahmetin müjdecileri, dağıtıcılarıdır. Gerçi rüzgarların hepsi müjdecî değildir. Helak edici fırtınalar, her şeyi mahveden şiddetli rüzgarlar, gürültülü rüzgarlar vardır. Nice milletler, uyuşmazlık ve ihtilaf ile çarpışmaktan yok olmuştur. Fakat ilahi rahmet de durgun havada gelmez, önüne gönderilen rüzgarların müjdesiyle gelir ve onların yayılma seviyelerine göre intişar edip yayılır.”¹⁰³⁹

Âyetteki kelime “neşran” şeklinde okunursa rüzgarların bulutları taşıması, sürüklemesi, sıkıştırması, gök yüzünde yayması kastedilmiş olur.¹⁰⁴⁰ Eğer âyetteki kelime “nüşran”, “nüşüran” şekillerinde okunursa mana, “diriltici olarak” demek

¹⁰³⁵ Furkan, 48,49

¹⁰³⁶ Zemahşeri, III, s.284

¹⁰³⁷ Zeccac, IV, s.70

¹⁰³⁸ Razi, XIII, s.90

¹⁰³⁹ Elmalılı, VI, s.77,78

¹⁰⁴⁰ İbni Kesir, V, s.156; Âlusi, XIX, s.30

olur.¹⁰⁴¹ Allah, rüzgarı diriltici olarak rahmetinin önünde gönderir. Taberi, bu dirilticilikte rüzgarın aşılایıcı olmasına dikkat çeker.¹⁰⁴² O zaman mana Hicr sûresinin yirmi ikinci âyeti gibidir. “Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz onu (yeterli) suyu depolayamazdınız”

İbni Kesir, rüzgarın bu aşılایıcı özelliğini rüzgarın bulutları yağmur yağdırması için aşılması olarak açıklar.¹⁰⁴³ Rüzgarların bitkilerin üremesi için aşılama görevi de bilinen bir gerçektir.¹⁰⁴⁴

Rüzgarların diriltici olmasının diğer yönü de yağmurla ilişkilidir. Rüzgarla gelen yağmur insanlar, hayvanlar ve tüm doğa için yaşam kaynağıdır. Bu mana âyette, “Biz, ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara su vermek için gökten tertemiz su indirdik” ifadeleriyle anlatılır. Rüzgarın katkılarıyla oluşan yağmurlar saf sudan ibaret olmayıp bir çok mineralleri taşırlar. Denizlerden buharlaşarak bulutlara ulaşan yağmur damlaları ölü toprağı diriltecek bazı maddeler içerir. Bu canlandırıcı özellikli yağmur damlalarına “yüzey gerilim damlaları” adı verilir. Yüzey gerilim damlaları, biyologların deniz yüzeyinin mikro katmanı dedikleri üst kısmında oluşurlar. Milimetrenin onda birinden daha ince olan bu yüzeysel zarda mikroskobik alglerin ve zooplanktonların bozulmasından gelen pek çok organik artık vardır. Bu artıkların bazıları deniz suyunda çok az bulunan fosfor, magnezyum, potasyum gibi elementleri ayrıca bazı çinko, kobalt ve kurşun gibi ağır metalleri seçip ayırarak kendi içlerinde toplarlar. Rüzgarlar sayesinde bu maddeler denizlerden kapılıp göğün yükseklerine taşınırlar ve bulutları oluştururlar. Yeryüzündeki tohum ve bitkiler yetismeleri için gereksinin duydukları çok sayıda madensel tuzları ve elementleri işte bu yağmur damlalarında bulurlar. Bir toprak sadece yağmurla gelen bu gübreye yüz yıllık ihtiyacını karşılayabilir ve yağmur yoluyla yeryüzüne her yıl yüz elli milyon ton gübre düşer. Deniz etkisinde olan bölgelerde gür ormanların bulunması bu sebeptedir.¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴¹ Zemahşeri, III, s.284

¹⁰⁴² Taberi, XVII, s.467

¹⁰⁴³ İbni Kesir, V, s.156

¹⁰⁴⁴ Havva, VII, s.451

¹⁰⁴⁵ Adem Yakup, **Kur'an Mucizeleri**. 1.Basım. yy. Nesil matbaası, 2003. s.78,79

Ölü toprağa can verilmesinden başka insan ve hayvanların içecek suyunun karşılanması ve bu suyun, “âyetteki ifadeyle “tahûr” olması Allah’ın insanlara olan büyük nimetlerindendir. Müfessirler yağmurun “tahûr” (temiz ve temizleyici) olması üzerine uzun bahislere dalmışlardır.¹⁰⁴⁶ Fakat âyetle gaye suyun bu şekilde temiz ve temizleyici olmasının üzerinde düşünülmesi ve şükredilmesi gereken bir konu olduğudur. Ardı sıra gelen âyet bunu açıkça gösterir:

“Andolsun bunu, insanların öğüt almaları için, aralarında çeşitli şekillerde anlatmışsınız; ama insanların çoğu ille nankörlük edip diretmişlerdir”¹⁰⁴⁷

Zemahşeri, âyetle “bunu” zamiriyle işaret edilen şeyin bulutların oluşumu ve yağmurun yağması keyfiyeti olduğunu, bu konunun Kur’an’da olduğu gibi peygamberlere indirilen diğer kitap ve suhurlarda da insanlar tefekkür etsinler, ibret alsınlar ve şükretsınler diye zikredildiğini fakat çoğunun küfranı nimet ettiğini söyler.¹⁰⁴⁸ Taberi, İbni Abbas’tan yaptığı rivayette her yıl yağın yağmur miktarının aynı olup Allah’ın yağmuru kulları arasında döndürdüğünü belirtir. Ona göre âyetle “sarrafna” fiili “beyan ve anlatma” anlamında değil temiz suyun nimeti düşünüp şükretsınler diye insanlar arasında taksim edilmesi anlamındadır.¹⁰⁴⁹ Biz bu gün biliyoruz ki yapılan ölçümlere göre bir saniyede buharlaşan su miktarı on altı milyon tondur. Bu bir yılda beşyüz beş trilyon tona ulaşabilir ki bu miktar aynı zamanda bir yıllık yağın yağmur miktarıdır.¹⁰⁵⁰ Yani su, devamlı ölçülü bir döngüdedir ve âyete verilen bu mana yanlış değildir.

Razi’nin beyanına göre insanlar arasında döndürülen, taksim edilen sadece yağmur değil Allah’ın bahsettiği rüzgar, bulut ve gölge gibi bütün nimetlerdir. Bunun tek bir amacı vardır, o da: âyet-i Kerimede “öğüt almaları için” ifadesi ile belirtilir. O halde insanlar sadece Kur’an âyetleri üzerinde değil kendilerine sunulan nimetler üzerine de tefekkür etmeli öğüt almalı ve şükretmelidir. Ayetlerin akışı bu noktaya varınca, kalpleri ve ruhları arındırmak için gökten inen Kur’an’a dikkat çekiliyor.

¹⁰⁴⁶ Razi, XIII, s. 90-98; Kurtubi, XIII, s.39-56

¹⁰⁴⁷ Furkan, 50

¹⁰⁴⁸ Zemahşeri, III, s.285

¹⁰⁴⁹ Taberi, XVII, s.478

¹⁰⁵⁰ Yakup, s.72

Bedenleri diriltten maddi temizliği sağlayan sudan dolayı sevindikleri halde müşrikler ruhları diriltten Kur'an'dan dolayı sevinmiyorlar ondan öğüt alıp temizlenmiyorlar.¹⁰⁵¹

D. Denizler

“Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O’dur.”¹⁰⁵²

Allahu Teala bu âyete tuzlu ve acı deniz ile tatlı iki denizin sularının birbirine karışmaması keyfiyetinden bahsetmiştir. Bunlardan biri “tatlı” (furat), diğeri “tuzlu ve acı” (milhun ucac) olarak nitelenir. “Furat”, tatlılığı belirgin derecede olan, tatlıya yakın lezzetli demektir. “Ucac” (acı), “mılh”ın sıfatı olup “çok tuzlu” demektir.¹⁰⁵³ “Merc” ise, salmak, serbest bırakmak, karıştırmak anlamlarına gelir.¹⁰⁵⁴ Âyetin ifadesi ile bu iki farklı özellikteki deniz, birbiri içine salınmış olmasına rağmen suları birbirine karışmaz. Âyet-i Kerimede bu iki su kütlesinin karışmasını engelleyen sebep “berzah” ve “hicran mahcûran” olarak ifade edilir. Zemahşeri, “berzah”ı gözle görülmeyen bir hail, engel olarak tanımlar ve bunun Allah’ın kudreti olduğunu söyler.¹⁰⁵⁵ “Hicran mahcûran” ise Arap dilinde bir tabir olup kişi korktuğu bir durumla karşılaştığında korunmak, aman dileyip sığınmak için böyle söyler.¹⁰⁵⁶ Sanki bu suları buluşan iki deniz birbirine böyle söyleyip diğerinin sularını kendi sularına karıştırmamasını ister.¹⁰⁵⁷ Bugün biliyoruz ki, karşılaşan iki su kütlesi, her birinin moleküllerinde ki kolezyon kuvvetinin farklılığından dolayı birbirine karışmamaktadır.¹⁰⁵⁸ Bu Allah’ın kudret ve hikmetinin tabiattaki bir tecellisidir.

Âyette biri tatlı diğeri tuzlu iki denizden bahsedilmektedir. Oysa biliyoruz ki suyu tatlı olan bir deniz mevcut değildir. Bu sebeple müfessirler bu denizler hakkında

¹⁰⁵¹ Kutup, X, s.553

¹⁰⁵² Furkan, 53

¹⁰⁵³ Taberi, XVII, s.472; Razi, XIII, s.100; Zemahşeri, III, s.287; Zeccac, IV, s.72

¹⁰⁵⁴ Taberi, XVII, s.471; Razi, XIII, s.100; Zemahşeri, III, s.287; Zeccac, s.72

¹⁰⁵⁵ Zemahşeri, III, s.286

¹⁰⁵⁶ Zemahşeri, III, s.283; Razi, XIII, s.100

¹⁰⁵⁷ Zemahşeri, III, s.283

¹⁰⁵⁸ Ateş, VI, s.266

tevilde bulunmuşlardır. İbni Abbas ve İbni Cubeyr'den sözü edilen iki denizin gökyüzü denizi ile yeryüzü denizi olduğu rivayet edilmiştir.¹⁰⁵⁹ Yeryüzünden buhar olarak semalara yükselen su damlacıkları Allah'ın göklerde tesis etmiş olduğu bir mekanizma vasıtasıyla tuzdan arındırılarak yağmur yoluyla tekrar yer denizine kavuşmaktadır.¹⁰⁶⁰

Süleyman Ateş bu konuda şu açıklamalarda bulunur: “bilindiği gibi suyun temel kaynağı denizdir. Deniz suyu tuzludur. Tuzlu olması da içindeki canlıları korumak içindir. Tuzlu olmasa su bozulur, kokuşur, canlıların yaşamasına elverişli olmaktan çıkardı. Tuz, suyun kokuşmasını önler, denizde yaşayanlar için suyun böyle olması gerekir ama karada yaşayanlar için tuzlu su yaramaz. Onun için yüce Allah, güneşin ışığı ile deniz suyunu buharlaştırır. Su, buhar haline gelirken tuzundan ayıklanarak yükselir, rüzgar, bu su buharlarından oluşan bulutları Allah'ın dilediği yerlere sürer, sıkıştırır, yağmur, kar ve dolu olarak aşağı indirir. Tuzundan temizlenmiş bu su, bitkileri sular, hayvanlar ve insanlar bundan içerler. Keza denizde ve okyanusta toprağa baskı yapan deniz suyu, topraktan süzüle süzüle çeşitli tabakalardan geçer, süzülürken tuzundan ayıklanır, yer altı suları, ırmaklar oluşur... Irmaklar, çeşmeler, göller denizden kaynaklandığı halde tuzsuzdur. Tuzlu deniz suyu bunlara karışmaz.”¹⁰⁶¹

“Tatlı deniz” tabiri, nehir ve pınar suları olarak da açıklanır. Çünkü büyük ve geniş olan su kütleleri “bahr” (deniz) olarak isimlendirilir.¹⁰⁶² Bu açıdan Arapça da büyük nehirler de deniz olarak nitelenir. Taberi, tatlı deniz ile kastın nehir ve yağmur suları, acı tuzlu suyla kastın da denizlerin suları olduğunu söyler.¹⁰⁶³ Bu nehirler daima denizlere akmaktadır. Allah'ın kullarına olan nimetinin göstergesi olarak bu iki ayrı vasıflı denizler buluşur ve karışırlar fakat tatlı olanın tuzlu olanın tabiatını, tuzlu olanın da tatlı olanın tabiatını bozması ilahi kudret tarafından engellenir.¹⁰⁶⁴

Büyük nehirlerin denizlere döküldükleri yerlerde “yüzey gerilimi” denen bir nevi perde ile tatlı su ile tuzlu su birbirine karışmaz.¹⁰⁶⁵ Fırat ve Dicle nehirleri denize

¹⁰⁵⁹ Kurtubi, XIII, s.59

¹⁰⁶⁰ Demirci, s.79

¹⁰⁶¹ Ateş, VI, s.265,266

¹⁰⁶² Zemahşeri, III, s.286

¹⁰⁶³ Taberi, XVII, s.473

¹⁰⁶⁴ Taberi, ay.

¹⁰⁶⁵ Ateş, VI, s.265,266; krş. Demirci, s. 79

birlikte döküldükleri yerde yüz elli kilometre uzunluğunda adeta bir deniz; Şattu'l-Arabı oluştururlar ve onların tatlı suyu deniz ile karışmaz.¹⁰⁶⁶ Bangladeş'teki Tşatgam'dan Birminya'daki Arakan'a doğru akan iki nehir, biri tatlı, öbürü tuzlu iki nehir halinde ve aynı nehir yatağında karışmaksızın ve birbiri içinde erimeksizin akmaktadır. Hindistan'daki Ganj ve Camina nehirleri Allahâbâd şehrinde kavuştuklarında yüzey gerilimi ile meydana gelen esnek zar sebebiyle iki ayrı su, karışmadan akmaya devam ederler.¹⁰⁶⁷

Böylesine düzenli ve sürekli işleyen bu planlama kendiliğinden ortaya çıkmış bir tesadüf olamaz. Bütün bunlar, evreni bir amaç için yaratan ve evrene hükmeden ince ve sağlam yasalar koyarak bu amacı gerçekleştirecek özelliklere sahip kılan yüce Allah'ın iradesi ile meydana gelmektedir.

E. İnsanın Sudan Yaratılışı

“Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.”¹⁰⁶⁸

Razi, burada “su” ile iki şeyin kastedilmiş olabileceğini söyler.¹⁰⁶⁹ Biri, canlıların kendisinden yaratıldığı su ki, Allah Nur sûresinde “Allah, her canlıyı sudan yarattı.”¹⁰⁷⁰ buyurmuştur. Bir diğeri, Tarık sûresinde “Atılan bir sudan yaratıldı.”¹⁰⁷¹ âyetiyle tanımlanan “meni” manasındaki “su”dur.

Âyette geçen “nesep”den kasıt, kendisi tarafından kan bağı kurulan erkektir. “Sıhriyet”ten kasıt ta kendisi tarafından hısımlık kurulan kadındır.¹⁰⁷² Bu âyet, Kıyame sûresinin “Ondan da iki eşi, yani erkek ve dişi var etmişti”¹⁰⁷³ şeklindeki âyeti ile aynı manadadır. Allah, tek ve aynı sudan beşerin iki nevi olarak erkeği ve dişi

¹⁰⁶⁶ Bucaille, s.280

¹⁰⁶⁷ Ateş, VI, s.266

¹⁰⁶⁸ Furkan, 54

¹⁰⁶⁹ Razi, XIII, s.101

¹⁰⁷⁰ Nur, 45

¹⁰⁷¹ Tarık, 6

¹⁰⁷² Zemaşeri, III, s.287; Razi, XIII, s.101; Taberi, XVII, s.476

¹⁰⁷³ Kıyame, 39

yaratmıştır. Bir olandan sebepten iki ayrı varlık ortaya çıkarmak Allah'ın kudretinin ne derece yüce olduğunun en iyi bir göstergesidir.

Kur'an-ı Kerim'de kadının ve erkeğin yaratılışı daima Allah'ın kudret âyetlerinden biri olarak zikredilmiş ve kadın ile erkek arasında yaratılan sevgi ve bağlılığın insanlar için büyük bir nimet olduğu vurgulanmıştır.

“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.”¹⁰⁷⁴

F. Göklerin ve Yerin Altı Günde Yaratılması

“Gökleri,yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden (ona hükmeden) Rahmân'dır. Bunu bir bilene sor.”¹⁰⁷⁵

Allah, gökleri, yeri ve ikisi arasında olanları altı günde yarattığını belirtiyor. Bilindiği gibi “gün” (yevm) kavramı dünyanın etrafında ki yirmi dört saatlik dönüşünü ifade eder. Oysa gökler ve yer yaratılmadan önce böyle bir zaman dilimi söz konusu olmamalıdır. Âyetteki “gün”lerin yirmi dört saatlik zaman dilimi olduğunu söyleyen bir kısım müfessirler bu sorunu çözme yoluna gitmişlerdir. Zemahşeri, “o günler miktarınca bir müddet anlamında” derken¹⁰⁷⁶; Razi, “belki de Allah önce bu günleri yarattı sonra bu günler süresince gökleri ve yeri yarattı”¹⁰⁷⁷ der. Bu günlerin ahiret günleri cinsinden olduğu ve her birinin bin yıla eşit olduğu da nakledilir.¹⁰⁷⁸ Ebu's-Suud, burada ki zamandan kastın muayyen vakit demek olduğunu söyler.¹⁰⁷⁹ Modern bilimler de bu manayı desteklemektedir. Âyette gökler ve yer yaratılmadan önce ki durum zikredildiğine göre buradaki “gün” kavramını da Yer'in hareketlerine bağlı olan bir zaman dilimi olarak algılanmaması gerekir. Kaldı ki Kur'an'da “yevm” kelimesi

¹⁰⁷⁴ Rum, 21

¹⁰⁷⁵ Furkan, 59

¹⁰⁷⁶ Zemahşeri, III, s.288

¹⁰⁷⁷ Razi, XIII, s.104

¹⁰⁷⁸ Zemahşeri, III, s.288; Razi, XIII, s.104

¹⁰⁷⁹ Ebu's-Suud, VI, s.227

bazen bin yıllık bazen elli bin yıllık farklı müddetlerle nitelenir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, âyetteki “yevm” kelimesi ile göklerin ve yerin oluşumunda geçen “devirler” ve “merhaleler” anlatılmaktadır.¹⁰⁸⁰

“Sonra Arş’a istiva eden (ona hükmeden) Rahmân’dır” ifadesiyde yaratıştan sonrada bütün yarattıklarını kudret ve galibiyeti, velayet ve hakimiyeti altında tuttu, onlar üzerinde devamlı emrini yürüttü hükümlerini icra etti anlamları vardır.¹⁰⁸¹ Böylece hükümrânlığın bütünüyle Rahman olan Allah’a ait olduğu ifade edilmiştir. Burada başka bir ismin değil de Rahman isminin zikredilmesi, Rahman’ı inkar eden “Rahman da neymiş” diyen muhataplara “işte Rahman budur.” kabilinden bir karşılık içerebileceği gibi besmeledeki nüktede olduğu gibi¹⁰⁸² Allah’ın kainatı Rahman ve Rahîm sıfatıyla rahmeti ile yarattığına bir işaret olarak düşünülebilir. Muhataplara yaratıştaki üstünlükler ve yüce nizam sunulduktan sonra o kişiler bu yaratışta Rahman’ın rahmetini sezerek O’na ulaşmak için O’nun emirlerine aykırı gitmeyip kainatla birlik düzeniyle hareket etmeleri, Allah’ın vahyine ve elçisine uymaları gerektiğini anlayabilirler.¹⁰⁸³ Ayrıca müşriklerin, yaratan Allah’tır ama diğer tanrıların da yönetim hakkı var şeklindeki batıl inançlarına karşı “Arş’a istiva” edenin Rahman olması hasebiyle bir red cevabı sezilmektedir. Başka bir âyette de eğer Allah’tan başka ilahlar olsaydı onlar arşın sahibi olan Allah’a yol arayacakları belirtilir. “De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş’ın sahibi olan Allah’a ulaşmak için çareler arayacaklardı.”

Âyetin sonundaki “Bunu bir bilene sor” diye tercüme edilen kısma, i’râbının çeşitliliğine göre farklı anlamlar verilmiştir. “Bunu bir bilene sor.”¹⁰⁸⁴ “Bunu Ehl-i kitaba sor.”¹⁰⁸⁵ “bu yaratılışı Allah’a sor, O’ndan başka kimse bilemez.”¹⁰⁸⁶ “ne isteyeceksen Allah’tan iste”¹⁰⁸⁷ “bu hakikatleri ve Allah’ı Cebrail’e sor”¹⁰⁸⁸ “ne

¹⁰⁸⁰ Demirci, s.68; Bucaille, s.217

¹⁰⁸¹ “Arşa istiva”nın anlamıyla ilgili olarak bk. Elmalılı, IV, s.51 vd.

¹⁰⁸² Elmalılı, I, s.49-53

¹⁰⁸³ bk. Elmalılı, VIII, s.198

¹⁰⁸⁴ Zeccac, IV, s.73

¹⁰⁸⁵ Ateş, VI, s.269

¹⁰⁸⁶ Razi, XIII, s.105; Ebu’s-Suud, VI, s.227

¹⁰⁸⁷ Elmalılı, VI, s.81

¹⁰⁸⁸ Mehmed Vehbi, X, s.3855

soracaksan Allah’a sor, O, her şeyi bilir”¹⁰⁸⁹ “Allah’ın Rahman ismini Ehl-i kitaba sor.”¹⁰⁹⁰ gibi anlamlar zikredilmiştir. Yani âyetteki “habîr” ile ya Allah, ya Cebrail ya da Ehl-i kitap kastedilmiştir. İbni Kesir, “habîr”ın Kur’an olduğu yönünde bir rivayete de yer verir.¹⁰⁹¹

Âyete verilen “Ehl-i kitaba sor” şeklindeki manada peygamberimizin Ehl-i kitaba sorması emri, bilmediğinden dolayı sorması için değil Ehl-i kitabın bilgilerinin şahit tutularak müşriklere bir delil getirilmesi içindir. Bu ifadeler bir başka açıdan değerlendirilirse bundan önceki âyette yalnızca Allah’a tevekkül edilmesinin emri sonrasında Allah’ın eşsiz yaratmada ki kudretinin bildirilmesi ve O’nun “Habîr” sıfatıyla her şeyi bilen olması hasebiyle kulların bütün soracaklarını O’na sormaları, isteklerini O’na yöneltmeleri yönünde yeni bir emir olduğu düşünülebilir.

G. Gökteki Burçlar, Güneş ve Ay

“Gökte burçları var eden, onların içinde bir چراغ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.”¹⁰⁹²

Bu âyette burçlar ve bu Burçlar, Güneş ve Ay muhatapların gözlem ve düşüncelerine sunulmaktadır. “Buruc”, “burc”un çoğulu olup kelimenin fiili olan “berec”, “iki kenarın birbirinden uzak olmasıdır ki, görünen her yüksek şey” böyle nitelenir.¹⁰⁹³ “Burc” “teberrüc”den müştaktır ki “görünmek” anlamındadır.¹⁰⁹⁴ Zeccac’a göre âyetteki “buruc”, büyük yıldızlar. Onlara bu ismin verilmesi yüksek açık ve görünür olmaları sebebiyledir.¹⁰⁹⁵ Taberi ve İbni Kesir bu manayı Mücahid’den, İbni Cubeyr’den ve Katade’den rivayet ederler.¹⁰⁹⁶ Zemahşeri, “buruc”dan kastın yıldızların menzilleri olduğunu söyler.¹⁰⁹⁷ Razi, “buruc”un yıldızların menzilleri olmasının daha

¹⁰⁸⁹ Razi, XIII, s.105; Kurtubi, XIII, s.63

¹⁰⁹⁰ Zemahşeri, III, s.289; Ebu’s-Suud, VI, s.227; Nesefi, II, s.1175

¹⁰⁹¹ İbni Kesir, V, s.161

¹⁰⁹² Furkan, 61

¹⁰⁹³ Zeccac, IV, s.73

¹⁰⁹⁴ Zemahşeri, III, s.290; Ateş, VI, s.270; Şevkani, IV, s.85; Âlusi, XIX, s.40

¹⁰⁹⁵ Zeccac, IV, s.73

¹⁰⁹⁶ Taberi, XVII, s.483; İbni Kesir, V, s.161

¹⁰⁹⁷ Zemahşeri, III, s.289; krş. Kurtubi, XIII, s.65; Nesefi, II, s.1175; Âlusi, XIX, s.40

doğru olduğunun âyetin siyakından anlaşıldığını söyler.¹⁰⁹⁸ Çünkü Allah, “orada” yani burçlarda Güneş ve Ay var etmiştir. Gök yüzündeki yıldız topluluklarının her birine benzedikleri şekil bakımından birer isim verilmiş bunlar Güneş’in bir yıl içerisinde uğradığı menziller olarak düşünülmüştür. Bazı müfessirler, bu şekilde var olduğu düşünülen oniki burç ile âyetteki “buruc” tabirini eşleştirmişlerdir.¹⁰⁹⁹ Elmalılı, âyetle yaratıldığı ifade edilen Buruc’un böyle var sayılan şeyler değil, Güneş ve Ay gibi gerçek olması gerektiğini söyler.¹¹⁰⁰ Bu iki ayrı yoruma göre âyetteki bu ifade ile ya Yıldızlara ve Gezegenlere yada bu yıldız ve gezegenlerin dolandığı yörüngelere işaret edilmiş, muhatapların dikkati buralara sevk edilmiştir.

“Buruc” kelimesinin yıldızları ifade ettiğini varsayarsak, Güneş sistemimizin de içinde bulunduğu Samanyolu’nun da yapıları ve özellikleri birbirinden farklı durumda 300 milyar yıldızın varlığı ortaya çıkmıştır. Samanyolu’nun şekli mercimek tanesine benzer. Bu şeklin iki ucu arasındaki mesafe yüzbin ışık yılı, en geniş olan yeri ise yirmibin ışık yılıdır. Samanyolu galaksisi kendi etrafındaki bir kez dönüşünü ikiyüz milyon yılda tamamlamaktadır. Buna göre altı milyar yaşında olan galaksimizin bu güne kadar sadece otuz dokuz kere döndüğü hesaplanabilir.¹¹⁰¹

Gökyüzünde çıplak gözle 6021 bir yıldız görülebilir. Bu rakam büyük bir teleskopla 500 milyara ulaşabilir.¹¹⁰² Atmosferimizin açık olduğu bir gece gökyüzüne baktığımızda, Samanyolu ve bulutsuların¹¹⁰³ dışında başka yapıda, genellikle düzgün bir şekil gösteren yıldız toplulukları görülür. Bunlara yıldız kümesi adı verilir. Yıldız kümelerinden “küresel yıldız kümeleri” diye adlandırılan ve küreye yakın bir şekil gösteren yıldız kümeleri içerisinde sonsuz sayıda yıldız vardır. Yıldız kümesi içindeki yıldızların birbirine uzaklığının ise 10 AB (yani dünya ile güneşin uzaklığının on katı) kadar olduğu düşünülürse kümenin büyüklüğü anlaşılabilir.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁸ Razi, XIII, s.106

¹⁰⁹⁹ Zemahşeri, III, s.289; Âlusi, XIX, s.40; Şevkani, IV, s.85

¹¹⁰⁰ Elmalılı, VI, s.85

¹¹⁰¹ Lütfi Göker, **Türk-İslam Astronomi Bilginleri ve Gökyüzü Bilgileri**. İstanbul: M.E.B., 1995. s.259

¹¹⁰² Göker, s. 204

¹¹⁰³ Bulutsu, beyaz, parlak ve inci şekilli bulut gibi sisli görünümüne sahip gök cisimleri. Bk. Göker, s.260 vd.

¹¹⁰⁴ Göker, s.265,266

İlk çağlarda insanlar gökyüzü gözlemleri neticesinde yeryüzünün neresinden bakılırsa bakılsın, yıldızların birbirine göre olan durumları değişmediği ve bunlar arasında bazı şekillerin oluştuğunu görmüşlerdir. Gökyüzünde gördükleri bu yıldız gruplarına burç (takım yıldız) adı vermişlerdir. Bu grup yıldızlarının bazılarını hayvan şekline bazılarını insan şekillerine benzetip onlara isimler vermişlerdir. Bugün gökyüzünde 88 takım yıldızı vardır.¹¹⁰⁵ Bize en yakın yıldızın uzaklığı 224 bin AB'dir (dünya ile güneşin uzaklığının 224 bin katı).¹¹⁰⁶ Yıldızlar bulunduğumuz noktadan çok uzakta olduğu için Ay ve Güneş ile kıyaslanamayacak kadar küçük ve sönük görünürler. Oysa en küçük yıldız bile Güneş'ten kat kat büyüktür. Küçük Köpek takım yıldızının Proksiyon adlı en parlak yıldızı Güneş'ten 16 defa daha büyüktür. İkizler takım yıldızının en parlak yıldızı olan A yıldızı Güneş'ten bir milyon defa büyüktür.¹¹⁰⁷

Güneş dünyamıza en yakın yıldızdır. Bütün gezegenler odağında Güneş'in bulunduğu elips şeklindeki bir yörüngede dolandığından Dünya'ya uzaklığı devamlı değişir. Bu uzaklık yaklaşık olarak 149,5 milyon km olarak kabul edilir.¹¹⁰⁸ Ay'ın yeryüzüne uzaklığı da sürekli değişir. Ortalama uzaklığı 356430 km olarak kabul edilir.¹¹⁰⁹ Her biri kendi yörüngesinde hareket etmektedir.

Âyette Güneş ve Ay'ın yaratıldığı yer “fihâ” (orada) diye belirtilir. Bu zamir ile işaret edilen Burçlar olabileceği gibi gökyüzü de olabilir. Âyete güneş “sirac” kelimesi ile geçmiştir. Bu kelimeyle kastın güneş olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Allah Nuh sûresinde güneşi “sirac” olarak nitelemiştir.¹¹¹⁰ Müfessirler, “sirac” kelimesinin kapsamına güneş ile beraber yıldızları da almaktadır.¹¹¹¹ Ay için ise “munir” nitelemesi yapılmıştır. Bu ifadeler aynı zamanda bu iki gök cisminin yapısı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Güneş “alev alev yanan”¹¹¹² bir ışık kaynağıdır, Ay ise ışık kaynağı olmayıp sadece Güneşin ışığını yansıtmaktadır.

¹¹⁰⁵ Göker, s.249

¹¹⁰⁶ Göker, s.197

¹¹⁰⁷ Göker, s.201

¹¹⁰⁸ Göker, s.117

¹¹⁰⁹ Göker, s.97

¹¹¹⁰ Nuh, 16: “güneşi sirac kıldı.”

¹¹¹¹ Razi, XIII, s.106; Zeccac, IV, s.74; Kurtubi, XIII, s.64; Ebu's-Suud, VI, s.228; Taberi, XVII, s.484;

Zemahşeri, III, s.290

¹¹¹² Nebe, 13: “(Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık.”

Bütün bunlar Allah'ın kudretinin, hikmetli yaratışının ve rahmetinin birer eseri ve göstergesidir. Bunlar anlatılmaktadır ki düşünsünler ve ibret alsınlar. Allah'ı bırakıp taptıkların batıl tanrılarını görsünler. Bu kendilerine bile faydası olmayan zavallı tanrılar uğruna yüce kudret sahibi Allah'a düşmanlık etmenin ne büyük bir hata olduğunu anlasınlar. Müşrik insanın önüne öyle muazzam bir kainat yapısı sergilenmiştir ki, insan bu yapı karşısında kendini son derece aciz hissediyor, kainata hakim olan kanunlar karşısında en ufak bir aykırı davranışın dahi kendisi için mümkün olmayacağını iyice anlıyor. İşte müşrik bilmelidir ki kendisini ve taptığı batıl tanrıları aciz bırakan tabiat düzeni Allah'ın tabiata vahyinin eseri olduğu gibi Kur'an ve Hz. Muhammed'in as. risaleti de O'nun vahyinin eseridir. Her ikisi de Allah'ın âyetidir. Onlara karşı gelen yenilgiye mahkumdur.

X. İnkara Sürükleyen Sosyal ve Psikolojik Etkenler Pişmanlığa Dönüşecektir

Furkan sûresinde müşrik itirazlara sunulan bilgi, mantık ve muhakeme delillerini gördük. Fakat sûrede bununla kalınmamış en az bir bu kadar da terhib (azap ile korkutma) ve terğib'e (sevap ve cennet ile ümitlendirip hayra teşvik) yönelik âyetler sûrede yer almıştır. Terhib ve terğib ifade eden âyetlerle bazen inkar sebeplerini ortadan kaldırmak hedeflenmiş, bazen de bu ifadeler bizzat itirazların cevabı olmuştur. Örneğin sûrenin yirmi birinci âyetinde, müşriklerin Allah'ı ve melekleri görme istekleri ve bu yöndeki itirazları zikredilmişti. Bunun karşısında cevap olarak, müşriklere kıyamet ve ahiret sahneleri ile tehdit edilmek suretiyle psikoloji yönünden bir cevap verilmiştir. Zaten müşriklerin bu itirazı her hangi akli veya mantıki bir delil ile söylenmiş olmayıp sûrede belirtildiği gibi psikolojik bir durum olan kibir ile bağlantılıdır.

Dikkat edilirse müşriklerin vahye olan itirazlarının arkasında fikri temellerden çok kibir, nefsi ilah edinme, dünyaya aşırı düşkün olmak, kınanma korkusu vb. psikolojik etkenler vardır. Dolayısıyla Kur'an'ın genelinde olduğu gibi Furkan sûresinde de müşriklere karşı hitabın büyük oranının terhib ve terğib şeklinde olması ve bu ifadelerin onlara karşı verilmiş bir cevap olarak ele alınması garipsenmemelidir.

Zaten Kur'an âyetlerinin delaletiyle, insanın mantığından ziyade tutku ve temayüllerine göre hareket eden, bunları tatmin etmek üzere yaşamını düzenleyen bir varlık olageldiğini anlamaktayız.¹¹¹³ O halde Kur'an'ın, muhataplarının duygu dünyasına hitap etmesi oldukça isabetlidir.

Burada şöyle bir düşünce akla takılabilir: muhatap olan Mekke müşriklerinin ölümden sonra dirilişe, kıyamete, hesaba, cennet ve cehenneme inanmadıklarını bizzat Kur'an ifadelerinden biliyoruz. O halde ahirete inanmayanların ahiret ile korkutulması nasıl mümkün olabilir ve ne gibi bir fayda sağlayabilir ki aynı zamanda onlara cevap teşkil etmiş olsun?

Kur'an, terhib içeren âyetleri ile muhataplarının tüm dikkatlerini kaçınılmaz bir gerçek olan ölüme yöneltmiştir. Başlı başına ölümü bilmek ve hatırlamak ölüm korkusunun artmasında yeterli olduğu halde Kur'an, bu korkuyu arttıran ölümden sonra cezalandırılmak, bu cezanın ebedi olması, ölüm ile sevdiklerinden ayrılma, yalnız bırakılma, çaresizlik, başarısızlık gibi pek çok etkeni kullanarak bu korkuyu daha da arttırır.¹¹¹⁴ Elbette ki Kur'an'ın bu üslubu mücerret manada muhatabı korkutmak amaçlı değildir. Kur'an terhibi bir eğitim aracı olarak kullanır. Zira ölüm korkusu kalbi öğüt ve nasihata açık hale getirir.¹¹¹⁵ Zira cehennemde azap edilme ihtimali bir kaygı durumu oluşturur ki, kaygı ile öğrenme arasında sıkı bir ilişki vardır.¹¹¹⁶ Ölüm, yaşanan hayatı anlamsızlaştırır. Kişiyi, bu yaşamı ve onu dünyaya bağlayan şeyleri yeniden gözden geçirip bir değerlendirme yapmaya sevk eder.¹¹¹⁷ Ölüm korkusuyla beraber gelen bu hal kişide vurdumduymazlığı yok eder, insanı sorumluluklar karşısında uyuşukluktan kurtarır ve dinç bir hal verir.¹¹¹⁸ Ayrıca ölüm korkusunun bütün yaşamı, tutumları yönlendiren en etkin motiv olduğu da bilinmektedir.¹¹¹⁹ Psikoloji sahasında yapılan çalışmalar sonucunda insanın temel güdüsünün cinsellik değil "gerçekleşim" diye tabir edilebilen, yaşama, var olma ihtiyacı olduğu ve diğer bütün güdülerin bu temel güdüye

¹¹¹³ Hayati Aydın, s.111

¹¹¹⁴ Ölüm korkusunu arttıran sebepler için Bk. Faruk Karaca, **Ölüm Psikolojisi**. İstanbul: Beyan Yayınları 2000. s.164-174

¹¹¹⁵ Karaca, s.191; Hayati Aydın, s.125

¹¹¹⁶ Baymur, s.188

¹¹¹⁷ Karaca, s.192

¹¹¹⁸ Karaca, s.194

¹¹¹⁹ Karaca, s.195

dayandığı ortaya konulmuştur.¹¹²⁰ Kur'an-ı Kerim'de kıyamet ve ahiret sahneleri sıralanarak sûrenin kırk dördüncü âyetinde görmez ve işitmez olarak nitelenen müşriklerin kulakları, gözleri ve kalpleri ölüm korkusunun sağladığı mezkur yararlarla hakka karşı açık hale getirilmektedir.

Müşrikler ölümü değil ölümden sonra ki yaşamı inkar etmektedirler. Çünkü ölüm inkarı mümkün olmayan bir gerçektir. Her yaşayan mutlaka öleceğini bilir. Fakat tüm insanlarda belli şekillerde var olan ölüm korkusunu hafifletmek için bazı insanlar ya ölümü göz ardı ederler veya ölümden sonrasını inkara kalkışırlar. Çünkü bu tutum geçici bir süre için de olsa ölüm korkusunu azaltır, ölüm sonrası için hazırlık yapma sorumluluğundan kurtarır ve kişiyi daha vurdum duymaz hale getirir.¹¹²¹ Müşriklerin tutumu da bu yönde olmuştur ve bu tutum onları vahye karşı itirazlarla dolu düşmanca bir tavra itmiştir. Kur'an muhataplarına inkar edegeldikleri ölüm sonrasını defalarca hatırlatarak onların kalplerini vahye ve değişime açık hale getirmiştir.

Sûrede ahiret sahneleri on birinci âyetten başlayarak bazı fasılalarla sunulmaktadır. Ölüm anı, kıyametin kopuşu, mahşerde hesaba çekiliş, mahşerde dile getirilen pişmanlık, cehenneme varış ve cehennemdeki azap hali bu sahneleri oluşturmaktadır. Konuyu sûrenin âyetlerinin sıralanışıyla takip edersek ilk sahne cehennem azabı ile ilgilidir. On birinci âyette kıyameti inkar edenler için alevli bir ateş hazırlandığı bildirilmektedir.

“Saat” tabiri ile anlatılan kıyamet, haşr ve neşirdir.¹¹²² “Saat” aslında bir zaman dilimidir. Fakat çabucak gelip çattığı için kıyamete “saat” denmiştir.¹¹²³ “Saîr” ise cehennemden isimlerinden biri olup “alevleri şiddetli ateş” demektir.¹¹²⁴ İbni Kesir'in Saîd İbni Cubeyr'den, Razi'nin Hasan Basri'den rivayet ettiklerine göre “saîr” cehennemde irin akan bir vadidir.¹¹²⁵ Bursevi'nin dediğine göre de cehennemden alevini, kulların dünyaya olan düşkünlüğü alevlendirmektedir.¹¹²⁶ İşte bu cehennem, inkarcıları

¹¹²⁰ Baymur, s.70

¹¹²¹ Karaca, s.178

¹¹²² Kurtubi,XIII, s.7

¹¹²³ Bursevi, VI, s.194

¹¹²⁴ Zemahşeri, III, s. 266; Razi, XIII, s.55

¹¹²⁵ İbni Kesir, V, s.137; Razi, XIII, s.55

¹¹²⁶ Bursevi, VI, s.194

uzak bir mesafeden gördüğünde onun öfkesini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler.

“Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkesini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler.”¹¹²⁷

Burada cehenneme göreme ve işitmenin izafe edilmiştir. Zemahşeri, bunun mecaz olduğu yorumunu yapar.¹¹²⁸ Buna göre karşılıklı birbirine bakan evler denildiği gibi cehennem ile inkarcıların uzaktan görülebilecek karşılıklı bir mevkiye gelmesi anlatılır. Zemahşeri’nin öne sürdüğü bir ikinci yorum da, cehennemin bekçileri zebaniler inkarcıları uzaktan gördüklerinde öfkelerinin ve intikam hislerinin şiddetinden bu şekilde köpürürler. Âlusi, âyetin zahir manası üzere, görme fiilinin de öfke ve uğultu gibi hakiki manada cehenneme ait olduğunu söyler.¹¹²⁹ Kur’an-ı Kerim’de başka âyetlerde de cehenneme beşeri sıfatlar izafe edilmiştir. “o gün cehenneme doldun mu? deriz. O, daha var mı? der”¹¹³⁰ “Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak!”¹¹³¹ Taberi ve İbni Kesir bu konuyla ilgili olarak bir çok rivayette bulunurlar. Buna göre Rasulullah as. demiştir ki: “kim benim söylemediğim bir şeyi benim için söyledi derse cehennemin iki gözü arasına oturacağı yere hazırlansın” “Ya Rasulallah, cehennemim gözü var mıdır? dediler.” Rasulullah as. da “İşitmediniz mi? Yüce Allah, “onları uzak bir yerden gördüğü zaman” diyor.” şeklinde cevap verdi ve bu âyeti okudu.¹¹³² Yine cehennemin bu görüşünün ve onun öfkesinin işitilmesinin görülebilecek en uzak mesafeden, beş yüz yıllık, yüz yıllık ve bir yıllık mesafeden olduğu şeklinde rivayetler de vardır.¹¹³³ Bütün bunlarla âyetle cehenneme öfke gibi duygular izafe edilerek cehennem şahıslatılmıştır.

İnkarcılar bu şekilde cehennemi uzak bir mesafeden görür olduklarında ister cehenneme ait olsun ister zebanilere, cehennem cihetinden öfkenin şiddetini anlatan korkunç bir soluklanma ve nefeslenme işiteceklerdir. Hatta Ubeyd İbni Umeyr’den

¹¹²⁷ Furkan, 12

¹¹²⁸ Zemahşeri, III, s. 267; krş. Nesefi, II, s.1159

¹¹²⁹ Âlusi, XVIII, s.242

¹¹³⁰ Kaf, 30

¹¹³¹ Mülk, 8

¹¹³² Taberi, XVII, s.409,410; İbni Kesir, V, s.137-138

¹¹³³ Kurtubi, XIII, s.7; Ebu’s-Suud, VI, s.206; Âlusi, XVIII, s.242; Bursevi, VI, s.194

yaptığı rivayete göre “cehennem öyle bir soluk alıp verir ki ne melek kalır ve nede peygamber, hepsi eklemeleri titreyerek olduğu yere yığılırlar. Hatta İbrahim as. dizleri üstü yığılır, “Rabbim, bugün senden sadece kendi nefsimi istiyorum” der.¹¹³⁴

Müşriklerin cehennem ateşine atılışı ise otuz dördüncü âyetle belirtildiği üzere yüz üstü sürülerek olacaktır. “Yüzükoyun cehenneme (sürülüp) toplanacak olanlar; işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.”¹¹³⁵

Zaten kendi manasında insan için korkunç bir şey olan cehennem bu nitelikler ve anlatımla daha da korkunç bir hal almaktadır. İtiraz sahibi müşriklerin cehennemi uzaktan görüşleri bu şekilde olacaktır. Peşi sıra gelen âyetle müşriklerin cehennemdeki durumları da tasvir edilir.

“Elleri boyunlarına bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıklarında oracıkta yok olmayı dilerler.”¹¹³⁶ Bu âyetle cehennemdeki durumun kötülüğüne iki kötülük daha eklenmektedir. Biri, bağlanmış olmak; diğeri, daracık bir yere sıkışmış olmak. Bağlı olmak iki şekilde açıklanır, ellerin boyuna bağlanması veya her cehennemliğin bir şeytanla aynı zincire beraberce vurulması.¹¹³⁷ Bu şekilde bağlı olmakla beraber cehennemde daracık bir yere sıkışmış bir halde bulunurlar. Razi’nin naklettiğine göre Rasulullah’a as. bundan sorulmuş o da: “canım kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki onlar, çivinin duvara tıklandığı gibi ateşe tıklılırlar.” buyurmuştur.¹¹³⁸ Kur’an’da cennet olabildiğince geniş olmakla nitelendirilirken cehennem daracık olmakla nitelendirilmiştir. Çünkü hüznün darlıkla, rahat ta genişlikle eşleştirilir.¹¹³⁹ Hüznün insan ruhunu daralttığı gibi dar alanda tıkmak da insana hüznün ve azap verir.

İşte bu iki âyetin nitelendirmesiyle cehennemin korkunçluğu, dayanılmaz sıkıntısı insanın fıtrat gereği şiddetle kaçınacağı bir tarzda ifade edilmiş, anlatılanlar muhatapların iliklerini titretmiştir. Bundan sonra cehennem halkının ölümü çağırışı nakledilir. “Elleri boyunlarına bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıklarında oracıkta

¹¹³⁴ Taberi, XVII, s.410; Razi, XIII, s.56; İbni Kesir, V, s.138

¹¹³⁵ Furkan, 34

¹¹³⁶ Furkan, 13

¹¹³⁷ Taberi, XVII, s.410; Zemahşeri, III, s.267; Âlusi, XVIII, s.242; Kurtubi, XIII, s.8; Ebu’s-Suud, VI, s.206; Nesefi, II, s.1159

¹¹³⁸ Razi, XIII, s.56; krş. İbni Kesir, V, s.137

¹¹³⁹ Zemahşeri, III, s.267

yok olmayı dilerler. (Onlara şöyle denir:) bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yol olmayı isteyin!”¹¹⁴⁰

Ferra, âyette geçen “subûr”un Arap dilinde bir işi yapmamaktan dolayı duyulan pişmanlığı ifade için kullanıldığını söyler.¹¹⁴¹ “Ah, ne kadar pişmanın” demek gibi bir sözdür. Taberi de cehennem halkının böyle diyerek, dünyada Allah’a itaat etmekten, peygamberin getirdiklerine iman etmekten yüz çevirmelerine olan pişmanlıklarını dile getirdiklerini söyler.¹¹⁴² Zeccac’ın belirttiğine göre ise âyette geçen “subûr” helak demektir.¹¹⁴³ Dünyada başına dayanılmaz acılar gelen insanların ölümü arzuladıkları gibi onlarda orada ölümü çağırırlar ama ahiret yurdu ölümün olmadığı bir yerdir. Bu onlara “bugün bir değil çok “subûr” çağırın” ifadesiyle anlatılır ki bu onların azabına azap ekler. Taberi’nin naklettiğine göre Enes bin Malik Rasulullah’dan as. şöyle rivayet etmiştir: “İlk ateşten elbise giyecek olan kişi İblis’tir. Elbiseyi iki yanına sarkıtır arkasını da yerden sürter. Onun zürriyeti de onun ardından gider. İblis: “Ya subûrah” (ey ölüm yetiş) der, ardından zürriyeti de “Ya subûrahum” derler. Bu şekilde cehenneme girerler ve İblis: “Ya subûrah” (ey ölüm yetiş) demeye devam eder, ardından zürriyeti de “Ya subûrahum” derler.”¹¹⁴⁴

Bu anlatımlarla müşriklerin ruh yapısı iyice sarsıldıktan sonra Rasullulah’dan as. müşriklere şöyle sorması istenir: “Bu mu daha iyi, yoksa takva sahiplerine vaad olunan ebedilik cennet mi? orası onlar için bir mükafattır ve varış yeridir.”¹¹⁴⁵ Bu sorudan sonra takva sahiplerine ait olan cennet şöyle nitelendiriliyor: “Onlar için orada ebedi kalmak üzere diledikleri her şey vardır. İşte bu, Rabbinin üzerine (aldığı ve yerine getirilmesi) istenen bir vaaddir”¹¹⁴⁶ Takva sahipleri bu cennetlere dünyada Allah’a itaat ederek sahip olmuşlardır. Bu mükafat geçici olmayıp ebedi olma özelliğine de sahiptir. Allah, bunu itaatları karşılığı olarak mü’minlere vaat etmiş¹¹⁴⁷, mü’minler de dualarında

¹¹⁴⁰ Furkan, 13,14

¹¹⁴¹ Ferra, II, s.263

¹¹⁴² Taberi, XVII, s.411; İbni Kesir, V, s.137

¹¹⁴³ Zeccac, IV, s.59; krş. Ebu’s-Suud, VI, s.206; Nesefi, II, s.1159

¹¹⁴⁴ Taberi, XVII, s.412; İbni Kesir, V, s.138

¹¹⁴⁵ Furkan, 15

¹¹⁴⁶ Furkan, 16

¹¹⁴⁷ Zemahşeri, III, s.267; Taberi, XVII, s.413

bu cennet darını Allah'tan istemekteydiler ve melekler de bu konuda mü'minler için dualar etmekteydi.¹¹⁴⁸

Şimdi müşriklerden, nefislerinin, dünyalık menfaatlerinin ardından gidip Allah'ın kitabını ve Rasulünü inkar eden ve ona inanmamak için türlü türlü itirazlar ve bahaneler uyduranlardan bir tefekkür ve kıyaslama yapıp bir tercihe varmaları istenmektedir. Âyette müşriklere yöneltilen soru, içerisinde cevabı barındıran çeşittendir. Çünkü cehennemde hiçbir iyiliğin olmadığı gayet açıktır. O halde bu soru gerçek manada bir soru olarak değil, muhatapların düşünmelerini bir nefis muhasebesi yapmalarını sağlamak amacıyla yöneltilmiş bir sorudur.

Sûrede mahşer ile ilgili iki ayrı sahne müşriklere sunuluyor. Birincisi, müşriklerin taptığı sahte ilahların sorguya çekilmesi, diğeri de müşrik kişinin dünyada kendisini imandan alıkoyan kişiyle arkadaşlığına duyduğu pişmanlık sahnesi.

“O gün Rabbin onları ve Allah'dan başka taptıkları şeyleri toplar da, der ki: şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar? Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helakı hak eden bir kavim oldular, derler. (Bunun üzerine ötekilere hitaben şöyle denir:) İşte (taptıklarınız), söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne (azabınızı) geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden zulmedenlere büyük bir azap tattıracağız!”¹¹⁴⁹

Hesaba çelime ile ilgili birinci sahne budur. Müfessirler tarafından Hz İsa as., Hz. Üzeyir as., melekler ve putlar¹¹⁵⁰ olarak açıklanan, sûrede “Allah'dan başka taptıkları şeyler” olarak nitelenenler, yani inkarcıların inanç dayanakları, şefaatçileri, kurtarıcıları kendilerinden teberri etmiş, Allah'ın dostluğuna sığınmışlardır. Artık zulüm edene büyük bir azap edilecektir. Buradaki zulüm müfessirlerce “inkar” olarak yorumlanmıştır.¹¹⁵¹ Âyetteki “sarf” kelimesi de “tevbe”, “çare” veya “azabı kendinden

¹¹⁴⁸ İbni Kesir, V, s.139; Razi, XIII, s.60; Nesefi, II, s.1160; Ebu's-Suud, VI, s.206

¹¹⁴⁹ Furkan, 17-19

¹¹⁵⁰ Razi, XIII, s.61; Zemahşeri, III, s.268; Âlusi, XVIII, s.253

¹¹⁵¹ Zemahşeri, III, s.271; Âlusi, XVIII, s.253

çevirme” olarak açıklanır.¹¹⁵² İşte inkarcıların bütün ümitleri, beklentileri yok olmuş, bütün çabaları boşa çıkmıştır. Kendileri de azap karşısında tam bir acziyet içerisinde.

Mahşerde hesap ile ilgili ikinci sahne ise şöyledir: “O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke falancayı (batıl yolcusunu) dost edinmeseydim! Çünkü zikir (Kur’an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.”¹¹⁵³

Burada da yalnız bırakılma unsuruna vurgu yapıldığını görüyoruz. İlk sahnede müşrik kişi tapındığı tanrılar tarafından çaresizlik içerisinde azap karşısında yalnız bırakılmıştı. Bu sahnede de müşrik, dünyada şirk ve inançsızlığında, Rasulullah’a as. karşı düşmanlığında, her türlü kötülük dolu amellerinde destekçisi olan arkadaşı tarafından terk edilmiştir. Oysa o, bütün bu fenalıkları âyette arkadaş ile belirtilen sosyal çevresi uğruna, onları kaybetmemek için işlemişti. Nüzul sebeplerinde gördüğümüz gibi bu âyetin nüzul sebebi olarak rivayet edilen olayda Ukbe ibn Ebi Muayt, Rasulullah as. yanında şehadet edip müslüman olmuş fakat yakın arkadaşı Übeyy ibn Halef’in onu kınaması üzerine sırf onun dostluğundan mahrum olmamak için tekrar inkara sapmış ve Rasulullah’a as. karşı bazı hakaretler de bulunmuştu.¹¹⁵⁴ Onlar arkadaşların birbirini doğru yoldan alıkoymasının bir örneğini teşkil ederler. Fakat bu arkadaşlık ahirette büyük bir pişmanlığı ve yalnızlığı beraberinde getirmektedir.

Her iki mahşer sahnesiyle adeta müşrik bir kimlik bunalımına itilmiştir. Müşriğin dünyadaki tercihlerinin yanlışlığı, sahiplendiği ve Rasulullah’a as. karşı çıkışta kendisine dayandığı inanç yapısının ve sosyal çevrenin sahteliğinin ortaya çıkışı, terk edilme, aldatılma, yalnız kalış, çaresizlik ve büyük bir pişmanlık hakimdir. Müşrik, bütün sosyal çevresini tekrar değerlendirmek zorundadır. Bunu yapmadığı takdirde ikinci sahnede şahit olduğu çaresizlik içindeki azap mahkumu kendisi olacaktır. İnsanın kendisini bu şekilde çaresiz ve tehdit altında hissetmesi ise korkunun da tahriki ile bir sığınağa ihtiyaç hissettirir.¹¹⁵⁵ Bu da insanı, kendi güç ve iktidarını aşan durumlarda

¹¹⁵² Zemahşeri, III, s.271; Razi, XIII, s.65

¹¹⁵³ Furkan, 27-29

¹¹⁵⁴ bk. Nüzul sebepleri konusu

¹¹⁵⁵ Hayati Aydın, s.124

üstün bir kudrete bağlanma ihtiyacına sevk eder ki bu sığınağın batıl tanrılar olamayacağı sûrede müşriğin gözü önüne serildi. Geriye müşriğin sığınabileceği sadece Allah kalmıştır.

Yirmi birinci âyette belirtilen müşriklerin melekleri ve Allah'ı görmeleri gerektiği yönündeki istek ve itirazları, bu sözlerinin sebebinin aşırı kibirleri olduğu belirtildikten sonra bir kısım kıyamet sahneleri sunulmak suretiyle tehdit edilerek cevaplandırılmıştır.¹¹⁵⁶

“(Fakat) melekleri görecekları gün, günahkarlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve : (size sevinmek) yasaktır, yasak! diyeceklerdir.”¹¹⁵⁷

Melekleri görecekları gün hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu gün ölüm anı olabileceği gibi kıyamet günü de olabilir.¹¹⁵⁸ İbni Kesir, her iki olasılığı da zikrederek bunların birbirine aykırı olmadığını belirtir. Çünkü bu iki günde de mü'minler meleklerce müjdelenecek, kafirler ise kötü muameleye tabi tutulacaktır.¹¹⁵⁹ Bugünün ölüm anı olduğu varsayılırsa (ki bunu destekleyen pek çok âyetler daha vardır.)¹¹⁶⁰ müşrik ilk pişmanlığını ölüm anında tadacaktır.

Bununla beraber sûrede zikredilen geçmiş inkarcı kavimlerin helak oluşlarını da ölüm anıyla ilgili terhibe dahil edebiliriz. Ahiret yaşamından önce her kişinin, her kavmin kendi kıyameti diyebileceğimiz tarzda geçmiş kavimlerin helakinden örnekler muhataplara sunulmuştu. Bunu daha önce işledik. Şahit olunan dramatik olaylar olarak bu sunuşların önemi oldukça büyüktür. Bu helak sahneleri şahit olunan birer dramatik olay konumundadır ve bu türden olaylara şahit olmak inanca yönelmede oldukça etkilidir.¹¹⁶¹ Kişi bazen başkalarının ölümünü derin bir şekilde tecrübe eder ve onu

¹¹⁵⁶ Razi, XIII, s.70

¹¹⁵⁷ Furkan, 22

¹¹⁵⁸ Kurtubi, XIII, s.20;

¹¹⁵⁹ İbni Kesir, V, s.142,143

¹¹⁶⁰ En'am,93: “O zalimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara:

"Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamış olmanızdan ötürü, bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız!" derken onların halini bir görsen!" bk. Enfal, 50; Muhammed, 27

¹¹⁶¹ Hökelekli, s.296

içselleştirir. O zaman kişi başkasının ölümünü kendi ölümü gibi algılayabilir.¹¹⁶² Bu da onu ölümden sonrası için tedbir almaya iter.

Yirmi ikinci âyette ölüm esnasında meleklerle kafirler arasında geçecek bir diyalog sunulmaktadır: “(size sevinmek) yasaktır, yasak! Diyeceklerdir.” Kafir olan kişi de kendini doğru yolda zannettiğinden o da yaptıklarına bir mükafat bekler ve çalışmasının başarı ile sonuçlanmasını ister.¹¹⁶³ Fakat gerek ölüm anında gerek kıyamette ona “sana müjde yok” demek suretiyle bütün gayret ve beklentileri hüsrarla sonuçlanır.

Âyette yer alan “hıcran mehcuran” ifadesi Arapça’da karşılaşılan bir tehlike karşısında bir aman dileme ve sığında tabiri olup¹¹⁶⁴ âyette bu sözün sahibi olarak müşrikler gösterildiği gibi söz, meleklerle de ait olabilir. Müşriklerle ait olursa, onlar melekleri görmeye çok istekli olmalarına rağmen melekleri gördükleri gün onlar için hiç de iyi bir gün olmayacak demektir.¹¹⁶⁵ Meleklerin azap üzere geldiklerini görünce onlardan aman dileyip sığınacak yer arayacaklardır.

Meleklerle ait olursa kelimenin kök manasının kişiyi bir şeye ulaşmaktan menetme olmasından hareketle “size müjde yasaktır, yasak” demek olur.¹¹⁶⁶ Razi, bu iki olasılıkla beraber bir üçüncüsünü de zikreder: o gün müşrikler meleklerden aman dileyip “hıcran mehcuran” derler, melekler de onlara “bu günün şerrinden hiçbir yere sığınma yok” diye karşılık verirler.¹¹⁶⁷

İş bu kadarla da kalmaz onların varsa yaptıkları bazı iyi sayılabilecek amelleri onlarda saçılmış zerreler halinde etrafa savrulur. Çünkü o amellerin hiç birini Allah için yapmamışlardır.¹¹⁶⁸ “Heba” güneş ışında fark edilebilen toz zerreleridir, “mensur” ise saçılmış, rüzgar tarafından savrulmuş” demektir.¹¹⁶⁹ “Heba”nın, rüzgarın savurduğu ağaç talaşları, dökülmüş su gibi anlamları da vardır. Her durumda bu âyet müşriklerin

¹¹⁶² Karaca, s.189

¹¹⁶³ Razi, XIII. s.70

¹¹⁶⁴ Zemaşşeri, III, s.273; Razi, XIII, s.71;

¹¹⁶⁵ Taberi, XII, s.429

¹¹⁶⁶ Zeccac, IV, s.63; Ferra, II, s.266; Kurtubi, XIII, s.20

¹¹⁶⁷ Razi, XIII, s.71

¹¹⁶⁸ Taberi, XII, s.431

¹¹⁶⁹ Zeccac, IV, s.64; Zemaşşeri, III, s.274; İbni Kesir, V, s.144

küfürleriyle beraber yaptıkları sıla-i rahim, düşkünlere yardım vb. iyilikler¹¹⁷⁰ ile onların kendilerine sevap getireceğini veya kendileri için kurtuluşa vesile olacağını umdukları amellerin¹¹⁷¹ boşa çıktığını anlatır.

Bu âyetle müşrik yaşamın boş oluşu ifşa edilmektedir. Oysa yaşamın boş geçmiş olması, insanın tüm emeklerinin boşa çıkması ölüm korkusunu arttıran sebeplerdedir.¹¹⁷² Müşriğin bütün çabaları ölüm ile heba olmuştur. Artık müşrik durumu gözden geçirmek zorundadır. Çünkü bu âyetten sonra “O gün cennetliklerin kalacağı yer çok huzurlu ve dinlenecekleri yer pek güzeldir.”¹¹⁷³ buyurularak müşriklerin önüne mü’minlerin elde ettiği sonuç sunularak kendi sonuçları ile mü’minlerin sonucu üzerinde bir karşılaştırma yapmaları daha istenmektedir. Bu sefer bir emir veya soru kipi ile bu karşılaştırma ifade edilmez ama müşriklerin amellerinin boşa çıkışının anlatılmasının ardından mü’minlerin ulaşacakları güzel sonuç sunulunca içine ölüm korkusu giren her akıl sahibi böyle bir karşılaştırma yapar ve mevcut durumunu hesaba çeker. Hayatı yeterince anlamlı yaşayıp yaşamadığını kendince sorgular. Başarıya ulaşma arzusu ve yenilme korkusu bütün davranışları etkileyen önemli bir güdü olması¹¹⁷⁴ hasebiyle âyetle belirtilen başarısızlıktan çekinip kendini başarıya ulaştıracak yeni bir tutuma yönelir. Buna paralel olarak hayatına yeni bir anlam kazandırmaya ve onu uygulamaya kanalize olur.¹¹⁷⁵

Müşriklerin amellerinin boşa çıkarılmasını anlatan âyetten sonra kıyametin kopuşundan bir sahne ele alınıyor. Âyetle kıyamet günü semanın bulutlarda parçalanması anlatılır. “O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir. İşte o gün, gerçek mülk (hükümrânlık) çok merhametli olan Allah’ındır. Kafirler içinde pek çetin bir gündür o.”¹¹⁷⁶

Burada kıyamet gününden bahsedilmektedir. Müfessirler bu âyetin tefsirinde kıyamet gününde göklerin, İsrailoğullarını çölde gölgeleyen bulut gibi, beyaz bir bulut

¹¹⁷⁰ Zemahşeri, III, s.274

¹¹⁷¹ Razi, XIII, s.72

¹¹⁷² Karaca, s.170

¹¹⁷³ Furkan, 24

¹¹⁷⁴ Baymur, s.189

¹¹⁷⁵ Karaca, s.192

¹¹⁷⁶ Furkan, 25,26

ile parçalanacağını, yedi kat göklerin sıra sıra parçalandıkça her katta bulunan meleklerin bölük bölük yer yüzüne ineceğini, en sonunda da “Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah’ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler”¹¹⁷⁷ âyetinde bildirildiği gibi Allah’ın ve meleklerin kulların amel defterleri ile birlikte hesabı görmek üzere keyfiyeti meçhul bir şekilde geleceğini anlatırlar.¹¹⁷⁸ Tabatabai, bu âyette kinayeli bir anlatımla, kıyamet gününde o zamana kadar gaybiyattan olan gök aleminin ortaya çıkışı ve göğün sakinleri olan meleklerin yeryüzüne inişiyle cehalet bulutlarının dağılmasına bir işaret olabileceğini söyler.¹¹⁷⁹ Kıyamette göklerin parçalanması teması Kur’an-ı Kerimde bir çok âyette daha işlenmektedir.¹¹⁸⁰ İşte o gün gerçek hükümlanlık yalnızca Allah’ındır. Dünya yaşamında Allah’dan başka hükümlanlık iddiasında bulunanlar veya insanlar tarafından haksızca o konumda görülenler olmuştur. Fakat bunlar bir gerçeklik ifade edememiş, insanlar arasında bir isimlendirme, bir kabullenmeden öte varlık kazanamamıştır. Kıyamet gününde ise sahteden de olsa böyle bir iddia mümkün olmayacaktır. İşte o gün kafirler için çok zor bir gündür. Çünkü onlar yaptıklarının hesabını vereceklerdir.

Bu gibi kıyamet sahnelerinde muhatapların ölüm korkusu daha da arttırılmış oluyor. Çünkü felaketlerle ilgili ihtimaller ve haberler her zaman için ölüm korkusunu arttırır¹¹⁸¹ ve kainat için kıyametten daha büyük bir felaket de düşünülemez.

Sonuç olarak sûrede zikredilen ahiret sahneleri ile kendilerini her türlü hakikati anlamaya ve kabule kapalı hale getirmiş müşrik kişinin psikolojisi derinden sarsılmıştır. Bu âyetlerle onlar yaşamlarını, inançlarını gözden geçirip bir nefis muhasebesi yapmaya mecbur kalmışlardır. Çünkü korku insanı tedbir almaya yönlendirir.¹¹⁸² Ayrıca bazen düşünce korkunun sebebi olabileceği gibi bazen de korku düşünmenin sebebi olur ve psikologlara göre ruhu derinden harekete geçirmede akla dayanan düşüncelerden ziyade duyguya dayanan düşünceler daha çok etkilidir.¹¹⁸³ Terhib içeren bu tür âyetlerle

¹¹⁷⁷ Bakara, 210

¹¹⁷⁸ Taberi, XVII, s.437,438; İbni Kesir, V, s.147; Kurtubi, XIII, s.24; Zemahşeri, III, s.275; Ebu’s-Suud, VI, s.213

¹¹⁷⁹ Tabatabai, XV, s.202

¹¹⁸⁰ Rahman, 37; Hakka, 16; İnşikak, 1-25; İnfitar, 1-19

¹¹⁸¹ Karaca, s.171

¹¹⁸² Hayati Aydın, s.122

¹¹⁸³ Hayati Aydın, a.g.y.

muhatapların içinde bulunan ölüm korkusu harekete geçirilmiş ve muhatap din üzerinde düşünmeye mecbur bırakılmıştır.

Sûredeki bu terhibin ne denli etkili olduğunu kırk ikinci âyetten anlayabiliriz: “Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı” diyorlar.”¹¹⁸⁴

XI. Tevbe Ettikleri Takdirde Allah Tevbelerini Kabul Edecektir

Sûrede terhibe yönelik âyetlerin yanında terğibe yönelik âyetlerle ihmal edilmemiştir. Araştırmalar göstermiştir ki, ileri düzeyde kaygı öğrenme için elverişli olmadığı gibi öğrenmeyi engelleyen bir durum olur.¹¹⁸⁵ Bu gerçeğe uygun olarak terhib âyetleri ile mevcut durumları hakkında endişeye sevk edilen muhataplar terğib âyetleri ile iman yönünden ümitlendirilmiş ve tevbeye yönlendirilerek onlara kurtuluş kapısı gösterilmiştir.

Sûrenin birinci âyetinde vahyin amacı Rasulün alemler için bir “nezîr” olması olarak belirtilmişti. “Nezir” kelimesi yapısında “korkutucu haber veren” anlamı taşıyor olmakla beraber bu korkutmanın gayesi korkutulanları bulundukları yanlış yoldan çevirmektir ki bu hedef elli yedinci âyette “De ki: Buna karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında herhangi bir ücret istemiyorum” ifadesiyle açıkça ortaya konmuştur. Yani vahyin muhataplarından beklenen ve istenen iman ve itaat ile “Rabb’e doğru bir yol” tutmaktan¹¹⁸⁶ başka bir şey değildir.

Bu âyette, müşrik zihinlerde ve ağızlarda var olabilecek; sanki peygamber daveti karşısında maddi bir çıkar gözetiyormuş şeklindeki bir itiraza¹¹⁸⁷ cevap niteliği de vardır. Peygamber daveti karşısında onlardan ne mal ne de şöhret istemektedir. Âyette sadaka ve Allah yolunda infak ile Allah’a yaklaşma da kastedilmiş olabilir.¹¹⁸⁸ Ancak Rasulullah’a sunulmuş bir haraç veya ücret hiç olmamış, o sadaka malı yemeyi

¹¹⁸⁴ Furkan, 42

¹¹⁸⁵ Baymur, s.189

¹¹⁸⁶ Zemahşeri, III, s.288; Razi, XIII, s.103; Kurtubi, XIII, s.62

¹¹⁸⁷ Taberi, XVII, s.479

¹¹⁸⁸ Zemahşeri, III, s.288

sadece kendine değil ailesine de yasaklamıştır. Dolayısıyla müşriklerin İslam daveti karşısında mal endişesine düşmelerine gerek yoktur. Allah’a doğru bir yol tutmaları da kendi özgür iradelerine bırakılmıştır.¹¹⁸⁹ Hz. Peygamberin, daveti karşılığında almak istediği tek ücret vardır; o da doğru yola giren kişinin Allah’ı bulması ve gösterdiği gerçekler sayesinde Rabb’ine yaklaşmasıdır.¹¹⁹⁰

Sûrede müşrikler tevbe ile böyle bir yaklaşıma davet edilmiştir. Sûrede vahye itirazlara cevapların ele alındığı ilk safhada, altıncı âyette: “(Rasulüm!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.” buyurulmuştu. Her ne kadar bazı müfessirler bu âyetin sonunda gelen Gafûr ve Rahîm isimleri ile müşriklerden azabın ertelenmesinin sebebinin Allah’ın merhameti ile açıklandığını söyleseler de¹¹⁹¹, İbni Kesir’e göre bu âyette Allah’ın Gafûr ve Rahîm olarak nitelenmesinde müşrikleri tevbe ile O’na yönelmeye bir davet vardır.¹¹⁹² Tevbeye çağrı yukarıda zikrettiğimiz elli yedinci âyette ve sûrenin yetmiş ile yetmiş birinci âyetinde daha net ifade edilmiştir.

“Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir. Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphe siz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah’a döner.”¹¹⁹³

Bu şekilde tevbeye çağrı belki de sûrede itirazlara verilen en güzel cevaptır. Onların bu tevbe çağrısına, yani içinde bulundukları batıl inanç sistemini ve fesada uğramış sosyal düzenlerini terk edip İslam’a sığınmalarının pek çok gerekçesi vardır. Bu gerekçeler sûrede müşriklere sunulmaktadır.

Kur’an’ın genelinde görülebilen bir üslup olarak Furkan sûresinde de azap âyetleri ile rahmet âyetleri, cehennem tasvirleri ile cennet tasvirleri, kafir nitelemeleri ile mü’min nitelemeleri ardarda getirilmiştir. Bu üslupla gözetilen gaye on beşinci âyette “De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sahiplerine vaat edilen ebedilik cennet

¹¹⁸⁹ Tabatabai, XV, s.231

¹¹⁹⁰ Kutub, X, s.554

¹¹⁹¹ Zemaşeri, III, s.265; Taberi, XVII, s.401; Razi, XIII, s.52; Ebu’s-Suud, VI, s.203

¹¹⁹² İbni Kesir, V, s.136

¹¹⁹³ Furkan, 70,71

mi?...” denilerek ifade edilir. Onlardan şirk ile tevhit arasında sonuçları bakımından bir karşılaştırma yapmaları istenmektedir. Yapılacak böyle bir karşılaştırmanın sonucu da tevbeyi kaçınılmaz kılacaktır.

Müşrik itirazların hiçbir gerçekçi delile veya akli bir temele dayanmadığı, sadece iftira sadedinde söylenmiş laflar olduğu sûrede net bir şekilde ortaya konulmuştu. Bunun yanında en güzel bir cevap olarak bu karşılaştırmalar yapılmaktadır. Müşriklerin tanrılarından müşrik kişiliğe, şirke dayalı sosyal ilişkilerden ahiretteki acıklı sona kadar mü’minlerle bir karşılaştırma söz konusudur. Yani müşriği bunca itirazlara iten veya bu tip zorba liderleri takiplerine sebep nedir? İlahları mı? Oysa sûrenin üçüncü ve elli beşinci âyetlerinde bu tanrılarının sahteliği ve kendilerine dahi ne bir fayda vermeye ne de bir zararı defetmeye güçleri olmayacak derecede aciz kullar oldukları gözler önüne serilmiştir. Kaldı ki bu müşriklere gizli olmayan, onlarca da bilinen bir durumdur. On altıncı âyette de bu sahte tanrılarının ahirette onlardan teberri edeceği, onları yalanlayacağı haber verilmiştir. O halde bu sahte tanrılar için mi vahye ve onun kendilerine tanıttığı alemlerin rabbi olan Allah’a karşı bir duruşa geçiyorlar? Neml sûresinde ki ifadeyle: “... Allah mı hayırlı yoksa O’na ortak koştukları mı?. (onlar mı hayırlı) yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah’tan başka tanrı mı var? Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir gürühtür.”¹¹⁹⁴

Acaba sosyal ilişkilerinden mi vaz geçemiyorlar? O sosyal ilişkiler ki yirmi dokuzuncu âyette pişmanlık sebebi olarak nitelenir¹¹⁹⁵ ve sahte dostların hatırına dayanır. “Çünkü zikir (Kur’an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.”¹¹⁹⁶ Âyette geçen “hazûl” kelimesi, önce dost edinip helake sürükleyen ve sonunda yardımsız bırakan demektir.¹¹⁹⁷ Bu şekilde nitelenen şeytandan kasıt, kişiyi âyette “zikir” olarak isimlenen

¹¹⁹⁴ Neml, 59,60

¹¹⁹⁵ Ebu’s-Suud, VI, s.214

¹¹⁹⁶ Furkan, 29

¹¹⁹⁷ Ebu’s-Suud, ay.

Kur'an'dan, Allah'ı anmaktan veya Rasulullah'ın as. öğütlerinden alıkoyan sahte dosttur.¹¹⁹⁸

Yoksa müşrikler şirk zihniyetinin oluşturduğu kişi tiplemesini mi üstün görüyorlar? Veya Zuhruf sûresinde “bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”¹¹⁹⁹ şeklinde ki sözleriyle kastettikleri şirk önderlerini Rasulullah'dan as. üstün mü buluyorlardı da onların ardından sürükleniyorlardı? Yoldan sapmış da bir türlü doğruyu bulamayan kişiler¹²⁰⁰, son derece kibirli ve azgın kişiler¹²⁰¹, hevasına tabi olmuş da şehvetinin peşinden sürüklenmekte olan¹²⁰² kişiler ve kişilikler.

Ahiretteki ceza ve mükafatın karşılaştırılmasını yukarıda işlemiştik. Orada müşriklerden bir kıyaslama yapmaları istenmiş ve “De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sahiplerine vaat edilen ebedilik cennet mi?”¹²⁰³ denilmişti. Bu hitap cennet ve cehennemın karşılaştırılmasına yönelik olsa da doğal olarak bu sonuca götüren sürecin de karşılaştırılmasını beraberinde getirir. İşte bütün bunlar karşılaştırılmalıdır. Varılacak olan sonuç on beşinci âyetteki karşılaştırma emrinin sonucuyla aynıdır. Yani bu sorular cevaplarını da içermektedir. Cehennemde hiçbir hayır yoktur ki o cennetten daha hayırlı olsun. O halde cehenneme sürükleyen yollar da hiçbir şekilde bir hayır içermez ve cennete ulaştıran yoldan daha hayırlı olamaz.

Müşriklerin içerisinde bulunduğu bu olumsuz dini ve sosyal yapı karşısında tevbeyle ile yönelmeye çağrıldıkları İslam nizamı nasıldır?

Sûrenin ilk âyetinden itibaren Allah, yüceliği ve nimetleriyle tanıtılmış Rasulullah'ın as. O'nun katındaki değeri de ilk âyette “abdihi” ifadesiyle “O'nun kulu” olmak olarak mümkün olan en yüksek noktada gösterilmişti. Bu konuları çalışmamızın önceki bölümlerinde işlemiştik. Burada şirk toplumuna mukabil olarak sûrenin son bölümünde İslam toplumunun tasvir edilmesini ele almak istiyoruz. Müşrik, her iki toplum arasında da bir karşılaştırma yapmak durumundadır.

¹¹⁹⁸ Zemahşeri, III, s.277; Razi, XIII, s.76; Âlusi, XVIII, s.13

¹¹⁹⁹ Zuhruf, 31

¹²⁰⁰ Furkan, 9

¹²⁰¹ Furkan,21

¹²⁰² Furkan,43

¹²⁰³ Furkan, 15

Sûrenin son bölümünde inananlar Rasulullah'ın as. "abdihi" (Allah'ın kulu) olarak nitelenmesindeki espirinin aynısı ile "Rahman'ın kulları" olarak nitelenmiş¹²⁰⁴ ve mü'min kişiliğin ve İslam toplumunun tasviri şirk toplumunun karşısında¹²⁰⁵ en göz alıcı şekilde yapılmıştır. Burada mü'minler yeryüzündeki tavırlarından başlanılarak bir çok yönden tanıtılmaktadır. Aynı zamanda İslam ahlakının, medeniyetinin, düşüncesinin ve idealinin bir özeti yapılmaktadır.¹²⁰⁶

İlk özellikleri yeryüzünde yürüyüşlerinin tevazu ile olmasıdır. "Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) "selam" derler (geçerler);"¹²⁰⁷ Âyetteki "hevnen" kelimesi "yumuşak ve mutedil davranış" anlamında masdar olup¹²⁰⁸ bu tabir, sekine, vakar¹²⁰⁹, Allah'a itaat ve tevazu¹²¹⁰ gibi nitelikleri kapsar. Razi, bu ifade ile mü'minlerin gündüz vaktindeki hallerinin tanıtıldığını söyler.¹²¹¹ Bir sonraki âyetle de onların gece vaktindeki hallerinden bahsedilecektir. Kurtubi ise "yeryüzünde yürürler" ifadesiyle bütün hayatları boyunca olan davranışlarının tümünün anlatılmak istendiğini söyler.¹²¹² İşte mü'minler ilişkilerinde müşrikler gibi şımarık, katı kalpli, gösterişçi, kibirli değildirler. Onlar Allah'a itaat içerisinde, yufka yürekli, alçak gönüllü, terbiyeli, peygamberin güzel ahlaklı ile ahlaklanmış kişilerdir. Kurtubi'ye göre, âyetle mü'minlerin davranışlarının yeryüzünde fesad çıkarma yönünde olmayıp Allah'a itaat içerisinde olduğu anlatılmaktadır.¹²¹³

Mü'minlerin cahillerin kendilerine takılması karşısındaki tutumu ise "selam" demektir. Bu sözleri selamlaşmak anlamında olmayıp onlarla denk olmamak, onları def edecek uygun bir söz söylemek, cahilliklerine cahillikle karşılık vermemek anlamındadır.¹²¹⁴ Bu tavır yetmiş ikinci âyetle de vurgulanır: "(O kullar), yalan yere

¹²⁰⁴ Kurtubi, XIII, s.67

¹²⁰⁵ Nesefi, II, s.1177; Kurtubi, XIII, s.67

¹²⁰⁶ Elmalılı, VI, s.86

¹²⁰⁷ Furkan, 63

¹²⁰⁸ Zemahşeri, III, s.291; Razi, XIII, s.107

¹²⁰⁹ Taberi, XVII, s.489; Zeccac, IV, s.74; İbni Kesir, V, s.163

¹²¹⁰ Taberi, XVII, s.491; Nesefi, II, s.1177

¹²¹¹ Razi, XIII, s.108

¹²¹² Kurtubi, XIII, s.67

¹²¹³ Kurtubi, XIII, s.68

¹²¹⁴ Taberi, XVII, s.492; Zeccac, IV, s.74; Zemahşeri, III, s.291; Razi, XIII, s.108

şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.”¹²¹⁵ Onların bu tutumları, vakarlı oluşları, kararlılıkları ve içlerindeki büyük ideallerle uğraşıyor olmaları nedeniyledir. Ahmakların ahmaklıkları ile, kendini bilmezlerin beyinsizlikleri ile ilgilenmezler. Gücsüz olduklarından çaresizlikten değil, tenezzül etmemekten, Rahman’ın kulu olmanın verdiği üstünlük duygusundan dolayı yumuşak davranırlar. Boş şeylerden, aptalca işlerden daha önemli, daha onurlu ve daha üstün değerlerle ilgilendiklerinden, onurlu bir insan olarak vakitlerini ve emeklerini uygun olmayan bir işte harcamak istemedikleri için yumuşak sözlerle karşılık verirler.¹²¹⁶

Mü’minlerin dünya yaşamıyla ilgili tutumlarından sonra ibadet hayatlarının nitelenmesine geçilmektedir. “Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.”¹²¹⁷ Gece az veya çok namazında bir miktar Kur’an okuma ile ibadet eden kişi için gecesini secde ve kıyam ile geçiştir denilir.¹²¹⁸ Gündüzleri olduğu gibi gecelerinde de onların her işleri, yatışları, kalkışları bile Allah içindir, Allah’a itaat iledir.¹²¹⁹ Bu ibadetleri Allah’ın rahmetini umarak ve azabından sakınarak yaparlar ve derler ki:

“Ve şöyle derler: Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici değil, devamlıdır. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikamet yeridir!”¹²²⁰

Bundan sonra mü’minlerin ekonomik harcamalardaki mutedil tutumu övülmektedir: “(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”¹²²¹ “İsraf” ve “cimriliğin” sınırları hakkında müfessirler bir çok ölçülerden bahsetmişlerdir. Fakat öz olan bir tanımlama şöyledir: “israf”, ister az ister çok olsun masiyette harcanan maldır. “Cimrilik” ise Allah’ın hakkını, yani zekat ve sadakayı vermemektir.¹²²²

¹²¹⁵ Furkan, 72

¹²¹⁶ Kutub, X, s.568

¹²¹⁷ Furkan, 64

¹²¹⁸ Zemahşeri, III, s.292; Razi, XIII, s.108; Kurtubi, XIII, s.72; Ebu’s-Suud, VI, s.228

¹²¹⁹ İbni Kesir, V, s.164; Elmahlı, VI, s.87

¹²²⁰ Furkan, 65,66

¹²²¹ Furkan, 67

¹²²² Zemahşeri, III, s.293; Taberi, XVII, s.497; Kurtubi, XIII, s.73

Sûrede mü'minlerin kaçındığı üç büyük günah da şöyle anlatılır: "Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka tanrılara yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur."¹²²³

Elmalılı'nın belirttiğine göre, şirk, katil ve zina en büyük günahlar olmakla beraber din, medeniyet ve insanlık namına işlenip duran cinayetlerden olduğu için burada özellikle bunlardan sakınmak zikredilmiştir.¹²²⁴ Seyyid Kutub da bu üç günahla ilgili şöyle bir değerlendirme yapar: "Allah'ın bir ve ortaksız olduğunu kabul etmek İslam inanç sisteminin temelini oluşturur; bu ilke açık, doğru ve sade bir inanç ile hayat için uygun olan bir düzene dayanaklık oluşturması mümkün olmayan kapalı, karışık ve girift bir inanç arasındaki yolların ayrılış noktasıdır.

Haksız yere cana kıymaktan sakınmak, insan hayatının dokunulmaz kabul edildiği bir değer ifade ettiği güvenli ve huzurlu bir toplumsal hayat ile kimsenin can güvenliğinin bulunmadığı, hiçbir amelin ve yapıcılığın huzur vermediği, ormanlara ve mağaralara özgü hayat arasındaki yol ayrımını belirleyen bir özelliktir.

Aynı şekilde zina yapmaktan kaçınmak da, insanın çirkin hayvansal duyguların üstüne çıktığının bilincinde olduğu, karşı cinsle birleşmesinin kan ve etin açlığını gidermekten daha üstün bir hedefinin olduğunu düşündüğü temiz bir hayat ile erkek ve dişilerin sözü edilen açlığı tatmin etmekten başka bir şey düşünmediği aşağılık ve çirkin bir hayat arasındaki yolların ayrılış noktasıdır.

Bu üç nitelik Allah'ın onurlandırdığı insana yakışır bir hayat ile, ucuz, çirkin ve hayvanlık düzeyindeki aşağılık bir hayat arasındaki yolların ayrılış noktasını belirledikleri için, yüce Allah bunları Allah katında yaratıkların en üstünü ve en onurluları olan Rahmanın has kullarının özellikleri arasında sayıyor ve bunların üzerine son derece sert bir tehdit içeren bir değerlendirme yapıyor: "Bu suçları işleyenler cezalarını görürler."¹²²⁵

¹²²³ Furkan, 68

¹²²⁴ Elmalılı, VI, s.88

¹²²⁵ Kutub, X, s.566

Mü'minlerin belirtilen özelliklerinden bir diğeri de Rab'lerinin âyetlerinin kendilerine hatırlatılması karşısındaki tutumlarıdır:

“Kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”¹²²⁶

“Rab'lerinin âyetleri” ile kastedilen Kur'an ve onun kapsadığı ahkam ile öğütlerdir.¹²²⁷ “Davranmaz” diye tercüme edilen “yehirru” kelimesi “düşmek” anlamında olup¹²²⁸ Zemahşeri'ye göre âyette nefy edilen bu düşüş değil sağır ve kör tutumdur.¹²²⁹ Yani onlara Allah'ın âyetleri okunduğunda ilk halleri üzere kalmazlar,¹²³⁰ sanki hiç işitmemiş, görmemiş ve anlamamış gibi davranmazlar.¹²³¹ Aksine hırsla onu dinlemeye koyulurlar, hatırlatmayı yapan kişiye yönelirler ve öğüt alan kulaklar ve kalplerle dinlerler.¹²³²

Son olarak sûrede mü'minlerin aileleri ve nesilleri hakkında dua edişleri hikaye edilmektedir:

“(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler.”¹²³³

Bu onların aileleri için Allah'tan dilekleridir. İstenen göz aydınlığının müşriklerin tutumu gibi dünya zenginliği açısından olmayıp din ve ahiret için olduğu açıktır.¹²³⁴ Bu, Allah için amelde bulunan, Allah'a itaat eden eş ve nesil demektir.¹²³⁵ Bir mü'min için ailesini Allah'a itaat ediyorken görmekten daha göz aydınlığı

¹²²⁶ Furkan, 73

¹²²⁷ Kurtubi, XIII, s.81; Ebu'-Suud, VI, s.231; Bursevi, VI, s.252

¹²²⁸ Kurtubi, XIII, s.81; Bursevi, VI, s.252

¹²²⁹ Zemahşeri, III, s.295

¹²³⁰ Ferra, II, 274

¹²³¹ İbni Kesir, V, s.172; Şevkani, IV, s.89

¹²³² Zemahşeri, III, s.295; Razi, XIII, s.114; Kurtubi, XIII, s.81; Ebu'-Suud, VI, s.231

¹²³³ Furkan, 74

¹²³⁴ Razi, XIII, s.114

¹²³⁵ Zemahşeri, III, s.296

olabilecek bir şey yoktur. Ayrıca Tur sûresinde belirtildiği üzere cennette kişinin zürriyeti kendisine katılacaktır¹²³⁶ ki bu onların mutluluğunu tamamlayacaktır.¹²³⁷

Âyette belirtilen başka bir husus da mü'minlerin dinde önder olma isteğidir. Onlar, takva ehlinin kendilerine uyacağı, hidayet bulanların kendileriyle hidayet bulacağı, Allah'a davet eden önderler olmak istiyorlar.¹²³⁸ Bu âyette bu şekilde dinde önder olmayı istemenin gerekli olduğuna işaret vardır.¹²³⁹ Bu duanın iki yönlü olduğu sezilebilmektedir. Çünkü takva sahiplerine önder olabilmek üstün bir takvaya ve ilme sahip olmakla mümkündür. Böyle bir önderliği istemek kendisi için de bu özellikleri kuşanmayı istemek, bu yönde çalışıp yükselme gayreti içinde olmayı gerektirir. Ayrıca Ferra'nın işaret ettiği bir gerçek de şudur ki, âyette önder (imam) kelimesi çoğul değil tekil olarak kullanılmıştır.¹²⁴⁰ Bu durumda her mü'min, sözleri ve düşünceleri aynı ama kendilerinden sonra gelenlere yol göstermede ayrı ayrı birer önder olmak arzusu ve ideali içindedir.¹²⁴¹ Elmalılı bu hususta şöyle der: "yalnız muttaki olmak değil, muttakilerin önderi olmak arzusu ne büyük gaye, ne kutsal bir düşünce ve idealdir. Düşünmeli ki, Rahman'ın kullarının ruhlarının büyüklüğünü gösteren bu duanın içinde bulundurduğu mana ne yüksek, ne toplayıcıdır! Bundan yüksek bir fikri ilerleme, yüce gayret düşünülemez."¹²⁴²

İşte müşriklerin topluma karşı bencil ve çıkarıcı tutumu karşısında mü'minlerin topluma karşı özverili ve gayretkeş tutumları budur. Mü'minler evlatlarını, müşrikler gibi güç, zenginlik ve büyüklük sebebi olara görmez¹²⁴³, işleyecekleri salih ameller ile Allah'a yaklaştıracak bir vesile olarak görürler.

"Rahman'ın kulları" başlığıyla sıralanan tüm bu nitelemelerde aynı zamanda müşrik yapıyla bir karşılaştırma vardır. İşte bütün bunlar müşriklerce iyice değerlendirilmelidir. Hangisi daha hayırlıdır? Şirk toplumu mu, İslam toplumu mu?

¹²³⁶ Tur, 21: "İman eden ve soylarından gelenlerde, imanda kendilerine tâbi olanlar (var ya)! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık."

¹²³⁷ Razi, XIII, s.114

¹²³⁸ İbni Kesir, V, s.173

¹²³⁹ Zeccac, IV, s.78; Razi, XIII, s.115; Kurtubi, XIII, s.83

¹²⁴⁰ Ferra, II, s.274

¹²⁴¹ Şevkani, IV, s.89

¹²⁴² Elmalılı, VI, s.89

¹²⁴³ bk. Kalem, 14; Müzzemmil, 11-14

Müşrik tip mi, Mü'min tip mi? Eğer müşrik, böyle bir kıyaslama yapar da kendini şirke iten sebeplerden kurtulur, nefsin zincirlerini kırar ve tevbe ile Allah'a yönelirse karşısında Allah'ı Gafûr ve Rahîm olarak bulacak, işlediği kötülükleri iyiliğe dönüştürülecektir.

“Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir. Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphe siz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.”¹²⁴⁴

Mü'minler için geçerli olan bütün vaatler onlar içinde geçerli olup ahiretteki mükafatları ise şudur:

“İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selamla karşılanacaklardır. Orada ebedi kalacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşme ve ikamet yeridir.”¹²⁴⁵

Görüldüğü gibi sûrede insanın temel psikolojik özelliği olan elemenden kaçınma ve hazza yönelme niteliği¹²⁴⁶ en etkin bir şekilde kullanılmıştır. Korkutma ile ümitlendirme bir arada kullanılmış, bu korkutma ile ümitlendirme insanın hem maddi hem de manevi yapısına hitap etmiştir.¹²⁴⁷

Bütün bu itirazlar ve cevaplardan öte Kur'an'ın bir hidayet rehberi olması hasebiyle sûrede hidayet sürecinin bütün safhaları işlenmiştir; bunalım safhası, araştırma ve karşılaştırma safhası, karar verme ve teslim olma safhası.¹²⁴⁸ Gerek terhib içeren âyetlerle gerek şirk tanrılarına yapılan eleştirilerle müşrik kişilik bir bunalıma itilmiştir. Sûrede Allah Teala tanıtılmış, Kur'an'ın kaynağı konusunda ki itirazlar bertaraf edilmiş, geçmiş peygamberlerden bahsedilmiş ve tabiattaki bazı kevnî âyetler zikredilerek, Allah'ın vasıfları ve fiilleri, Kur'an, peygamberler ve tabiat düşünme ve araştırma sahasına sunulmuştur. Ayrıca Allah ile batıl tanrılar, cennet ile cehennem, mü'min ile

¹²⁴⁴ Furkan, 70,71

¹²⁴⁵ Furkan, 75,76

¹²⁴⁶ Baymur, s.73

¹²⁴⁷ bk. Hayati Aydın, s.222

kafir devamlı ardarda zikredilerek karşılaştırma istenmiştir. Tevbeye davet ile de hidayetın son merhalesi olan teslim olma noktasına ulaşılmıştır.

Bütün bunlardan sonra eğer tevbe ederek teslim olma reddedilirse ilk âyetinde inzar ile başlayan Furkan sûresi bu durumda son bir nasihat ve bir inzar ile sona ermektedir: “(Rasulüm!) De ki: (kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin? (Ey inkarcılar! Size Rasül’ün bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız; Onun için azap yakanızı bırakmayacaktır!”¹²⁴⁹

¹²⁴⁸ bk. Hökelekli, s.303 vd.

¹²⁴⁹ Furkan, 77

SONUÇ

İslam vahiy temelli bir dindir. Bu sebeple İslam'ın muarızları başlangıçtan günümüze vahiy olgusuna çeşitli yönlerden itirazlar getirmişlerdir. İslam vahyi bu itirazlara karşı duyarsız kalmamış, özellikle de Mekke dönemine ait sûrelerde bu itirazlara karşılık vermiştir. Bu sebeple Furkan sûresi bütünüyle vahye itirazları ve onlara verilen cevapları konu edinmesiyle önem taşımaktadır.

Furkan sûresi, olaylı Taif yolculuğu dönüşünde, hicrete yakın bir dönemde indirilmiştir. Bu dönem, İslam'a baskıların had safhaya çıktığı, müslümanların Mekke'den bir çıkış arayışı içinde olduğu bir zaman dilimidir. Bu dönem içerisinde Furkan sûresi vahye itirazlara verdiği güçlü cevaplar ile Mekke müşriklerini susturduğu gibi Rasulullah'ı as. ve mü'minleri de teselli etmiştir.

Vahye yöneltilen itirazların bir kısmı Kur'an'a, bir kısmı Kur'an'ın nuzül şekline ve bir kısmı da Rasulullah'ın as. bir peygamber olarak niteliklerine yöneltilmiştir.

Kur'an'a yöneltilen itirazların temeli, Kur'an'ın Allah vahyi olmayıp Rasulullah as. tarafından Ehl-i kitaptan yardım alınarak uydurulmuş, Tevrat, İncil ve "eskilerin masalları" olarak ifade edilen mitolojiden derlenmiş olduğu iddiasıdır.

Bu itirazlara cevap olarak altıncı âyette, Kur'an'ı göklerin ve yerin sırlarını bilen, Gafûr ve Rahîm olan Allah'ın indirdiği ifade edilmiştir. Bu cevap sûrenin ilgili diğer âyetleri ile incelendiğinde görülüyor ki, müşriklerin müşrikleri bu itiraza sürükleyen sebep Allah'ı hakkı ile tanıyamamalarıdır. Bu yüzden ilk âyetten itibaren sûrede Allah tanıtılmıştır ve altıncı âyette belirtildiği gibi, eğer Allah hakkıyla tanınırsa görülecektir ki vahiy Allah'ın rahmet sıfatının bir tecellisidir.

Altıncı âyette ki cevabın bir diğer yönü de Kur'an'ın içeriği ile ilgilidir. Kur'an'ın içeriğinin incelenmesi, vahyin i'cazı sebebiyle bir insan mahsulü olamayacağını gösterecektir. Ayrıca Kur'an'ın içerdiği bilgiler Tevrat ve İncil ile karşılaştırılırsa yine görülecektir ki Kur'an'ın Ehl-i kitap kaynaklı olması da

imkansızdır. Zaten Mekke’de ki Ehl-i kitabın böyle bir kitabı oluşturacak kapasitesi de yoktur.

Kur’an’ın parça parça indirilmesi yönündeki itirazlar otuz iki ve otuz üçüncü âyetlerde cevaplanmıştır. Bu indiriş tarzı içerdiği hikmetler ve hayırlar sebebiyle tercih edilmiştir. Bu hayırların bir kısmı Kur’an’a, bir kısmı Rasulullah’a, bir kısmı İslam ümmetine ve bir kısmı da İslam düşmanlarına yöneliktir. Böyle bir indirişle Kur’an’ın daha iyi anlaşılması sağlanır; Rasulullha’nın as. kalbi, kendisine verilen moral destek, teselli ve hatalarının düzeltilmesi ile sabitlenir; İslam ümmeti tedrici bir eğitimle daha güçlü yetiştirilir. Ayrıca inanmayanların ortaya attığı itiraz ve şüpheler bu yöntemle muhatap alınıp en etkin bir biçimde cevaplandırılır.

Rasulullah’ın as. niteliklerine yöneltilen itirazlar ise, onun bir beşer olması ortak noktasında birleşir. Müşrikler kendileri gibi sıradan bir beşerin değil de bir meleğin inzar ile görevlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Sûrede peygamberin melek olmasından ziyade onun yanında inzar edici olarak bir meleğin bulunması istemi dile getirilmiştir. Bununla beraber Rasulullah’ın as. bir beşer olarak sıradan oluşu ve zengin olmaması da eleştirilmiştir.

Rasulullah’a as. yönelik itirazlara verilen cevapların ana dayanağı, Rasulullah’tan as. önce geçmiş olan peygamberlerin halidir. Sûrede örnekleri de verilen geçmiş peygamberler ve onların sîreti incelenirde görülecektir ki Allah her dönemde peygamberlerini beşer arasından seçmiştir ve Rasulullah’ın halinde yadırganacak bir durum yoktur. Onların davaları birbirini destekler konumdadır.

Sûrede vahye itirazlar kadar bu itirazların temelinde yatan inkar sebepleri de ele alınmış ve izale edilmiştir. Allah’ı hakkı ile tanıyamama ve ahireti inkar mevcut batıl düşünce sistemine dayalı sebeplerken; kibir, nefse tapma, dünya sevgisi, akletmeme, mucize beklentisi gibi psikolojik etkenler ile mevcut toplumsal ilişkiler ve bağlar, siyasi otoritenin tutumu gibi sosyal etkenler inkarın sebeplerini oluşturmaktadır.

Sûrede bu inkar sebeplerinin izalesi için daha çok kıyamet ve ahiret sahnelerinin sunulması yoluna gidilmiştir. Terğib ve terhib esasıyla mü’minlerin ahiretteki güzel halleri ve bunun yanında inanmayanların kötü akibetleri, kendilerini

inançtan alıkoyan sebeplerin yok oluşu ve pişmanlığa dönüşmesi etkin bir biçimde işlenmiş, muhataplar tevbeye davet edilmiştir. Sûrenin son âyet grubunda İslam toplumunun göz alıcı bir tasviri yapılarak muhataplar inanç yönünde isteklendirilmiştir.

Furkan sûresinin, veya ilişkili olduğu diğer sûreler ile beraber Furkan sûresinin müşriklere verdiği cevaplar ile ne derece etkili olduğu sûrenin kırk ikinci âyetinin ifadesinden gayet açık olarak analılabilmektedir; “Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, neredeyse bizi tanrılarımızdan saptıracaktı, diyorlar.”

Görülüyor ki Furkan sûresi günümüz müsteşrikleri ve İslam muarızlarının da dile getirdiği Mekke müşriklerine ait bir çok itirazları ele almış ve son derece etkin bir şekilde bunları cevaplandırmıştır. Bu sebeple Furkan sûresi ve benzeri sûreler üzerinde bu konu açısından yapılacak olan çalışmalar hiç eskimeyen bir güncellik kazanmakta ve önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Aktaş, Aliye Mavili. **Grup Süreci ve Grup Dinamikleri**. 1. Basım. İstanbul: Sistem Yayınları, 1997.
- Alper, Hülya. **İmanın Psikolojik Yapısı**. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Alusi, Şihabuddin Mahmud b. Abdullah. **Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim**. Beyrut: Daru ihya-i Turasi'l-Arabiyye, ts.
- Ateş, Süleyman. **İslam'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar**. 3.Basım. Ankara: Kılıç Kitabevi, ty.
- Avatıf, Edip Seleme. **Kureyş Kable'l-İslam**. Riyad: Daru'l-Merih, 1994.
- Aydın, Hayati. **Kur'an'da Psikolojik İkna**. 6. Basım. İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.
- Bakıllani, Ebu Bekr. **İ'cazü'l-Kur'an**. thk. İmaduddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafe, 1991.
- Baymur, Feriha. **Genel Psikoloji**. 11. Basım. İstanbul: İnkılap Kitapevi.1994.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. **Muvazzah İlmi Kelam**. İstanbul: Bilmen Yayınları. 1972.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Akıl" **DİA**. c. II.
- Bucaille, Maurice. **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an**, çev. Mehmet Ali Sönmez. Ankara: DİB. 2001.
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. **Camıu's-Sahih**. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslami, 1979.
- Bursevi, İsmail Hakkı, **Ruhu'l-Beyan**. İstanbul: Eser Kitapevi, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. **Tefsir Usulu**. 11. Basım. Ankara: TDV. 1997.
- Cevat Ali. **el-Mufassalfi Tarihi'l-Arab**, 3. Basım. Beyrut: Daru'l-İlm, 1970.
- Cürcani, eş-Şerif Ali İbn. Muhammed. **Kitabu't-Ta'rifat**. 1. Basım. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1983.
- Çelik, İbrahim. "Furkan",**DİA**. c.XIII.

- Çetiner, Bedrettin. **Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul Kur'an Âyetlerinin İnış Sebepleri**. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002.
- Çiçek, Yakup. **Tefsir Usulü**. Sofya: Sofya Yüksek İslam Enstitüsü, 1995.
- Derveze, İzzet. **et-Tefsiru'l-Hadis**. çev. Şaban Karatay, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Demirci, Muhsin. **Kur'an'ın Temel Konuları**. 2. Basım. İstanbul: İFAV, 2003.
- _____. **Tefsir Usulü ve Tarihi**. İstanbul: İFAV, 1998.
- _____. **Vahiy Gerçeği**. İstanbul: İFAV, 1996.
- Draz, Muhammed Abdullah. **En Mühim Mesaj Kur'an**. çev. Suat Yıldırım. İstanbul: Işık Yayınları, 2003.
- Ebu's-Suud, Muhammed İbn Muhammed. **İrşadu'l-Akli's-Selim İlâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerim**. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ty.
- Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**. sad: İsmail Karaçam v.dğr. İstanbul: Azim Dağıtım, ty.
- Fazlurrahman. **Anakonuları ile Kur'an**. çev. Alpaslan Açıkgenç. Ankara:Fecr Yayınları, 1993.
- el-Ferra, Ebu Zekeriyya. **Meâni'l- Kuran**. 2. Basım. Beyrut: Alemlî-Kütüp, 1980.
- Fersahoğlu, Yaşar. **Kur'an'da Zihin Eğitimi**. 2. Basım. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- Gazali, Muhammed. **Kur'an'ın Konulu Tefsiri**. çev. Şahin Güven, Ekrem Demir. İstanbul: Şura Yayınları, 2000.
- Georges, Davud Davud. **Edyanu'l-Arap Kable'l-İslam**. Beyrut: el-Müessesetu'l-Camiye, 1988.
- Gölcük, Şerafettin. "esatir", **DİA**, c. XI
- Göker, Lütfi. **Türk-İslam Astronomi Bilginleri ve Gökyüzü Bilgileri**. İstanbul: M.E.B. 1995.
- Güven, Şahin. **Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu**. Ankara: Şura Yayınları, 2001.
- Hatip, Abdulaziz. **Kur'an ve Hz Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar**. İstanbul: Nesil yayınları, 1997
- Havva, Said. **el-Esas Fi't-Tefsir**. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Şamil, 1991.

- Hökelekli, Hayati. **Din Psikolojisi**. Ankara: TDV. 1996.
- İbni Aşur, Tahir. **Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir**. Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984.
- İbni Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman. **Nüzhetu'l-A'yun**. thk. Muhammed Abdulkerim Kazım Razi. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1984.
- İbni Faris, Ebu'l-Huseyn Ahmed. **Mucmelu'l-Luğa**. thk. Zuheyr Abdulmuhsin. 1.Basım. Beyrut: Müessesetu'r-Risale,1984.
- İbni Hişam, Ebu Muhammed Abdullah. **es-Siretu'n-Nebeviyye**. thk. Süheyl Zekkar, 1. Basım. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992.
- İbni İshak, Muhammed. **Siyer**. thk. Muhammed Hamidullah, çev. Sezai Özel, 2. Baskı, İstanbul: Akabe Yayınları, ts.
- İbni Kesir, Ebu'l-Fida İsmail. **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**. 1.Basım. Beyrut: Daru Endülüs, 1966.
- İbni Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. **Lisanu'l-Arab**. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1992.
- İbni Mes'ade, Ebu'l-Hasen Said. **Meani'l-Kur'an**. thk. Hudâ Mahmud Karra'a, 1. Basım. Mısır: Mektebetu'l-Hanci, 1990.
- İzutsu, Toshihiko. **Kur'an'da Allah ve İnsan**. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. **İnsan ve İnsanlar**. 9. Basım. İstanbul: Evrim Basım Yayım Dağıtım, 1988.
- Kalın, Faiz. **Felsefe ve bilim Işığında Kur'an'da Zaman Kavramı**. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Karaca, Faruk. **Ölüm Psikolojisi**. İstanbul: Beyan Yayınları 2000.
- Karaçam, İsmail. **En Büyük Mucize Kur'an**. İstanbul: Yeni Şafak, 2005.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. **Kur'an'da İman Psikolojisi**. 1. Basım. İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları, 1997.
- el-Kattan, Menna'. **Mebahis Fi Ulumi'l-Kur'an**. 17. Basım. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1990.
- Kırca, Celal. **Kur'an-ı Kerim'de Fen İlimleri**. 3. Basım. İstanbul: Marifet Yayınları, 1994.
- Krech, David; Crutchfield, Richard. **Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar**. çev: Erdoğan Güçbilmez, Oğuz Onaran. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları. ts.

- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed. **el-Camiu'lAhkami'l-Kur'an**. Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1967.
- Kutub, Seyyid. **Fi Zilali'l-Kur'an**. çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler. İstanbul: Hikmet Yayınevi, ty.
- el-Maverdi, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed. **A'lamu'n-Nübüvve**. Muhammed Şerif Sükker (takdim/ şerh). Daru İhyai Ulum, ts.
- Meraği, Ahmed Mustafa. **Tefsiru'l-Meraği**. 5. Basım. Mısır: Mustafa el-Babi, 1974.
- el- Meydani, Abdurrahman Hasan Habenneke. **Mearicu't-Tefekkür**. Dımaşk: Daru'l-Kelam, 2000.
- Mustafa, İbrahim; ez-Ziyad, Ahmed Hasan; Abdulkadir, Hamid; en-Neccar, Muhammed Ali. **el-Mu'cemu'l-Vasit**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Müslim, Mustafa. **Kur'an Çalışmalarında Yöntem, Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım**. çev. Salih Özer. 1. Basım. Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
- Nesefi, Abdullah İbn Ahmed. **Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil**. 1. Basım. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1989.
- Nursi, Said. **İşaratü'l-İ'caz**. çev. Abdulmecid Nursi. İstanbul: Envar Neşriyat, 1995.
- _____. **Sözler**. İstanbul: Sözler Yayınevi, 1996.
- Rağıb el-İsfehani. **el-Müfredat Elfazı'l-Kur'an**. thk. Safvan Adnan Davudi 3. Basım. Dımaşk: Daru'l-Kelam, 2002.
- Razi, Fahrettin. **Kelam'a Giriş el-Muhassal**. çev. Hüseyin Atay. 1. Basım. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- _____. **en-Nübüvvet ve Ma Yetealleku Biha**. thk. Ahmed Hicazi es-Saka. 1. Basım. Beyrut: Daru İbni Zeydan, 1986.
- _____. **Tefsiri Kebir**. 3. Basım. Beyrut: Daru İhya-i Turasi'l-Arabi, t.s.
- es-Sabuni, Muhammed Ali. **et-Tıbyan Fi Ulumi'l-Kur'an**. İstanbul: Dersaadet, ty.
- es-Sadr, Muhammed Bakır. **Kur'an Okulu**. çev. Mehmet Yolcu. 3. Basım. Ankara: Fecr Yayınları, 1996.
- Suyuti, Celaleddin. **Esbabu'n-Nüzul**. Kahire: Daru'l-Menar, ty.
- _____. **el-İtkan Fi Ulumi'l-Kur'an**. 1. Basım. Beyrut: müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, 1996.
- Suruş, Abdulkerim. **Evrenin Yatışmaz Yapısı**. çev. Hüseyin Hatemi, 3. Basım. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

- Şehhate, Abdullah Mahmut. **Ehdafu Külli Sûre**. Mısır: Daru'l-Mısıryye li'l-Kütüp, 1993.
- Şengül, İdris. **Kur'an Kıssaları Üzerine**. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Şevkani, Muhammed Ali. **Fethu'l-Kadir**. 2. Basım. Mısır: Mustafa el-Babi, 1964.
- Tabatabai, Muhammed Hüseyin. **Tefsiru'l-Mizan**. İran: Müessese Matbaa-i İsmailiyyin, 1973.
- Taberi, Muhammed İbn Cerir. **Camiu'l-Beyan Fi Te'vilu'l-Kur'an**. thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 1. Basım. Riyad: Daru Alemi'l-Kütüp, 2003 .
- Topaloğlu Bekir. **İslam Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (isbat-ı Vacib)**. 9. Basım. Ankara: DİB. 2001.
- Ulutürk, Veli. **Kur'an Allah'ı Nasıl Tanıtıyor**. İzmir, Nil Yayınları, 1994.
- Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmet. **Esbab-ı Nüzul**. thk. Kemal Beyuni Zeğlul, çev. Necati Tetik, Necdet Çağıl. Erzurum: İhtar Yayınları. ty.
- Vehbi, Mehmed. **Hulasatu'l-Beyan**. 4. Basım. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968.
- Yakup, Adem. **Kur'an Mucizeleri**. 1. Basım. yy. Nesil Matbaası, 2003.
- Yavuz, Yusuf Şevki. **Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu**. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1983
- _____. "İ'cazü'l-Kur'an", **DİA**. c.XXI.
- Yıldırım, Suat. **Kur'an'da Uluhiyet**. İstanbul: Kayıhan Yayınları. 1987.
- Yolcu, Mehmet. **Kur'an'da İnkâr Psikolojisi**. İstanbul: Çıra Yayınları, 2004.
- _____. **Kur'an'ın Zihniyeti Değiştirmesi**. İstanbul: Eylül Yayınları, 2003.
- Zeccac, Ebu İshak İbrahim İbni's-Seriyy. **Meani'l-Kur'an**. thk. Abdulcelil Abduh Şelbi 1. Basım. Beyrut: Alemi'l-Kütüp, 1988.
- ez-Zahravi, Ahmet Muhammed. **Örneklerle Konulu Tefsir**. çev. Fatih Kesler. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Zemahşeri, Carullah Muhammed b. Ömer. **el-Keşşaf An Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil**. 1. Basım. Kum: Mektebetu'l-İlami'l-İslami, ts.
- ez-Zerkani, Muhammed AbdulAzim. **Menahilu'l-İrfan Fi Ulumi'l-Kur'an**. Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ty.

Zerkeşı, Ebu Abdullah Bedrettin. **el-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an**. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

Sürelî Yayınlar:

Güngör, Mevlüt. “Kur’an’ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler”, **Diyanet**, Sayı:3, 1988.

Kırca, Celal. “Tebliğî Metodu Açısından Kur’an’ın Nüzulu” Kayseri: **E.Ü.İ.F.D.** sayı.1,1983.

Ulutürk, Veli. “Kur’an-ı Kerim’e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri” **A.Ü.İ.F. dergisi** sayı:7, yıl: 1986.

Yıldırım, Suat. “Kur’an’ın Tenciminin Eğitici Özelliği” **Yeni Ümit**, Sayı:8 Yıl:2,1990.

Basılmamış Doktora Tezi:

Aydın, Ali Rıza. **Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri.** Samsun, 1995